

Východoslovenský

PRAVEK

2

KOŠICE 1971

Východoslovenský pravek

2

VÝCHODOSLOVENSKÝ

PRAVEK

2

1971

Vydal Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied
v Nitre vo Východoslovenskom vydavateľstve v Košiciach

VÝCHODOSLOVENSKÝ

PRAVEK

2

Vedecký redaktor prof. dr. Vojtech Budinský-Krička, DrSc.

Výkonný redaktor dr. Mária Lamiová-Schmiedlová, CSc.

Adresa redakcie

Výskumné pracovné stredisko Archeologického ústavu SAV, Košice, Hrnčiarska 13/b

MOUSTIERSKE NÁLEZISKO TUPČA NA ZAKARPATSKEJ UKRAJINE

N. K. Anisiutkin, Ermitáž Leningrad — Ladislav Bánesz, AŤ SAV Nitra

Na jeseň roku 1965 uskutočnila západoukrajinská expedícia leningradskej Ermitáže pri obci Šeľestovo (okres Mukačevo, Zakarpatská oblasť USSR) pod vedením G. I. Smirnovovej výskum halštatského hradiska.¹ V sondách sa zistili paleolitické artefakty. Nachádzali sa v žltkastej sprašovej hline pod halštatskou kultúrnou vrstvou.

Hradisko je situované 300 m severne od obce, na temene vrchu Tupča (342 m n. m.). Paleolitické nálezy boli v sondách na južnom okraji sídliska. Zistila sa takáto stratigrafia: pod vrstvou humusovitej ornice hrubej 8–10 cm nasledovala vrstva žltkastej sprašovej hliny, hrubá 30–40 cm; jej spodný horizont obsahoval trachytové a andezitové odštepky a medzi nimi na povrchu andezitovej skaly miestami paleolitické artefakty, ktoré majú ostré hrany a nie sú patinované.

Kolekciu tohto nálezového komplexu označujeme predbežne ako Tupča I. Pozostáva zo siedmich predmetov vyrobených z kvarcitu a andezitu: dva nukleusy, tri odštepky a dva úštepky (úlomky). Jedno z jadier je diskovité, druhé atypické, nepravidelného tvaru. Diskovité jadro má rozmery 65×62×30 cm (obr. 1: 3) a je vyrobené z kvarcového okruhliaka. Odštepky sa štiepali iba z jednej strany, na druhej strane („tylovej“ — podľa terminológie V. P. Lubiň²) sa zachovali stopy po úprave úderovej plochy. Povrch nástroja pokrýva rad negatívov po úderoch krátkych masívnych odštepov. Pravdepodobne toto jadro sa mohlo používať aj ako nástroj, o čom svedčí úprava, ktorou sa zarovnal cikcakovitý okraj výrobku. Podľa tvaru i charakteru opracovania ide o typický moustiersky nukleus.

Odštepky sú z tmavého drobnozrnného kvarcitu. Na jednom z nich (36×20 mm) niet stôp po opracovaní a zachovala sa značná časť kôry. Ďalšie dva sú nástroje. Prvý — široký trojuholníkovitý úštep (50×63×11 mm) — je vyrobený z diskovitého jadra a priečny okraj má opracovaný na úštepovej strane drobnou retušou; úderová plocha výrobku je fazetovaná. Druhý nástroj je vyhotovený z podlhovastého

¹ Hradisko a jeho plán sú uverejnené v práci: Smirnova G. I., *Galštatskije gorodišča v Zakarpatje*, SIA XIV—2, 1966, 397–410.

² Lubiň V. P., *K voprosu o metodike izučeniija nižnepaleolitičeskich kamennych orudij*. Paleolit i neolit SSSR 5, MIA 131, Moskva—Leningrad 1965, 32.

odštetu [77X48X10 mm] skoro levalloiského typu, má upravenú úderovú plochu a na hornej strane drobnú retuš a vrub, čo ho dovoľuje zaradiť k typu vrubovitých nástrojov (encoche).

Nehľadiac na malý počet nálezov komplex Tupča I je dosť výrazný a technicky i typologicky ho možno zaradiť do moustierskeho kultúrneho komplexu.

Prieskumom v okolí hradiska sa zistili ešte dve paleolitické náleziská. Jedno z nich bolo objavené 300 m južne od vrchu Tupča na erodovanom povrchu terasy; označili sme ho Tupča II. V červenkastotmavohnedej hlíne na svahu obrátenom k potôčiku vtekajúcemu do rieky Viznice bolo objavených niekoľko odštetov, medzi nimi typické driapadlo z masívneho andezitového odštetu, opracované na obidvoch hranách. Jeden kraj bol opracovaný typickou inverznou šupinkovou retušou,³ naprotivný kraj hrubou zúbkovanou retušou. Výrobok možno považovať za kombinovaný nástroj: oblúkovité driapadlo — zúbkovaný úštep (denticulé). Ostatné artefakty sú odštetky z andezitu. Pravdepodobne i tento nálezový komplex možno zaradiť do moustierskeho okruhu.

Druhé nálezisko — Tupča III — bolo objavené na juhovýchodnom svahu vrchu, 200 m od hradiska. Kamenné artefakty boli zozbierané pozdĺž zárezu cesty pretínajúcej svah na dve polovice. Artefakty súvisia s pleistocénou vrstvou prerezanou v tejto časti cestou; svedčí o tom nález nukleusa v profile zárezu.

Predmety zozbierané na tomto mieste sú vyrobené z tých istých druhov kameňa ako artefakty opísaných komplexov, nie sú zaoblené a nemajú patinu. Kolekcia pozostáva z dvoch nukleusov (jeden je diskovitý, jednostranný, druhý atypický, podlhovastý), hrubého zúbkovaného nástroja, sekáča z okruhliaka a niekoľkých malých odštetov. Zvlášť pozoruhodné sú chopper a diskovitý nukleus. Pracovný okraj choppera je sformovaný plochými údermi, hrana je ostrá, uhol zaostrenia podobný ako u moustierskych driapadiel. V tom zmysle sa chopper líši od driapadla skôr opracovaním; tvarove zodpovedá klasifikácii F. B o r d e s a;⁴ rozmery nástroja: d. 77 mm, š. 55 mm, max. hr. 30 mm. Diskovité jadro má typický moustiersky tvar. Otľkané bolo z jednej strany, tylová strana nemá vyznačenú úderovú plôšku, ktorú tvoril pôvodný povrch okruhliaka. Tento nálezový komplex možno tiež začleniť do stredného paleolitu.

Všetky uvedené náleziská, súdiac podľa charakteru opracovania a suroviny, sú si navzájom blízke. To nám umožňuje považovať ich za jednotný komplex; túto jednotnosť však netreba chápať v rámci úzkej chronológie, ale v rámci typovej jednoty. Celkovo možno všetok materiál zaradiť do stredného paleolitu, do fázy, v ktorej sa levalloiská technika

³ B o r d e s F., *Typologie du paléolithique Ancien et moyen I*, Bordeaux 1961, 8—10.

⁴ Tamže, 47.

⁵ Ako sme už spomenuli, chopper sa od driapadla nelíši charakterom opracovania, ale skôr prípravou.

skoro nepoužívala (z 15 odštepov iba jeden možno považovať za relatívneervalloiský a z nukleusov ani jeden) a v ktorej spolu s typickými moustierskymi driapadlami⁵ vystupujú obyčajné vrúbkované nástroje. Pravdepodobne do tejto fázy patrí i nálezový komplex z Radvanskej hory v Užhorode.⁶

V Užhorode na Zamkovej hore objavil P. P. S o v a roku 1948 neskoropaleolitické a neskoromoustierske nálezisko; neskoršie sa ich zistilo ešte niekoľko: Horiany, Radvanskaja hora, Kalvária.

Na spomenutej Radvanskej hore sa našlo v kameňolome viac paleolitických artefaktov vyrobených z kremičitého pieskovca, rohovca, kremenca, jaspisu, obsidiánu i opálu. Z nálezov možno uviesť vyše 50 diskovitých jadier, veľa úštepov, driapadiel i hrotov. Zo Zamkovej hory pochádza tiež niekoľko diskovitých jadier a čepeľovitých úštepov. Lokalita Horiany v Užhorode poskytla tiež diskovité jadrá, hroty s vrubovitou retušou a driapadlá. Aj nepočetné a málo výrazné kamenné nástroje z Kalvárie patria azda do mladšieho moustérienu.

K týmto nálezom nachádzame najbližšie analógie vo východnej časti Karpatskej kotliny — na území Rumunsku v Sedmohradsku. Na lokalite Boinești, ležiacej neďaleko Tisy, našla M. Bitiriová⁷ v spodnej vrstve moustierske artefakty z podobných surovín aké sa vyskytujú na Zakarpatskej Ukrajine a ktoré sú známe aj na východnom Slovensku. Zistili sa tu šedosivé kremence, hnedé radiolarity, rohovce a obsidiány. Z nálezov možno uviesť diskovité jadrá, ručné hroty, driapadlá a hroty. Niektoré nástroje boli opracované obojstranne.

Podobný materiál poskytla aj najspodnejšia vrstva na lokalite Remetea-Somoș I v Rumunsku (výskum M. Bitiriovej⁸). Kamenná surovina tu bola tiež veľmi pestrá, ide hlavne o medovožlté a žltohnedé opály, radiolarity, rohovce, menej je šedých kremencov, obsidiánov a kremeňov. Väčšinu nálezov tvoria jadrá, opracované obvykle ako hoblíky, jadrové škrabádlá a dokonca aj ako jadrové oblúkovité rydlo. Okrem hoblíkových foriem bývajú na tých istých nástrojoch aj sekáčovité, prípadne driapadlovite retušované hrany. Pozoruhodným nástrojom je obojstranne plošne retušovaný ručný hrot. Je to vyslovene moustiersky hrot, ktorý nemá nič spoločné so szeletienom. Podobnou technikou plošnej retuše bolo obojstranne upravené aj rovné a oblúkovité, na báze dlátovite opracované driapadlo. Z ďalších nálezov možno uviesť široký úštepový moustiersky hrot s rovnou tlstou bázou, ďalej oblúkovité driapadlo na vysokom úštepe, vrubovite retušované úštepy, čepele, úštepy a odštepy. Škrabádlá tu chýbajú. Spodná vrstva tejto stanice je azda o niečo

⁶ S o v a P. P., *Paleolitični misceznachodženha v Užhorodi*, Archeologija XVII, 1964, 180—187. Kolekcia, ktorú sme zozbierali na Radvanskej hore, obsahuje mnoho masívnych odštepov.

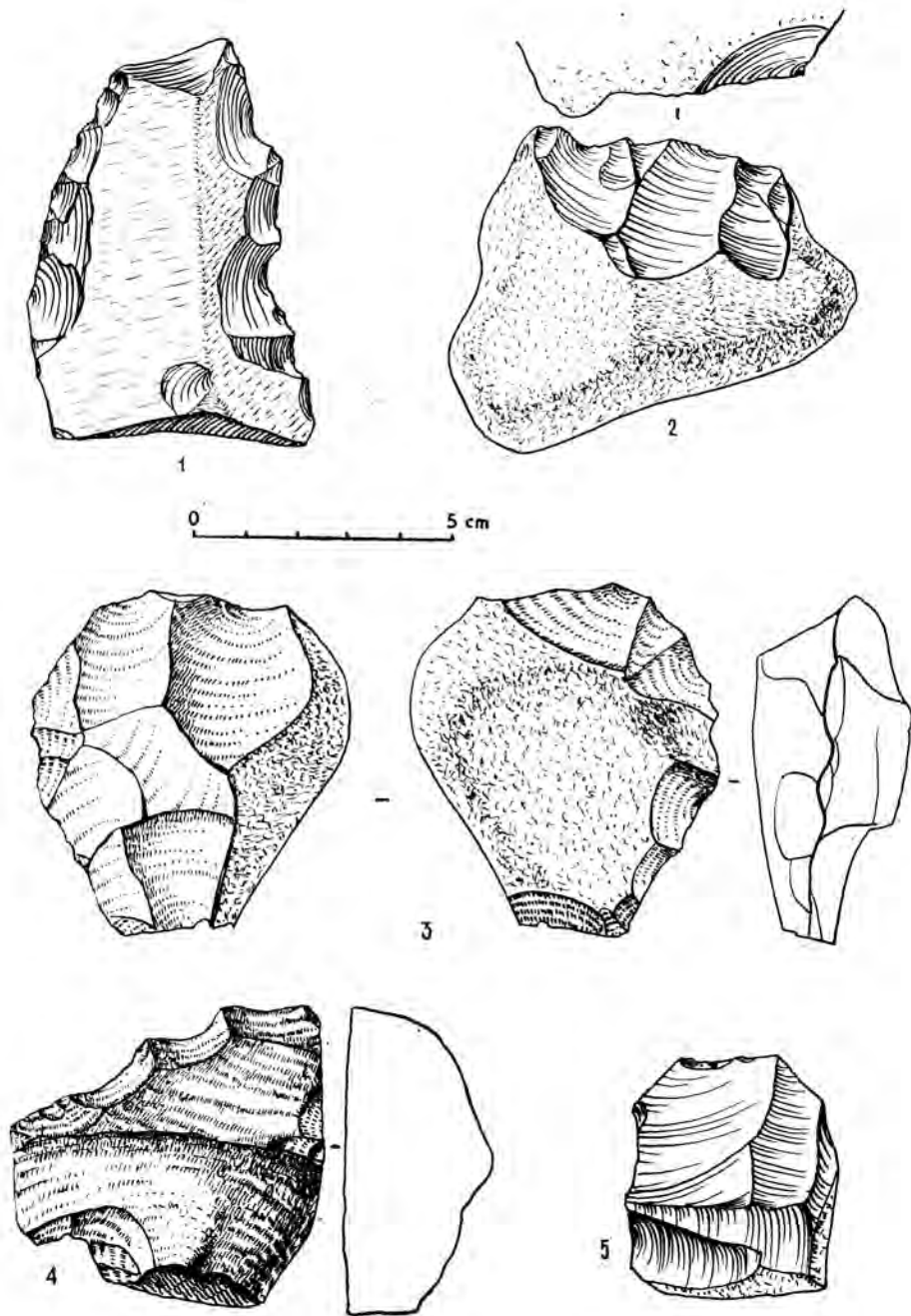
⁷ Bitirio M., *Așezarea paleolitică de la Boinești*, SCIV XV, 1964, 167—186.

⁸ Bitirio M., *Săpăturile paleolitice la Remetea*, Revista Muzeelor II—2, 1965, 161—164.

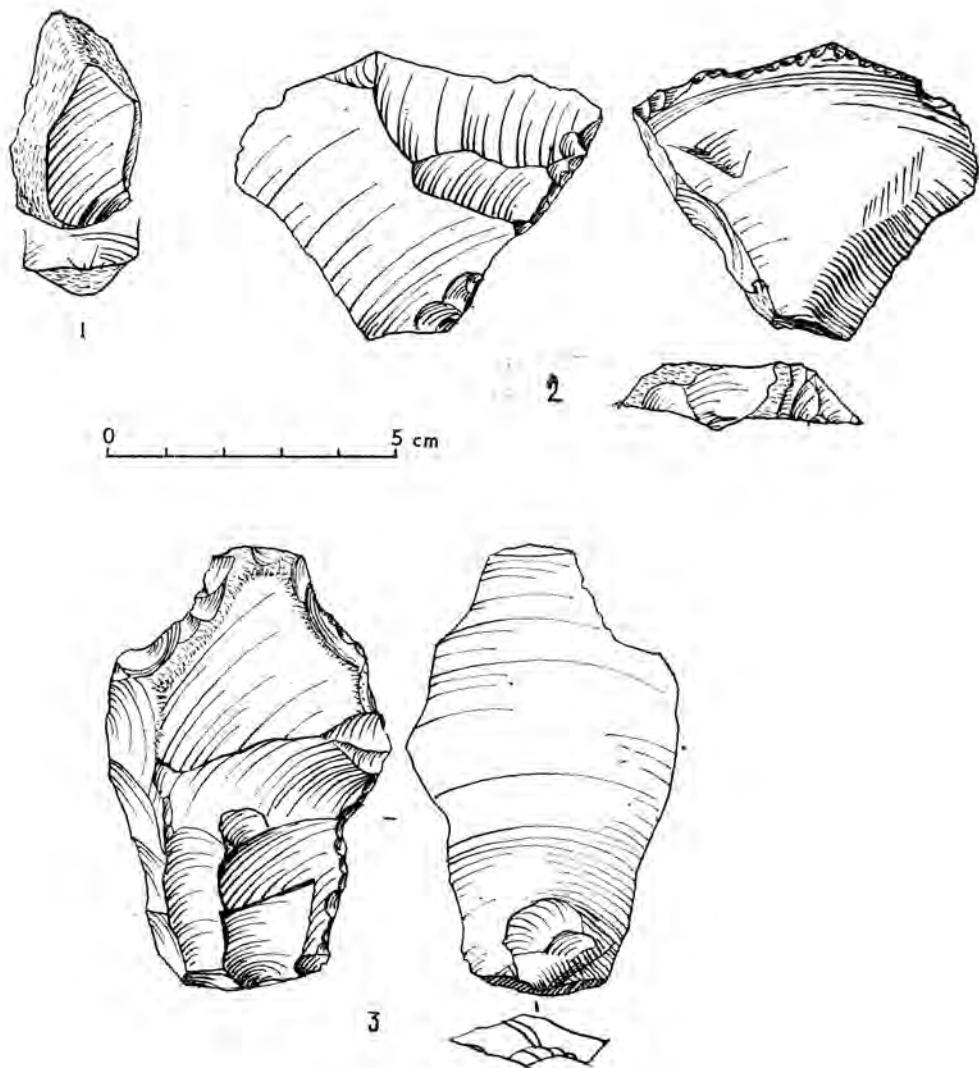
staršia než nálezový horizont v Boinești. Je to kolekcia s moustierskymi typmi bez aurignackých tvarov.

Medzi nálezy v Remetea I a Boinești plne zapadajú aj nálezy zo spodnej vrstvy lokality Remetea II. Lokalita nie je bohatá na nálezy, jadrá sú opäť guľovité, nepravidelné. Okrem hrotov a driapadiel sa tu zistili čepeľovité úštepy s nesúvislou retušou.

Po zhrnutí výsledkov našich pozorovaní a štúdiá možno predpokladať, že nálezy z Tupče, Užhorodu i uvedených rumunských lokalít predstavujú ten istý variant hornopotiského mladšieho moustérienu, ktorý pravdepodobne neprekročil Karpatskú kotlinu.

Obr. 1. Vrch Tupča pri Šelestove, okr. Mukačevo. 1 — Tupča II; 2, 4, 5 — Tupča III; 3 — Tupča I.

Obr. 2. Vrch Tupča pri Selestove, okr. Mukačevo. Tupča I.

DIE MOUSTÉRIEN-FUNDSTELLE TUPČA IN DER KARPATOUKRAINE

N. K. Anisjutkin — L. Báñez

Die Autoren publizieren jungmoustérienzeitliche Funde aus dem Fundort Tupča bei Mukačevo, wo sie in drei Fluren zutage traten. Es sind vor allem Kerne diskoider Form, gezähnte Werkzeuge, Grobschaber und Schaber, die Analogien im jungmoustérienzeitlichen Fundgut Nordrumäniens haben. Die Artefakte aus Tupča, Užhorod, Remetea und Boinești vertreten dieselbe Variante des jüngeren Obertheiß-Moustériens, das wahrscheinlich über das Karpatenbecken nicht hinausgekommen ist.

Übersetzt von B. Nieburová

MLADOPALEOLITICKÁ STANICA PRI RIMAVSKÝCH JANOVCIACH**Juraj Bárta, AÚ SAV Nitra**

Až do roku 1949 sa paleolitické sídliská na Slovensku zisťovali iba náhodne, a preto ich počet bol prekvapivo nízky. Systematickejší prieskum a vyhľadávanie paleolitických lokalít v neskorších rokoch priniesli nápadné rozhojnenie počtu mladopaleolitických staníc. Zistili sa takmer na celom území Slovenska, najmä však v povodí stredných tokov väčších riek pretekajúcich pahorkatinovou oblasťou sprašových tabulí a popri úpätiach kotlinových pohorí (Bárta J., 1961). Skúsenosti z povrchového prieskumu Slovenska pritom ukázali, že mladopaleolitické lokality nachádzajú sa predovšetkým na výraznejších vrcholoch chrbtov pahorkatín. Istá zákonitosť v lokalizácii paleolitických sídlisk na spomenutých vrcholoch nie je však podmienená len obľubou týchto miest pravekým človekom, ale ich objav uľahčuje predovšetkým geologická situácia. Ak vo vrcholových častiach pahorkov prevláda negatívna činnosť eolického reliéfu, prejavujúca sa v rýchlejšom odnášaní povrchových sedimentov, obnažujú sa rýchlejšie aj staršie sprašové a hlinité pokrovy. Tým, ako aj ďalšou postupnou činnosťou erózie i hĺbkovej orby sa dostávajú na povrch rozrušené pozostatky niekdajšej paleolitickej kultúrnej vrstvy, v ktorej nachádzame štiepané kamenné nástroje a odštepky — produkty výroby, a zatiaľ vzácnejšie aj kosti pleistocenných zvierat — zvyšky potravy z lovu paleolitického človeka (napr. v Chrámcí v Rimavskej kotline sa našli kosti mamuta).

Zhruba v polovici Rimavskej kotliny, na ľavom brehu Rimavy, 3 km na juhovýchod od Rimavskej Soboty, v pahorkatinovom okrajovom pásme spomenutej kotliny nachádza sa chrbtovitá vyvýšenina, kóta 308 — Martinov vrch (obr. 1). Jeho povrch je prevažne holý a poľnohospodársky ho obrába Štátny majetok Martinov dvor, ktorý leží na jeho juhozápadnom úpätí (obr. 2). Spomenutý vršok je len v juhovýchodnej prehĺbenej časti porastený malým osamoteným listnatým lesom. Martinov vrch ako relatívne najvyššia vyvýšenina v severnom okraji katastra, ale aj širšieho okolia Rimavských Janoviec, dominuje svojmu okoliu (obr. 3). Preto po skúsenostiach z prieskumu Poiplia roku 1960 upútal našu pozornosť z hľadiska predpokladaného paleolitického osídlenia Rimavskej kotliny.

Povrchovým prieskumom 13. apríla 1961 sme v čerstvo pobránenej ornici objavili väčšie množstvo prevažne patinovaných silicitových odštepov a artefaktov; jeden z nich je z čiastočne patinovaného obsidiánu. Prieskumy v apríli roku 1964 a septembri roku 1969 neboli už také úspešné ako v deň objavu, pretože sa našli iba nevýrazné silicitové odštepky. Spomenutá štiepaná industria sa sústreďovala najmä na západnom okraji vrcholovej plošinky kóty, hoci ojedinelé odštepky sme našli aj 250 m juhovýchodne na svahu Martinovho vrchu.

Zo 66 nazbieraných silexov len 32 reprezentuje výraznejšie artefakty, (tab. I a II), zvyšok sú hrubšie čepeľovité úštepky s bulbom, okrajové odštepky z juhoslovenských limnokvarcítov s pôvodnou kôrou a často so zvyškami zarastených organizmov, i jadrovité úštepky. Spomenuté ľahko makroskopicky zistiteľné organizmy presvedčivo dokazujú, že ide o limnokvarcicity (Míšík M., 1969) zo zatiaľ neznámej neovulkanickej lokality južného Slovenska, niektoré z nich majú zaoblenú pôvodnú okruhliakovú kôru a umožňujú predpokladať, že pochádzajú z terasy niektorej juhoslovenskej rieky.

V skupine artefaktov je zastúpená aj stredová časť užšej, pravostranne čiastočne retušovanej čepeľky (tab. I: 1), plochá menšia neretušovaná čepeľka s malým, pravostranne terminálnym vrubom (tab. I: 2), dolná časť neretušovanej čepeľky (tab. I: 4) vrcholová hrotitá časť neretušovanej čepeľky s vylámaným pravostranným ostrím (tab. I: 3), stredová časť neretušovanej čepeľky belavej farby (tab. I: 5) a hrubšia trojuholníkovitá stredová časť čepele s drobnou ľavostrannou retušou (tab. I: 6). Šedobiela farba a mramorové popraskanie (aj na úštepoch nezobrazených na tab. I a II) svedčí o pôsobení ohňa, resp. žiaru.

Dalšie artefakty: žltoseda neretušovaná čepeľ (tab. I: 7), neretušovaný mramorový žltosedý čepeľovitý úštep s upravenou pätkou (tab. I: 8), širší biely čepeľovitý úštep s výraznou úderovou jazvou (tab. I: 9), biela pravidelná obdĺžniková čepeľ s pravostranne vylámaným zúbkovitým ostrím (tab. I: 10), biely, pravostranne tupý čepeľovitý úštep s drobnou ľavostrannou úžitkovou retušou (tab. I: 11) a žltobiely hrotitý čepeľovitý úštep (tab. I: 12).

Výnimku v surovine predstavuje nevelká širšia šedá čepeľ s drobnou pravostrannou lastúrnatou retušou, vyrobená z obsidiánu (tab. I: 13); matná patina i vertikálne zdrsnenie svedčí pravdepodobne o obrúsení eolicou činnosťou, pretože artefakt ležal pravdepodobne na povrchu. Pozoruhodné je na tomto nástroji aj to, že spomenutá retuš i úderová jazva sú lesklé, bez patiny, čo pripúšťa možnosť mladšej reutilizácie.

Medzi nálezmi boli aj: čepeľovitý úštep z hrany jadra na báze so zvyškom kôry okruhliaka (tab. I: 14), väčšia biela neretušovaná obdĺžniková čepeľ (tab. I: 15), šedobiely, na vrchole tupo trojuholníkovite zakončený, čiastočne terminálne retušovaný čepeľovitý úštep so zvyškami kôry okruhliaka v bazálnej časti (tab. I: 16), väčší šedobiely čepeľovitý úštep (tab. I: 17), hrubšia, ľavostranne rydlovito tupá biela

čepel s pravostrannou úžitkovou retušou a menším vrubom (tab. I: 18), šedobiely pravidelný hrubší čepelovitý úštep z hrany jadra (tab. I: 19).

K najväčším nástrojom patrí biela, pravostranne výrazne strmo retušovaná široká obdĺžniková čepel (tab. I: 20) a napokon podobná žltobiela veľká oválna čepel s obojstrannou úžitkovou retušou (tab. I: 21), medovohnedý nepatinovaný pruh v strede jej chrbtovej časti poukazuje na čerstvejšie vertikálne odštiepenie, pravdepodobne recentným účinkom mrazu.

Ďalej sa v kolekcii našla séria širších šedých a bielych bazálnych čepelovitých úštepov (tab. II: 5–8), na niektorých z nich badať stopy úžitkovej retuše (tab. II: 8). Pri čepelovitých artefaktoch treba ešte spomenúť bielu, žltobilkovanú bazálnu časť hrubšej čepele s ľavostrannou úžitkovou retušou (tab. II: 9). Pozoruhodné sú aj pomerne malé šedobiely patinované jadrá: plochejšie úštepové jadro (tab. II: 10) a jednopätové hranolové jadro (tab. II: 11). Za najvýraznejší artefakt z celej kolekcie možno považovať bielošedé nevelké dvojité škrabadlo (tab. II: 4) a napokon biele oblúkovité jadrové rydlo (tab. II: 3). Výrobu rydiel na tejto lokalite dosvedčujú rydlové odštepy (tab. II: 1, 2) zo žltobieleného limnokvarcitu; jeden z nich (tab. II: 2) by mohol byť aj samostatným plochým hranolovým rydlom.

Pri hodnotení štiepanej kamennej industrie z Rimavských Janoviec treba zdôrazniť, že sa našla osobitne, bez výskytu pravekých črepov. Črepy bez kamenných artefaktov sme našli zasa na vyvýšení Tuba (kóta 286), tiež v severnej časti chotára obce a na ľavobrežnej pahorkatine Rimavskej kotliny. Na Tube sme našli črepy s voštinovou výzdobou, ucha, črepy z okrajov nádob, kruhové terče, malú zoomorfnú plastiku a kostené šidlo; nálezy svedčia o tom, že tu bolo významné sídlisko hatvanskej kultúry zo staršej doby bronzovej. Tento materiál, pri ktorom sa nenašli žiadne štiepané kamenné nástroje, publikoval J. V l a d á r (1961).

Na chrbte Martinovho vrchu chýbajú mladšie praveké nálezy, preto opísanú kolekciu patinovaných kamenných artefaktov možno prisúdiť paleolitu. Táto lokalita teda opätovne poukazuje na obľubu voľby paleolitických sídlisk na chrbtoch pahorkatín aj v Rimavskej kotline. Je však otázne, či možno dať túto novoobjavenú paleolitickú stanicu do súvisu s nálezmi „*klingov z noža zo sivastého kremeňa*“, ktoré uvádza Július B o t t o (1908) z Janošoviec z Rimavskej doliny.

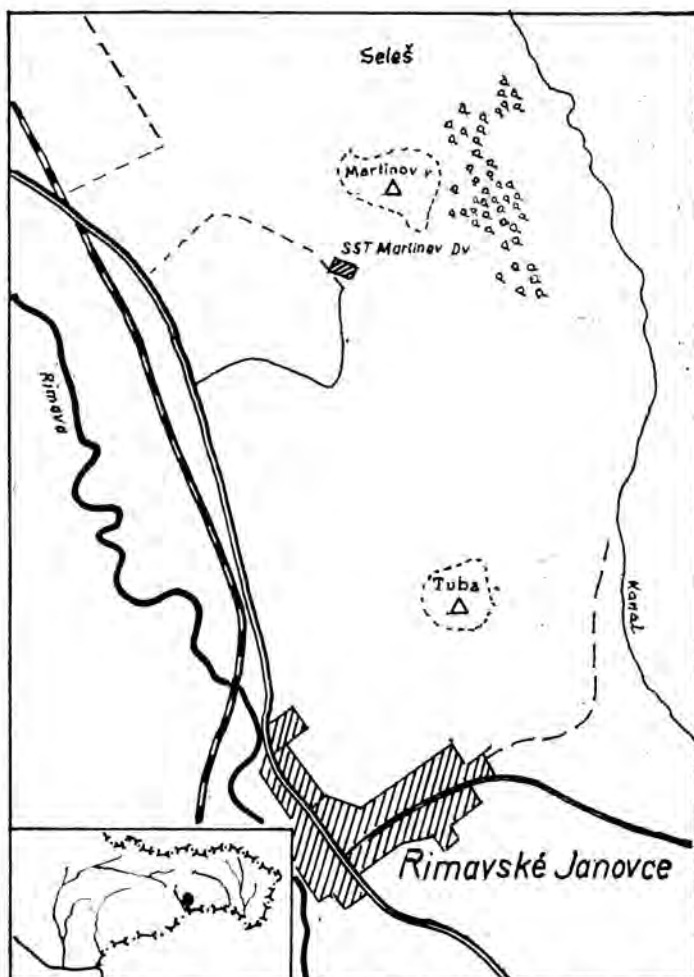
Žiaľ, na detailnejšie chronologické zatriedenie industrie z Rimavských Janoviec chýba viacej výrazných typov. Pritom treba všeobecne konštatovať, že ide o čepelovitú industriu s tendenciou mikrolitičnosti, ktorá je však do istej miery ovplyvnená aj použitím miestnej suroviny — nevelkých okruhliakov z limnokvarcitu. Nepočetná intencionálna retuš na niektorých artefaktoch má do istej miery strmý charakter. Strmá retuš, hoci je predovšetkým typickým znakom aurignacienu, prežíva až do gravettien. Mladými prvkami v kolekcii sú aj rydlá a dvojité ploché škrabadlo.

Z uvedeného teda vyplýva, že novoobjavená paleolitická stanica v Rimavských Janovciach reprezentuje výrazne mladopaleolitické sídlisko. Sídliskový charakter náleziska s miestnou výrobou potvrdzujú ohňom prepálené artefakty, jadrá a početné odštepky z výroby štiepaných kamenných nástrojov. Používanie obsidiánu je známe aj z ďalších mladopaleolitických nálezísk na južnom Slovensku (Ipeľský Sokolec, Šahy I, Veľká Ves nad Ipľom, Slovenské Ďarmoty, Záhorce, Kiarovo, Kováčovce I, Veľká Suchá, Vlkyňa) a svedčí o kontaktoch paleolitického obyvateľstva Rimavskej kotliny s východným Slovenskom. Nálezová kolekcia z Rimavských Janoviec je zatiaľ malá a na definitívne chronologické zatriedenie nedostatočná, predsa však aspoň predbežne ju možno zatriediť skôr do okruhu gravettskej kultúry (Bárta J., 1965) než do najmladšieho východoslovenského aurignacienu (Bánesz L. 1968); pokračovanie v zbere a prípadný systematický výskum na chrbte Martinovho vrchu môže však predbežný záver skorigovať.

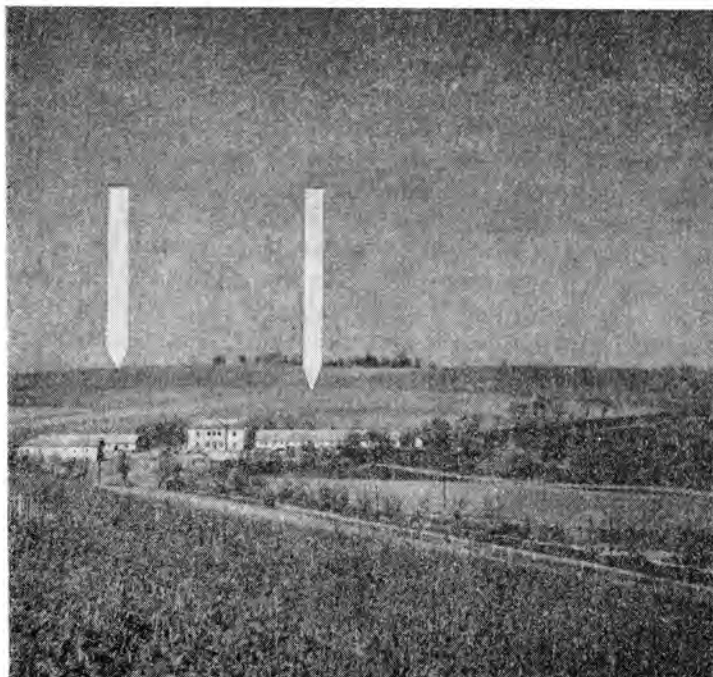
Napokon treba teda konštatovať, že v Rimavskej kotline bolo objavené prvé sídlisko z mladšej fázy staršej doby kamennej. Tento objav nech je povzbudením pre ďalší prieskum tejto oblasti, kde možno — tak ako v Poiplí — očakávať podobné husté mladopaleolitické osídlenie. Pritom treba dúfať, že výhodnejšia geologická situácia Rimavskej kotliny a jej príľahlého východného územia poskytnú aj stratigrafickú oporu pre istejšie datovanie paleolitických sídlisk juhovýchodného Slovenska.

LITERATÚRA

- Bánesz L., 1968
Eine neue Aurignacien-Gruppe im oberen Theissgebiet, Archeologické rozhledy XX, 1968, 47—55.
- Bárta J., 1961
Nové poznatky o paleolitickom osídlení južného Slovenska, Anthropos 14, Symposium, Brno 1961, 167—171.
- Bárta J., 1965
Slovensko v staršej a v strednej dobe kamennej, Bratislava 1965.
- Botto J., 1908
O gemerských nálezoch z doby neolitu a bronzu, Sborník MSS XIII, 1908, 84.
- Mišík M., 1969
Petrografická príslušnosť silicítov z paleolitických a neolitických artefaktov Slovenska, Acta Geologica et Geographica Univ. Comenianae, Geologica 18, 1969, 117—135.
- Vladár J., 1961
Príspevok k poznaniu výšinných sídlisk zo staršej doby bronzovej v okolí Rimavskej Soboty, Studijné zvesti AÚ SAV 6, 1961, 53.

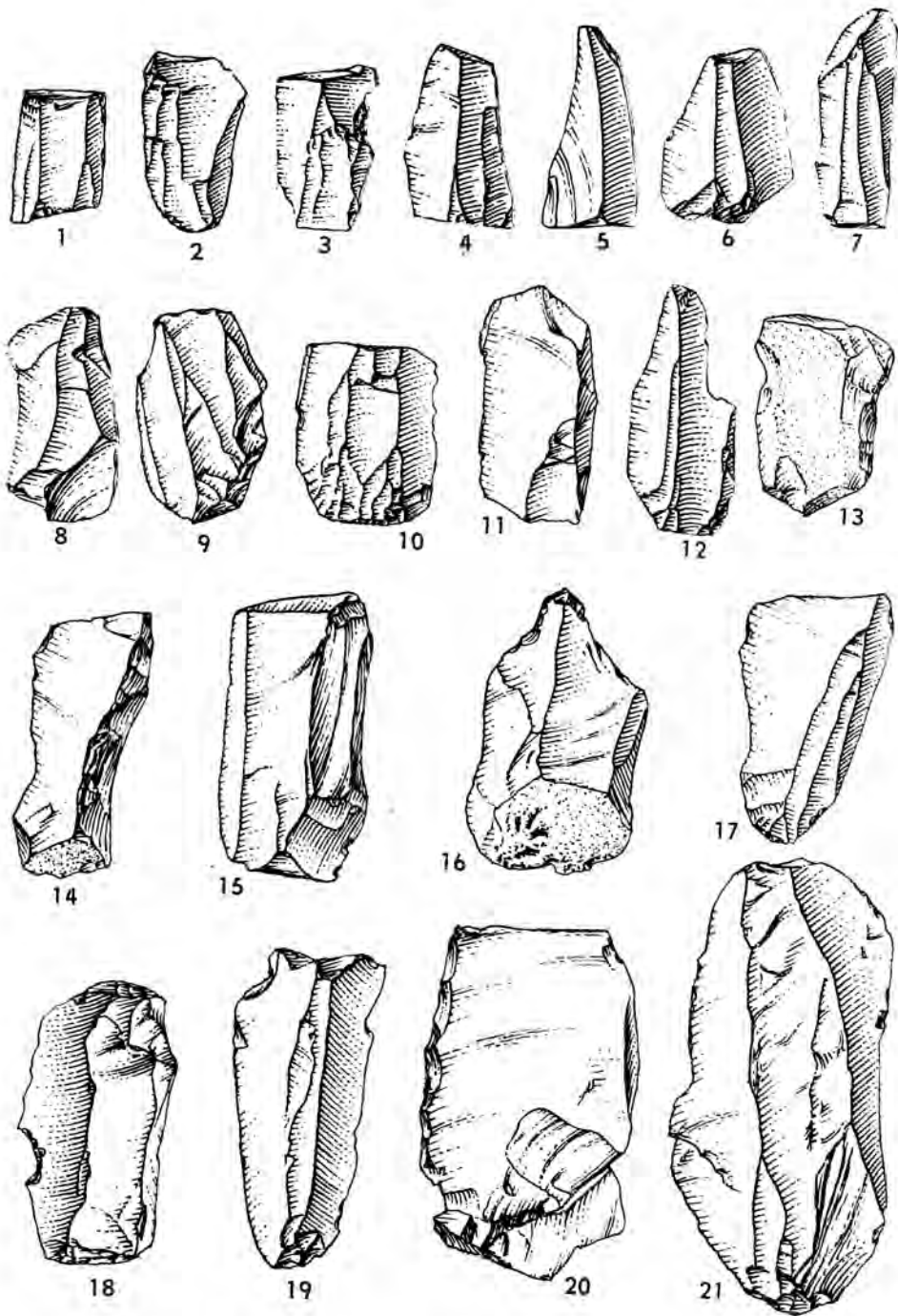
Obr. 1. Rimavské Janovce, Martinov vrch. Situačný náčrt.

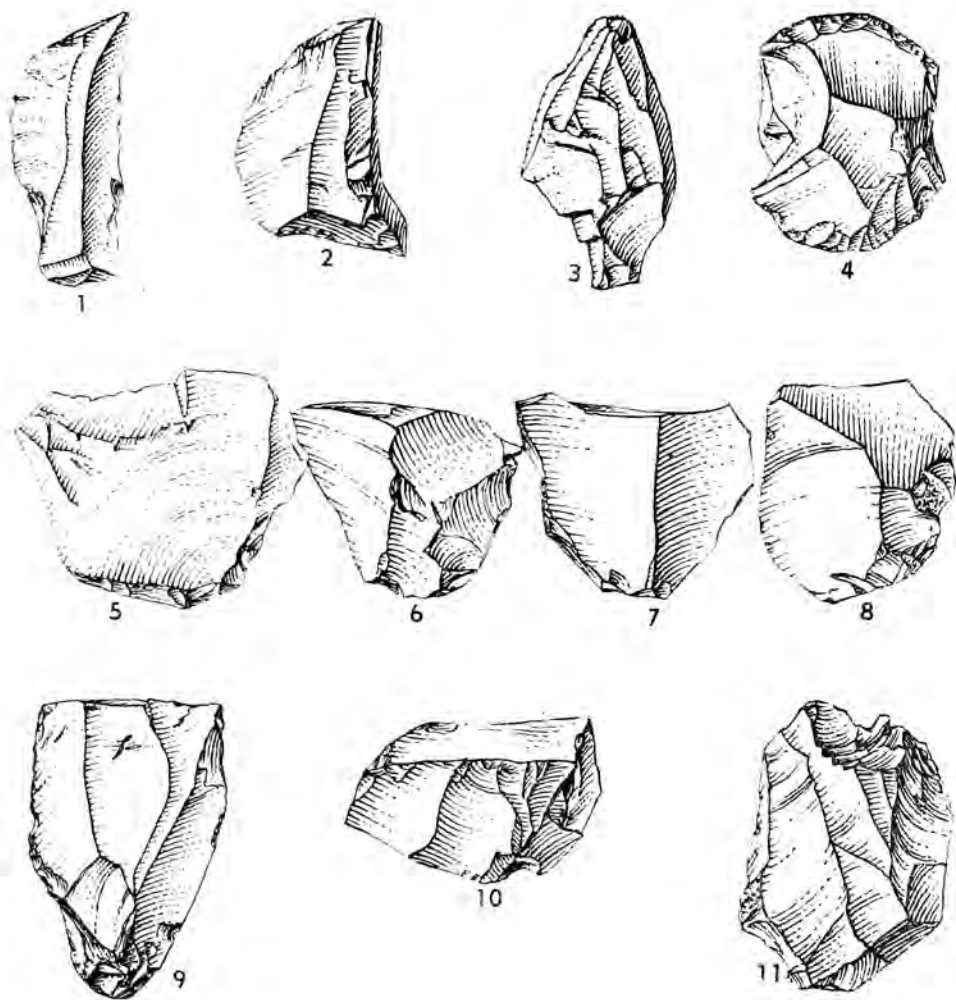
**Obr. 2. Rimavské Janovce. Martinov vrch a Martinov dvor
od juhozápadu s vyznačením nálezísk.**

Obr. 3. Rimavské Janovce. Martinov vrch od severozápadu.

Tab. I. Rimavské Janovce. Výber mladopaleolitickej industrie.

Tab. II. Rimavské Janovce. Výber mladopaleolitickej industrie.

JUNGPALÄOLITHISCHE STATIONEN BEI RIMAVSKÉ JANOVCE

Juraj Bárta

Die Erfolge bei der Auffindung jungpaläolithischer Siedlungen auf den Hügelrücken der West- und Südslowakei gaben dem Autor den Impuls, paläolithischer Besiedlung auch im Rimava-Becken in der Südostslowakei nachzugehen. Auch hier zeigte sich eine gewisse Gesetzmäßigkeit der paläolithischen Besiedlung in der Vorliebe, auffallendere Hügelrücken zu besiedeln.

Im Frühjahr 1961 entdeckte der Autor im Kataster der Gemeinde Rimavské Janovce, auf dem Martinsberg linksseits des Rimava-Flusses die erste paläolithische Station, des Rimava-Beckens. Auf dem kahlen, landwirtschaftlich bearbeiteten, leicht zum Flußtal geneigten Hügelrücken gewann der Autor 1961 und 1964 bei Geländebegehungen 66 Silexartefakte, von denen aber nur 32 ausgeprägter sind. Der Rest sind gröber bearbeitete Abschlüge mit Bulbus, Randsplitter mit ursprünglicher Rinde der Limnoquarzite und Kernabschlüge. Zwischen diesen Artefakten (Taf. I) überwiegen volllauf Klingensabschlüge, Klingensabschlüge von der Kernkante, ferner Bruchstücke von Klängen, auch eine geringere Menge solcher Klängenfragmente, die eine Arbeits- oder steilere Retusche aufweisen. Weiters ergab die Kollektion eine Reihe breiterer basaler Klängenabschlüge, einige davon tragen ebenfalls Spuren von Arbeitsretusche. Beachtenswert sind noch ziemlich mikrolithische grauweiße patinierte Kernstücke (Taf. II: 10, 11). Aussagekräftiger sind in dem besprochenen, nicht sehr großen Fundverland die Doppelkratzer (Taf. II: 4), auch die weißen bogenförmigen Kerntichel (Taf. II: 3). Einen weiteren Produktionszweig auf dieser Fundstelle belegen Stichel, und zwar Stichelabschlüge, von denen das Exemplar auf Taf. II: 2 auch ein Stichel an Klinge sein könnte.

Die erwähnten Silexe aus Rimavské Janovce fand man selbständig, ohne jegliches Vorkommen von urzeitlichen Scherben. Für ein detailleres zeitliches Einordnen dieser Kollektion fehlt leider eine größere Zahl ausgeprägter Typen. Es ist Klängenindustrie mit der Tendenz zur Kleingerätigkeit, die bis zu einem bestimmten Maße von der Verwendung wahrscheinlich örtlichen Rohstoffes — von nicht sehr großem Limnoquarzitgeschiebe — beeinflußt war. Die nicht sehr häufig an den Relikten beobachtete gewollte Retusche trägt gewissermaßen den Charakter von Steilretusche. Sie ist vom Aurignacien bis zum Gravettien bekannt. Ein junges Element der Kollektion stellen auch die Stichel dar. Als gleiches Kriterium ist ferner ein flacher Doppelkratzer zu werten.

Die neuentdeckte, hier besprochene Fundstelle ist eine ausgeprägte jungpaläolithische Siedlung mit örtlicher Geräteproduktion. Dies belegen durchglühte Werkzeuge, wie auch die Funde von Kernstücken und zahlreichen Absplissen. Die Verwendung des Obsidians, bekannt auch aus weiteren jungpaläolithischen Fundstellen der Südslowakei (Ipeľský Sokolec, Šahy I, Veľká Ves nad Ipľom, Záhorce, Kovačovce I, Vlkyňa) spricht für einen Kontakt der paläolithischen Bevölkerung des Rimava-Beckens mit der Ostslowakei. Die beschriebene Kollektion ist vorläufig noch klein und für eine definitive chronologische Zuweisung nicht ausreichend, doch kann sie trotzdem eingestuft werden, aber eher in den Bereich des Gravettien als in das jüngste ostslowakische Aurignacien.

Übersetzt von B. Nieburová

VÝSKUM POHREBISKA LAŽŇANSKEJ SKUPINY V BARCI ROKU 1969

Stanislav Šiška, AÚ SAV Nitra

V rámci problematiky eneolitického osídlenia východného Slovenska sa v posledných rokoch venuje zvýšená pozornosť predovšetkým výskumu lažňanskej skupiny. Po preskúmaní prvého pohrebiska tejto skupiny v Malých Zalužiciach—Lažňanoch (ďalej len pohrebisko v Lažňanoch) pristúpil Archeologický ústav SAV k systematickému výskumu ďalších dvoch pohrebísk v Šebastovciach a Barci (obidve lokality v okrese Košice). Okrem toho menšími výskumami sa získal už aj sídliskový materiál spomenutej skupiny (Prešov, Ostrovany, Veľký Šariš, Barca—Svetlá IV). Kým pohrebisko v Lažňanoch je pre ďalší výskum už neprístupné a výskum pohrebiska v Šebastovciach pokračuje aj v roku 1970, v Barci sa preskúmalo pravdepodobne už celé pohrebisko a môžeme tu počítať už iba s ojedinelými, excentricky umiestenými hrobmi. O hrobch zachránených počas výstavby plynovodu roku 1965 a o prvej etape výskumu roku 1966 podal predbežnú správu V. B u d i n s k ý - K r i č k a.¹ Tento príspevok obsahuje správu o výskume v septembri a októbri 1969 a predbežné zhodnotenie pohrebiska.

Pohrebisko v Barci je situované na pravobrežnej terase rieky Hornádu, v polohe Baloty (obr. 1); prvé hroby sú vzdialené od východného okraja terasy 100—110 metrov. Viaceré časti tejto najnižšej terasy sú ešte i dnes často zaplavované spodnou vodou; jej hranica pred odvodnením siahala na západnej strane až k nepatrnej vyvýšenine, na ktorej je pohrebisko. Podobná situácia je i na neďalekom pohrebisku lažňanskej skupiny v Šebastovciach. Spomenutý vodný režim vytvoril pás „suchej zeme“, dlhý niekoľko kilometrov, široký 200—250 metrov a ohraničený na východe okrajom terasy a na západe močaristými lúkami. Na tomto páse sa koncentrovalo obzvlášť husté osídlenie takmer vo všetkých obdobiach praveku.

Výskum roku 1969 nadviazal na predchádzajúce zisťovacie sondy. Preskúmala sa plocha na sever a na juh od nich i plocha medzi nimi. Tým sa spojili jednotlivé skúmané plochy v pravidelný jednoliaty celok s rozlohou 765 m², pretatý približne v polovici užšou ryhou pre plyno-

¹ B u d i n s k ý - K r i č k a V., *Záchranný výskum v rokoch 1965 a 1966 v Barci*, okr. Košice, Nové obzory 11, 1969, 231—269.

vod. Výskum ukázal, že hlavná časť (stred) pohrebiska bola preskúmaná v prvej etape výskumu (17 hrobov). V druhej etape sme preskúmali už len 10 eneolitických hrobov, predovšetkým na okrajoch pohrebiska. Okrem toho počas obidvoch výskumných etáp preskúmal V. Budinský-Krička 30 žiarových hrobov pilinskej kultúry a 8 sídliskových objektov z mladšej doby rímskej a doby hradištnej. Sídliskové objekty ležali z väčšej časti bokom od eneolitického pohrebiska a ani žiarové hroby pilinskej kultúry vzhľadom na svoj pomerne chudobný inventár, malú rozlohu a značnú rozptýlenosť nemohli podstatne narušiť staršie pohrebisko lažnianskej skupiny. Niektoré hroby mohli byť zničené skôr hlbokou orbou. Podľa rozsahu a charakteru mladších osídlení na lokalite, novovekých zásahov (stavba plynovodu, hlboká orba) a zistenej dislokácie zachovaných hrobov predpokladáme, že eneolitické pohrebisko v Barci mohlo mať asi 35–40 hrobov.

Z eneolitických hrobov preskúmaných roku 1969 bolo bezpečne 7 kostrových. Niektoré plytko uložené kostry boli rozrušené hlbokou orbou (2 hroby) a v jednom hrobe bola kostra natoľko strávená, že sa z nej zachovali len časti kostí končatín. Orientácia výrazne skrčených a na boku uložených kostier sa pohybuje v rozmedzí JV–SZ až V–Z. Výnimku tvorí hrob 51, v ktorom bola výrazne skrčená, na ľavom boku ležiaca kostra orientovaná v smere Z–V (obr. 2), ako aj hrob 11 (z prvej etapy výskumu), orientovaný v smere SZ–JV. V hrobe 51 neboli milodary a iba v zásype sa našli dva črepy keramiky lažnianskej skupiny. Bez milodarov boli aj ďalšie kostrové hroby (39, 46), no ich príslušnosť k lažnianskej skupine považujeme za istú. Svedčí o tom skrčená poloha kostier, orientácia, situovanie hrobov na pohrebisku i to, že hroby pilinskej kultúry na tejto lokalite sú všetky žiarové. Nevylučujeme ani možnosť vykrádania hrobov. V najhlbšom hrobe 39 bola dobre zachovaná kostra značne rozhádzaná a v pôvodnej polohe zostali len kosti výrazne skrčených nôh. Iba v tomto prípade sa zistila hrobová jama, kým u ostatných hrobov sa obrisy jamy nedali rozlíšiť.

V troch prípadoch sa pohrebný rítus nezistil, rovnako ako u niektorých hrobov z prvej etapy výskumu. Čiastočne alebo úplne strávené kostry sú bežné aj na pohrebisku v Šebastovciach a typické aj na starších eneolitických pohrebiskách z východného Slovenska. Až podrobný rozbor pôdy z jednotlivých hrobov by mohol zodpovedať otázku, prečo početné kostry z východoslovenských eneolitických pohrebísk sú viacmenej alebo aj úplne strávené, kým iné kostry z tých istých lokalít sú takmer úplne zachované, a ako pôsobí na strávenie kostry aj časový faktor.²

Žiarové hroby sme pri výskume roku 1969 nezistili, päť žiarových

² Takmer úplne bola strávená väčšina kostier z pohrebiska tiszapolgárskej kultúry v Tibave. V Šebastovciach je okrem pohrebiska lažnianskej skupiny aj rozsiahle slovansko-avarské pohrebisko, na ktorom sa kostry dospelých i niekoľkomesačných jedincov dobre zachovali.

hrobov sa však našlo roku 1965 a v prvej etape výskumu.³ Pomer medzi kostrovými a žiarovými hrobmi je tu približne rovnaký ako v Šebastovciach. Na pohrebiskách lažnianskej skupiny v Košickej kotline však výrazne prevláda kostrový spôsob pochovávanía, na rozdiel od Lažňan, ktoré ležia na severnom okraji Východoslovenskej nížiny a kde sú všetky hroby žiarové.

Pravidelnosť v rozmiestovaní hrobov sa prejavuje v tom, že sa koncentrujú v páse širokom 14 a dlhom 20 metrov, orientovanom v smere JV—SZ. Vo väčšej vzdialenosti, ale v tom istom smere, sú iba dva hroby. V smere JV—SZ je orientované aj pohrebisko v Šebastovciach.

Už z predbežného hodnotenia nálezov vidno, že na pohrebisku v Barci nevystupujú také formy keramiky, ktoré nie sú známe z iných lokalít lažnianskej skupiny. Rozdiel sa prejavuje v intenzite výskytu jednotlivých základných tvarov, detailných odchýlkach a absencii viacerých tvarov, ktoré sa zistili v Šebastovciach i Lažňanoch.

Vedúcou formou keramiky v Barci je hrniec s krátkym, viac-menej výrazným hrdlom a dvoma malými uškami prečnievajúcimi cez jamkovaný okraj. Ušká sú niekedy zdobené v spodnej časti jamkovaným lalokom alebo v niektorých prípadoch chýbajú. Väčšia pestrosť sa prejavuje vo výzdobe, ktorá sa vyskytuje takmer výlučne na týchto hrncoch. Na obvode najväčšej baňatosti sú štyri slabo zahrotené vypukliny v dvojiciach pod sebou, niekedy ich nahrádzajú dva alebo štyri výčnelky tvaru zvieracej hlavičky. Táto forma hrncov je častá aj v Šebastovciach, no s tým rozdielom, že spomenutá výzdoba je zriedkavá.⁴ V Lažňanoch (okrem jedného dosť odlišného exemplára) podobné hrnce chýbajú.⁵

Druhým častým keramickým tvarom sú malé misy (alebo šálky) s krátkym valcovitým, prípadne iba naznačeným hrdlom; sú typické pre všetky lokality lažnianskej skupiny. Zriedkavým variantom je malá kónická misa. Výskum roku 1969 obohatil keramický inventár pohrebiska o baňaté amfory s viac či menej výrazným hrdlom, opatrené na okraji alebo pod hrdlom dvoma malými uškami. V prvej etape výskumu sa našiel aj hrniec s krátkym uškom nepresahujúcim okraj a veľké amfory s dvoma člnkovitými uchami na baňatosti alebo bez nich; amfory mali funkciu urien.

Na pohrebisku v Barci chýbajú niektoré keramické formy príznačné pre staršie skupiny polgárskeho komplexu: nádoby s dutou nôžkou, pokrývky a mliečniky. Všetky tieto tvary nachádzame ešte na neďalekom pohrebisku v Šebastovciach; najmä mliečniky a ich obmeny sú tu pomerne časté.

³ Pri výskume roku 1966 sa tu zistil aj jeden birituálny hrob. Našli sa v ňom bokom od milodarov uložených pri dolných končatinách črepy amfory a zlomky rozptýlených kalcinovaných kostí, ktoré boli aj okolo lebky nespopolneného tela. Hoci sekundárny zásah nebol spozorovaný, je možné, že ide o dva osobitné hroby [superpozíciu].

⁴ Budínský-Krička V., *Výskum eneolitického a slovansko-avarského pohrebiska v Šebastovciach*, AR XX, 1968, 213—219, obr. 3: 4.

⁵ Budínský-Krička V., *Pohrebisko z neskorej doby kamennej v Malých Zalužiciach-Lažňanoch*, SZ AŮSAV 13, 1964, 87—110, obr. 5: 4.

Na výzdobu je keramika z Barce veľmi chudobná; okrem spomínaných hrncovitých nádob je ostatná keramika nezdobená. Úplná absencia rytej výzdoby a veľká zriedkavosť plastického ornamentu je typická pre keramiku celej lažnianskej skupiny.

Z kovovej industrie sa v Barci našiel v prvej etape výskumu široký pásový náramok s nevýrazným pozdĺžnym rebrom. Z výskumu roku 1969 pochádzajú dva medené nože (dýčky?) elipsovitého tvaru s pozdĺžnym rebrom, dlhé 7,4 a 8,6 cm. Dva nože trochu odlišného tvaru našli sa i v Šebastovciach a spolu s nálezmi z Barce reprezentujú prvé a doteraz najstaršie výrobky tohto druhu na východnom Slovensku. Jeden nôž z Barce sa našiel v blízkosti sánky pochovaného (v Šebastovciach bol nôž spolu s kamenným brúsikom pravdepodobne zavesený na krku), kým druhý nôž — tiež z kostrového hrobu — bol uložený na dne malej amforky. Zatiaľ nemáme ešte k dispozícii výsledky rozborov chemického zloženia kovových predmetov (rozborov robí I. R. Selimchanov, Baku).

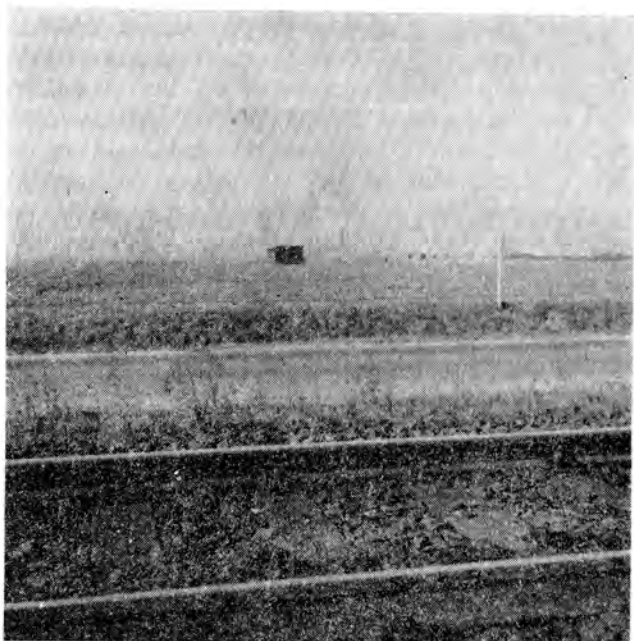
Kamennej industrie je v Barci — podobne ako na iných lokalitách — pomerne málo. Iba v niekoľkých hroboch sa našli široké čepele a čepeľovité škrabádlá, vyrobené predovšetkým zo surovín zakarpatského pôvodu. Ako v staršej tiszapolgárskej skupine aj tu je typická domáca surovina — obsidián — stále ešte zriedkavá. Okrem stĺpovitého brúsika s otvorom v hornej časti, podobného brúsiku zo Šebastoviec, sa v Barci a ani na ostatných pohrebiskách doteraz nenašli hladené kamenné nástroje.

Barca je druhé pohrebisko lažnianskej skupiny v Košickej kotline, vzdialené od pohrebiska tejto skupiny v Šebastovciach len 1000 metrov. Hoci presnejšie datovanie kultúrne totožných pohrebísk bude možné až po skončení výskumu v Šebastovciach a po laboratórnom spracovaní materiálu, pomerne malá vzdialenosť a isté rozdiely v materiálnej náplni dovoľujú predpokladať, že v Barci i Šebastovciach sa nepochovávalo súčasne. Chronologické rozdiely medzi obidvoma pohrebiskami však nebudú veľké už aj preto, lebo lažnianska skupina v podstate nasleduje až po klasickej bodrogkeresztúrskej skupine. Do úvahy prichádzajú skôr časové intervaly v pochovávaní, vyplývajúce z cyklického osídlenia. Prejavujú sa napr. i na najčastejších tvaroch keramiky — hrncoch. Hrnce z Barce majú vždy jamkovaný okraj, na rozdiel od tých istých tvarov zo Šebastoviec, ktoré sú často s nezdobeným okrajom. Okolnosť, že v Barci sa nenašli nádoby s dutou nôžkou, pokrývky a najmä mliečniky, no zistila sa tu osobito tvarovaná kovová industria, naznačuje, že toto pohrebisko je mladšie. Vo vzťahu k lažnianskemu pohrebisku musíme počítať aj s odchýlkami zapríčinenými lokálnym vývojom Východoslovenskej nížiny v porovnaní s Košickou kotlinou. Výrazne o tom svedčí najmä výlučne žiarový spôsob pochovávania v Lažňanoch, ktorý má korene už v predchádzajúcom vývoji, kým v Košickej kotline sa ešte v značnej miere udržuje tradičné kostrové pochovávanie, charakteristické pre pohrebiská klasickej bodrogkeresztúrskej skupiny v Maďarsku.

Pohrebisko v Barci patrí k základným lokalitám doteraz málo známej lažnianskej skupiny. Sídliisko, ktoré patrí k nemu, prípadne k pohrebisku v Šebastovciach, sa doteraz nezistilo, hoci z katastra Barce je jedno sídlisko už známe (poloha Svetlá IV),⁶ je však vzdialené od spomenutých pohrebísk niekoľko kilometrov a nemôže s nimi bezprostredne súvisieť. Sídliisko v Barci však svedčí o hustom osídlení pravej terasy Hornádu na prelome staršieho a stredného eneolitu, t. j. v období medzi koncom polgárskeho kultúrneho komplexu a vznikom, prípadne rozšírením kultúry s kanelovanou keramikou na východnom Slovensku. Pozdĺž Hornádu a ďalej údolím Torusy sa lažnianska skupina rozšírila i na sever až do okolia Prešova a Sabinova, čo naznačuje smer kontaktov Košickej kotliny so zakarpatskými oblasťami, s juhovýchodným Poľskom. Ukazuje sa, že tieto styky boli dosť silné a že vplývali aj na formovanie lažnianskej skupiny. Južne, v potiskej oblasti Maďarska, sa zistili analogické nálezy v skupine Hunyadi-halom, rozpoznané tiež iba v poslednom čase.⁷ Domnievame sa, že publikovanie materiálu a zhodnotenie oboch skupín, pravdepodobne v mnohom totožných, bude znamenať jeden z najpodstatnejších krokov vpred v štúdiu eneolitu širšej potiskej oblasti za posledné roky.

⁶ Siška S., *Nové výskumy na lokalitách lažnianskej skupiny*, Východoslovenský pravek I, 1970, 29—36.

⁷ Bognár-Kutzián I., *Probleme der mittleren Kupferzeit im Karpatenbecken*, Symposium über den Lengyel-Komplex, Nitra—Malé Vozokany 1967, SZ AŮSAV 17, 1969, 31—60.

Obr. 1. Barca—Baloty. Pohľad na lokalitu od východu.

Obr. 2. Barca—Baloty. Hrob 51.

ABDECKUNG EINES GRÄBERFELDES DER LAŽŇANY-GRUPPE IN BARCA IM J. 1969

Stanislav Šiška

Nach der ersten Etappe der von V. Budinský-Krička im J. 1966 durchgeführten Abdeckung des Gräberfeldes der Lažňany-Gruppe in Barca, Bez. Košice (Flur Baloty) setzte man dort 1969 mit den Grabungen fort. Es wurden weitere 10 Gräber der Lažňany-Gruppe, Gräber der Pilyner Kultur und mehrere Siedlungsobjekte aus der jüngeren römischen Kaiserzeit und aus der Burgwallzeit abgedeckt. Von äneolithischen Gräbern erfaßte man während der Grabung sieben mit Hockerskeletten in O-W- bis SO-NW-Orientierung, ein Grab lag in W-O-Richtung. Bei weiteren drei Gräbern wurde der Bestattungsritus nicht festgestellt (etwa wegen Grabstörung oder Vermoderung der Skelette). Die Gräber waren in einen 14 m breiten und 20 m langen Streifen in SO-NW-Richtung situiert (eine ähnliche Orientierung des Gräberfeldes herrscht auch in Sebastovce). Vermutlich wurde in Barca bereits das ganze Gräberfeld erfaßt, von dem insgesamt 27 Gräber untersucht wurden (davon fünf Brandgräber), das aber ursprünglich etwa 35–40 Gräber gezählt haben mochte.

Die Leitformen der Keramik sind Töpfe mit zwei kleinen, den grubchenverzierten Rand überragenden Henkeln und kleine Schüsseln mit kurzem Hals. Das Fehlen solcher Formen, wie Hohlfußgefäße, Deckel und insbesondere Milchtöpfe jedweder Art, das Vorhandensein von eigenständig geformten Kupfermessern mit Längsrippe und einige andere Elemente deuten an, daß das Gräberfeld von Barca etwas jünger ist als das kulturell identische von Sebastovce, das nur 1000 m entfernt ist. Größere Abweichungen bestehen im Vergleich zum Gräberfeld in Malé Zalužice—Lažňany, das am Nordrand des Ostslowakischen Tieflandes liegt. Der Autor hält sie für eine Äußerung lokaler Entwicklung.

Übersetzt von B. Niebuřová

DÁCKE HRADISKO V CLITE

Sever Dumitrașcu, Universita Oradea

Osada Clit (neďaleko obce Hășmaș, župa Arad) sa nachádza v údolí potoka toho istého mena, na západnom úpätí horského masívu Moma-Codru. Clit je prítok potoka Beliu, vlievajúceho sa do Teuzu. Osada Clit je situovaná na okraji lesa. Na severozápad od nej smerom k horám už nie je žiadna dedina. Možno sa sem dostať po ceste z Oradey cez Tincu, Uneu a údolím potoka Beliu cez osady Tăgădău, Comănești a Hășmaș. Z osady Clit cez priesmyk, ktorým preteká potok Clit, vedie hradská na bývalom násype lesnej železnice. Za osadou sú hrebene troch kopcov: Guroiul Hung pri potoku Clit, trocha obďaleč Gurețul Negrilor a vpravo Cornățele. V pozadí čnie končiar Pleș.

Gurețul Negrilor (obr. 2) sa nachádza medzi dvoma spomenutými nižšími kopcami, preto jeho poloha bola mimoriadne výhodná pre opevnenú osadu;¹ bol z nej dobrý výhľad a mohla byť strážená v údolí Clitu a Beliu až po Teuz a Ineu. Je to posledný kopec v údolí Clitu, má ostroh chránený troma veľmi strmými svahmi, prístupný iba po úzkom hrebene, spojenom kopcom Cornățele. Aj táto posledná strana bola zabezpečená priekopou (obr. 3). Južne tiekol potok Negru a severne potok Cobîrloaiei, obidva stále zásobované vodou z prameňov na úpätí kopca Cornățele.

Počas výskumu, ktorý sa tu uskutočnil na jar roku 1968, našli sa na plošinke a na svahoch kopca zlomky keramiky kultúry Coțofeni, ako aj črepy dáckych nádob vyrobených v ruke i na hrnčiarskom kruhu. Z toho usudzujeme, že lokalita bola osídlená trikrát: v období kultúry Coțofeni, v dáckom období a za včasného feudalizmu.² Plocha hradiska bola na 70–75 percent rozkopaná hľadačmi pokladov, ktorí vykopali jamy i v obrannej priekope; miestne obyvateľstvo predpokladalo, že tu bol vchod do pevnosti. Výskum sa preto konal za značne sťažených podmienok.

¹ O mieste hradiska nás informoval študent Florian Dușa, ktorému aj touto cestou srdečne ďakujeme; o hradisku sa dozvedel od obyvateľov osady Clit.

² Nálezy keramiky kultúry Coțofeni i nálezy z doby včasného feudalizmu presahujú rámec tematiky nášho článku. Spomeniem iba to, že na plošine (v jej severozápadnej časti) sa zistili úlomky coțofenskej keramiky i pálené tehly zdobené rovnobežnými ryhami a viacerými vtláčieniami prstov; medzi nimi boli i dva fragmenty vučedolské.

Výskum sa začal v smere pozdĺžnej osi hradiska (obr. 4, 5 a 8) a pokračoval priečne. Plošina bola rozdelená na dve terasy a priekopu, ktorá chránila prístup na ňu. Kultúrne vrstvy sa prekrývajú. V priekope (obr. 7) je nános zeminy hrubý až 2 m (inde 35—45 cm). Rozmery priekopy ťažko odhadnúť, pretože bola vyhlbená práve v sedle, ktoré spája ostroh s kopcom. Jej šírka, resp. šírka priehlbne vykopanej do tvrdej skaly, je 3,5—4 m, hĺbka od terajšieho povrchu 2 m. Na východnej strane je malá terénna vlna (obr. 7), o ktorej predpokladáme, že ju vytvorila zemina a kamene z vykopanej priekopy. Musíme však počítať (okrem priekopy) aj s pôvodným výškovým rozdielom medzi povrchom sedla a plošinky. Mohli tu byť prípadne drevené mosty. Dnešný výškový rozdiel je 5 m. Bola to teda ťažko prístupná pevnosť.

V priekope sa našli v hĺbke 70—90 cm dva črepy, potom nasledovala sterilná hlina a až nad skalným podložím v hĺbke 180—200 cm boli črepy sivej dáckej keramiky robenej na hrnčiarskom kruhu. Ak berieme do úvahy hrúbku vrstiev a to, že nálezy črepov z obdobia kultúry Coțofeni i včasného feudalizmu nie sú početné (30—40 kusov), kým dáckych je veľa, dôjdeme k poznatku, že osídlenie v obidvoch spomenutých obdobiach bolo iba krátkodobé a že priekopu vyhlúbilo dácke obyvateľstvo. Toto je — okrem už spomínanej výhodnej zemepisnej polohy — hlavný dôvod, na základe ktorého sa domnievame, že na Gurețul Negrilor existovala dácka pevnosť zo zeme a dreva.

Po odstránení zeminy vyhádzanej hľadačmi pokladov sa zistilo, že uprostred plošinky a na jej svahoch bola kultúrna vrstva hrubšia, že nebola zmytá po svahoch, ale utvorila jemnú hranu. Našli sme tu uhliky, prepálenú hlinu, množstvo keramických úlomkov, ba i celé nádoby. Predpokladáme preto, že tu bola palisáda, ktorá bránila odplavovaniu hlíny.

Na západnej strane boli vytvorené dve terasy (obr. 5), z ktorých — z vrchnej plošiny — zemina bola zmývaná. Zdá sa, že hľadači pokladov v minulom a začiatkom tohto storočia kopali na strane od potoka a dediny.³ Zemina na terasách bola pomiešaná a obsahovala črepový materiál pochádzajúci z plošiny. Sem sa dostal alebo spolu so splavovanou zeminou, alebo ho sem vyhádzali hľadači pokladov.

Jediným vážnejšie neporušeným miestom bol juhozápadný roh. Po preskúmaní tohto rohu i terás a po odstránení sterilnej vrstvy nahádzanej sem hľadačmi pokladov prekopali sme celú plošinu až po pôvodné podložie. Našli sa tu početné fragmenty keramiky, kovové i hlinené predmety a kamene. Mnoho pamiatok zrejme už nebolo na pôvodnom mieste.

Z hradiska pochádza veľa nálezov. Spomeňme aspoň železné kince a tulajky (obr. 12: 1—5), zlomok skoby (obr. 12: 6), železný krúžok s vývalkami — azda náramok (obr. 11: 1), nožnice (obr. 12: 7), dva nože so

³ V údolí potoka Negru bola križovatka lesnej železnice a v susednom údolí, medzi Gurețul Negrilor a Cornățele, výrobňa dreveného uhlia pre skláreň v Beliu (dnes už zrušená). Zdá sa, že výskumy miesta sa začali už vtedy.

zaobleným ostrím (obr. 11: 5, 6), naostrený hrot — snád' zo šípky (obr. 11: 4) a hrot oštepu (obr. 11: 2). Nález zbraní svedčia o tom, že osadu na Gurețul Negrilor neobývali iba civilní obyvatelia, ale i vojaci. O tom svedčí i kus bronzového plechu z vojenského výstroja (?). Našiel sa tu aj farebný koralček (obr. 11: 3).

Na druhej terase sa našli dve rímske mince z I. stor. pred n. l. (obr. 10).

Hoci sa nepodarilo nájsť kamenné žarnovy, ktoré tu pôvodne iste nechýbali,⁴ na plošine i na úpätí kopca bolo mnoho brúsikov (obr. 16: 8), ako aj vajcovitých a guľovitých kameňov, ktoré sa azda používali v domácnostiach.

Ako na väčšine doteraz známych dáckych hradísk medzi nálezmi prevažovala keramika. Boli tu prasleny (obr. 12: 8—13), ale hlavne nádoby a ich zlomky.

Musíme pripomenúť skutočnosť zistenú na všetkých skúmaných dáckych náleziskách, že keramika patrí do dvoch základných kategórií: 1. ručne vyrábaná z farebnej, v našom prípade tehlovočervenej hliny, 2. vytáčaná na hrnčiarskom kruhu z jemnej šedastej hliny.

Z prvej kategórie poznáme hlavne dva tvary: kónické šálky a hrnce. Šálky majú na stenách jedno alebo dve ušká (obr. 9, obr. 13: 1, obr. 14: 1, 2, 4, 7). Niektoré šálky majú zárezy na okraji, iné zase vetvičkovité zárezy na uchu (obr. 16: 5). Z hrncov sa zachovali najmä menšie. Na hrncoch bývajú gombíkovité výčnelky (obr. 13: 2) a pretláčané plastické pásiky (obr. 16: 1, 4, 7, 12). Niekoľko črepov je zdobených ryhami v podobe metličky (obr. 16: 3). Miniaturne nádobky bývajú nezdobené (obr. 14: 3, 5, 6).

Na hrnčiarskom kruhu sa vyrábali misy z nôžkou, označované aj ako „misy na ovocie“ (obr. 15: 2, 4, 5), misy (obr. 16: 11), malé hrnčeky (obr. 15: 1) a nádoby s prstencovitými dnami (obr. 16: 9). Misy s nôžkou sú šedé, ostatné bývajú tehlovočervené.

Okrem uvedených tvarov sa našli aj hrubostenné tehlovočervené až čierne džbány s prstencovitými dnami (obr. 15: 2).

Podľa početných keramických, kovových a kamenných predmetov z Gurețul Negrilor sa domnievame, že tu nebol iba jednoduchý salaš, resp. prístrešok. Je pravdepodobné, že hlavným zamestnaním obyvateľstva bolo pastierstvo, hoci kostí zvierat sa doteraz nenašli; mohli sa však zničiť pri stálych výkopoch. Ak vezmeme do úvahy voľbu miesta a priekopu, môžeme sa oprávnene domnievať, že na Gurețul Negrilor bol menší dácky hrádok, zbudovaný iba z hliny a dreva. Jeho vlastníci mohli nielen strážiť, ale aj ovládať celé údolie Clitu a Belia až po údolie Teuza a Bieleho Kriša. V prípade nebezpečenstva sa obyvatelia hradiska

⁴ Dedinčania z Clitu spomínali hrot kopije („podobný vrbovému listu“) a okrúhle brúsiky s otvorom uprostred, ktoré sa našli v údolí. U dedinčanov sme však žiaden nezistili.

mohli brániť v samotnom hradisku i zaútočiť na nepriateľa inde v údolí, kde sa im to zdalo strategicky najvýhodnejšie.

Archeologický materiál však svedčí o tom, že hradisko neobývali iba vojaci, lebo by sa tu nenachádzali prasleny, nožnice a iné predmety svedčiacie o prítomnosti usadlého obyvateľstva. Nie je vylúčené, že tu pôvodne bola obyčajná dácka osada, ktorú potom pre nejaké nebezpečenie opevnili.

Hrádok má tvar obdĺžnika, ktorý sa pridrižiava tvaru ostrohu na Gurețul Negrilor (obr. 5); je dlhý 38—40 m (až po priekopu) a široký 15—16 cm. Podobné prípady, že ostroh, na ktorom je hradisko, bol oddelený od terénu umelou priekopou, sú známe už z doby halštatskej.⁵

Poznáme hradiská, síce mladšie a vzdialenejšie, napr. Giurgiu⁶ a Piscul Crăsanilor,⁷ kde Geto-Dákovia na území Munténie používali taký istý spôsob opevňovania. Je známe, že moldavské osady v Calu a Tisești boli založené na vyvýšeninách a prirodzeným opevnením,⁸ iba osada v Bărboși-Tirighina bola opevnená zemnou hradbou.⁹ Podobne bolo opevnené dácke hradisko v Piatra-Neamț-Bitca Doamnei, kde je vyvýšenina spojená s úzkym sedlom a vstup uzavretý priekopou. Zásadný rozdiel je však v tom, že tu bol i kamenný múr.¹⁰

Blížšie analógie z doby dáckej, ktoré však vo väčšine prípadov pokračujú rámcem opevnení zo zeme a dreva (priekopa, násyp) a majú už kamenné opevnenie, poznáme zo Sedmohradska v dostatočnom počte. Napr. hradisko Căpîlina stojí na izolovanom mieste, z troch strán sú priepasti, iba na juhozápadnej strane je kopec, na ktorom stojí hradisko, spojený s dlhým sedlom na pahorku Gărgălăul s ostatnými pahorkami horstva Sebeș.¹¹ Toto hradisko bolo najprv opevnené zemným, neskôr kamenným valom.¹² Zemný násyp, ba i priekopu nachádzame i na hradiskách Bănița¹³ a Tilișca,¹⁴ dokonca i vo veľkom komplexe kráľovských dáckych hradísk v Munții Orăștiei, na hradisku v Costești.¹⁵

⁵ H o r e d t K., *Așezările fortificate din prima vîrstă a fierului din Transilvania*, Probleme de muzeografie V, Cluj 1960, 177 nn.; F e r e n c z i I., *Cîteva considerații asupra problemei cetățîlor de pămînt din Transilvania și parțile mărginașe*, Apulum V, 1964, 115—126.

⁶ V u l p e R., *Așezări getice din Muntenia*, București 1966, 21.

⁷ Tamže, 43.

⁸ G o s t a r N., *Cetățile dacice din Moldova și cucerirea romană la nordul Dunării de Jos*, Apulum V, 1964, 137.

⁹ Tamže, 145.

¹⁰ G o s t a r N., *Cetatea dacică de la Piatra Neamț—Bitca Doamnei*, Omagiu lui P. Constantinescu Iași, București 1965, 82.

¹¹ M a c r e a M. — F l o c a O. — L u p u I. — B e r c i u I., *Cetățî dacice din sudul Transilvaniei*, București 1966, 9.

¹² Tamže, 22.

¹³ Tamže, 25.

¹⁴ Tamže, 35, 36.

¹⁵ D a i c o v i c i u H., *Dacii*, București 1965, 132.

Zemné opevnenia a zvlášť „terénne vlny“ (priekopa — násyp) poznáme z dáckych osád v Racu [pri Miercurea—Ciuc], Arpașul de Sus [pri Făgărași] a v Jigodine [pri Miercurea-Ciuc], kde sú však valy zo zeme a kameňa, ktoré veľmi pripomínajú hradisko v Clite.¹⁶

Zo spomínaných hradísk a osád sú početné analógie i ku keramike z Gurețul Negrilor. Je to ďalšie svedectvo o hospodárskej a kultúrnej jednote Sedmohradska a Banátu s možnými lokálnymi zvláštnosťami, ktorú pred niekoľkými rokmi výstižne opísal akademik C. Daicoviciu.¹⁷

Ďačke hradisko v Clite je jedným z mnohých dáckych objektov známych zo Sedmohradska, Banátu, Krišany a Maramureša,¹⁸ ktoré akademik C. Daicoviciu definoval takto: „*Odhladnuc od komplexu osád na území, ktoré tvorilo stred budúceho dáckeho štátu v pohorí Orăștiei, archeologické výskumy, hoci nepočtetné a neúplné, ukázali hmotnú kultúru tejto jazy a v ostatnej časti Medzikipatia. O tom, že mnohé hradiská zo zeme a dreva boli vybudované na nejakom ostrohu na vrcholoch kopcov je celý rad dôkazov: v Sedmohradsku sú to Sighișoara, Lechința de Mureș, Simleul Silvaniei, Măgura (Moigrade Zaláu), Sărățel (Bistrița), Zetea, Covasna (s kamennými múrmí „opus incertum“ a z hlíny), Jigodin (Miercurea Ciuc), Bedehaza (pri Sf. Gheorghé), Căpilna (Sebeș Alba), Tilișca (Sibiu), Bănița (Petroșani) — posledné tri toho istého rázu ako komplex z Munții Orăștiei, Arpașul de Sus (Făgăraș), Cugir, Deva atď., ako i v Banáte (Vărădia, Arcidava, Pecica, Satu Mic (pri Lugoji), Jidova-Oreșac, ktoré sú uprostred mnohých civlných osád“.*¹⁹

Podobnosť keramiky a ostatných nálezov z Clitu nám dovoľuje zaradiť hradisko medzi uvedené objekty, ba dokonca pokúsiť sa o jeho datovanie.

Sálky a hrnce vyrobené ručne a misy s nôžkou („misy na ovocie“) i misy vyrobené na hrnčiarskom kruhu, o ktorých sme sa zmienili, patria ku klasickej getsko-dáckej keramike z obdobia medzi rokom 100 pred n. l. a 106 n. l.²⁰ Sálka podobná zobrazenej na obr. 9 sa našla na hradisku Căpilina,²¹ nádoby zdobené pretláčaným plastickým pásikom ale-

¹⁶ Tamže, 138, 139. Stále ešte nevieme, aká je situácia v Pecici pri Arade, jednej z dáckych osád neďaleko Clitu [pripomíname ešte osadu v Berindii, ktorá je však podľa autora datovaná do II.—I. stor. pred n. l. — pozri SCIV 18, 1967, 126; tam „sa našli pozostatky niekoľkých obydli na povrchu“], kde sa robili výskumy a zdá sa, že osada bola opevnená priekopou; pozri Crișan I. H., *Ziridava*, Apulum V, 1964, 127—134; ten istý, *Sanctuarul dacic de la Pecica*, Acta MN III, 1966, 91—100.

¹⁷ Daicoviciu C., *Istoria României I*, București 1960, 275.

¹⁸ Daicoviciu H. a kolektív, *Cercetările de la Oncești din Maramureș*, Studii și cercetări maramureșene I, Baia Mare 1965, 1—25.

¹⁹ Daicoviciu C., *Istoria României I*, 275.

²⁰ Crișan I. H., *Ceramica daco-getică*, București 1968, 31 nn.

²¹ Macrea M. — Floca O. — Lupu I. — Berciu I., *Cetăți dacice din sudul Transilvaniei* București 1966, obr. 33; Crișan I. H., *Ceramica daco-getică*, obr. 46 a 47.

bo gombíkovitými výčnelkami sa zistili aj v Moigrade,²² Piatra Craivi a Baniți.²³ Črepy z hrncov zdobených pretláčanými zvislými a vodorovnými pásmi (obr. 16: 1, 12) majú analógie v dáckych pastierskych osadách v Oncești²⁴ v Maramureši, čo tiež podporuje datovanie osady v Clite do obdobia medzi I. stor. pred n. l. a I. stor. n. l.

V Clite sa však našla i keramika, ktorá pripomína nálezy z II. stor. pred n. l., napr. fragment hrnca zdobený rovnobežnými ryhami (obr. 16: 3)²⁵ a malé hrnčeky s uškom (obr. 15: 1, 3), ktoré tvarom pripomínajú dácku keramiku II. fázy podľa I. H. Crișana.²⁶

Teda podľa keramiky môžeme dácke hradisko v Clite datovať do I. stor. pred n. l. a I. stor. n. l., hoci — ako sme už uviedli — niektoré nálezy môžu pochádzať ešte z II. stor. pred n. l.²⁷ Toto datovanie podporujú i kovové nálezy — zbrane a dva republikánske denáre. Šedá a jemná tehlovočervená keramika vyrábaná na hrnčiarskom kruhu svedčí o existencii osady v celom I. storočí pred n. l.

Veľmi ťažko datovať zánik osady. Môžeme predpokladať, že súvisí s vojnami s Rimanmi, ale ťažko usúdiť, či to bolo už za Augusta,²⁸ alebo až po útokoch Jazygov. Typológia keramiky hovorí proti tomu, aby sa počítalo so zánikom osady za Augusta. Rímske jednotky sa síce dostali až po Marušu, ale do hornatých Západných Karpát nepostúpili, a tým menej sa ta dostali Jazygovia. Osada nebola opustená ani za vojny s Domiciánom. Zdá sa byť najpravdepodobnejšie, že zanikla po porážke Decibala roku 106, keď sa zmenil tok dejín Dákov. Rimania pravdepodobne vybudovali v údolí Zaranda valy,²⁹ ktoré zabezpečovali rímske hranice. Pevnosť v Clite bola 6—7 km od miesta, kde rímska hranica — limes — dosahovala úpätie masívu Moma-Codru (severne od dediny Comănești). Po porážke boli Dáci donútení opustiť pevnosť, ktorú Rimania nestrpeli v blízkosti svojich hraníc. Vyvýšenina Gurețul Negrilor zostala až do obdobia včasného feudalizmu neobývaná; potom tu bola skromná, pravdepodobne pastierska osada, z ktorej sa nám zachovalo iba niekoľko zlomkov keramiky.

²² Crișan I. H., l. c., obr. 69.

²³ Macrea M. — Floca O. — Lupu I. — Berciu I., l. c. obr. 9 a 51.

²⁴ Daicoviciu H., l. c. 24.

²⁵ Crișan I. H., l. c., 19.

²⁶ Crișan I. H., l. c., obr. 41 (v dolnej časti).

²⁷ Keď náhodou niektorý typ keramiky bol datovaný nesprávne.

²⁸ Vulpe R., *Istoria Dobrogei, Romanii la Dunărea de Jos II*, București 1968, 43, 44: „Za druhé moc Getov v Rumunskej nížine bola relatívne ľahko zničená, lebo Aclius Catus ich mohol prekvapit v momente, keď boli izolovaní, i následkom priateľskej dohody medzi Augustom a vojenským obyvateľstvom Moldovy a severne od Pontus Eusinus, ako i zoslabením Dákov zo Sedmohradska, ktorí sami boli obkolesení Rimani z Panónie“, a dodáva k poznámke 84: „Pravdepodobne k týmto operáciám sa musí pripočítať Strabónova správa VIII, 3, 13, že za čias Augusta Rimania si robili zásoby pre vojnu na dolnom toku rieky Maruša (Marisus)“.

²⁹ Dumitrașcu S., *Contribuții la cunoașterea graniței de vest a Daciei romane*, Acta MN, VI (v tlači).

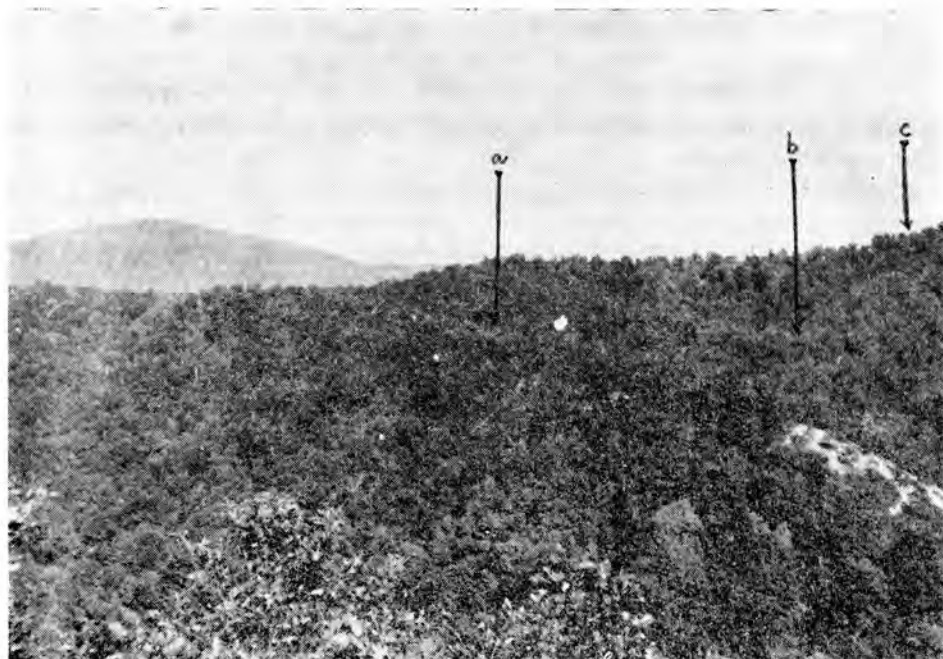
Keď sa zintenzívni výskum Severného horstva, bude možné dácke nálezy z Clitu presnejšie datovať a určiť miesto tohto hradiska v dejinách dáckeho národa.

Význam tejto valmi a priekopou opevnenej pevnosti je v tom, že do-
svedčuje prítomnosť Geto-Dákov i v tomto kraji a dokazuje, že i tu mali už za čias Burebistu a Decebala dobre opevnené osady, ktoré sa podieľali na obrane slobodného dáckeho štátu.³⁰

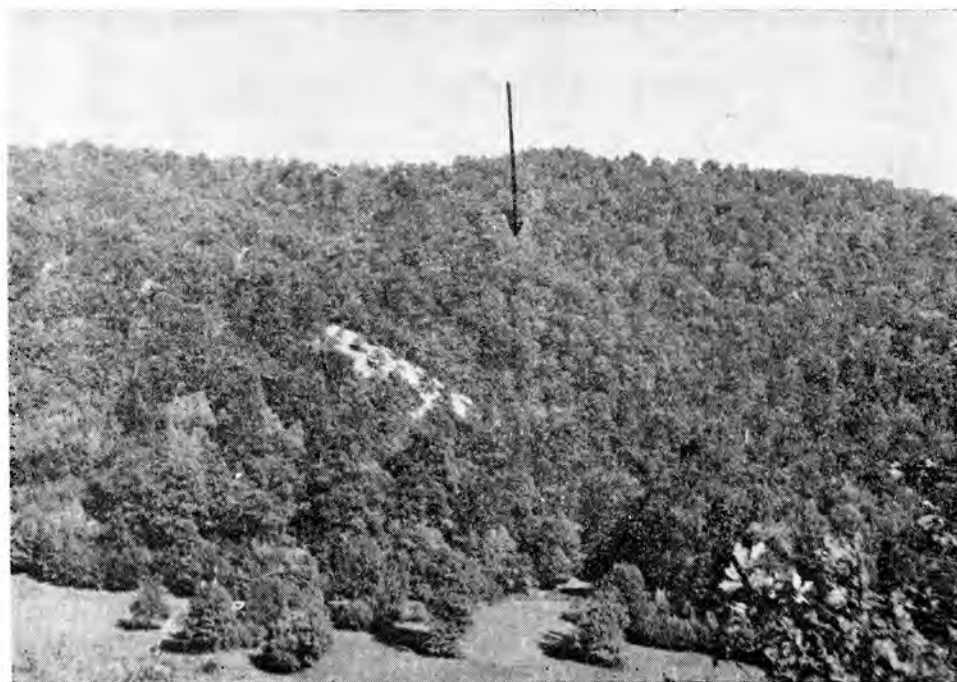
Dácka pevnosť v Clite — hoci malá rozlohou — bola rovnako opevne-
ná ako samotné centrum slobodného dáckeho štátu v Munții Orăștiei
v južnom Sedmohradsku, ktoré bolo hlavným mestom Burebistovho štá-
tu a sídlom jeho posledného kráľa Decabala.

Z rumunčiny preložil Ján Garay

³⁰ V lete 1968 sa pri menších výskumoch zistili na západnom svahu Moma Codru ešte dve „pevnosti“ — na pahorku Jidovina a Cetățele, nemáme však údaje, z ktorej doby sú.

Obr. 1. Údolie Clitu; v pozadí vľavo končiar Pleš. a — Gurciul Lung, b — Gurețul Negrilor c — Gornătele

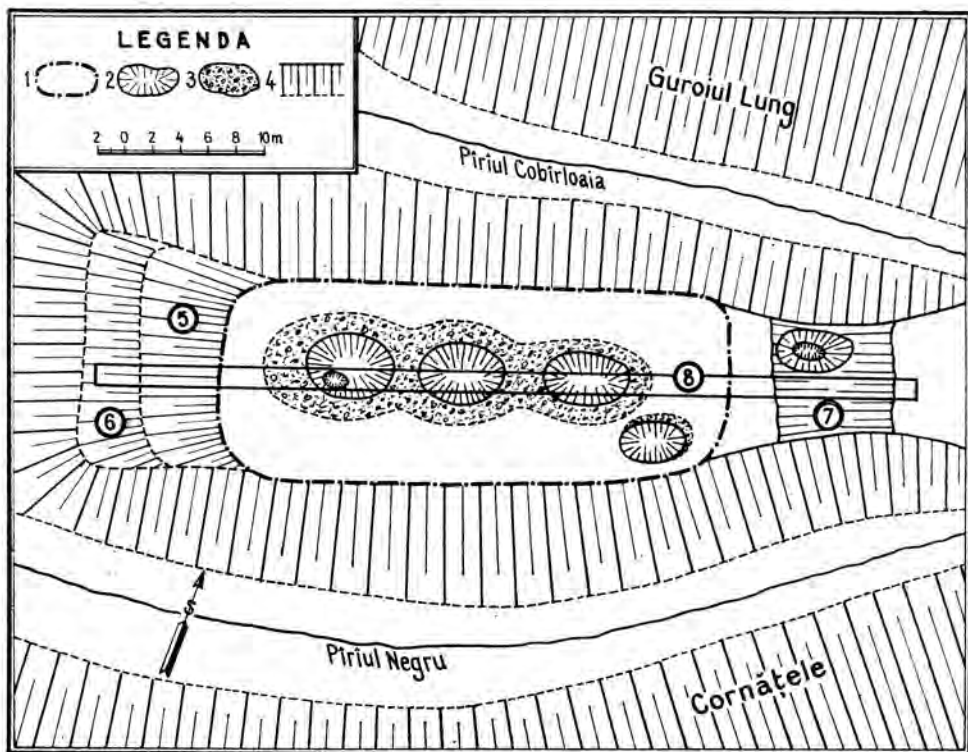
Obr. 2. Gurețul Negrilor s ostrohom, na ktorom je dácka pevnosť. Dolu je údolie potoka Clit.

Obr. 3. Hradisko Clit pred výskumom. Pohľad na priekopu, ktorá bránila vchod na ostroh.

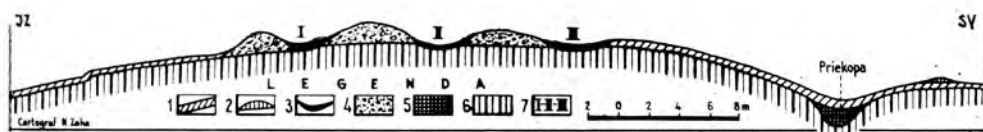
Obr. 4. Clit. Dácke hradisko. Pozdĺžna kontrolná sonda.

Obr. 5. Pôdorys dáckeho hradiska v Clite—Gurețul Negrilor. 1 — obrys osady, 2 — novodobé zásady, 3 — zemina z nových zásahov, 4 — svah, 5 — prvá terasa, 6 — druhá terasa, 7 — obranná priekopa, 8 — kontrolná sonda.

Obr. 6. Clit. Dácke hradisko. Pohľad na profil pozdĺžnej sondy.

Obr. 7. Clit. Dácke hradisko. Profil pozdĺžnej kontrolnej sondy. 1 — humus, 2 — hlina z výkopov, 3 — humus z jám, 4 — zemina z jám, 5 — kultúrna vrstva, 6 — sterilná pôda, 7 — novodobé zásahy.

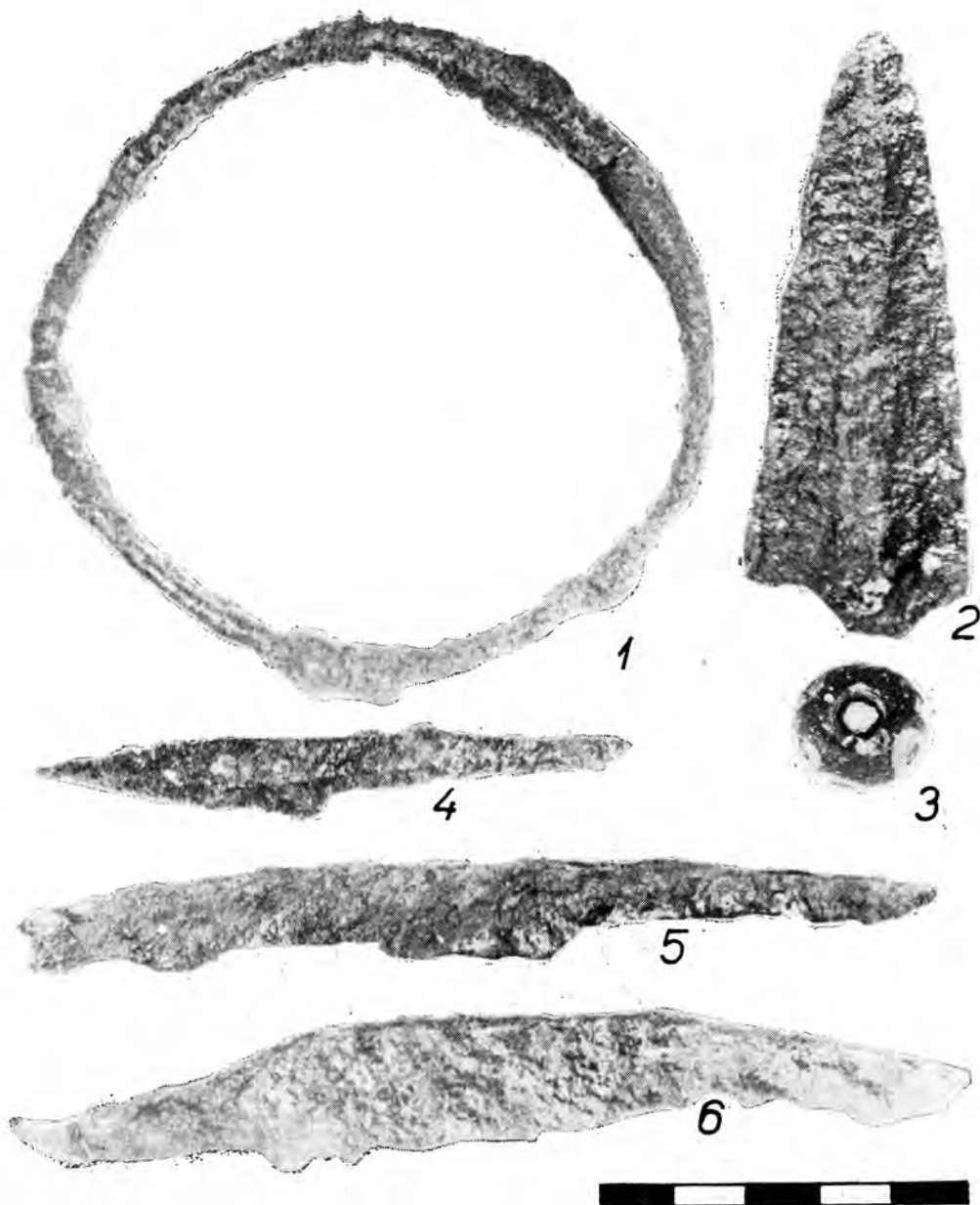
Obr. 8. Clit. Plošina, na ktorej bola objavená časť hradiska, rozkopaná hľadačmi pokladov.

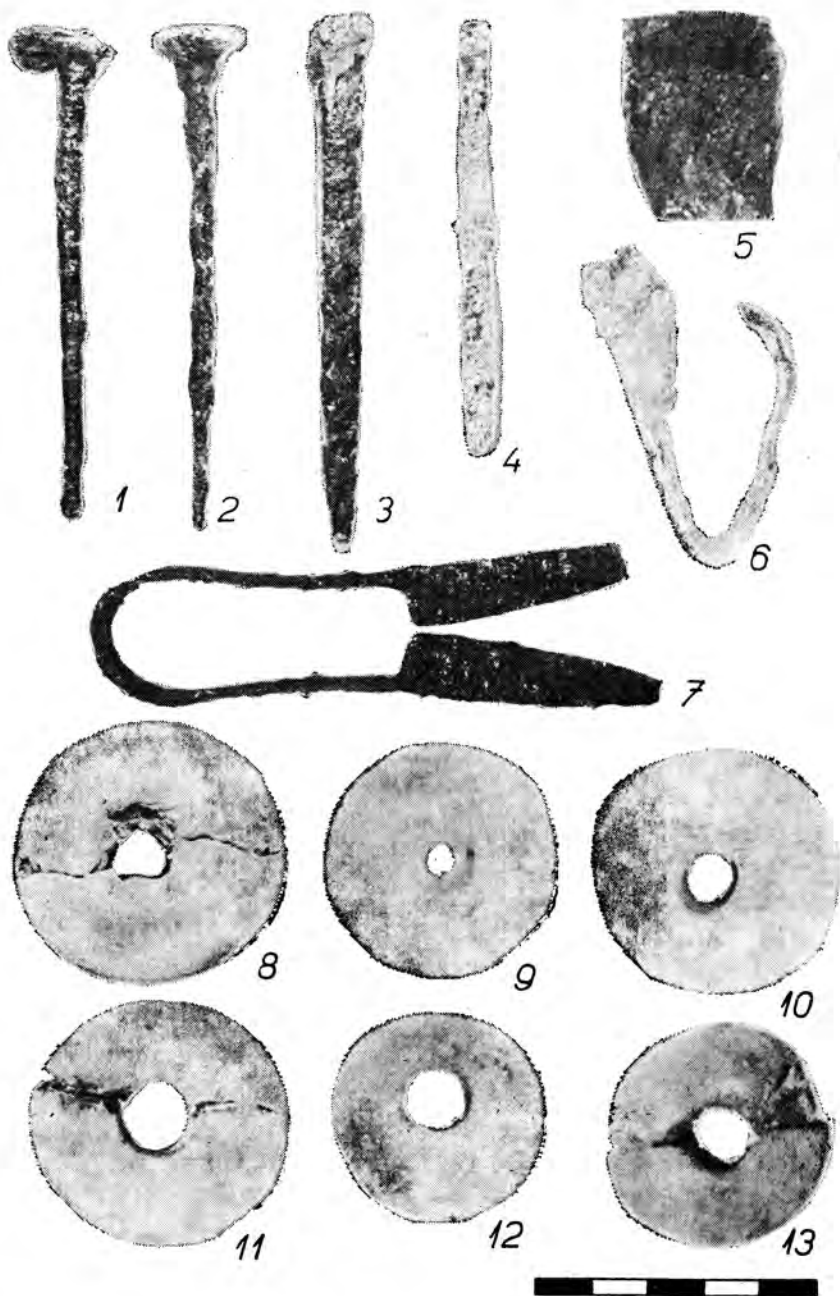
Obr. 9. Clit. Dácka šálka.

Obr. 10. Clit. Republikánske rímske mince.

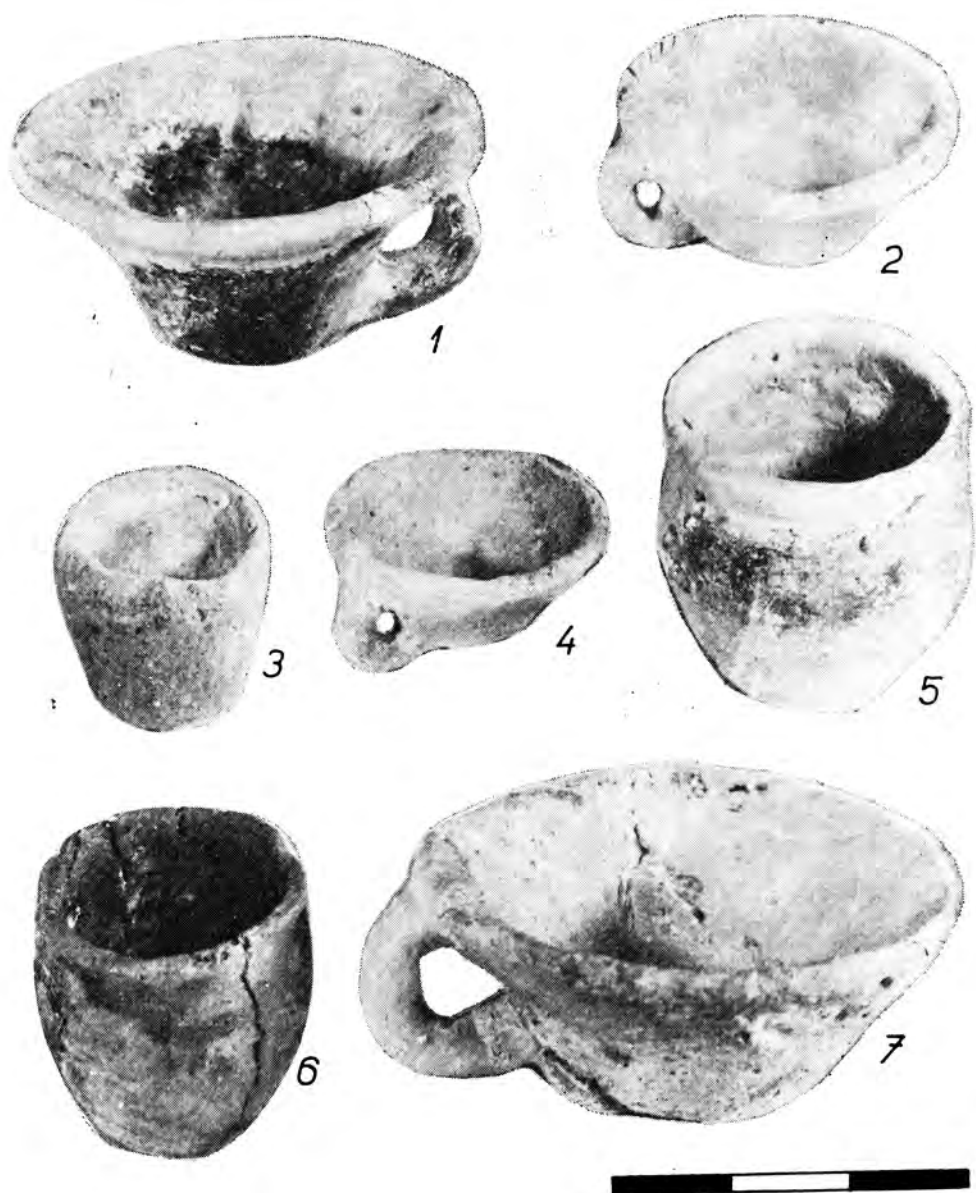
Obr. 11. Clit. Železné predmety. 1 — náramok; 2 — hrot oštepú; 3 — koralčok z farebnej hlíny; 4 — hrot; 5, 6 — nože.

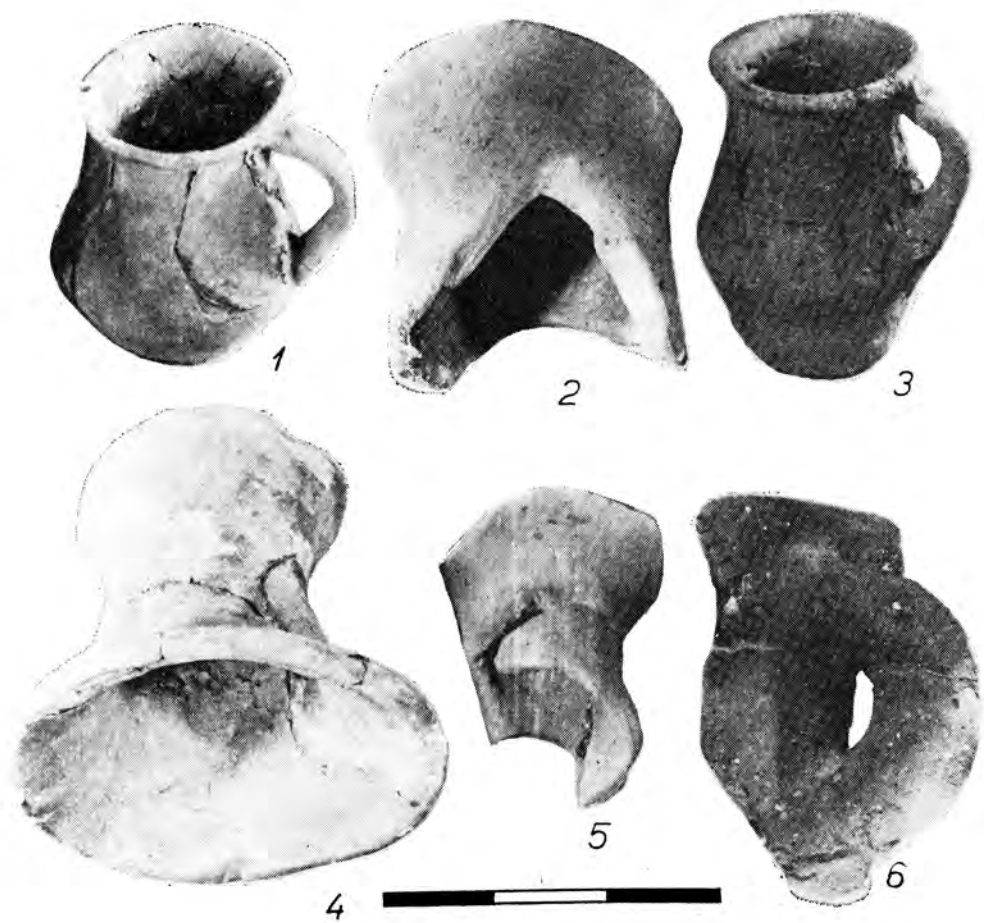
Obr. 12. Clit. 1—5 — železné klnice a klny; 6 — skoba; 7 — nožnice; 8—13 — prasleny.

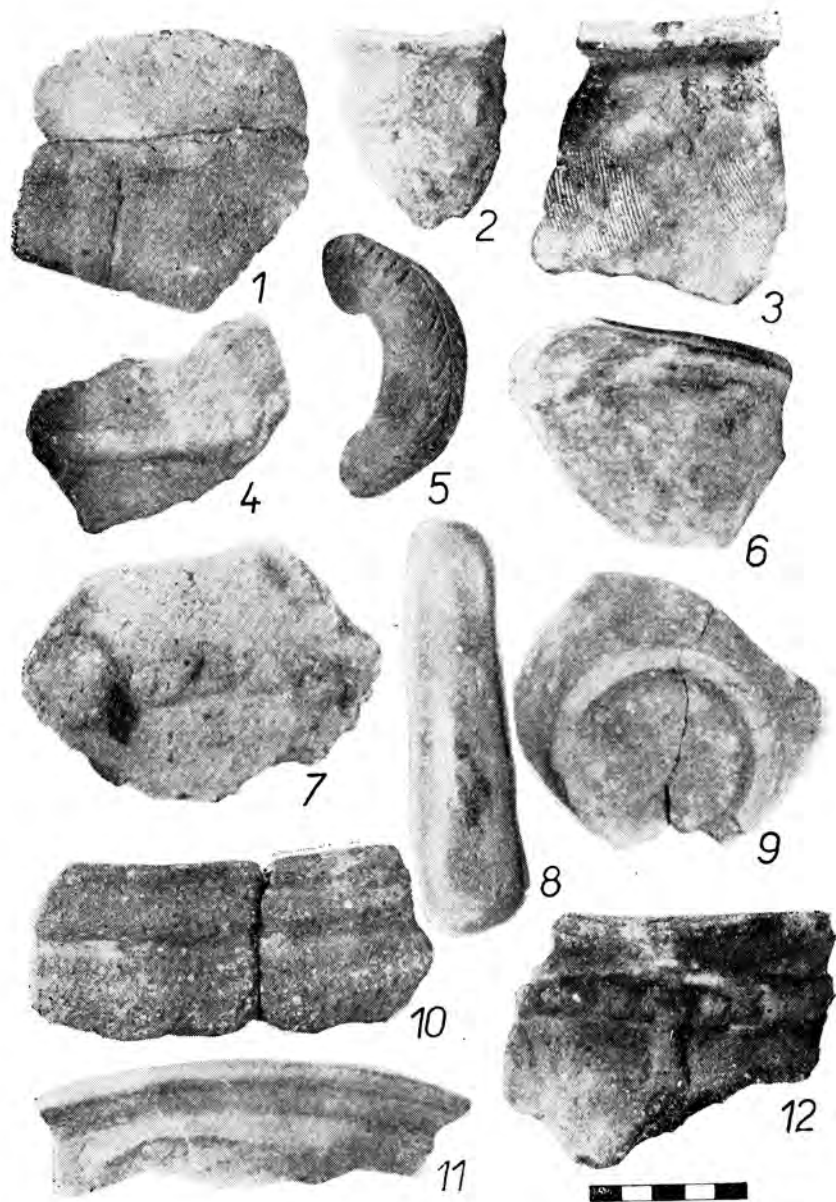
Obr. 13. Clit. 1 — dvojchá dácka šálka; 2 — hrniec.

Obr. 14. Clit. 1, 2, 4, 7 — dácke šálky; 3, 5, 6 — hrnce vyrobené v ruce.

Obr. 15. Clit. 1, 3 — krčahy; 2, 4, 5 — zlomky mís s nôžkou, tzv. mís na ovocie;
6 — fragment šálky.

Obr. 16. Clit. 1–5, 7, 10, 12 — dáčka keramika vyrábaná ručne; 8 — kamenný brúsik;
6, 9, 11 — keramika vytáčaná na kruhu.

DIE DAKISCHE FESTUNG VON CLIT

Sever Dumitraşcu

Der Verfasser beschreibt die Ausgrabungen, die in dem Dorfe Clit (Gemeinde Hăşmaş, Kreis Arad) — an einer Stelle, die von den Einheimischen „Gureţul Negrilor“ genant wird — gemacht worden sind. Das Dorf liegt am Westabhang des Moma—Codru—Massivs im Apuseni—Gebirge.

Im Sommer des J. 1968 wurde hier eine dakische Burg ausgegraben und untersucht, die sich auf einer Anhöhe mit steil abfallenden Wänden befunden hat; die natürliche Befestigung war durch einen Graben und wahrscheinlich Holzpalisaden verstärkt.

Hier wurden Gegenstände und Waffen aus Eisen und Bronze, sowie Keramik und Haushaltgegenstände gefunden. Bemerkenswert ist darunter die dakische Keramik: handgefertigte Tassen und topfförmige Gefäße dakische Fruchtschalen, Töpfe, Schüsseln aus grauem und rötlichem Lehm, geformt auf der Töpferscheibe.

Die Festung stammt aus dem I. Jh. v. u. Z. — I. Jh. u. Z. Dies ergibt sich aus der Ähnlichkeit der hier gefundenen Eisengegenstände und Tonware mit jenem Material, das in allen bisher untersuchten dakischen Niederlassungen dieser vom getisch-dakischen Volk besiedelten Gegend zutage trat. Hinzukommen noch zwei republikanische Silbermünzen, die aus dem I. Jh. v. u. Z. stammen.

Das Ende der Festung scheint durch die Eroberung Daziens von den Römern zu Beginn des II. Jh. u. Z. gegeben zu sein.

Übersetzt von B. Nieburowá

OSADA Z DOBY RÍMSKEJ V IPOLYTÖLGYESI V MAĎARSKU

István Erdélyi, MTA Régészeti Intézet Budapest —
Mária Lamiová-Schmiedlová, Výskumné pracovné stredisko
AÚ SAV Košice

V obci Ipolytölgyes (Peštianska župa) sa roku 1965 pri výkope silážnych jám na hospodárskom dvore roľníckeho družstva našli stopy osídlenia z praveku a doby rímskej. Nálezisko sa rozprestiera pri potoku Ganádi, ktorý miestne obyvateľstvo nazýva i Csörge patak. Nález bol ohlásený Archeologickému ústavu Maďarskej akadémie vied [Magyar Tudományos Akadémia, Régészeti Intézet] v Budapešti, ktorý tu potom od 2. do 16. augusta 1967 pod vedením I. Erdélyiho a v spolupráci s J. Tomom uskutočnil v rámci akcie skúmania osád v severovýchodnom Maďarsku plánovaný výskum. Vytýčilo sa 12 sond s rozmermi 2X4 m a jedna (č. 13) s rozmermi 2X12 m. Tieto rozmery sa rozšírili, ak objekty presahovali hranice sond. Sonda 4 zostala nepreskúmaná. Sondami sa podarilo odkryť šesť jám a dve chaty.

Opis sond a objektov

Sonda 1. V tejto sonde sa zistilo päť kolových jám nepravidelného tvaru; začali sa črtať v hĺbke 35—40 cm. K akému objektu patrili tieto i ďalšie kolové jamy v sondách 2 a 3 a pod kontrolným blokom medzi sondami 1 a 7, o ktorých sa ešte zmienime, sa nepodarilo zistiť.

Sonda 2 bola situovaná južne od sondy 1 a delil ich 1 m široký kontrolný blok. Takéto kontrolné bloky boli i medzi ďalšími sondami, okrem výnimiek, o ktorých sa zmienime. V sonde 2 bolo päť kolových jám a na západnej strane zasahovala do sondy časť jamy A, ktorá mala tvar nepravidelného kruhu s priemerom 114—116 cm. Obrisy jamy sa ukázali v hĺbke 34 cm a odtiaľ siahala ešte do hĺbky 60 cm. Steny mala zaoblené. Vo výplni jamy sa našli črepy z doby bronzovej a halštatskej, ako aj hlinené koliesko. Na južnej strane zasahovala do sondy 2 časť jamy B, ktorá však bola odkrytá až sondou 3.

Sonda 3 bola vyhlbená južne od obidvoch predchádzajúcich sond. Boli v nej tri kolové jamy a v severnej časti do nej zasahovala jama B, presahujúca až do sondy 2. Stredná časť jamy nebola preskúmaná, prekryval ju kontrolný blok. Súdiac podľa známych častí, jama B mala nepravidelný, pravdepodobne elipsovité pôdorys. Jej priemer v smere

S—J dosahoval 198 cm. Črtala sa v hĺbke 45 cm a siahala do hĺbky ešte ďalších 55 cm. Steny boli lavórovite zaoblené. Našli sa v nej nepoččetné halštatské črepy.

S o n d a 4 nebola preskúmaná.

S o n d a 5 bola vytýčená južne od sondy 3 a delil ju od nej 2 m široký kontrolný blok. V severozápadnom rohu sondy bola časť jamy C (jej ďalšie časti zostali nepreskúmané), ďalej sa v nej začala črtat chata 1 s kolovou jamou a priekopa. Jama C bola plytká, mala kruhový alebo elipsovité pôdorys a lavórovitý tvar. Preskúmala sa asi z jednej štvrtiny. Bola plytká, zistila sa v hĺbke 28 cm, výplň siahala do hĺbky 46 cm. Rozmery preskúmanej časti: v smere S—J 94 cm, v smere V—Z 64 cm. Nezistili sa v nej výraznejšie nálezy, a preto sa neprikročilo k odkrývaniu jej ďalšej časti.

Účel priekopy zachytenej v sonde 3, podobne ako priekopy v sonde 6, je problematický; patrila azda k obrannému systému osady.

S o n d a 6 bola situovaná južne od sondy 5 a obsahovala časť chaty 1, ktorú ešte opíšeme. Vo východnej časti sondy bola priekopa, rozšírená a prehĺbená na východnej strane.

S o n d a 7 západne od sondy 1 — bola bez objektov; v ornici sa tu našli iba ojedinelé praveké črepy.

S o n d a 8 južne od sondy 7 — bola tiež bez objektov.

S o n d a 9 západne od sondy 5 — obsahovala veľkú časť chaty 1, ktorá bola potom úplne odkrytá až sondou 10. V severozápadnej časti chaty v sonde 9, ako aj pod kontrolným blokom medzi sondami 9 a 10, sa zistila obdĺžniková škrvna s rozmermi 220×140 cm, nápadná tým, že pri odkrývaní bola mimoriadne vlhká. Z plochy tejto škrvny i z ostatných častí chaty pochádzajú črepy z doby rímskej, medzi nimi štyri zlomky terry sigillaty, jeden z nich s nápisom PERGAM.

S o n d a 10 južne od sondy 9 — obsahovala už v ornici veľa náleзов z doby rímskej. Touto sondou sa odkryla južná časť chaty 1. Aby sa dal odkryť aj jej južný roh, bola rozšírená ešte o plochu 250×200 cm smerom na juh.

Chata 1 (obr. 1) mala obdĺžnikový tvar, smerom na juhovýchod bola mierne pretiahnutá; maximálna dĺžka 490 cm, šírka 430 cm. Jej obrysy sa ukázali v hĺbke 30—40 cm, odkiaľ siahala ešte do hĺbky 30 cm, teda od dnešného povrchu maximálne 70 cm. Zistili sa v nej štyri kolové jamy: na dvoch kratších stranách približne uprostred stien po jednej, tretia bola v prvej tretine jednej a štvrtá v tretej tretine druhej dlhšej strany (pozri plán I), z čoho sa dá usudzovať, že v dlhších stenách boli oproti zachovaným kolovým jamám ešte ďalšie dve, podobne ako v chatách z doby rímskej na mnohých iných lokalitách.

Z keramického materiálu z výplne chaty alebo z ornice nad ňou sa podarilo zrekonštruovať päť nádob; bolo tu ďalej veľa ďalších črepov, zvieracích kostí, jantárová perla, zlomok roztaveného skla, dve bronzové spony, železný nožík a fragment praslena. Pre datovanie sú významné najmä zlomky terry sigillaty.

Sonda 11 bola vyhlbená západne od sondy 7 a zistili sa v nej iba stopy pravekého ohniska.

Sonda 12, situovaná západne od sondy 11, bola bohato členená. Odkryli sa v nej tri jamy (D, E a F). Kvôli úplnému odkrytiu jamy D bola sonda rozšírená o plochu s rozmermi 210×100 cm a kvôli jame F o plochy 50×100 a 150×50 cm.

Jama D mala nepravidelný kruhovitý pôdorys s priemerom 150–164 cm, bola hlboká 98 cm od ústia jamy, ktoré sa zistilo v hĺbke 50 cm od povrchu. Obsahovala obsidiánové škrabadlo, hlinené závažia a prepálenú mazanicu.

Jama E bola plytká a siahala do hĺbky iba 22 cm od ústia, ktoré sa zistilo v hĺbke 52 cm od povrchu; steny mala zvislé. V preskúmanej časti (Ø 118 cm) neboli významnejšie nálezy, preto sa upustilo od ďalšieho odkrývania.

Jama F sa zistila v severozápadnej časti sondy 12, mala kruhovitý pôdorys a pripájala sa k nej ďalšia jama, ktorá bola preskúmaná iba čiastočne. Priemer prvej časti jamy v smere S—J bol 104 cm, hĺbka oboch častí 114 cm od povrchu, resp. 70 cm od ústia jamy. Steny prvej časti jamy sa v strednej časti rozširovali a pri dne zužovali. Nepočítané črepy z tejto jamy sú atypické, iba jediný okrajový črep má przeworský ráz. Našli sa tu i zvieracie kosti.

Sonda 13 bola situovaná ináč než predchádzajúce (pozri plán I), lebo mala byť rovnobežná so silážnou jamou, z ktorej pochádzali nálezy z roku 1965. Mala rozmery 2×12 m, neskôr kvôli odkrytiu chaty 2 bola rozšírená smerom na severovýchod o plochu s rozmermi 4,5×2,8 m.

V sonde 13 a v jej rozšírených častiach sa zistil veľký objekt nepravidelného tvaru (objekt 2 — obr. 2), pravdepodobne praveká chata; jej dĺžka v smere SV—JZ presahovala 500 cm, kraje neboli zachytené. V severovýchodnej časti objektu bola skupina skál, o ktorej sa počas výskumu predpokladalo, že je zvyškom ohniska, ako sa však neskôr ukázalo, nebol v nej ani popol, ani uhlíky, teda žiadne stopy ohňa. V západnej časti objektu bola kruhovitá jama a v nej obličkovitá priehlbeň. Dno objektu smerom na západ klesalo. Z výplne objektu pochádza zlomok kamenného žarnova s guľovitým drvidlom a zlomok kamennej sekerky s prevítaným otvorom. V sonde 13 sa našli aj zvyšky keltskej misy, azda z hrobu.

Okrem opísaných sond sa vyhlbila ešte pokusná sonda s rozmermi 2×3,4 m pri zadnej — úzkej — strane maštale pre hovädzí dobytok družstva „Ipolygyöngye“, v miestach, kde sa roku 1966 podľa údajov družstevníkov našiel bližšie neurčený hrob. Pokusná sonda však nepri niesla žiaden výsledok.

Opis nálezov

V materiáli získanom záchranným výskumom v Ipolytölgyesi sú zastúpené tri obdobia.

Najstaršie (nepočítané) črepy sú zo staršej doby bronzovej. Niekoľko zlomkov je zdobených slamovaním, na jednom črepe sú ryhy pripomínajúce odtlačky šnúr (obr. 3: 1). Tieto črepy patria pravdepodobne do sféry hatvanskej kultúry. K tejto vrstve patrí i zlomok kamennej sekerky alebo sekeromlatu a azda i fragment žarnova s guľovitým drvidlom. Je plochý, tvarove blízky žarnovom z doby bronzovej, ktoré sa však objavujú ešte aj v dobe halštatskej.

Hojnejšie než nálezy zo staršej doby bronzovej je zastúpený materiál halštatský. Spomeňme aspoň najvýraznejšie nálezy: zlomok šedohnedého dna tenkostennej nádoby s výrazným omfalom (obr. 3: 2), fragment misy s vťahnutým okrajom, vysokej pôvodne asi 10–12 cm, sivý črep z veľkej zásobnice so stenami hrubými 15 mm, zdobený pretláčaným plastickým pásikom, pod ktorým je poškodený výčnelok (obr. 3: 3); najväčší zlomok je z hornej časti veľkej nádoby, zvonku svetlohnedej, vnútri čiernej farby (obr. 3: 4), pod hladkým hrdlom sú šikmé kanelúry a na rozhraní hladkej a kanelovanej časti poškodený výčnelok; bol tu i svetlohnedý, šikmo fazetovaný črep z menšej nádoby a nezdobené črepy halštatského rázu.

Praveký ráz má aj poškodený hruškovitý závesok zo žltého zrnitého materiálu; pod otvorom v jeho hornej časti sú tri zvislé ryhy; v. 6,5 cm, max. š. 5,2 cm, \varnothing otvoru 1,2 cm.

Väčšina materiálu pochádza však zo začiatku nášho letopočtu, resp. zo staršej doby rímskej; sústreďoval sa v chate 1 a v jej okolí, resp. pochádzal z jamy F a z ornice.

Podarilo sa zrekonštruovať sedem nádob úplne a dve čiastočne.

1. Najstaršia je keltská misa zo sondy 13; nesúvisí však s osídlením z doby rímskej a ak sú pravdivé údaje družstevníkov o náleze hrobu, mohla by pochádzať z neho. Je to hlboká misa so zosilneným okrajom, pod ktorým je 3 mm široký zdrsnený pás, ináč je povrch nádoby hladký, sivej farby; v spodnej časti misy vidno ryhy po vytáčaní a asi 3 cm nad dnom sú dve výrazné vodorovné ryhy; v. 11,2 cm, \varnothing ústia 27 cm, \varnothing dna 9 cm (obr. 7: 7).

Ostatné nádoby sú z doby rímskej:

2. Sivá tenkostenná misa s hladným povrchom, vyrobená v ruke; má kužeľovitú hornú a zaoblenú spodnú časť, oddelenú od vrchnej ryhou; v. 5,5 cm, \varnothing ústia 14,2 cm, \varnothing dna 4,7 cm (obr. 7: 3).

3. Tenkostenná hlboká sivá misa s hladným povrchom, vyrobená v ruke; má pretiahnutú hornú a kónickú spodnú časť s odsadeným dnom; v. 9,5 cm, \varnothing ústia 24,5 cm, \varnothing dna 9,5 cm (obr. 7: 5).

4. Hlboká, v ruke vyhotovená tenkostenná misa nepravidelného tvaru s odsadeným dnom; má tmavosivý hladný povrch; pod vykloneným okrajom sú dve vodorovné ryhy a pod nimi na obvode nádoby päťkrát sa opakujúce skupinky zvislých vrypov, pod ktorými je zasa ryha; v. 11,5 cm, \varnothing ústia 22 cm, \varnothing dna 9,5 cm (obr. 7: 1).

5. Tenkostenná, v ruke vyrobená hrncovitá nádoba nepravidelného tvaru s mierne vykloneným okrajom; na pleciach sú dve vodorovné ry-

hy, pod nimi päť jamôk vtlačených pravdepodobne prstom; dno nie je odsadené, povrch má sivú farbu; v. 14 cm, Ø ústia 11,5 cm, Ø dna 8,2 cm (obr. 7: 2).

6. Tenkostenná, v ruke robená sivá amforovitá šálka s prehnutou hornou a zaoblenou spodnou časťou, dno nie je vyznačené; horná časť je hladená, spodná zdobená hviezdicovite rozmiestnenými skupinami jemných žliabkov; v. 10,3 cm, Ø ústia 17 cm (obr. 7: 4).

7. Menšia, v ruke vyrobená hrubá kónická miska nepravidelného tvaru s odsadeným dnom; v. 8,5 cm, Ø ústia 17 cm, Ø dna 9 cm (obr. 7: 6).

Na sídlisku v Ipolytölgyesi sa našli okrajové črepy tuhovaných nádob so zosilneným okrajom a zvislým ryhovaním (obr. 6: 1), ďalej tmavosivé až čierne črepy nádob vytáčaných na hrnčiarskom kruhu, v jednom prípade s polkruhovite vykloneným okrajom, pripomínajúcim keltské nádoby (obr. 6: 3).

Tri sivé zlomky pochádzajú z 13 mm hrubej steny veľkej zásobnice s vhladzovanou výzdobou pozostávajúcou zo skupín zvislých oblúkov (obr. 8: 1, 2, 4). Okrem týchto črepov sa našlo aj niekoľko nezdobených zlomkov zásobníc.

Jeden sivý okrajový črep pripomína tvarom i spracovaním przeworskú keramikú, je však svetlejší; vyklonený okraj je od tela oddelený lomom, pod ktorým je vodorovná ryha (obr. 6: 4).

Przeworského rázu je i ďalší okrajový črep z hrncovitej nádoby, s ryhou na maximálnom vydutí a vykloneným okrajom (obr. 6: 2).

Prevažovali zlomky hrubých, v ruke robených nádob, avšak málo z nich bolo zdobených. Zachovala sa napr. horná časť hrncovitej nádoby s pôvodným priemerom ústia 19,5 cm (obr. 4: 1), ako aj dno a časť spodnej polovice ďalšej sivohnedej hrncovitej nádoby z hrubo vypracovanej hliny; nad dnom je jemný žliabok v šírke prsta; Ø dna 9,5 cm (obr. 4: 2). Bol tu aj okrajový črep z esovite profilovanej hornej časti hrncovitej nádoby sivohnedej farby s pretláčaným okrajom (obr. 6: 6). Výzdoba robená zoštipovaním povrchu sa zachovala na hrubých čiernych črepech z nádoby vyrobenej v ruke (obr. 6: 8, 10). Na inom podobnom črepe sú vodorovné žliabky a pod nimi hlboké vrypy (obr. 6: 9). Na hrubom črepe je rad zvislých rýh, nad nimi rad jamiek a vrypy v podobe písmena V, ktoré pôvodne mohli mať aj tvar písmena X, aké poznáme z iných nálezísk (obr. 6: 7).

Dva okrajové črepy (obr. 9: 1, 5) boli laténskeho rázu. Z väčšej nádoby sivej farby pochádza črep zdobený dvoma vodorovnými ryhami (obr. 9: 8).

Našiel sa tu aj poškodený praslen.

Z hľadiska datovania sú významné zlomky provinciálnej keramiky:

1. Zlomok dna väčšej svetložltej nádoby (obr. 9: 10).

2. Fragment misy so zhrubnutým okrajom, rovným hrdlom a plasticke zvýrazneným lomom nad zaoblenou spodnou časťou; nezdobený povrch pokrýva sivočierna glazúra (obr. 9: 9).

3. Črepy zo sivých mís so zhrubnutým okrajom, oblým telom a odsadeným dnom; sú zdobené drobnými vrupmi usporiadanými do vodorovných radov (obr. 9: 2, 4, 6, 8).

4. Malý fragment z nádoby zdobenej červeným maľovaním a so zvyškom rytej výzdoby; lom a vnútorná stena sú žlté (obr. 9: 3).

Na sídlisku v Ipolytölgyesi, hlavne v chate 1, sa našlo aj päť zlomkov terry sigillaty, publikoval ich však na inom mieste D. Gábler,¹ a preto sa nimi nebudeme podrobnejšie zaoberať.

Okrem keramiky sa našiel aj železný nožík s rovným tylom a zaobleným ostrím, d. 9,3 cm (obr. 5: 2), malý zlomok z bližšie neurčiteľnej sklénenej nádoby, jantárová perla, zlomok železného predmetu — zbadla alebo závesku, dlhý 6,7 cm (obr. 5: 4).

Z kovových predmetov sú najvýznamnejšie dve spony:

1. Zlomok malej bronzovej spony s vysokým zachycovačom a strieškovitým lúčikom, zdobeným nad zachycovačom zhrubnutím a nad vinutím profilovaným výčnelkom; ihla a vinutie sa nezachovali; d. 3,6 cm (obr. 5: 3).

2. Bronzová doštičková spona s okrúhlou doštičkou a šiestimi výčnelkami (dva sú ulomené); v strednej časti je žltý email, vo výčnelkoch a v nimi spojených častiach modrý, v oblúčikoch pri okraji je iba patinovaný bronz; Ø celej spony 3,6 cm, Ø doštičky 2,4 cm (obr. 5: 1).

Rozbor nálezov

Sídliskové objekty z doby rímskej z východnej časti Maďarska, z územia, ktoré nepatrilo k provincii Panónii, sa zatiaľ veľmi málo skúmali a pokial' sa prípadne i našli, neboli doteraz publikované. Ojedinelými výnimkami sú nálezy z Miškolca,² Ózdu,³ Arky, Szilvásváradu a Garadny.⁴ Pri datovaní a hodnotení nálezov z Ipolytölgyesu sa musíme teda opierať o nálezy z východného Slovenska, kde sa tejto problematike venovala už väčšia pozornosť.⁵ Východné Slovensko malo v dobe rímskej úzke vzťahy k dnešnej maďarskej časti medziriečia Dunaja a Tisy, kam môžeme zaradiť aj Ipolytölgyes, hoci je vlastne už na okraji tohto územia. Zo strednej časti južného Slovenska, s ktorým lokalita Ipolytölgyes bezprostredne susedí, poznáme doteraz veľmi málo nálezov z doby rímskej, a to iba zo záchranného výskumu V. Budinského-Kričku

¹ Gábler D., *Westerndorfer Sigillata im Barbarikum, ostwärts von Pannonien*, Bayerische Vorgeschichtsblätter 33, 1968, 100—110.

² Párducz M., *Római császárkori telep Miskolcon*, A Herman Ottó múzeum évkönyve I, 1957, 43—59.

³ Párducz M. — Korek J., *Császárkori telep Ózdon*, AÉ 85, 1958, 18—36.

⁴ Salamon A. — Török Gy., *Funde von NO-Ungarn aus der Römerzeit*, Folia archeologica XII, 1960, 145—171.

⁵ Lamiová-Schmiedlová M., *Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südslowakei*, SIA XVII—2, 1969, 403—501; tu je uvedená staršia literatúra.

v Pincinej⁶ a predovšetkým z prieskumov A. Petrovského - Šichmana⁷ [Balog nad Ipľom, Ipľské Predmostie, Slovenské Ďarmoty], väčší výskum na nálezisku z doby rímskej sa v tejto oblasti doteraz neuskutočnil.

Z hľadiska datovania sú významné nálezy terry sigillaty, provinciálnej keramiky a spôn. Pri riešení otázok etnicity, resp. kultúrnej príslušnosti sa však môžeme oprieť iba o domácu keramiku. Terru sigillatu, ako sme už uviedli, spracoval D. Gábler, ktorý zistil, že — podobne ako 45 % všetkých doteraz známych nálezov terry sigillaty z územia východného Maďarska — pochádza z Westerndorfu.⁸ Datuje ju do druhej polovice II. storočia, pričom pripúšťa, že v niektorých prípadoch mohli pretrvať i k začiatku III. stor. Mince, ktoré terru sigillatu sprevádzajú, sú však prevažne z II. storočia.

Nálezy terry sigillaty zo Slovenska spracoval F. Křížek.⁹ Podľa jeho určenia sú výrobky westerndorfských dielní čo do počtu výskytu na východnom Slovensku na druhom mieste za rheinzabernskými. Podobne v Poľsku,¹⁰ na Morave¹¹ i v Panónii,¹² teda na celom území obklopujúcom našu oblasť, a preto sa domnievame, že do Ipolytölgyesa a ostatných sídlisk z doby rímskej vo východnom Maďarsku sa terra sigillata dostala prostredníctvom Panónie — podobne ako na východné Slovensko¹³ — v II. storočí, najskôr však v jeho druhej polovici a snáď ešte i na začiatku III. stor.

Z Panónie sa dostala do medziriečia Dunaja i Tisy i jemná, na kruhu točená keramika polievaná firnisom, ktorá býva hladká (obr. 9: 9) alebo zdobená drobnými vpichmi (obr. 9: 2, 4, 6, 8). Akiste toho istého pôvodu je aj zlomok spodnej časti a dna žltej nádoby (obr. 9: 10) a červenomaľovaný črep s drobnými vrypami (obr. 9: 3).

Nádoby vyrábané v provinciách nachádzame nielen v ich bezprostrednom susedstve, ako napr. v Ipolytölgyesi, ale i v značne vzdialených oblastiach. Misy s plastickou lištou na lome (obr. 9: 9) majú početné analógie v Panónii. K. Póczyová predpokladá, že pochádzajú z Pátky, kde sa našla dielňa na ich výrobu.¹⁴ Z východného Slovenska ich poznáme

⁶ V. B., *Archeologické výskumy na Slovensku v r. 1933—1936*, ČMSS XXVII—XXVIII, 1936—1937, 13, 14, obr. 5.

⁷ Petrovský - Šichman A., *Archeologický prieskum stredného Poipľa roku 1955*, SZ AŮSAV 7, 1961, 135, 136, mapa VIII. Od vydania tejto publikácie sa na území Slovenska v poriečí Ipľa skúmalo veľmi málo a z doby rímskej sa nenašli významnejšie nálezy.

⁸ Gábler D., l. c.

⁹ Křížek F., *Terra sigillata in der Slowakei*, Brno 1939, ten istý, *Nové nálezy terry sigillaty na Slovensku*, SIA XIV—1, 1966, 97—123.

¹⁰ Rutkowski B., *Terra sigillata znaleziona w Polsce*, Wrocław 1960, 17—39.

¹¹ Pernička M. R., *Die Keramik der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*, Brno 1966, 87—89.

¹² Póczy K., *Keramik*, Intercissa II, Budapest 1957, 31—36.

¹³ Lamiová - Schmiedlová M., l. c., 479.

¹⁴ Póczy K., l. c., 45.

zo Šebastoviec-Barce a Pederaj;¹⁵ sú datované na koniec II. stor. Zlomok podobnej nádoby je i zo Szilvásváradu v severovýchodnom Maďarsku.¹⁶

Keramika zdobená drobnými vrypmi je častá na celom území Slovenska i na Morave. V jej chronologickom zaradení sú menšie rozdiely, väčšina autorov ju však datuje do I.—II. stor., niektorí počítajú s jej pretrváváním do III. stor.¹⁷

Nálezy provinciálnej keramiky z Ipolytölgyesa môžeme teda na základe analógií z okolitých území datovať do I. až II. stor.

Z hľadiska kultúrneho zaradenia je však významnejšia domáca keramika, ktorú môžeme rozdeliť do štyroch skupín:

1. Keramika keltského rázu, jednak tuhá — zlomky tzv. stradonicých zásobníc (obr. 6: 1), jednak sivá tenkostenná (obr. 6: 3). Ako sme už uviedli, misa, ktorú sa podarilo zrekonštruovať (obr. 7: 7), mohla pochádzať z hrobu. Ak by však patrila k inventáru sídliska, nebolo by to prekvapujúce, lebo na sídliskách z I.—II. stor. sa nálezy keltského rázu vyskytujú často, a to vo východnom Maďarsku,¹⁸ na východnom Slovensku,¹⁹ ale aj v severnej časti Slovenska v oblasti púchovskej kultúry;²⁰ považujú sa za stopy dožívania keltskej vzdelanosti v dobe rímskej.

2. Druhú skupinu tvorí domáca, hrubo vypracovaná keramika, vyrábaná bez hrnčiarskeho kruhu. Celé tvary sa nepodarilo zrekonštruovať, no súdiac podľa zachovaných zlomkov, ide prevažne o hrncovité nádoby (obr. 4: 1, 2; obr. 6: 6, 10) alebo hlboké misy. Zdobené boli nechtovými vrypmi (obr. 6: 7) alebo zoštipovaním povrchu (obr. 6: 8, 10), niekedy sú vrypy kombinované s vodorovnými ryhami (obr. 6: 9). S takými to výzdobnými motívmi sa stretávame na keramike zo sídlisk doby rímskej často, napr. aj v Miskolci,²¹ Pederi,²² Seni, Šebastovciach-Barci.²³ Prešove²⁴ a inde.

¹⁵ Lamiová-Schmiedlová M., l. c., 480.

¹⁶ Salamon A. — Török Gy., l. c., 153, obr. 42: 34.

¹⁷ Napr. E. Beninger (*Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei*, Reichenberg-Leipzig 1937, 66—67) ju datuje do II. stor., T. Kolník (*Sídlisko z mladšej doby rímskej v Červeníku*, SZ AÚSAV 11, 1963, 120) do II. stor. a počíta s prežívaním do III. stor., V. Sakař (*Drobné nálezy z areálu rímskeho kastelu na Leányváru výzkum 1955—56*), SZ AÚSAV 11, 1963, 46) do I.—II. stor. R. M. Pernička (l. c., 89, 90) sa domnieva, že sú na Morave už v I., hlavne však v II. stor. a prežívajú i do III. stor.

¹⁸ Párducz M., l. c., 49.

¹⁹ Lamiová-Schmiedlová M., l. c., 461, 462, tu je i literatúra o ostatných slovenských náleziskách.

²⁰ Uhlár V., *Púchovské sídlisko pred Liskovskej jaskyne*, SZ AÚSAV 3, 1959, 80, 81; ten istý, *Mních pri Ružomberku v praveku a včasnej dobe dejinnej*, SZ AÚSAV 4, 1961, obr. 12—14.

²¹ Párducz M., l. c., tab. I: 6—8, tab. III: 9, 11, 15.

²² Lamiová-Schmiedlová M., l. c., obr. 18.

²³ Lamiová-Schmiedlová M., *Dve sídliská z doby rímskej na východnom Slovensku*, SIA XI—1, 1963, tab. II: 3, 4, 9, tab. VII: 11, 12, 15, 16, 18, tab. X: 6, 9; t. a. istá, *Römerzeitliche Siedlungskeramik ...*, obr. 36: 44.

²⁴ Budinský-Krička V., *Sídlisko z doby rímskej a sťahovania národov v Prešove*, SIA XI—1, 1963, tab. VI: 10, 11.

3. Tretia skupina keramiky je pre kultúrne zaradenie sídliska najvýznamnejšia. Patrí do nej jemná tenkostenná keramika, ktorá sa vyskytovala najhojnejšie. K nej patria všetky zrekonštruované nádoby okrem spomenutej keltskej misy, ďalej dva okrajové črepy przeworského rázu s lešteným povrchom a ryhou pod lomom (obr. 6: 2, 4).

Nádoby materiálom, zafarbením a hladením povrchu pripomínajú keramiku przeworskú, majú však analógie aj v keramike zo staršej doby rímskej na juhozápadnom Slovensku a na Morave. Napr. vázovitá šálka (obr. 7: 4) má čo do tvaru blízku analógiu v nádobe z Bešeňova, ktorá, žiaľ, pochádza z rozrušeného hrobu, a preto ju ťažko datovať;²⁵ T. Kolník sa však domnieva, že patrí k staršej skupine vázovitých nádob, ktorú datuje do II. stor.²⁶ Podobná nádoba, no s menej vykloneným okrajom, pochádza z tej časti pohrebiska v Očkove, ktorú spomenutý autor datuje do II. stor.²⁷

Vázovité šálky sa hojne vyskytujú i na Morave. R. M. Pernička uvádza podobné nádoby napr. zo Štiboříc, Drásova, Blažovic, Tvarožnej II, Vícemilíc a Vrchoslavíc,²⁸ pričom zdôrazňuje, že ide o tvar datovateľný do II. stor. Početné analógie uvádza z Poľska z oblasti przeworskej kultúry,²⁹ na týchto šálkach však býva výraznejší lom.

Niektorí poľskí bádatelia, napr. E. Kaszewska,³⁰ rátajú s prežívaním vázovitých šálok i do mladšej doby rímskej, mladšie šálky sú však širšie a nižšie než šálka z Ipolytölgyesu, a preto v nich môžeme vidieť ďalší vývoj pôvodných vázovitých šálok z II. stor.

Tvarom rozšíreným na veľkom území je kónická misa (obr. 7: 6). Na východnom Slovensku ju poznáme zo Šebastoviec-Barce, Pedera³¹ a Prešova,³² na západnom Slovensku napr. z Bešeňova z hrobu 55 (v miniatúrnom vyhotovení a bez odsadenia dna),³³ na Morave napr. zo Zlechova,³⁴ tu sú však tieto šálky v predbežnej správe datované do mladšej doby rímskej. Kónické misy sú od 2—3 až 10—15 cm vysoké. Značné rozdiely sú i v stvárnení dna, ktoré môže byť odsadené ako v Ipolytölgyesi, ale aj rovné, nevyznačené. Veľké odchýlky bývajú i v uhle, ktorý zvierá dno s telom; misy bývajú nepatrne roztvorené až tanierovité. Vy-

²⁵ Kolník T., *Pohrebisko v Bešeňove (príspevok k štúdiu doby rímskej na Slovensku)*, SIA IX—1—2, 1961, 237, tab. XV: 5, tab. XIX: 3.

²⁶ Tamže, 259.

²⁷ Kolník T., *Nové pohrebiskové nálezy z doby rímskej na Slovensku*, AR XIII, 1961, 830—833, 848, obr. 300.

²⁸ Pernička R. M., l. c., 51, 52, tab. V: 4, tab. X: 3 a najmä tab. XXX: 1.

²⁹ Pernička R. M., l. c., 52, pozn. 311—313.

³⁰ Kaszewska E., *Materiały z cmentarzyska w Zadowicach, pow. Kalisz (część III)*, Prace i materiały muzeum archeologicznego i etnograficznego w Łodzi, 1961, Seria archeologiczna No. 6, 285, tab. XXXII: 4.

³¹ Lamiová-Schmiedlová M., *Römerzeitliche Siedlungskeramik...*, obr. 9: 1, 6.

³² Budinský-Križka V., l. c., tab. VII: 7.

³³ Kolník T., *Pohrebisko v Bešeňove*, tab. VII: 55b, tab. XIX: 8.

skyt kónických mís — podobne ako vázovitých šálok — sa nedá časove vymedziť; objavujú sa v staršej i v mladšej dobe rímskej.

Hrncovitá nádoba s ryhou a jamkou (obr. 7: 2) má tvar bežný v celej dobe rímskej a vyskytuje sa na pohrebiskách i sídliskách.³⁵ Jamková výzdoba je hojne doložená na východnom Slovensku³⁶ i v iných oblastiach.

Presnú analógiu hľbokej, jamkami zdobenej misy (obr. 7: 1) nepoznáme. Podobné nádoby, avšak vyrobené na hrnčiarskom kruhu a zo svetlejšieho sivého materiálu, sú časté neskôr v mladšej dobe rímskej. Vo veľkom množstve sa našli napr. v Igołomii;³⁷ v ruke vyrobené, užšie a z hrubšieho zrnitého materiálu napr. v Michalovciach-Hrádku.³⁸ Zdá sa, že pôvod tejto i ďalších dvoch mís (obr. 7: 3, 5) bude treba hľadať na území severne od Ipolytölgyesa, najskôr v przeworskej oblasti, hoci isté príbuzné tvary sa našli aj západnejšie, napr. na Morave.³⁹

4. Štvrtú skupinu nálezov domácej keramiky tvoria zlomky zásobníck, ktoré sú — ako sa už v početných prácach pripomínalo — typickým nálezom na sídliskách z doby rímskej. Zlomky zásobnice z Ipolytölgyesa (obr. 8: 1, 2, 4) sú však pozoruhodné tým, že sú na nich stopy po vhladzovanej výzdobe, ktorá pravdepodobne pokrývala hornú časť nádoby, prípadne i jej dolnú polovicu. Je to prekvapujúce, lebo na ostatnej keramike z tohto náleziska sa vhladzovaný ornament nevyskytol. Zdá sa, že tu ide o oživenie keltskej výzdobnej techniky na zásobnici v čase, keď sa ešte neprikročilo k zdobeniu menších úžitkových nádob vhladzovaním, teda technikou, ktorá sa potom neskôr — v mladšej až neskorej dobe rímskej — rozšírila v celej Karpatskej kotline i v oblasti čerňachovskej kultúry.

Z kovových nálezov sú pre datovanie významné iba spony. Doštičkové spony s okrúhlou doštičkou a výčnelkami na obvode, nájdené na Slovensku, datovali I. Sellyeová⁴⁰ a B. Svoboda⁴¹ do II. a na začiatok III. stor.⁴² B. Svoboda pripomína, že doštičkové spony s výčnelkami na obvode sú súčasné so sponami s vysokým zachycovačom.⁴³ Toto jeho datovanie sa potvrdilo aj v Ipolytölgyesi, kde sa oba uve-

³⁴ Hrubý V., *Sídlisko z pozdnej doby rímskej ve Zlechově*, AR XIX, 1967, 649, obr. 216

³⁵ T. Kolník (*Pohrebisko v Bešeňove*, 261) pripomína ich výskyt na početných sídliskách z II.—IV. stor. na západnom Slovensku, ako analógie k nálezom z hrobov v Bešeňove (I. c., tab. I: 1a, tab. IV: 25a, tab. V: 38a, tab. XIII: 90a).

³⁶ Lamiová-Schmiedlová M., I. c., obr. 9: 7, 8, obr. 36: 1, 2, obr. 44.

³⁷ Gajewski L., *Badania nad organizacją produkcji pracowni garncarskich z okresu rzymskiego w Igołomi*, Archeologia Polski III, 1959, tab. X: 33—39.

³⁸ Budínský-Krička V., I. c., 23, obr. 15: 4.

³⁹ Pernička R. M., I. c., tab. XXVIII: 3, 6, 10.

⁴⁰ Sellye I., *Császárkori emailmunkák Pannóniából*, Dissertationes Pannonicae II—8, Budapest 1939.

⁴¹ Svoboda B., *Deštičkové spony mladší doby císařství římského*, PA XXXII, 1936—1946, 55—57.

⁴² Lamiová-Schmiedlová M., *Spony z doby rímskej na Slovensku*, ŠZ AŮSAV 5, 1961, 18.

⁴³ Svoboda B., I. c., 57.

dené typy spôn našli spoločne. Novšie sa sponami podobného typu ako doštičková spona z Ipolytölgyesa zaoberal A. K. A m b r o z,⁴⁴ ktorý ich datuje tiež do II.—III. stor. Analógie poznáme i priamo z východného Maďarska, najpresnejšiu z hrobu 77 na pohrebisku B v Kiszombore.⁴⁵

Ďalšia spona z Ipolytölgyesa má vysoký zachycovač a strieškovitý lúčik. Podobné spony datuje A. K. A m b r o z⁴⁶ podľa materiálu z juhoeurópskej časti ZSSR i podľa staršej stredoeurópskej literatúry do III.—IV. stor., avšak sám uvádza ako analógiu sponu s vysokým zachycovačom, ktorá sa našla v sprievode materiálu datovaného do II.—III. stor. Datovanie spôn s vysokým zachycovačom do II.—III. stor. sa bežne uznáva v celej Karpatskej kotline.⁴⁷

Chata 1 z Ipolytölgyesa má tvar, ktorý sa najčastejšie vyskytuje v dobe rímskej. Veľmi podobnú chatu, v ktorej sa tiež nezistili všetky kolové jamy, uvádza T. K o l n í k z Lipovej-Ondrochova,⁴⁸ z jej výplne pochádza materiál datovaný do druhej polovice II. až prvej polovice III. stor. Ďalšiu analogickú chatu uvádza menovaný autor z Nitrianskeho Hrádku, je tiež zo staršej doby rímskej.⁴⁹ Tento typ chát sa udržiava dlhšie dobu, a preto ho ťažko možno použiť ako chronologické kritérium.⁵⁰

Z á v e r

Osada v Ipolytölgyesi — aspoň jej preskúmaná časť — pochádza zo staršej doby rímskej, presnejšie z II. stor.; treba rátať aj s možnosťou jej pretrvávania do začiatku III. stor. Proti datovaniu do I. stor. hovorí i skutočnosť, že sa tu nenašiel materiál dáckeho rázu, ktorý je pre sídliská z I. stor. na území východného Maďarska a v okolitých oblastiach typický.⁵¹

Otázku etnickej príslušnosti veľmi ťažko riešiť na základe nepočetného materiálu. Avšak opísaný materiál má bližšie vzťahy k severným až severozápadným územiám, teda k oblasti przeworskej kultúry, k juhozápadnému Slovensku a k južnej Morave, preto treba pripustiť, že osadu v Ipolytölgyesi obýval ľud, ktorý žil v úzkom kontakte s týmito oblasťami, ba mohol byť ich najjužnejšou doteraz známou skupinou.

⁴⁴ A m b r o z A. K., *Fibuly juga jevropejskoj časti SSSR*, Archeologija SSSR D1—30, Moskva 1966, 31, 32, tab. 14: 20, 22, 26, tab. 15: 2, 3, 6.

⁴⁵ P á r d u c z M., *A szarmatakor emlékei Magyarországon III*, Budapest 1950, 15, tab. XXXIX: 3.

⁴⁶ A m b r o z A. K., l. c., 73, tab. 12: 14.

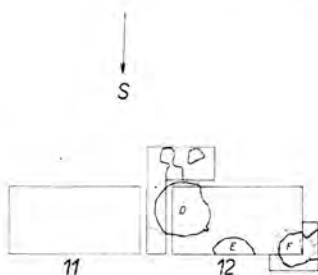
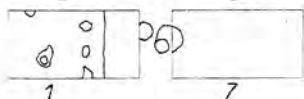
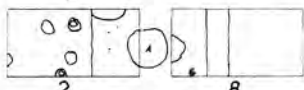
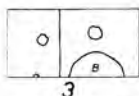
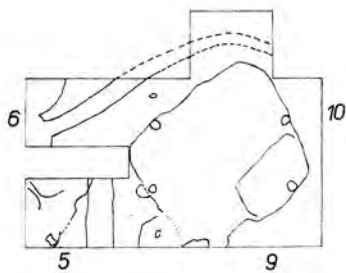
⁴⁷ S v o b o d a B., l. c., 57, L a m i o v á - S c h m i e d l o v á M., ŠZ AŮSAV 5, 1961, 19, 20.

⁴⁸ K o l n í k T., *Nové sídliskové nálezy z doby rímskej na Slovensku*, AR XIV, 1962, 353—354, obr. 109.

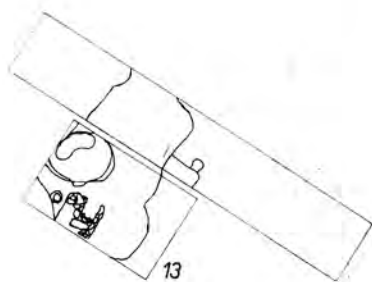
⁴⁹ K o l n í k T., *Chata zo staršej doby rímskej v Nitrianskom Hrádku*, ŠZ AŮSAV 10, 1962, 134—138, obr. 1.

⁵⁰ K o l n í k T., *Nové sídliskové nálezy...*, 387, L a m i o v á - S c h m i e d l o v á M., *Druhá etapa výskumu na sídlisku v Šebastovciach-Barci*, AR XVIII, 1966, 551, 552.

⁵¹ L a m i o v á - S c h m i e d l o v á M., *Römerzeitliche Siedlungskeramik...*, 458—461, kde je i ďalšia literatúra.

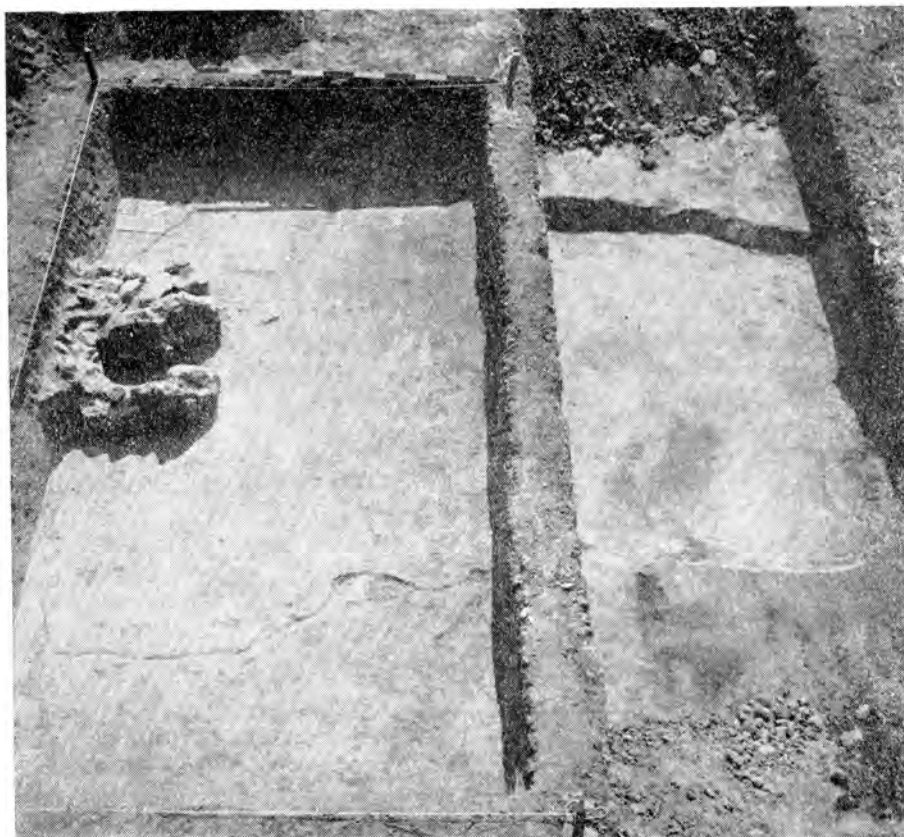
IPOLYTÖLGYES
 ŽUPA PEŠŤ
 VÝSKUM 1957
 MERÍTKO

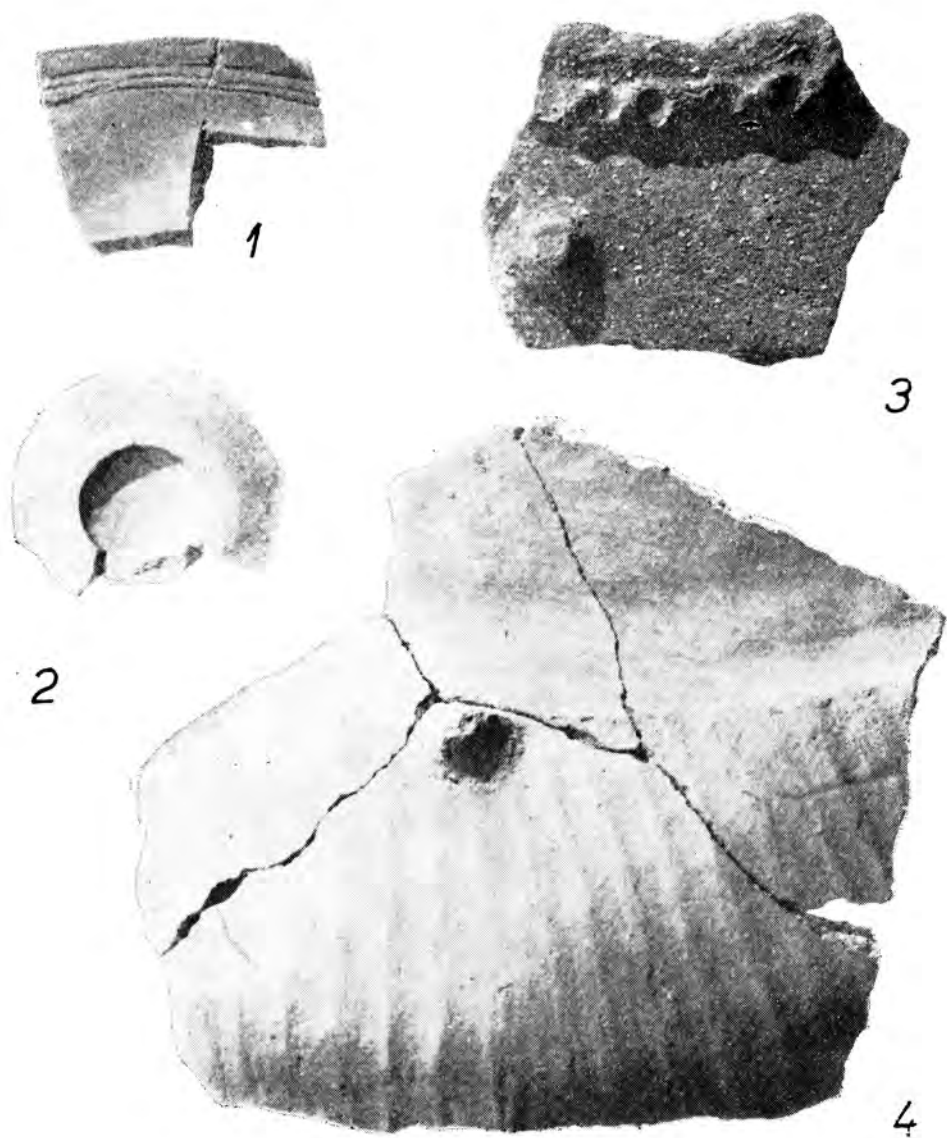
Plán 1. Ipolytölgyes. Plán výskumu. Zamerál M. Wolszky.

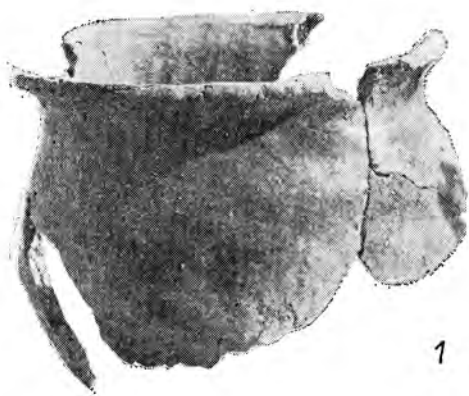
Obr. 1. Ipolytölgyes. Chata 1 (z doby římskej).

Obr. 2. Ipolytölgyes. Praveký sídliskový objekt 2.

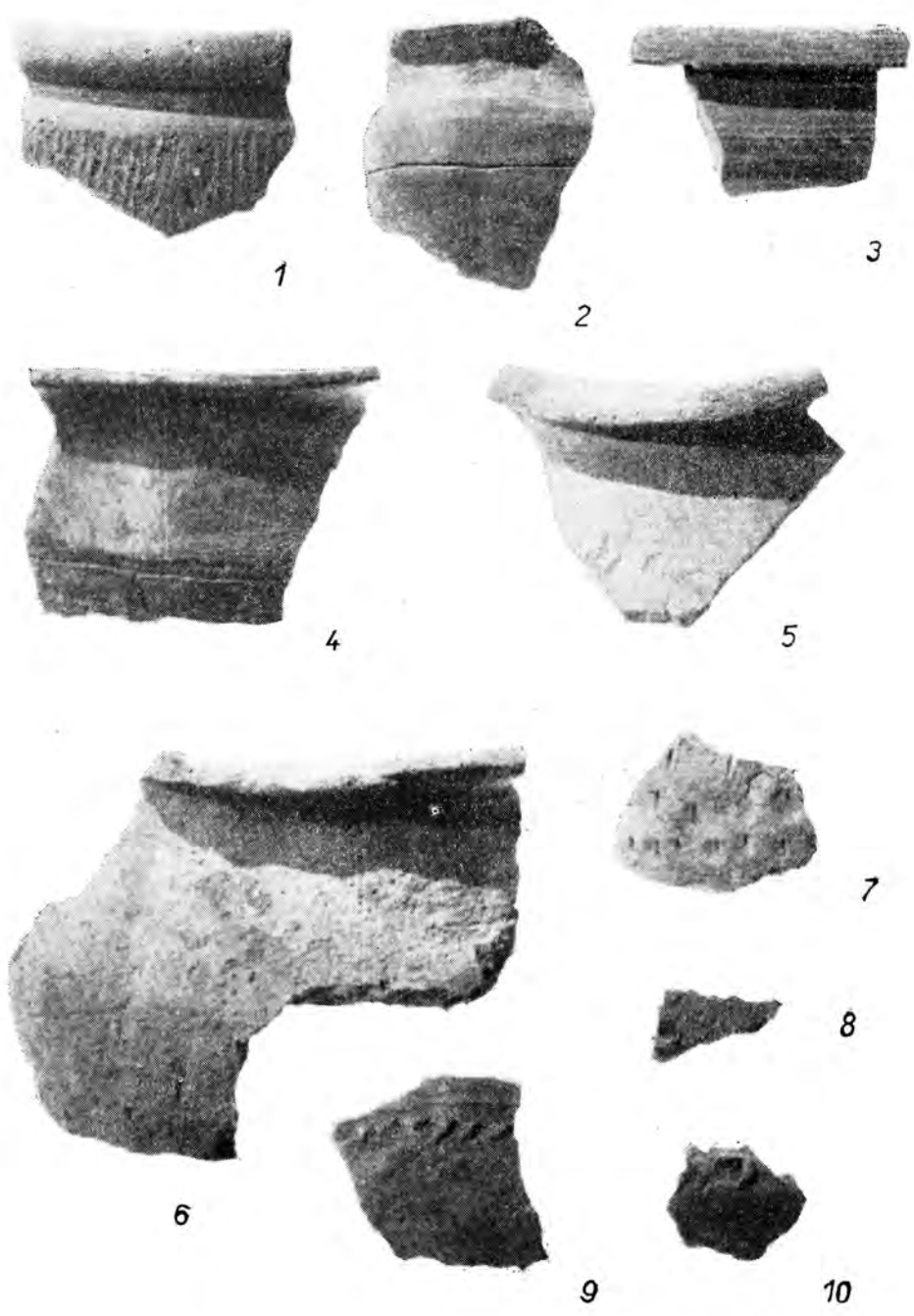
Obr. 3. Ipolytölgyes. Keramika z doby bronzovej a halštatskej.

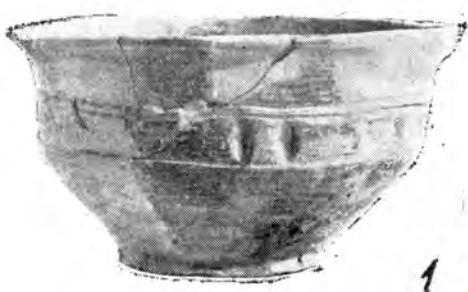
Obr. 4. Ipolytölgyes. Fragmenty hrncovitých nádob z doby rímskej.

Obr. 5. Ipolytölgyes. Kovové predmety zo sídliska.

Obr. 6. Ipolytölgyes. Ukážky keramiky.

1

2

3

4

5

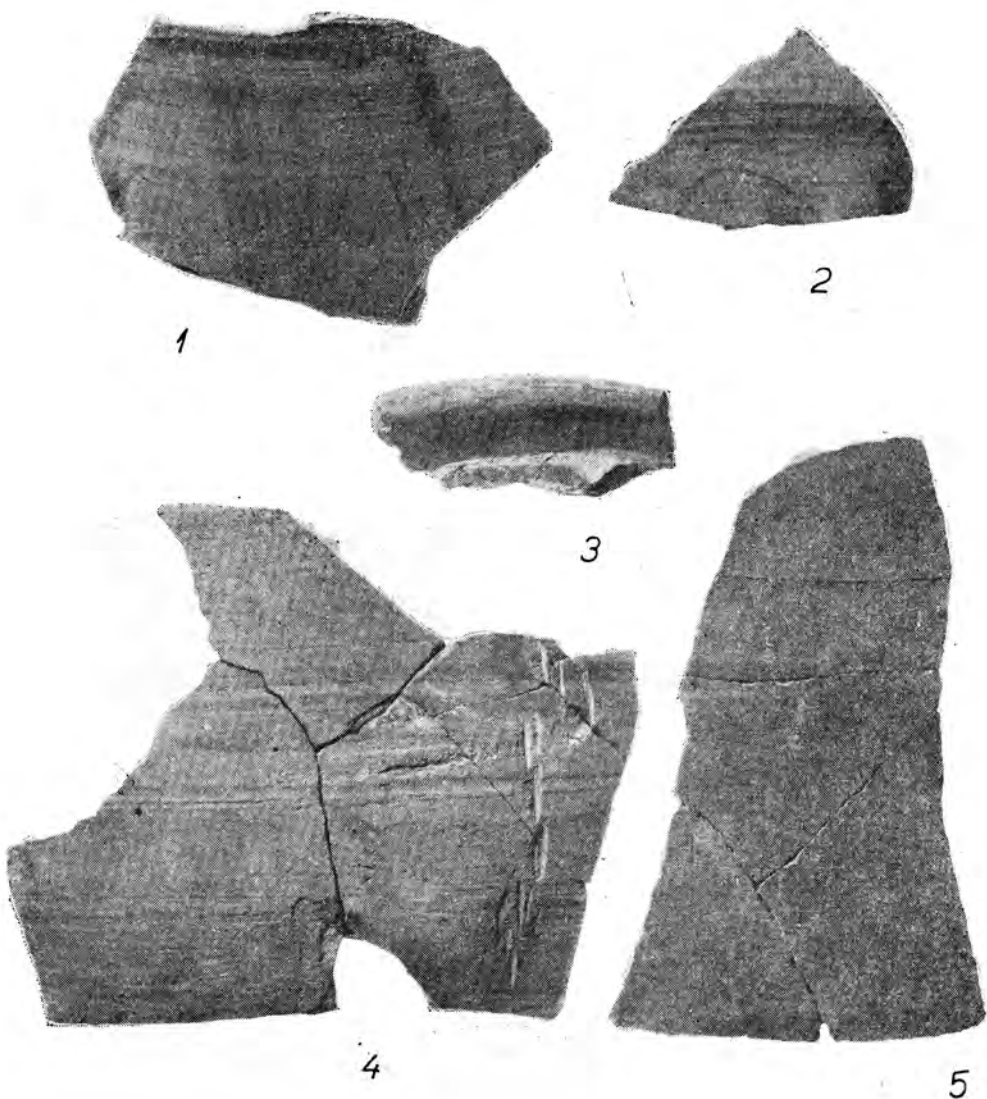

6

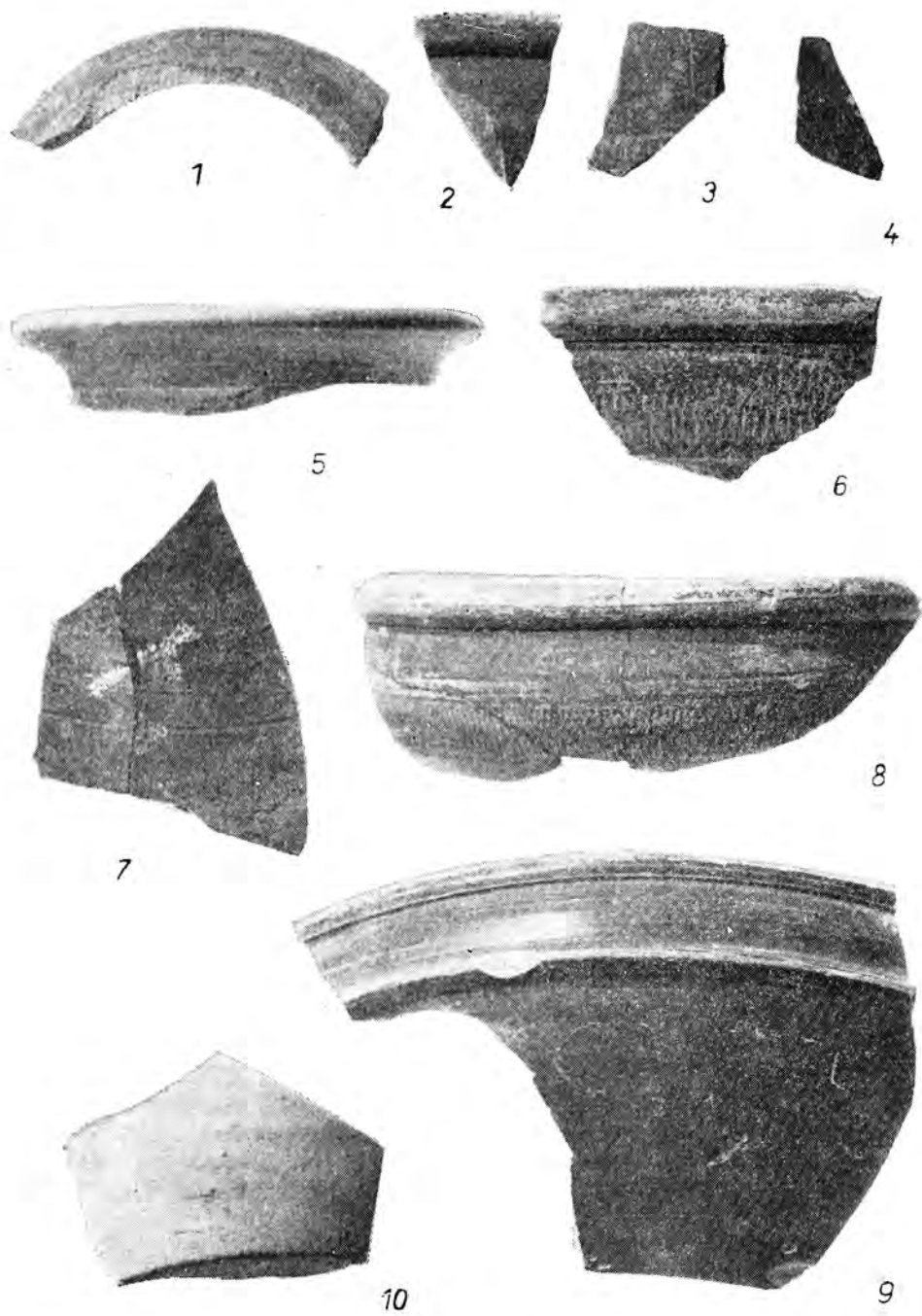

7

Obr. 7. Ipolytölgyes. Rekonštruované nádoby.

Obr. 8. Ipolytölgyes. Zlomky zásobník.

Obr. 9. Ipolytölgyes. Importovaná keramika.

SIEDLUNG AUS DER RÖMISCHEN ZEIT IN IPOLYTÖLGYES IN UNGARN

István Erdélyi — Mária Lamiová-Schmiedlová

Vom 2.—16. August 1967 wurde in der Gemeinde Ipolytölgyes im Komitat Budapest eine Grabung durchgeführt, die im Auftrag des Archäologischen Institutes der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (MTA, Régészeti Intézet) I. Erdélyi leitete in Zusammenarbeit mit I. Torma.

Es wurden 13 Schnitte ausgesteckt (der Schnitt 5 wurde nicht untersucht), in denen man auf 2 Hütten und 6 Gruben kam. Eine der Hütten stammte aus der römischen Zeit, die zweite aus der Urzeit. Im Fundgut waren drei Epochen vertreten: sporadisch die Bronze- und die Hallstattzeit, bedeutendere und zahlreichere Funde entfallen in die römische Zeit.

Aus dem in Ipolytölgyes zutage getretenen Fundmaterial ließen sich sieben Gefäße rekonstruieren. Eines davon ist eine keltische Schüssel, die wohl nicht zu der römerzeitlichen Siedlung gehört haben dürfte, sondern zu einem Grab, auf das man nach Angabe der Ortsbewohner im J. 1965 gestoßen war.

Die restlichen Gefäße und Bruchstücke weisen Beziehungen teils zur Przeworsk-Kultur auf, teils zur Keramik aus der Südwestslowakei und Südmähren.

Für die Datierung sind Fragmente von importierter Keramik wichtig: fünf Scherben von Westerndorfer Terra sigillata, Gefäßscherben mit Rädchenverzierung, ein Bruchstück von einem gelben Gefäß, ein rotbemaltes Gefäßfragment und weitere.

Von den in der besprochenen Siedlung gefundenen Fibeln war eine Scheibenfibel mit runder Kopfplatte und sechs Buckeln, verziert mit gelbem und blauem Email, die zweite (beschädigt) war eine Fibel mit hohem Nadelhalter und dachförmigem Bügel. Beide Exemplare wie auch die angeführte Keramik können in die ältere römische Zeit datiert werden, eher jedoch in die zweite Hälfte des II. Jh., wobei mit der Möglichkeit der Existenz der Siedlung auch noch zu Beginn des III. Jh. zu rechnen ist. Gegen die Datierung in das I. Jh. spricht die Tatsache, daß dort keine dakische Keramik zutage trat, die ein typisches Merkmal der Siedlungen aus dem I. Jh. sowohl im östlichen Teil Ungarns (im Donau-Theiß-Zwischenstromgebiet) als auch in der ganzen Südslowakei, ja sogar auch in Südmähren ist.

Die Frage der ethnischen Zugehörigkeit kann an Hand so wenigen Fundmaterials nicht gelöst werden. Den einzigen Anhaltspunkt bietet hier die heimische Keramik, bei der Ost- und Südwestslowakei und zu Südmähren festzustellen sind. Die Autoren nehmen deshalb an, daß die römerzeitliche Ansiedlung in Ipolytölgyes einer Bevölkerung angehört hat, die zu den angeführten Gebieten enge Beziehungen hatte, ja eventuell sogar eine ihrer südlichsten bisher bekannten Gruppe war.

Übersetzt von B. Nieburová

NIEKTÓRE PROBLEMY KULTURY PRZEWORSKIEJ WE WSCHODNIEJ SŁOWACJI

Eleonora Kaszewska, Muzeum Łódź

Obecny stan wiedzy o kulturze przeworskiej pozwala na dość dokładne określenie jej inwentarza w dziedzinie narzędzi, ozdób, broni i ceramiki. Zarówno w późnym okresie lateńskim, jak i w okresie rzymskim, kultura ta stanowi zwartą jednostkę, mimo pewnych różnic lokalnych. W II w. n. e. następuje intensywny rozwój osadnictwa na znacznym obszarze zajęty przez kulturę przeworską. W odniesieniu do Małopolski R. J a m k a stwierdza poważny wzrost ilości stanowisk, szczególnie w czasie od r. 150 do 250/300 r. Nad Wisłą i Sanem powstają wtedy duże skupiska osadnicze.¹ J. Wielowiejski, opracowując gęstość osadnictwa na terenie całej Polski południowej, doszedł do wniosku, że w późnym okresie rzymskim Śląsk i Małopolska były gęsto zaludnione i dlatego stamtąd oraz z Ukrainy ludność wędrowała na południe w IV—VI w.² Według K. Godłowskiego najwcześniejsze zabytki kultury przeworskiej we wschodniej Słowacji pochodzą z II w., z okresu poprzedzającego wojny markomańskie. Docierając do górnej Cisy ludność omawianej kultury znalazła się w bezpośrednim sąsiedztwie kultury sarmackiej. Zabytki pochodzenia sarmackiego mogły dostać się na ziemie Polski za pośrednictwem kultury przeworskiej. Zapożyczenia z obszarów na północ od Karpat przejawiają się w występowaniu we wschodnich Węgrzech i w Dacji pewnych odmian zapinek.³

Szlaki wędrówek ludności kultury przeworskiej na południe wyznaczają znaleziska po obydwu stronach Karpat, na przełęczach górskich.⁴

¹ J a m k a R., *Epoka żelaza w widłach Wisły a Sanu (od około 400 r. przed n. e. do 600 r. n. e.)*, Rocznik Województwa Rzeszowskiego III, 1960—1961, 1963, 48, mapa na s. 42.

² Wielowiejski J., *Przemiany gospodarczo-społeczne u ludności południowej Polski w okresie późnolateńskim i rzymskim*, Materiały Starożytne VI, 1960, 43.

³ Godłowski K., *Kultura przeworska na Górnym Śląsku*, Katowice—Kraków 1969, 203.

⁴ Wielowiejski J., *Przemiany...*, 202, 203, mapa III; Reyman T., *Uwagi o roli przełęcz Użockiej w świetle znalezisk monet rzymskich*, Acta Archaeologica Carpathica I, 1958, 55—59; *Malá monografia východného Slovenska — Pravek východného Slovenska*, Košice 1966, 199, ryc. 79.

Materiały z nowszych badań wskazują na długotrwałe wzajemne kontakty tych terenów, kontynuowane w ciągu późnego okresu rzymskiego, a prawdopodobnie również w początkach okresu wędrówek ludów. Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na pewne elementy kultury przeworskiej, które występują również w materiałach wschodni-słowackich, w późnym okresie rzymskim, a dotychczas nie zostały włączone do tejże kultury.

W publikacjach dotyczących zagadnień związanych z określeniem przynależności kulturowej pewnej grupy naczyń spotykamy się z poglądem, że po wojnach markomańskich we wschodniej Słowacji pojawia się nowy, bliżej nieokreślony lud. Przyniósł on tam takie formy, które częściowo przetrwały do okresu wczesnośredniowiecznego.⁵ Są to naczynia grubocienne w różnych odmianach, z dobrze wypalanej gliny. Większość z nich to baniaste garnki z wychyloną krawędzią oraz formy misowate. Na obszarze wschodniej Słowacji stanowią one element kulturowy różnie interpretowany przez badaczy zajmujących się tym zagadnieniem.⁶

Późny okres rzymski we wschodniej Słowacji znany jest głównie na podstawie materiałów z osad. Obszerna monografia stanowiska w Preszowie daje przegląd form naczyń od II w. do początku okresu wędrówek ludów.⁷ Zabytki pochodzące z tej osady mają wiele cech wspólnych ze znaleziskami z sąsiednich osad w kotlinie środkowej Torysy, z okolic Koszyc oraz z północno-wschodnich Węgier. Na podstawie uzyskanych materiałów V. B u d i n s k ý - K r i č k a doszedł do wniosku, że w II i III w. we wschodniej Słowacji występuje lokalna grupa kultury przeworskiej, stanowiąca jeden ze składników kulturowych obok elementów rodzimych oraz celtycko-dackich.⁸ W skład inwentarza osad późnorzymskich wchodzi tam, oprócz przedmiotów metalowych, bardzo nielicznych, także naczynia toczone, obtaczane i lepione ręcznie, reprezentujące różne formy. Nad środkową Torysą natrafiono również na stanowiska datowane ceramiką na koniec starszej i początek młodszej fazy wczesnego średniowiecza, co pozwala przypuszczać, że osady grupy preszowskiej we wschodniej Słowacji rozwijały się do czasów, kiedy o Słowianach mówią już źródła pisane.⁹

W późnym okresie rzymskim, wśród naczyń ręcznie lepionych występują dość licznie baniaste garnki dobrze wypalone, o niezbyt równej powierzchni, posiadające krótką szyjkę. Do najmłodszych odmian w tej grupie należą te, które mają jajowaty brzusiec i niską, lekko rozszerzającą się szyjkę. Występowanie tego rodzaju naczyń pod koniec okresu rzymskiego stanowi ogniwo pośrednie między tym okresem a wczesnym

⁵ Lamiová M., *Doba rímska, Pravek východného Slovenska*, Košice 1966, 205.

⁶ Lamiová-Schmiedlová M., *Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südstslowakei*, Slovenská archeológia XVII—2, 1969, 475.

⁷ Budinský-Krička V., *Sídlisko z doby rímskej a zo začiatkov stahovania národov v Prešove*, Slovenská archeológia XI—1, 1963, 33—37.

⁸ Tamże, 36.

⁹ Tamże, 37.

średniowieczem, gdyż reprezentują one wstępne stadium najstarszej ceramiki słowiańskiej. Podobne formy znane są również z południowo-zachodniej Słowacji.¹⁰

Analizując materiał z osady w Preszowie V. Budinský - Krička stwierdza, że na podstawie dotychczasowych danych trudno określić rozmiary ekspansji kultury przeworskiej na południe oraz bliżej ustalić czas jej trwania. Wynika to stąd, że znaleziska wiążące się z tą kulturą są nieliczne, albo też nie zostały dobrze rozpoznane.¹¹ Ta ostatnia uwaga znajduje potwierdzenie przy porównywaniu materiałów z późnego okresu rzymskiego ze wschodniej Słowacji z takimiż materiałami z Polski południowej i środkowej oraz ze Śląska. Charakterystyczną cechą tego okresu, szczególnie jego fazy końcowej jest, podobnie jak w Słowacji, prawie całkowity brak cmentarzysk i dlatego znajomość kultury przeworskiej z tego czasu opieramy z konieczności na materiałach z osad. W ciągu okresu powojennego przeprowadzono badania znacznej liczby stanowisk, które pochodzą z późnego okresu rzymskiego, a niektóre również z początku okresu wędrówek ludów.¹² Porównując materiały z Polski z publikowanymi materiałami wschodniosłowackimi można zauważyć wiele cech wspólnych na obydwu tych obszarach w formach naczyń ręcznie lepionych, datowanych na późny okres rzymski. Najbardziej charakterystyczną grupę tworzą naczynia niezdobione, czasem nieco asymetryczne, o baniastym lub jajowatym brzuścu i lekko wychylonej krawędzi. Niektóre z nich mają wyodrębnione, nóżkowate dno. W kulturze przeworskiej pojawiają się one najprawdopodobniej na początku III w., a znane są głównie z cmentarzysk (ryc. 1). Rozmiary ich są różne, od niewielkich do zupełnie dużych naczyń.¹³ We wczesnej fazie późnego okresu rzymskiego są one nieliczne. Wyraźną przewagę ilościową forma ta uzyskuje w ciągu IV w., kiedy zmniejsza się ilość naczyń ostro profilowanych oraz czernionych. Okazy o dwustożkowatym brzuścu, datowane na późny okres rzymski, mają przeważnie powierzchnię nierówną, czasem szorstką lub delikatnie schropowaoną (ryc. 2: 8,

¹⁰ Tamże, 26.

¹¹ Tamże, 33, 34.

¹² Kaźmierczyk J., *Cmentarzysko ciałopalne z okresu wpływów rzymskich w Chróścicach, pow. Opole*, Archeologia Polski II, 1958, 93—111; Trudzik Z., *Osada produkcyjna z okresu wpływów rzymskich w Chróścicach, pow. Opole*, Archeologia Polski II, 1958, 57—91; Trudzik Z., *Osada z V. w. n. e. w Kościeliskach, pow. Olesno Śląskie*, Archeologia Śląska 3, 1959, 69—105; Dąbrowski K., *Osadnictwo z okresów późnolateńskiego i rzymskiego na stanowisku 1 w Piwonicach, pow. Kalisz*, Materiały Starożytne V, 1958, 7—8; Woźniak Z., *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Mogile (Nowa Huta) w 1955 roku*, Sprawozdania Archeologiczne IV, 1958, 79—88; Godłowski K., *Badania nad osadnictwem kultury przeworskiej na terenie powiatu Kłobucki, z pradziejów regionu częstochowskiego, Częstochowa 1962*; Kempisty A., *Ciałopalne cmentarzysko z późnego okresu rzymskiego w miejscowości Korzeń, pow. Gostynin*, Materiały Starożytne XI, 1968, 303—415.

¹³ Kaszewska E., *Materiały z cmentarzyska w Zadowicach, pow. Kalisz (część III)*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna Nr. 6, 1961, tabl. XVII: 1, tabl. XXX: 1, tabl. XXXVIII: 3.

10, ryc. 5: 9). Równoczesne występowanie typologicznie starszych form z nowymi pozwala na uchwycenie pewnych zmian stylistycznych w ceramice z młodziej fazy kultury przeworskiej. Przewaga nowych elementów kulturowych wskazuje na przeżywanie się jeszcze form poprzedniego okresu i stanowi wyznacznik chronologiczny dla stanowisk nie zawierających innych przedmiotów datujących. Ceramika późnorzymska wykazuje dużą jednolitość na znacznym obszarze.¹⁴ Nie wynika z tego, że w obrębie kultury przeworskiej nie spotykamy również pewnych odmian lokalnych, lecz, że zasadnicze formy powtarzają się w przeważającej ilości. Mimo znacznych różnic jakie stwierdzamy porównując naczynia z wczesnego okresu rzymskiego z naczyniami występującymi pod koniec tego okresu, przynależność tych ostatnich do kultury przeworskiej nie była nigdy kwestionowana. Archeologowie polscy zgodnie przyznają, że niektóre z nich, a mianowicie baniaste lub jajowate naczynia z wychyloną krawędzią stanowią prototypy najstarszej ceramiki wczesnośredniowiecznej.¹⁵ Wniosek ten pokrywa się całkowicie ze spostrzeżeniami archeologów słowackich, odnoszącymi się do pewnej grupy naczyń z późnego okresu rzymskiego.¹⁶ Ta zbieżność poglądów wynika stąd, że na obu omawianych terytoriach w tym samym czasie występują w znacznej ilości pewne rodzaje naczyń bardzo zbliżone, jeśli nie identyczne, pod względem kształtu, techniki wykonania i wykończenia powierzchni oraz wypalenia.¹⁷ Są to najczęściej naczynia dużych rozmiarów (ryc. 2: 3—6, ryc. 3: 2, 3, 5, 6, 8, ryc. 4: 6). W osadach kultury przeworskiej znajdujemy również misy ze stożkowatymi ściankami (ryc. 2: 2), przysadziste naczynia ze słabo zaznaczonymi dnami (ryc. 3: 10) oraz duże okazy z prostą krawędzią (ryc. 3: 12). Wśród małych naczyń dość częste są baniaste formy z plastycznymi guzkami na brzuścu (ryc. 5: 2).¹⁸ Wszystkie wyżej wymienione rodzaje naczyń mają swoje odpowiedniki w materiałach wschodniosłowackich.¹⁹

¹⁴ Porównaj przypis 12.

¹⁵ Jażdżewski K., *Wzajemny stosunek elementów słowiańskich i germańskich w Europie środkowej w czasie od rajścia Hunów aż do usadowienia się Awarów nad środkowym Dunajem*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna Nr. 5, 1960, 65—71; Godłowski K., *Kultura przeworska na Górnym Śląsku*, Katowice—Kraków 1969, 222; Marciniak J., *Przyczynki do zagadnienia ciągłości osadnictwa na ziemiach polskich w świetle badań wykopaliskowych w Złotej w pow. sandomierskim*, Wiadomości Archeologiczne XVI, 1940, 242—244.

¹⁶ Lamiová-Schmiedlová M., *Römerzeitliche Siedlungskeramik ...*, 475.

¹⁷ Tamże, s. 419, ryc. 9: 7; s. 431, ryc. 17: 4, 7, 10, 13, 14; s. 447, ryc. 30: 3, s. 463, ryc. 39: 1—4, 6; Budinský-Krička V., *Slovenská archeológia XI—1*, 1963, 23, rys. 15: 3, tabl. II: 3, 4, tabl. III: 10, 11, tabl. V: 1, 8, tabl. VI: 9, 12, tabl. VIII: 6, tabl. IX: 3, 6, 9, tabl. XI: 5, tabl. XII: 2, 6, 13, 14, tabl. XIV: 1, 13.

¹⁸ Godłowski K., *Kultura przeworska ...*, 98, ryc. 9: b—d, i.

¹⁹ Budinský-Krička V., *Slovenská archeológia XI—1*, 1963, 26, ryc. 16: 3, tabl. III: 1, tabl. V: 8, tabl. VII: 7, 21; Lamiová-Schmiedlová M., *Römerzeitliche Siedlungskeramik ...*, 419, ryc. 9: 6; Lamiová-Schmiedlová M., *Kontrolný výskum v Ostrovanoch roku 1963*, Študijné zvesti AÚ SAV 13, 1964, 263, tabl. XII: 23, tabl. XIII: 15, 17.

Wiele cech wspólnych wykazuje również ornamentyka naczyń. Najczęściej motywem zdobniczym są dołki na załomie brzuśca (ryc. 2: 7, ryc. 7: 1, 2), lub na całej jego powierzchni (ryc. 7: 3, 4), a także pionowe rzędy podwójnych dołków paznokciowych (ryc. 6: 4, 5).²⁰ Ornamenty tego rodzaju w kulturze przeworskiej występują już przy końcu wczesnego okresu rzymskiego i trwają do początku V w. Podobnie ma się sprawa w odniesieniu do motywu ukośnej kratki.²¹ Plastyczne listwy z nacięciami (ryc. 2: 11) znane są na obu omawianych terytoriach w późnym okresie rzymskim.²² W obrębie kultury przeworskiej do rzadkości należą ręcznie lepione naczynia zdobione ornamentem sztemplowym²³ (ryc. 5: 8), jakkolwiek technika wykonywania tego rodzaju ozdób była znana, lecz stosowano ją głównie na Śląsku, na dużych naczyniach obtaczanych występujących w późnym okresie rzymskim.²⁴ Oprócz ornamentów sztemplowych naczynia zasobowe zdobione są również motywem linii falistej.²⁵ Obydwa te rodzaje zdobienia mają stare tradycje miejscowe na obszarze wschodniej Słowacji.²⁶ Na teren kultury przeworskiej mogły one zostać przeniesione w późnym okresie rzymskim, jako wynik kontaktów mieszkańców ziem po obu stronach Karpat. Ludność zamieszkująca w tym czasie wschodnią Słowację pośredniczyła najprawdopodobniej w przeniesieniu na północ techniki toczenia naczyń.

Związki obu omawianych terytoriów nie organiczają się jedynie do techniki wykonywania, form i ornamentyki naczyń. Wzajemne wpływy i kontakty ludności po obu stronach Karpat przejawiają się w różnych dziedzinach kultury od II w. do początku V w. W ciągu tego czasu mieszkańcy wschodniej Słowacji przyswoili sobie pewne formy narzędzi i naczyń kultury przeworskiej. Rozpatrując to zagadnienie V. B u d i n s k ý - K r i č k a stwierdza, że kultura ta pojawia się we wschodniej Słowacji w okresie swego największego rozkwitu. Na jej inwentarz składają się przedmioty, wskazujące na istnienie dwóch głównych elementów, różnych etnicznie lub pod względem społecznym. Jeden z nich tworzą zabytki o charakterze wojskowym, drugi — przedmioty związane z gospodarską i rzemiosłami. Ta druga grupa, w świetle wyników ostatnich badań, wiąże się bezspornie z początkami wielkiej słowiańskiej ekspansji na południe i z początkami słowiańskiego osadnictwa we wschodniej

²⁰ Lamiová-Schmiedlová M., *Römerzeitliche Siedlungskeramik...*, 419, ryc. 9: 7; s. 454, ryc. 36: 1, 5, 9; s. 461, ryc. 38: 7; s. 472, ryc. 44: 7, 8, 12, 15, 20; Budinský-Krička V., *Slovenská archeológia XI—1*, 1963.

²¹ Abramowicz A. — Lepówna B., *Materiały z cmentarzyska w Zadowicach pow. Kalisz (część II)*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna Nr. 2, 1957, tabl. XXIV: 4; Godłowski K., *Kultura przeworska...*, 190, ryc. 19: f; Mycielska R., *Osada z okresu wpływów rzymskich w Dankowie, pow. Kłobuck*, Materiały Archeologiczne V, 1964, tabl. I: 3, 4, tabl. II: 1, 6, 13.

²² Mycielska R., *Materiały Archeologiczne V*, 1964, tabl. III: 4; Budinský-Krička V., *Slovenská archeológia XI—1*, 1963, tabl. VII: 16.

²³ Jasnosz, *Dom z V w. n. e. w Łatkowie w pow. inowrocławskim*, Przegląd Archeologiczny X, 1954—1956, s. 413, ryc. 4; s. 414, ryc. 5; s. 415, ryc. 6, 7.

²⁴ Godłowski K., *Kultura przeworska...*, 204.

Słowacji.²⁷ Pogląd ten w pewnym sensie uzupełniają materiały z ziem polskich. W ich świetle podział na dwie różne grupy jest wynikiem zróżnicowania społecznego w obrębie kultury przeworskiej. Warstwa społeczna, do której należeli zbrojni była jedną z wyższych.²⁸ Wczesnorzymskie groby z bronią, stwierdzone w kilku miejscowościach wschodniej Słowacji, niekoniecznie muszą być dowodem tego, że wędrowki ludności kultury przeworskiej na południe miały charakter podbojów nowych ziem.²⁹ Mogły tu wchodzić w grę względy bezpieczeństwa, tym bardziej uzasadnione, że zapuszczano się w tereny górskie i całkowicie nieznane. Pochówki z bronią mogą być raczej przejawem zachowania tradycji kultury przeworskiej w nowym otoczeniu, obcym etnicznie i kulturowo. Za słuszością tego poglądu przemawia brak późniejszych grobów tego rodzaju. Wiąże się to ze zmianami, zachodzącymi w kulturze przeworskiej pod koniec okresu rzymskiego, w odniesieniu do obrządku pogrzebowego. Na ziemiach polskich stosuje się wtedy zwyczaj rozpraszania szczątków zmarłych oraz wyposażenia na powierzchni ziemi, a także częściowe pochówki w małej jamie grobowej. W kręgu kultury dackiej groby tego rodzaju znane są już we wczesnym okresie rzymskim, a jako zapożyczenia z południa stwierdzany je później w kulturze przeworskiej.³⁰

Na związki z Kotliną Karpacką w najpóźniejszej fazie okresu rzymskiego wskazują również, według K. Godłowskiego, pewne elementy wyposażenia grobów z Dobrodzienia oraz materiały z niektórych innych stanowisk, związanych z tym cmentarzyskiem. Odnosi się to głównie do zabytków wyjątkowych, dla których najbliższymi analogiami są podobne okazy z północnych i wschodnich Węgier.³¹ Spostrzeżenia te uzupełniają obraz wzajemnych oddziaływań na siebie obu omawianych terytoriów i wskazują na istnienie dalekosiężnych wpływów kulturowych w tym czasie.

W świetle przedstawionych wyżej materiałów można przyjąć pogląd, że przenikanie na południe ludności kultury przeworskiej, zapoczątkowane w II w., trwało również w wiekach następnych, aż do początku V w. Świadczą o tym analogie i podobieństwa w inwentarzu osad późnorzymskich wschodniosłowackich i przeworskich. Udział kultury przeworskiej w kształtowaniu się oblicza kulturowego wschodniej Słowacji był znaczny i coraz pełniej daje się udokumentować. Szczególnie wyraźne powiązania obserwujemy w późnym okresie rzymskim, kiedy na obydwu omawianych obszarach pojawiają się naczynia stanowiące prototypy najstarszej ceramiki wczesnośredniowiecznej. Nie było to jed-

²⁵ Tamże, s. 99.

²⁶ Budinský-Krička V., Slovenská archeológia XI—1, 1963, 30.

²⁷ Tamże, 33.

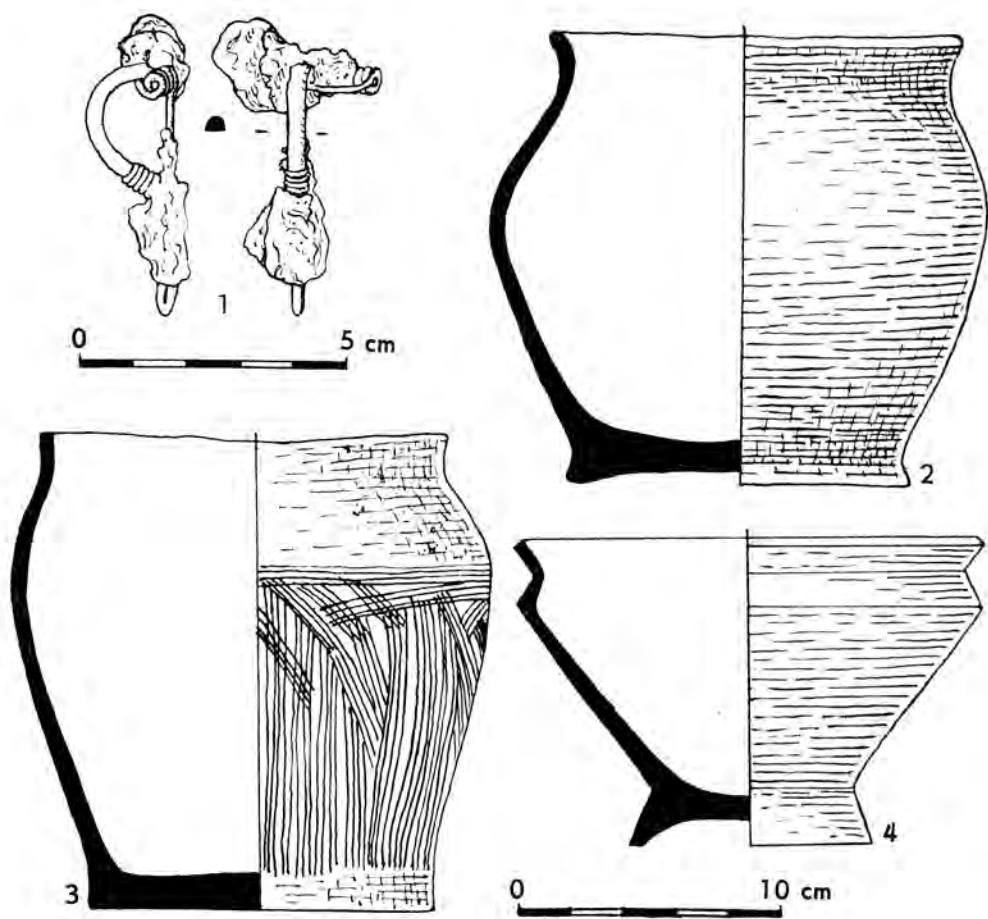
²⁸ Wielowiejski J., *Przemiany...*, 260—262.

²⁹ Lamiová-Schmiedlová M., *Römerzeitliche Siedlungskeramik...*, 466.

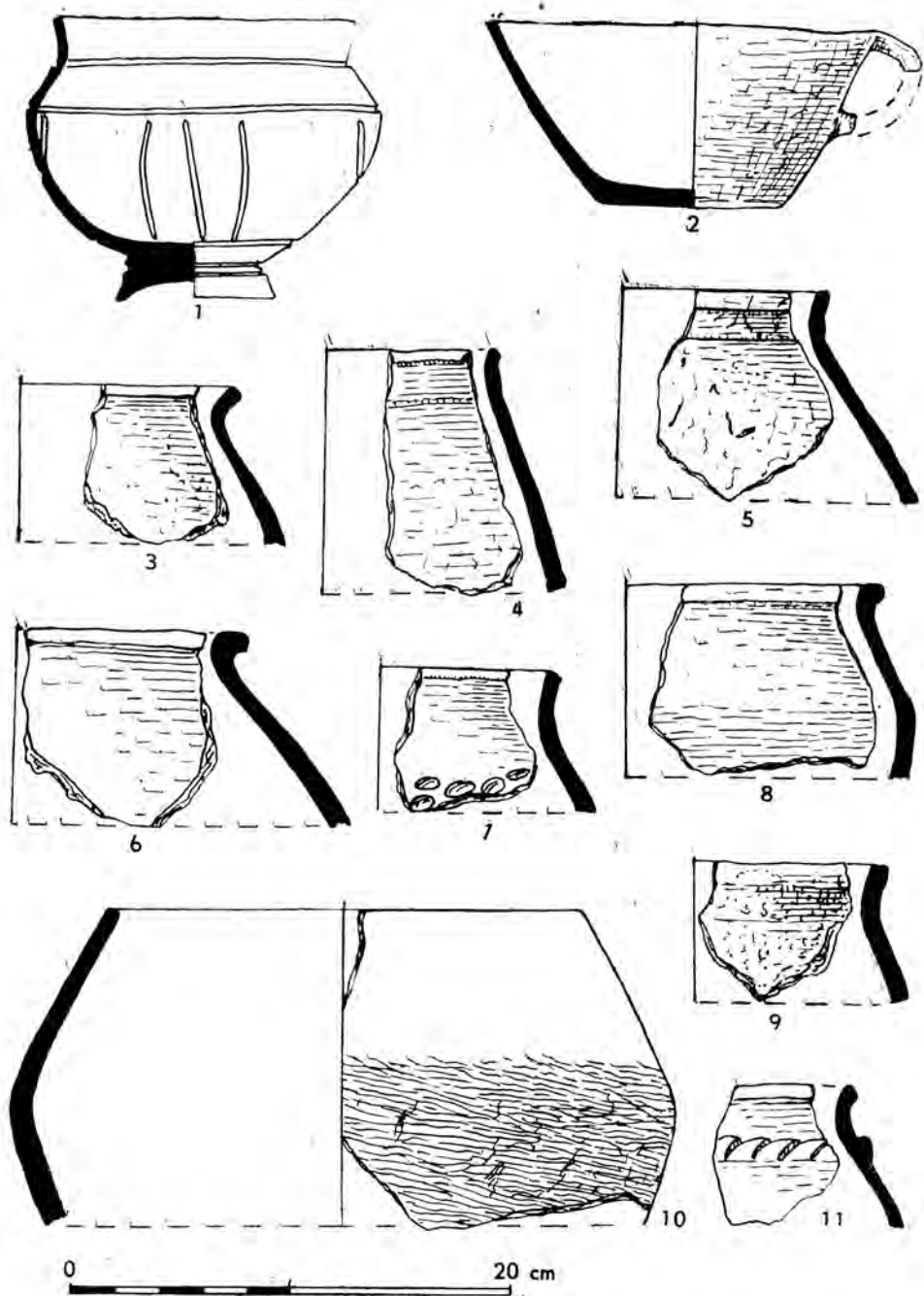
³⁰ Godłowski K., *Kultura przeworska...*, 204.

³¹ Tamże, 204, 205.

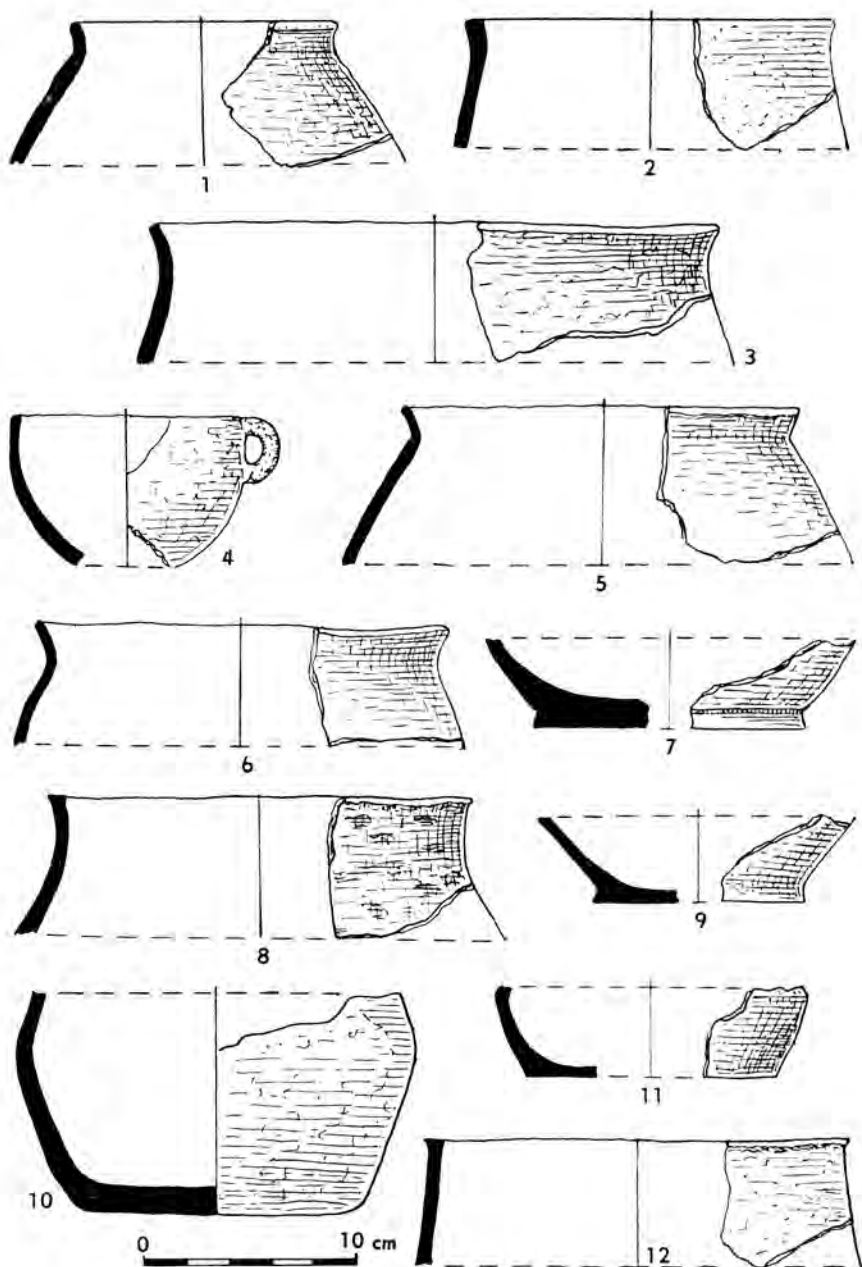
nak oddziaływanie jednostronne. W obrzędzie pogrzebowym kultury przeworskiej z późnego okresu rzymskiego istnieją zapożyczenia z kręgu kultur dackich. Wzajemne kontakty ludności stworzyły także odpowiednie warunki do przedostawania się na północ od Karpat pewnych zdobyczy kulturalnych z południa, między innymi, z prowincji rzymskich.

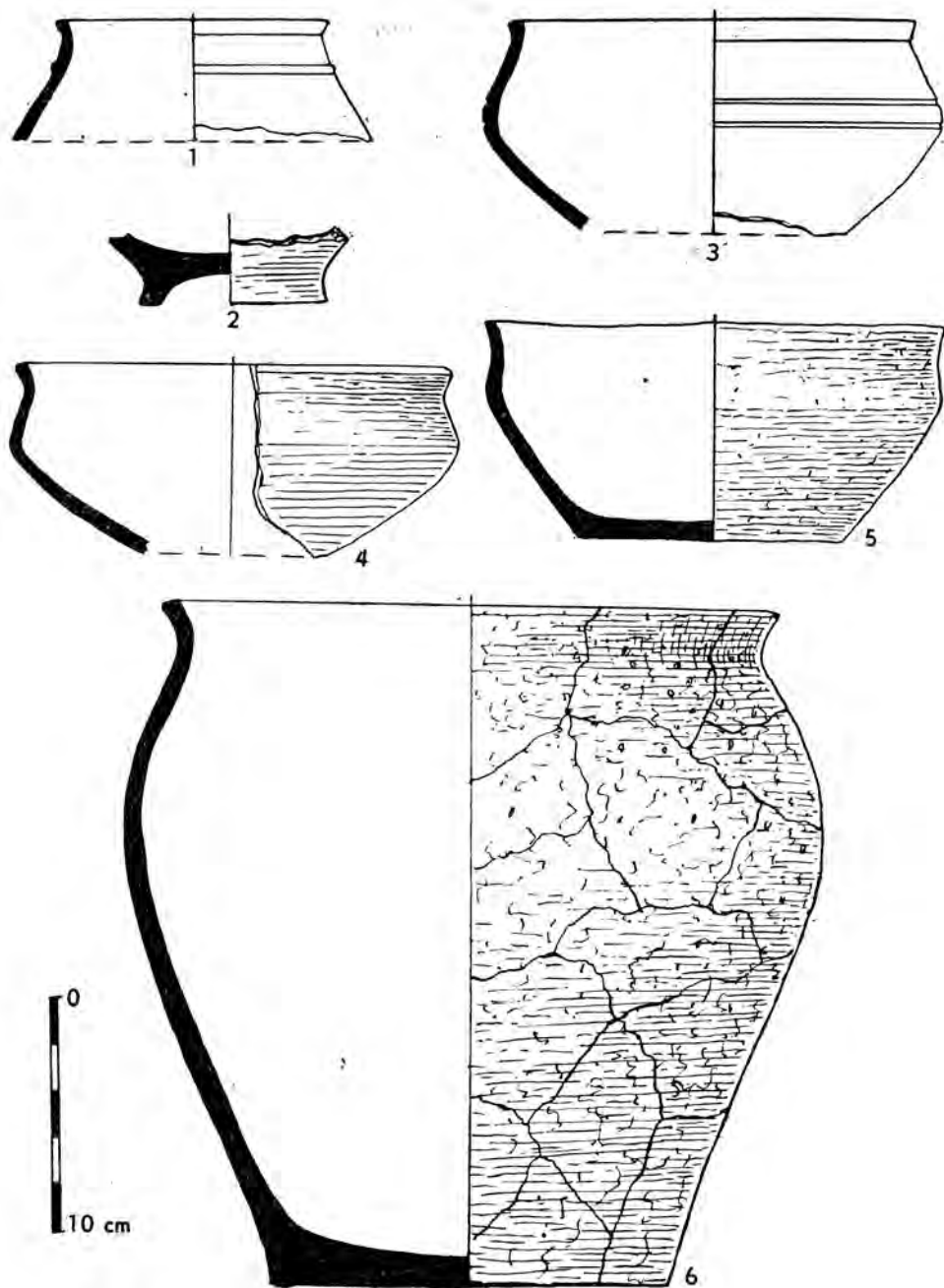
Ryc. 1. Władysławów, pow. Łowicz, grób 4. 1 — zapinka żelazna; 2—4 — naczynia ręcznie lepione. III. w. n. e.

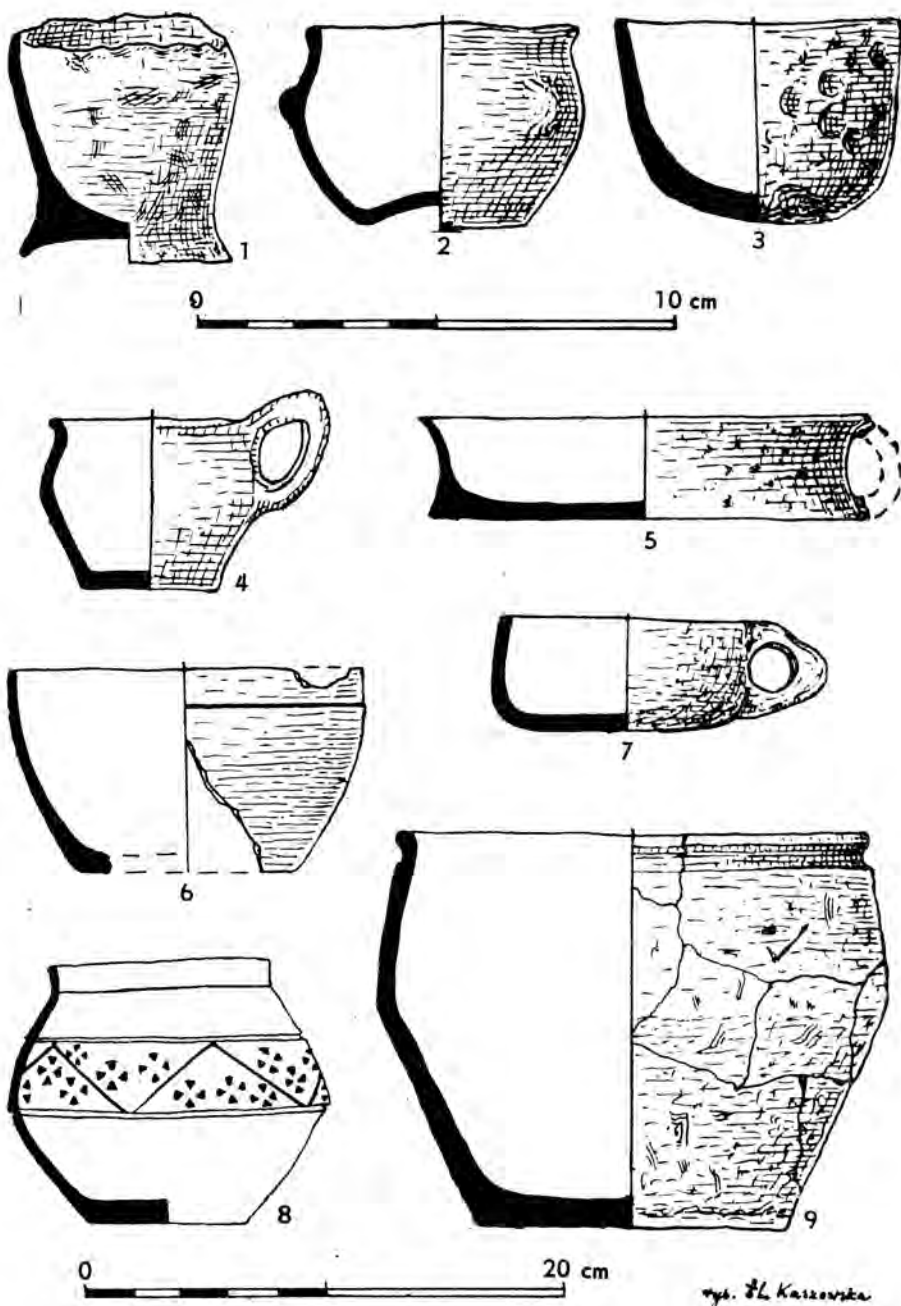
Ryc. 2. Toporów, pow. Wielun, jama 28. Naczynia ręcznie lepione.
Koniec IX. i pocz. V. w. n. e.

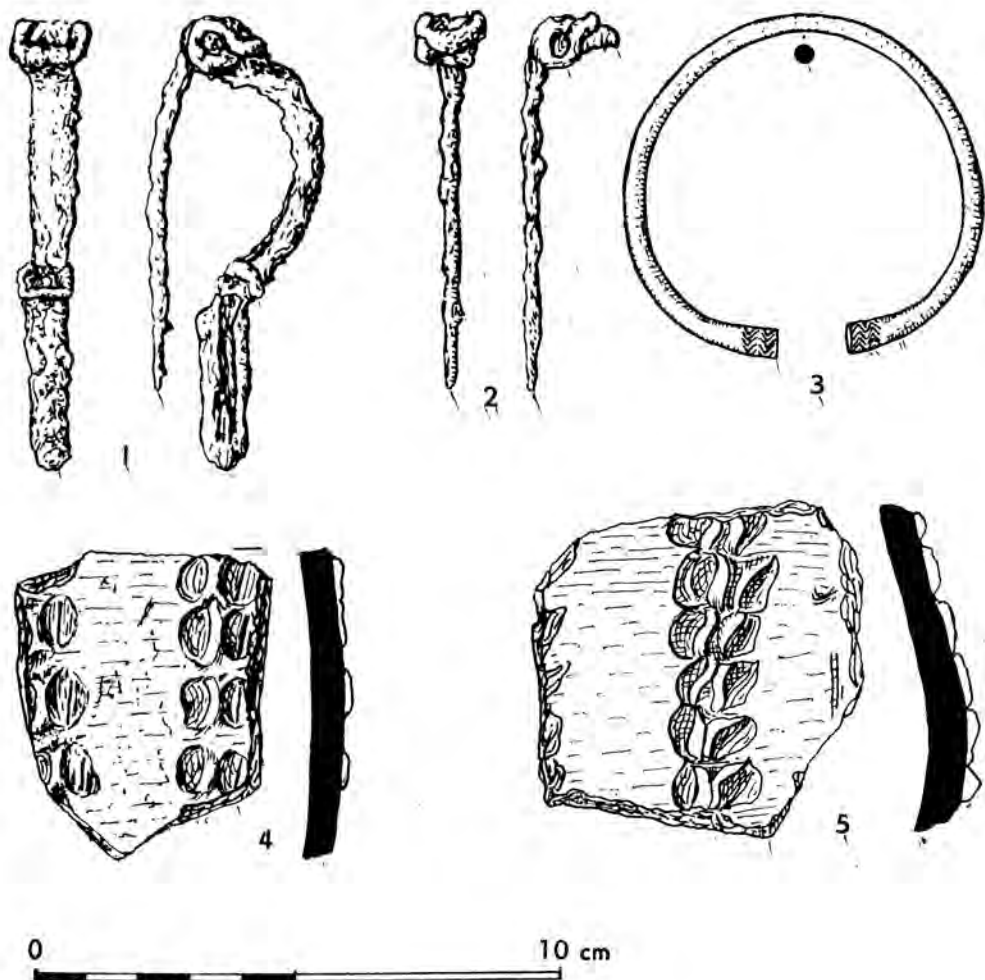
Ryc. 3. Toporów, pow. Wieluń, jama 36. Naczynia ręcznie lepione.
Koniec IV. i pocz. V. w. n. e.

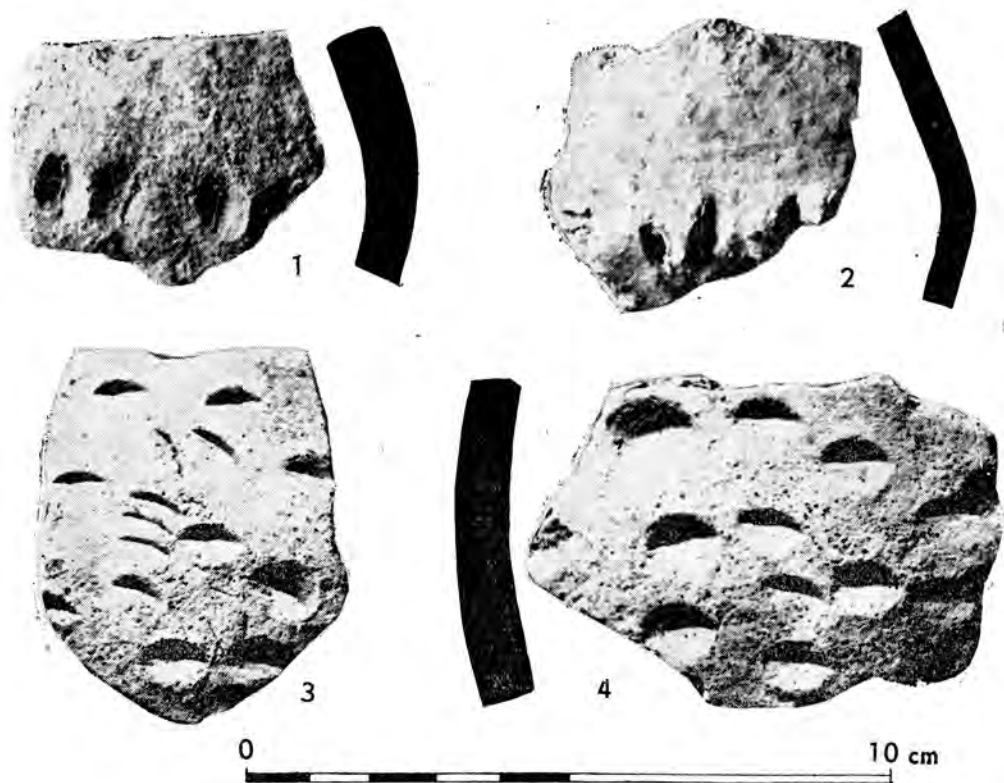
Ryc. 4. Toporów, pow. Wieluń, jama 88. Naczynia ręcznie lepione.
Koniec IV i pocz. V. w. n. e.

Ryc. 5. Toporów, pow. Wieluń. Naczynia ręcznie lepione. 1, 7 — jama 51; 2, 8, 9 — z luźnej ziemi; 3 — jama 59; 4 — palenisko 1; 5 — jama 45; 6 — jama 39. Koniec IV i pocz. V w. n. e.

Ryc. 6. 1—4 — Toporów, pow. Wieluń: 1 — zapinka żelazna z jamy 75; 2 — część zapinky żelaznej z jamy 82; 3 — brasoletka brązowa z jamy 38, 4 — fragment naczynia z jamy 36, koniec IV i pocz. V w. n. e. 5 — Przywór, pow. Wieluń (fragment naczynia z chaty 3), późny okres rzymski.

Ryc. 7. Toporów, pow. Wieluń, jama 36. Ułamki naczyń zdobionych.
Koniec IV i pocz. V. w. n. e. (Foto Hasegawa.)

EINIGE PROBLEME DER PRZEWORSK-KULTUR IN DER OSTSLOWAKEI

Eleonora Kaszewska

Die Przeworsk-Kultur begann in der Ostslowakei bereits im II. Jh. Neuere Funde beweisen, daß das Vordringen ihrer Träger nach Süden mindestens bis in das V. Jh. gedauert hat. Vergleicht man das Material aus Polen mit den veröffentlichten ostslowakischen Funden, sind viele gemeinsame Züge, hauptsächlich in den Formen der handgefertigten, in die spätrömische Kaiserzeit datierten Tonware zu beobachten. In beiden Gebieten erscheinen bauchige, S-förmig profilierte Gefäße, die als Prototypen der frühmittelalterlichen (slawischen) Keramik betrachtet werden. In der Przeworsk-Kultur kamen sie Anfang des III. Jh. auf und bestanden bis in die Anfänge des V. Jh. neben den scharfprofilierten und schwarzen Gefäßen (Abb: 2—4). Auf die Südseite der Karpaten gelangten sie in der spätrömischen Kaiserzeit und bildeten dort ein ausgeprägtes Kulturelement, das die damaligen Bevölkerungsverschiebungen zu erfassen und die Kulturzugehörigkeit dieser Gefäßgruppe zu bestimmen ermöglicht. Es handelte sich allerdings um keine einseitige Beeinflussung. Im Bestattungsritus der Przeworsk-Kultur aus der spätrömischen Zeit läßt sich auch eine Einflußnahme aus dem Bereich der dakischen Kulturen verfolgen. Gegenseitige Kontakte der Bevölkerungen schufen auch günstige Bedingungen für das Einsickern bestimmter Kulturereigenschaften aus dem Süden — aus den römischen Provinzen in das Gebiet nördlich der Karpaten.

Übersetzt von B. Niebuřová

KOSTROVÉ POHREBISKO V HRANIČNEJ PRI HORNÁDE

Ján Pástor, Východoslovenské múzeum Košice

Roku 1964 podniklo archeologické oddelenie Východoslovenského múzea v Košiciach záchranný výskum na slovansko-avarskom kostrovom pohrebisku v Hraničnej pri Hornáde—Kechneci, okr. Košice.

Pohrebisko leží na pravej terase Hornádu nad Belžanským potokom a bolo porušené ťažbou štrku, ktorá pokračovala aj počas výskumu a zničila pravdepodobne i početné hroby na území, ktoré už nebolo možné preskúmať.

O výsledkoch tohto výskumu som sa zmienil už na iných miestach (*Pohrebisko v Hraničnej pri Hornáde [okr. Košice]*, Nové obzory 10, 1968, 213—227; *Skelettgräberfelder aus dem VII. und VII. Jahrhundert in der Ostslowakei*, ŠZ AÚSAV 16, 1968, 175—182; *Blazice, Bohdanovce i Hranicna pod Koszycami [wykopaliska w latach 1963—1964]*, AAC VII, 1965, 87—95), pričom som sa upriamil na zhodnotenie materiálu a neuvedol jeho opis, ktorý súhrnne uvádzam na tomto mieste.

Úvodom zhrniem najdôležitejšie údaje spomínané v citovaných prácach. Zo 164 zachránených hrobov bolo 68 mužských (z toho 23 jazdeckých a 4 bojovnícke), 31 ženských, 23 detských a 42 neurčiteľných. Obrysy hrobových jám sme zisťovali v štrkovej vrstve, z ktorej bol humus odstránený buldozénom. Väčšina kostier ležala v natiahnutej polohe na chrbte, menšie rozdiely boli v uložení končatín (obr. 2). V dvoch prípadoch (hrob 13 a 93) sa domnievam, že išlo o rituálne narušenie hrobu, tri hroby (40, 47, 126) boli vykradnuté.

Väčšina hrobov — 123 — bola orientovaná v smere J—S, 12 v smere S—J, 4 v smere JV—SZ a v 25 hroboch sa nedala orientácia určiť. V jazdeckých hroboch bol kôň orientovaný vždy ako jazdec a ležal po jeho ľavej strane.

Inventár bol v 112 hroboch. Najčastejšie sa vyskytli nádoby (75 kusov); boli uložené konča nôh, niekedy aj vyššie. Vo východnej časti pohrebiska boli hroby — súdiac podľa nálezov — staršie, z VIII. stor., v západnej časti z IX. stor.

Jediné zbrane nájdené na pohrebisku boli dýky. Našli sa napr. v hroboch 32, 75, 80 a 94. Nože boli často strávené. Strmene a bronzové časti kónského postroja sú typické pre mladšie obdobie avarského panstva v Potisí.

Častým milodarom (hlavne v ženských hroboch) boli šperky, náušni-

ce, koralčeky, náramky; prstene sa našli v ženských i mužských hroboch. Zo ženských hrobov pochádzajú prasleny (7 exemplárov).

Ovčia lebka — zvyšok mäsitej potravy — sa našla vo väčšine prípadov asi 10 cm nad kostrou, zriedka na úrovni kostry. Ani v jednom prípade sme sa nestretli s narušením hrobu, z čoho usudzujeme, že sa na pohrebisku pochovávalo systematicky.

Treba zdôrazniť, že na pohrebisku v Hraničnej pri Hornáde sa našli iba ojedinelé dýky, teda zbrane typické pre súveké pohrebiská chýbajú, v dôsledku čoho sa dá predpokladať, že toto pohrebisko pochádza z čias, keď Avari už neboli dobyvateľmi, teda z VIII. a IX. stor. Toto datovanie podporujú i kovania a niektoré vyvinuté tvary keramiky.

Opis hrobov a nálezov

Hroby 1—9 boli porušené ťažbou piesku. Rozmery hrobových jám, pohlavie a orientácia pochovaných sa nedali zistiť.

Hrob 10 — jazdecký, bol porušený buldozénom. Obrisy, rozmery, hĺbka hrobovej jamy a orientácia nezistiteľné. Štefan Sviatko zachránil predmety, ktoré azda pochádzajú z tohto hrobu:

1. Dvojdielne železné zubadlo nomádskeho charakteru, vo vonkajších očkách má po krúžku, vo vnútorných po rovnej bočnici štvorhranného prierezu; d. 21,5 cm (obr. 8: 2).

2. Železná dýka s rovným chrptom, čepeľ sa k hrotu zužuje, rukoväť je od čepele oddelená priečkou; do hrobu bola vložená v drevenej pošve; celková dĺžka 24,5 cm, dĺžka rukoväti 5 cm, šírka priečky 3 cm (obr. 8: 1).

3. Liate bronzové nákončie bočného remeňa, na líci zdobené esovite stočeným rastlinným ornamentom, na opaku hladké, bez ozdôb; na dutom konci má jeden nit; d. 4 cm, š. 1,2 cm.

4. Menšie liate bronzové kovanie, zdobené na líci úponkou, na opaku hladké, bez ozdôb; na dutom konci je nit.

5. Tri dvojdielne prelamované kovania so záveskami a dve bez závesku, zdobené protilahlými úponkami; k remeňu boli pripevnené dvoma nitmi; d. 3,8 cm.

6. Oválna bronzová pracka z hrubého bronzového drôtu trojhranného prierezu; \varnothing 3,8 cm.

7. Zlomky troch menších obdĺžnikových kovaní s dvoma nitmi; sú z bronzového plechu a pravdepodobne zdobili ohlávku; rozmery 2×1,2×1,1 cm.

8. Súdkovitá nádoba s mierne stiahnutým hrdlom, jemne roztvoreným ústím a šikmo zrezaným okrajom, zhotovená na hrnčiarskom kruhu z materiálu pomiešaného s drobnými zrnkami piesku a sludy; farba tmavošedá so svetlejšími škvrnami; na maximálnom vydutí a pod hrdlom je zdobená dvoma zväzkami rytých vlnoviek, ohraničených troma pásmi vodorovných rytých línií; v. 14 cm, \varnothing ústia 10 cm, \varnothing dna 7,5 cm.

H r o b 11 — muž, J—S. Neúplná kostra; kosti nôh a pravá ramenná kosť sa zistili 155 cm pod povrchom. Hrob bol porušený buldozérom, rozmery jamy sa nedali určiť. Pri pravej stehennej kosti zostali stopy po strávenom železnom noži.

H r o b 12 — žena, J—S (obr. 3: 4). Hrobová jama lichobežníkového tvaru, obrysy sa zistili v hĺbke 135 cm na úrovni terénu očisteného buldozérom; siahala do hĺbky 155 cm. Dĺžka hrobovej jamy 220 cm, šírka južnej strany 80 cm, severnej 63 cm. Bola v nej kostra dospeljej ženy, uložená na chrbte v natiahnutej polohe, lebka bola obrátená obličajovou stranou na juhovýchod. Dolná časť ľavej ruky ležala šikmo na ľavej strane panvy. Na severnej a západnej strane lebky sme našli po jednej náušnici (1), vedľa pravej holennej kosti (pri pravom kolene) hlinený praslen (2), konča ľavej nohy nádobu (3), nad lebku vo výške 10 cm lebku ovce.

1. Dve oválne náušnice z pozláteného bronzového drôtu štvorhraného prierezu; na konci spodného oblúka je trň, na ktorom sa zachoval sklenený závesok vajcovitého tvaru, na bokoch náušníc sú jednodielne a na horných oblúkoch granulované prstence (obr. 8: 4, 5).

2. Kruhový praslen z jemnej hliny svetlohnedej farby; v. 1,6 cm, \varnothing 3,5 cm (obr. 8: 3).

3. Tmavošedý jednoduchý hrniec, vyhotovený v ruke z drsného materiálu; hrdlo má stiahnuté, ústie mierne roztvorené, povrch drsný, bez výzdoby; v. 13 cm, \varnothing ústia 9,4 cm, \varnothing dna 5,9 cm (obr. 8: 6).

H r o b 13 — dieťa, S—J. V obdĺžnikovej hrobovej jame s rozmermi 150×50 cm ležala na chrbte v natiahnutej polohe čiastočne strávená detská kostra. Hrobová jama sa farebne dala rozoznať v hĺbke 100 cm na úrovni buldozérom očistenej plochy a siahala do hĺbky 120 cm. Zvláštnosťou hrobu je, že lebka bola v sekundárnej polohe, hoci pri otvorení hrobu sme nezbadali druhotný zásah. Bez nálezov.

H r o b 14 — muž, J—S (obr. 5: 1). V obdĺžnikovej jame s rozmermi 230×80 cm ležala v hĺbke 110 cm na chrbte v natiahnutej polohe silná kostra, obličajová strana lebky bola obrátená na západ. Ruky boli pozdĺž tela. Hrobová jama sa črtala v hĺbke 80 cm. Z vonkajšej strany kostry pri pravej stehennej kosti sme našli železný nôž (1) a železnú ihlicu (2), konča ľavej nohy nádobu obrátenú ústím na východ (3).

1. Neúplný železný nôž so zvyškami drevenej pošvy; čepeľ sa k poškodenému hrotu zužuje a neúplná rukoväť sa zreteľne oddeľuje od chrbta noža; d. 14 cm, max. š. čepele 2 cm.

2. Ihlica zo železnej tyčinky kruhového prierezu; d. 7,5 cm.

3. Tmavošedý vysoký hrniec so svetlejšími škvrnami, vyhotovený na kruhu zo slabo plaveného materiálu; jemne stiahnuté hrdlo prechádza v roztvorené ústie s nerovným okrajom; medzi hrdlom s maximálnym vyduťím je zdobený dvoma zväzkami vlnoviek vyrytých šesťzubým nástrojom, pod vlnovkami sú dva pásy vodorovne rytých línií; dno je mierne vtlačené dovnútra nádoby; v. 16 cm, \varnothing ústia 10 cm, \varnothing dna 7,5 cm (obr. 8: 7, 9).

H r o b 15 — dieťa, J—S. V obdĺžnikovej hrobovej jame s rozmermi 200×90 cm bola na chrbte v natiahnutej polohe detská kostra. Lebka ležala na ľavom boku a obličajovou stranou bola obrátená na západ. Hrobová jama sa farebne dala rozoznať v hĺbke 80 cm a siahala do hĺbky 120 cm. Na pravej strane panvy sa našiel praslen (1) a konča pravej nohy nádoba (2).

1. Tehlovočervený hlinený okrúhly praslen bez výzdoby; \varnothing 2,2 cm (obr. 8: 8).

2. Malý nezdobený hrniec s mierne pretiahnutým hrdlom, roztvoreným ústím a asymetrickým telom, vyhotovený na kruhu z dobre plaveanej hliny; farba tmavošedá, miestami so svetlejšími škvrkami; v. 9,5 cm, \varnothing ústia 9,1 cm, \varnothing dna 6 cm.

H r o b 16 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama — d. 185 cm, š. 90 cm — sa črtala v hĺbke 110 cm a siahala do hĺbky 150 cm. Na jej rovnom dne ležala na chrbte 160 cm dlhá, dobre zachovaná kostra v natiahnutej polohe. Lebka ležala na pravom boku a obličajovou stranou bola obrátená na východ. Bez nálezov.

H r o b 17 — muž, J—S (obr. 6: 1). V obdĺžnikovej hrobovej jame — d. 220 cm, š. 80 cm — ležala na chrbte v natiahnutej polohe silná kostra; lebka bola obrátená obličajovou stranou na juhovýchod, ruky mala pozdĺž tela. Hrobová jama sa farebne črtala v hĺbke 100 cm a siahala do hĺbky 130 cm. Pri dolnej časti pravej ruky sme našli železný nôž (1) a konča pravej nohy nádobu obrátenú ústím na sever (2).

1. Železný nôž so zvyškami drevenej pošvy na trní, čepeľ sa k hrotu mierne zužuje; d. 14 cm, š. 2 cm.

2. Vysoký tmavošedý hrniec s mierne zúženým hrdlom a široko roztvoreným ústím, vyhotovený na kruhu z dobre vyplaveného materiálu s prímiesou piesku a sludy; v hornej polovici je zdobený tromi radmi vysokých nepravidelných vlnoviek, rytých dvojzubým nástrojom, široká vlnovka zdobí aj roztvorené ústie s nerovným okrajom; v. 20 cm, \varnothing ústia 12 cm, \varnothing dna 8 cm (obr. 9: 8).

H r o b 18 — žena, J—S (obr. 6: 2). Kostra sa zistila v hĺbke 130 cm a ležala na chrbte v natiahnutej polohe; lebku mala obrátenú obličajovou stranou na východ a ruky pozdĺž tela. Menšie kosti boli strávené. Hrobová jama mala obdĺžnikový pôdorys s rozmermi 200×70 cm, farebne sa črtala v hĺbke 100 cm. Na východnej strane lebky sme našli náušnicu, ktorá sa pri vyberaní rozsypala. Na zotletých kostiach vedľa sánky sa zistili dva závesky (1), pri hornej časti ľavej stehennej kosti rozpadnutá železná pracka, konča ľavej nohy náramok (2), na vonkajšej strane ľavej holennej kosti nádoba (3) a v jej blízkosti dve ovčie kosti.

1. Dva kruhové bronzové závesky (jeden z nich neúplný), zdobené kvetinovým ornamentom so šiestimi lístkami a vykladané sklíčkami, jeden má na zadnej strane ihlu na prípevnenie, neúplnému exempláru ihla chýba; \varnothing 2,5 cm (obr. 9: 3, 5).

2. Náramok s priliehajúcimi koncami, vyhotovený z hrubého bronzového drôtu štvorhranného prierezu, bez výzdoby; \varnothing 6,8 cm (obr. 9: 4).

3. Tmavošedý hrniec so svetlejšími škvrnami, hrdlo má jemne stiahnuté, ústie roztvorené a okraj nerovný; je vyhotovený na jednoduchom hrnčiarском kruhu z materiálu premiešaného s pieskom a sľudou a dobre vypálený, pod hrdlom a na vydutí zdobený dvoma zväzkami širokých, nepravidelných vlnoviek, rytých trojzubým nástrojom; v. 14 cm, Ø ústia 10 cm, Ø dna 8 cm (obr. 9: 2).

Hrob 19 — žena, J—S. V obdĺžnikovej hrovej jame s rozmermi 190X80 cm ležala na chrbte strávená kostra v natiahnutej polohe s rukami vedľa tela, obličajová strana lebky bola obrátená na východ. Hrobová jama sa dala farebne rozoznať (na úrovni terénu očisteného buldozérom) v hĺbke 100 cm a siahala do hĺbky 130 cm. Na lebke a pod ňou sme našli po náušnici (1) a konča ľavej nohy nádobu (2). Pred tvárou lebky vo výške 10 cm nad dnom jamy bola ovčia lebka.

1. Dve oválne náušnice z bronzového drôtu kruhového prierezu, zosilnené v strede bočného oblúka a hore troma granulovanými prstencami, na dolnom oblúku je jemná tyčinka, zosilnená nad i pod oblúkom granulovaným prstencom, ku ktorému bol pripevnený chýbajúci sklenený závesok, ukončený dolu závitom; v. 3,8 a 3,6 cm.

2. Tmavošedý hrniec so svetlejšími škvrnami, vyhotovený na kruhu z jemne vyplavenej hlíny; najväčšie vydutie má v hornej polovici nádoby, hrdlo je mierne stiahnuté a ústie roztvorené; na celom tele je zdobený štyrmi zväzkami úzkych vlnoviek, rytých šesťzubým nástrojom a končiacich sa nad dnom dvoma horizontálnymi líniami; v. 14 cm, Ø ústia 10,5 cm, Ø dna 6,5 cm.

Hrob 20 — jazdecký, porušený buldozérom. Obrisy, pôdorys, rozmery jamy a orientácia kostier sa nedali zistiť. V pravdepodobnom priestore hrovej jamy sa našli rozbité ľudské kosti, bronzové kovania z jazdcovho opaska (1) i z konskej ohlávky (2) a črepy nádoby, ktorú sme zrekonštruovali (3).

1. Garnitúra opaska:

a) Liate bronzové nákončie z dvoch rovnakých dielov, zdobené prelamaným lalovitým ornamentom; na tylovej strane má dva výbežky s dvoma nitmi na pripevnenie k remeňu; d. 5,4 cm (obr. 10: 10).

b) Dve liate dvojdielne nákončia bočných remeňov (jedno z nich neúplné), zdobené esovite stočenými úponkami; na tylovej strane sú dva otvory s nitmi; d. 2,5 cm (obr. 10: 9, 11).

c) Osem menších dvojdielných kovaní (jedno z nich neúplné), spojených na koncoch jedným nitom; na líci i opaku sú zdobené perličkovým vzorom, v strede kovaní je obdĺžnikový otvor; pôvodne boli dolnými článkami ozdobných záveskov opaska; d. 1,5 cm, š. 0,8 cm (obr. 10: 1—8).

d) Pätnásť nezdobených erbovitých chráničov dierok s troma lalokmi a dvoma nitmi; dva z nich sú väčšie; d. 1,8 cm, š. 1,2 cm (obr. 10: 12—14, 16—27).

2. Bronzová hrkálka s uškom, celá pokrytá patinou (obr. 10: 15).

3. Malý deformovaný hrniec s mierne zúženým hrdlom a zosilneným,

kalichovite roztvoreným ústím, vyhotovený na kruhu zo slabo plaveného materiálu; drsný povrch je v hornej polovici zdobený dvoma zväzkami nízkych vlnoviek rytých jednozubým náčiním, ktoré sú dolu i hore lemované pásmo dvoch horizontálnych rytých línií; v. 10 cm, Ø ústia 7,5 cm, Ø dna 5,5 cm (obr. 9: 6).

H r o b 21 — jazdec s koňom, J—S (obr. 6: 3). Hrobová jama približne obdĺžnikového tvaru mala rozmery 210×140 cm a dala sa rozoznať v hĺbke 130 cm od povrchu očisteného buldozénom; siahala do hĺbky 160 cm. Kostra jazdca ležala vo východnej polovici jamy na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obličajovou stranou obrátená na východ. Pri vonkajšej časti ľavej stehennej kosti sa našlo veľké nákončie a vrtulovité kovanie, na vnútornej strane pravej stehennej kosti ozdobná bronzová pracka, vo výške panvy tri menšie nákončia, na vonkajšej strane pravej stehennej kosti osem dvojdielných záveskov, sedem chráničov dierok a malé nákončie (1), konča pravej nohy nádoba (2). Po ľavej strane jazdca (v západnej polovici hrobej jamy) spočíval osedlaný kôň. Kôň i jazdec boli orientovaní hlavou na juh. Kosti koňa boli na pôvodnom mieste, predné i zadné nohy mal vtiiahnuté pod seba; v čeľustiach sa našlo zubadlo (3) a na obidvoch stranách rebier po jednom strmeni (4).

1. Garnitúra opaska:

a) Prelamované liate bronzové nákončie, zdobené na líci aj na opaku protifašnými úponkami; je dvojdielne, masívne a na dutom konci má tri otvory pre nity; d. 8 cm (obr. 11: 24).

b) Štyri dvojdielne liate nákončia s dvoma uškami na pripevnenie k bočným remeňom; sú prelamované a zdobené esovitými úponkami; d. 3,2 cm (obr. 11: 17, 21, 23, 25).

c) Oválna bronzová pracka s prečnievajúcim, zobákovite prehnutým trňom; tylová doštička chýba; d. 2 cm, š. 3 cm (obr. 11: 19).

d) Vrtulovité kovanie s otvorom pre nit uprostred; d. 5,6 cm (obr. 11: 22).

e) Deväť prelamovaných dvojdielných oválnych záveskov, zdobených rastlinnými motívami; dolné články sú spojené šarnierom, v jednom prípade je krúžok a u štyroch šarniere chýbajú (obr. 11: 6, 10, 14, 16, 18, 20).

f) Sedem kosoštvorcových bronzových kovaní s uzličkovými okrajmi, otvorom uprostred a dvoma nitmi na zadnej strane; d. 1,5 cm, š. 2 cm (obr. 11: 1, 2, 4, 5, 7—9).

g) Erbovité kovanie (obr. 11: 15).

2. Súmerný tmavohnedý hrniec so svetlejšími škvrnami; hrdlo má stiahnuté a ústie roztvorené; vyhotovený bol na dokonalejšom hrnčiarском kruhu z dobre plaveného a premiešaného materiálu; na maximálnom vydutí a pod hrdlom je zdobený zväzkami vlnoviek rytých trojzubým nástrojom, ktoré sú oddelené pásmo vodorovných línií; v. 15,9 cm, Ø ústia 10 cm, Ø dna 7,5 cm (obr. 10: 28).

3. Dvojdielne zubadlo s bočnými krúžkami; d. 23,5 cm.

4. Dva primitívne strmene so slučkovitým uchom, vyhotovené z jednej železnej tyčinky; ramená prechádzajú v stúpadlo v mieste, kde je tyčinka 1,5 cm široká; hrúbka strmeňa pri slučkovom uchu 0,5 cm (obr. 10: 29, 30).

Hrob 22 — jazdec s koňom, J—S (obr. 4: 3, obr. 7: 1). V licho-bežníkovej jame [dĺžka 220 cm, šírka južnej steny 120 cm, šírka severnej steny 100 cm], ktorá sa dala farebne rozoznať v hĺbke 120 cm a siahala do hĺbky 190 cm, ležal jazdec s koňom. Jazdca položili do východnej polovice jamy na chrbát v natiiahnutej polohe. Lebka, ramenné kosti, reb-
rá a panvové kosti boli strávené, stehenné a holenné kosti sa zachovali; ležali v anatomickej usporiadaní. Vedľa ľavej strany panvy bola väčšia železná pracka (1) a železný nôž (2), na vonkajšej strane pravej holennej kosti nádoba (3) a konča ľavej nohy mŕtveho (10 cm na západ od nádoby) lebka ovce.

Po ľavej strane jazdca v západnej polovici hrobovej jamy spočíval osedlaný kôň, orientovaný ako jazdec — v smere J—S. Ležal na bruchu a nohy mal stiahnuté pod seba; v čelustiach koňa bolo zubadlo (4), na konci ľavých i pravých rebier po jednom strmeni (5).

1. Masívna železná pracka obdĺžnikového tvaru s rovným trňom; d. 7,6 cm, š. 4,1 cm (obr. 12: 5).

2. Menší železný nôž so zvyškami drevenej pošvy; čepeľ sa smerom k hrotu mierne zužuje; d. 12 cm, š. 1,7 cm.

3. Menší tmavohnedý hrniec, miestami so svetlejšími škvrnami; hrdlo má stiahnuté a ústie lievikovite roztvorené; vyhotovený bol na kruhu z dobre vyplaveného materiálu s prímiesou piesku a sludy; pod hrdlom na maximálnom vydutí je zdobený dvoma zväzkami širokých vlnoviek, rytých trojzubým nástrojom, ktoré sú v strede a dolu ohraničené pásom vodorovne rytých línií; v. 10,3 cm, \varnothing ústia 9,5 cm, \varnothing dna 6,5 cm (obr. 12: 2).

4. Jednoduché dvojdielne zubadlo s bočnými krúžkami; d. 26,5 cm (obr. 12: 3).

5. Strmene:

a) Železný strmeň s obdĺžnikovým uchom; roztepaná dolná časť ramien prechádza v 4 cm široké stúpadlo, zosilnené na bokoch a v spodnej časti rebrom; v. 15,1 cm, š. 10,2 cm (obr. 12: 6).

b) Železný strmeň s oblými ramenami, prechádzajúcimi v krčik a trojuholníkové ucho; ramená sú v dolnej časti roztepané a ohnutím vytvárajú 3,1 cm široké stúpadlo, zosilnené na vonkajšej strane rebrom; v. 13,5 cm, max. š. 11,6 cm (obr. 12: 1).

Hrob 23 — žena, JV—SZ (obr. 3: 1). Vo farebne nerozoznateľnej hrobovej jame ležala v natiiahnutej polohe na chrbte kostra; lebku mala obrátenú obličajovou stranou na juhozápad. Hĺbka 100 cm od úrovne plochy očistenej buldozénom. Na prstových článkoch ľavej ruky sme našli bronzový prsteň (1) a konča ľavej nohy nádobu obrátenú ústím na juhovýchod (2).

1. Jednoduchý prsteň z oblého bronzového drôtu s preloženými koncami (obr. 13: 11).

2. Tmavošedý hrniec so svetlejšími škvrnami v dolnej časti; telo má súdkovité, hrdlo stiahnuté, s roztvoreným ústím a šikmo zrezaným okrajom, zdobeným vtlačanými jamkami; vyhotovený je na hrnčiarskom kruhu z plaveného materiálu a zdobený slabou viditeľným pásom rytých línií, idúcich špirálovite od hrdla až po dno nádoby; v. 14,7 cm, \varnothing ústia 10,5 cm, \varnothing dna 8,5 cm (obr. 13: 12).

H r o b 24 — žena, J—S. V obdĺnikovej hrobovej jame s rozmermi 210×75 cm, ktorá sa črtala v hĺbke 120 cm a siahala do hĺbky 170 cm, ležala na chrbte v natihnutej polohe s rukami pozdĺž tela kostra ženy; lebku mala obrátenú obličajovou stranou na východ. V blízkosti lebky sme našli dve náušnice (1), perly z náhrdelníka (2) a dva bronzové závesky (3), na rukách po jednom náramku (4), na prstových článkoch rúk po dvoch prsteňoch (5), konča ľavej nohy nádobu (6) a 20 cm nad panvou lebku ovce.

1. Dve neúplné náušnice z bronzového drôtu štvorhranného prierezu, uprostred bočných oblúkov zosilnené dvoma granulovanými prstencami; na dolných oblúkoch chýbajú granulované prstence s príveskami; neúplná výška 2,5 cm (obr. 13: 5, 9).

2. Náhrdelník z 11 perál: jedna väčšia sklovitá, dve trojité a dve dvojité pozlátené sú okrúhle a šesť je kvapkovitých (obr. 13: 7).

3. Jeden celý a jeden neúplný bronzový kotúčovitý závesok, orámovaný bronzovým plechom a uprostred zdobený sklíčkom; \varnothing 2,6 cm (obr. 13: 6, 10).

4. Dva otvorené, na oboch koncoch zosilnené náramky z bronzového drôtu štvorhranného prierezu; \varnothing 7×7,2 cm (obr. 13: 1, 3).

5. Dva bronzové prstene zdobené sklíčkami a dva jednoduché neúplné prstene z bronzového plechu; hr. 1,5 cm, \varnothing 2 cm (obr. 13: 2, 4, 8).

6. Hrniec so stiahnutým hrdlom a roztvoreným ústím, v hornej polohe tmavošedý, v blízkosti dna svetlejší, vyhotovený na kruhu z materiálu premiešaného s drobným pieskom a sľudou; pod hrdlom je zdobený vlnovkou rytou päťzubým nástrojom; v. 13 cm, \varnothing ústia 8,7 cm, \varnothing dna 7 cm (obr. 13: 12).

H r o b 25 — jazdec s koňom, J—S (obr. 4: 1, obr. 7: 2). Veľká obdĺniková hrobová jama s rozmermi 230×130 cm črtala sa v hĺbke 110 cm na úrovni plochy očistenej buldozénom, siahala do hĺbky 160 cm. Obe kostry boli čiastočne strávené. Jazdec ležal vo východnej polovici jamy na chrbte v natihnutej ploche. Horná časť kostry, lebka a rebrá boli porušené a odnesené buldozénom. V mieste panvy sa našli bronzové ozdoby opaska (1), konča ľavej holennej a vedľa hornej časti stehennej kosti črepy nádoby (2), pozdĺž pravej stehennej kosti železný nôž (3). Podľa polohy pracky a hlavného nákončia na vonkajšej a vnútornej strane ľavej stehennej kosti a vrtulovitého kovania pozdĺž vnútornej strany pravej stehennej kosti usudzujeme, že jazdec mal na pravom boku pása pracku a na ľavom ozdobné nákončie.

Osedlaný kôň ležal v západnej polovici hrobovej jamy po ľavej strane jazdca, na bruchu, s nohami vtiahnutými pod seba; bol orientovaný rovnako ako jazdec. V čelustiach koňa bolo zubadlo (4). pri predných nohách z oboch strán po strmení (2) a na zotletých rebrách železná pracka zo sedla (6).

1. Garnitúra opaska:

a) Prelamované bronzové nákončie zložené z dvoch kusov a zdobené úponkovým motívom, v strede tyla je prelamovaný ornament a na bokoch sú dva otvory pre nity; d. 9 cm (obr. 14: 2).

b) Dvojdielna bronzová pracka s obdĺžnikovým rámcom a zobákovitým trňom, spojená šarnierom s tylovou doštičkou (na jednej strane oválnou), zdobenou úponkovitým motívom; k remeňu bola pripojená troma nitmi; d. 4,2 cm (obr. 14: 6).

c) Bronzové vrtuľovité kovanie s nitom uprostred, na okraji je perličkovite vyhlbované; d. 6 cm (obr. 14: 15).

d) Jedenásť dvojdielnych kovaní remeňa, zdobených úponkovitým motívom; sú spojené šarnierom so záveskami; d. 3,4 cm (obr. 14: 5, 7, 14, 16, 18, 19, 21, 23, 26, 27).

e) Masívna bronzová prievlečka, zdobená vybíjaným ornamentom v troch dvojitých radoch; d. 3 cm, š. 1,9 cm (obr. 14: 3).

f) Štyri bronzové prelamované kovania erbovitého tvaru s troma dierkami pre nity; v. 2,5 cm, š. 1,9 cm (obr. 14: 4, 8, 13, 17).

g) Desať trojuholníkovitých bronzových kovaní s trojuholníkovým otvorom uprostred a dvoma nitmi na zadnej strane, sú zdobené perličkovým vzorom; d. 1,3 cm, š. 1,1 cm (obr. 14: 9—12, 24, 25, 28, 29).

2. Tmavošedý hrniec so svetlejšími škvrnami v dolnej časti, hrdlo má stiahnuté, ústie roztvorené a okraj zvisle zrezaný; vyhotovený bol na kruhu z materiálu premiešaného s jemným pieskom a sludou; nad maximálnym vydutím je zdobený dvoma zväzkami vlnoviek rytých päťzubým nástrojom, pod ktorými je pás vodorovných rytých línií; v. 13,5 cm, Ø ústia 10,5 cm, Ø dna 7 cm (obr. 14: 20).

3. Menší železný nôž so zvyškami drevenej pošvy a slabo oddeleným trňom, čepeľ sa smerom k hrotu mierne zužuje; d. 9,1 cm, š. 1,5 cm.

4. Dvojdielne železné zubadlo nomádskeho charakteru, vo vonkajších očkách má po krúžku a vo vnútorných po bočnici; má štvorhranný prierez; zo stredu bočníc vyčnieva štvorcové ucho; celková dĺžka 22,5 cm, dĺžka bočníc 14 cm.

5. Dva masívne strmene s ramenami štvorhranného prierezu a ploskými štvorcovými uchami, zosilnené na ploškách ramien a na spodkoch stúpadiel plastickým rebrom; rozmery 16,5×16,5 cm (obr. 14: 30, 31).

6. Väčšia obdĺžniková železná pracka so zobákovite ohnutým trňom; rozmery 6,3×4,5 cm.

Hrob 26 — žena, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 200×80 cm sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm a siahala do hĺbky 200 cm. Ležala v nej na chrbte v natiahnutej polohe zotletá kostra že-

ny. Pri lebečných kostiach sme našli dve náušnice (1) a konča pravej nohy nádobu (2), ktorá stála ústím nahor.

1. Dve náušnice (jedna v dvoch kusoch) z bronzového drôtu kruhového prierezu, na spodnom a bočnom oblúku zosilnené jednoduchými prstencami; prívesky na dolnom oblúku chýbajú; v. 4 cm.

2. Tmavošedý hrniec s mierne vyhnutým nesymetrickým ústím a šikmo zrezaným okrajom, vyhotovený na dokonalom hrnčiarskom kruhu z pomerne dobre vyplaveného materiálu; zdobený je pásom troch špirálovite rytých línií; v. 13,2 cm, \varnothing ústia 10 cm, \varnothing dna 5,5 cm (obr. 12: 4).

H r o b 27 — pohlavie neurčiteľné, J—S. V obdĺžnikovej hrovej jame s rozmermi 190 X 160 ležala na chrbte v natiiahnutej polohe kostra dospelaj osoby. Hrobová jama sa črtala farebne v hĺbke 110 cm na úrovni plochy očistenej buldozénom a siahala do hĺbky 130 cm. Bez nálezov.

H r o b 28 — muž, J—S. Obdĺžniková jama s rozmermi 220 X 90 cm črtala sa farebne v hĺbke 120 cm na úrovni plochy očistenej buldozénom a siahala do hĺbky 150 cm. Zotletá kostra ležala na chrbte v natiiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Na vnútornej strane hornej časti ľavej stehennej kosti sme našli menší železný nôž (1).

1. Neúplný, veľmi korodovaný železný nôž v štyroch kusoch, čepeľ sa k hrotu mierne zužuje; pôvodná dĺžka 15—18 cm.

H r o b 29 — muž, orientácia neurčiteľná. Zotletá kostra, z ktorej sa zachovali iba dve torzá kostí (pravdepodobne holenných), ležala vo farebne nezistiteľnej hrovej jame v hĺbke 130 cm. V blízkosti kostí sme našli bronzové nákončie (1), železný nôž (2) a železnú pracku (3).

1. Menšie liate jazykovité nákončie remeňa s jedným nitom na dutom konci, zdobené na líci dvoma plastickými rebierkami v podobe vertikálnej vlnovky; na opaku je nezdobené, hladké; bez analógie; d. 3,9 cm.

2. Železný nôž s rovným chrbtom, sotva viditeľne oddeleným trňom a zvyškami drevenej pošvy, čepeľ sa smerom k hrotu mierne zužuje; d. 10,9 cm.

3. Menšia železná pracka štvorcového tvaru s neúplným trňom; rozmery 2,6 X 2,6 cm.

H r o b 30 — muž, J—S. Strávená kostra ležala v hĺbke 150 cm. Obrysy hrovej jamy sa nedali zistiť. Vo vzdialenosti 40 cm na sever od strávených lebečných kostí sme našli železný nôž (1).

1. Menší železný nôž s rovným chrbtom, ostro oddeleným trňom a zvyškami drevenej pošvy, čepeľ sa smerom k hrotu mierne zužuje; d. 11 cm.

H r o b 31 — žena, J—S. V obdĺžnikovej hrovej jame s rozmermi 180 X 70 cm ležala na chrbte v natiiahnutej polohe zotletá kostra ženy. Jama sa farebne dala rozoznať na úrovni plochy očistenej buldozénom v hĺbke 120 cm a siahala do hĺbky 140 cm. Na vonkajšej strane stehennej kosti sa našiel praslen (1).

1. Masívny hlinený kotúčovitý praslen, v prostriedku zúžený, na jednej strane má otvor; v. 2,5 cm, \varnothing 3,3 cm (obr. 13: 13).

H r o b 32 — jazdec s koňom, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 240×130 cm sa farebne dala rozoznať v hĺbke 100 cm na ploche očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 130 cm. Jazdec ležal vo východnej polovici jamy na chrbte v natiahnutej polohe; kosti rúk boli stleté, pôvodne uložené pravdepodobne pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou na východ. V mieste panvy sme našli ozdobné kovania opaska (1), v strednej časti panvy pracku obrátenú trňom na východ a na vonkajšej strane ľavého stehna veľké nákončie. Na západnej strane kostry boli ďalšie kovania opaska a na vnútornej strane pravej stehennej kosti vrtulovité kovania. Z lokalizácie pracky a veľkého kovania môžeme súdiť, že na ľavom konci remeňa bola pracka a na pravom veľké ozdobné nákončie. Pozdĺž pravej holennej kosti ležala železná dýka (2), obrátená hrotom na sever (2), na prstových článkoch ľavej ruky bol prsteň (3) a 10 cm nad hornou časťou panvy lebka ovce.

Po ľavej strane jazdca — v západnej polovici hrovej jamy — ležala značne strávená kostra koňa so zachovanými hrubšími kosťami predných a zadných nôh. Kôň pôvodne ležal na bruchu s nohami vťahnutými pod telo. Na obidvoch stranách predných končatín sme našli po jednom strmeni (4), v čelustiach zubadlo (5) a na strávenej lebke bronzové ozdoby ohlávky (6).

1. Garnitúra opaska:

a) Veľké bronzové liate prelamané nákončie, zdobené pleteným rastlinným ornamentom, na tuľajke má dva otvory pre nity; je postriebreň, na líci tuľajky zdobené štylizovanou zvieracou figúrkou; d. 9,5 cm (obr. 15: 20).

b) Dvojdielna bronzová pracka s obdĺžnikovou plechovou tylovou doštičkou, so štyrmi dierkami pre nity, trň chýba; d. 6,5 cm (obr. 15: 24).

c) Tri malé liate bronzové postriebreňé kovania, zdobené esovite stocenými úponkami, na tylových doštičkách majú po jednom otvore pre nit; d. 4 cm, š. 1,2 cm (obr. 15: 12, 23, 25).

d) Neúplné bronzové vrtulovité kovanie s otvorom uprostred, bez výzdoby; dĺžka zachovanej časti 5 cm (obr. 15: 7).

e) Dve dvojdielne liate prelamané kovania, spojené so záveskami šarnierom, sú zdobené rastlinným motívom a majú dva otvory pre nity (obr. 15: 2, 4).

f) Obdĺžniková ozdoba prievlečky s perličkovite vrúbovaným rámcom, v ktorom je reliéf ľudskej postavy siahajúcej po zväzku klasov; rozmer 2,5×2 cm (obr. 15: 3).

g) Štyri obdĺžnikové ozdoby z pozláteného bronzového plechu s dvoma puklícami; d. 1,9 cm, š. 1 cm (obr. 15: 14, 15, 18, 19).

2. Neúplná železná dýka s jedným ostrím a odsadeným trňom, čepeľ sa smerom k chýbajúcemu hrotu mierne zužuje, na dýke sa zachovali

zvyšky drevenej pošvy; zachovaná dĺžka 25,3 cm, max. šírka 2,2 cm (obr. 15: 1).

3. Jednoduchý otvorený prsteň z tenkého bronzového plechu; \varnothing 2 cm (obr. 15: 17).

4. Dva strmene (jeden bez stúpadla) so slučkovitými uškami a oválnymi ramenami, ktorých dolná časť je roztepaná; v. 15 cm, š. 11,5 cm (obr. 16: 6, 7).

5. Dvojdielne neúplné zubadlo, chýbajú mu bočnice a krúžky (obr. 16: 3).

6. Bronzové ozdoby ohlávky: nezdobené plechové nákončie, d. 3 cm (obr. 15: 10), tri celé rozety s otvorom pre nit uprostred a torzá asi troch roziet a jednej bronzovej platničky s dvoma hŕbtmi (obr. 15: 5, 6, 8–10, 13, 16, 21, 22).

H r o b 33 — muž, J—S. Obdĺžniková jama s rozmermi 180×80 cm sa dala rozoznať v hĺbke 120 cm na ploche očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 150 cm a ležala v nej na chrbte v natiahnutej polohe veľmi strávená kostra. Na ľavej strane panvy sme zistili stopy po strávenej železnej pracke.

H r o b 34 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 200×80 cm sa dala rozoznať farebne v hĺbke 100 cm na buldozénom očistenej úrovni, siahala do hĺbky 110 cm a ležala v nej na chrbte v natiahnutej polohe strávená kostra. Konča pravej nohy sme našli lebku ovce a konča ľavej nádobu, ktorú sme neskôr doplnili (1).

1. Menšia tmavošedá nádoba s temer valcovitým telom a jemne stiahnutým hrdlom, prechádzajúcim v roztvorené ústie; vyhotovená bola na primitívnom hrnčiarskom kruhu z dobre vyplaveného materiálu; na oboch stranách maximálneho vydutia je zdobená troma zväzkami nepravidelne rytých vlnoviek; v. 11,5 cm, \varnothing ústia 8 cm, \varnothing dna 5 cm (obr. 16: 2).

H r o b 35 — žena, JS (obr. 6: 4). Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 190×80 cm sa farebne črtala v hĺbke 100 cm na úrovni terénu očisteneho buldozénom a siahala do hĺbky 120 cm. Ležala v nej na chrbte v natiahnutej polohe strávená kostra ženy s rukami pozdĺž tela. Na vonkajšej strane pravej stehennej kosti sme našli hlinený praslen (pri vyberaní sa rozsypal), konča pravej nohy nádobu (1), v lebke dve bronzové náušnice (2) a medzi stehnami vo výške 10 cm nad dnom jamy lebku ovce.

1. Tmavošedý hrniec, miestami so svetlejšími škvrnami; má mierne vtiahnuté hrdlo, vyhrnuté ústie a nepravidelne zaoblený okraj; vyhotovený bol na hrnčiarskom kruhu z dobre vyplavenej hlíny premiešanej s pieskom; pod hrdlom a na vydutí je zdobený dvoma zväzkami širokých vlnoviek, rytých štvorzubým nástrojom; v. 14 cm, \varnothing ústia 11 cm, \varnothing dna 7,8 cm (obr. 16: 1).

2. Dve oválne náušnice z pozláteného bronzového drôtu štvorcového prierezu; na hornom, spodnom i uprostred bočných oblúkov majú prste-

nec a pod spodným oblúkom ešte trojitý granulovaný prsteneč, pod ktorým chýba sklenený závesok; v. 4,3 cm (obr. 16: 4, 5).

H r o b 36 — žena, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 190 X 70 cm sa dala rozoznať v hĺbke 100 cm na úrovni terénu očisteného buldozénom; siahala do hĺbky 110 cm. Ležala v nej kostra ženy, uložená na chrbát v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebku mala obrátenú obličajovou stranou na východ. Na vnútornej strane pravého stehna sme našli náušnicu [1].

1. Neúplná náušnica z bronzového drôtu štvorhranného prierezu; v strede bočného oblúka má granulovaný prsteneč a na spodnom oblúku trň bez skleneného závesku, na hornom oblúku je zosilnená jednoduchým prstencom; v. 3,2 cm.

H r o b 37 — muž, J—S. Obdĺžniková jama s rozmermi 220 X 80 cm sa dala farebne rozoznať v hĺbke 100 cm na úrovni terénu očisteného buldozénom a siahala do hĺbky 120 cm. Veľmi strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Z lebky sa zachovalo niekoľko kostí. Konča ľavej nohy sme našli nádobu [1].

1. Väčšia súdkovitá nádoba s mierne zúženým hrdlom, vyhrnutým ústím a zvisle skrojeným okrajom, vyrobená na hrnčiarskom kruhu z plavenej hliny so zrnkami piesku; povrch je zdobený dvoma zväzkami širokých vlnoviek rytých šestzubým nástrojom a pásom vodorovne rytých línií; v. 15 cm, Ø ústia 13 cm, Ø dna 7,5 cm (obr. 17: 1).

H r o b 38 — muž, S—J. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 210 X 80 cm sa dala rozoznať v hĺbke 100 cm na úrovni očistenej buldozénom a siahala do hĺbky 120 cm. Ležala v nej na chrbte v natiahnutej polohe strávená kostra. Konča strávených nôh sme našli nádobu [1].

1. Ručne formovaná nesúmerná nádoba so zúženým hrdlom a vyhrnutým asymetrickým ústím, povrch je drsný, nerovný, na jednej strane zdobený rytými vlnovitými líniami akoby v podobe štylizovanej ľudskej tváre; v. 8,5 cm, Ø ústia 7,2 cm, Ø dna 5,7 cm (obr. 18: 7).

H r o b 39 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 210 a široká 80 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 100 cm na úrovni očistenej buldozénom a siahala do hĺbky 120 cm. Bola v nej veľmi strávená kostra, uložená na chrbát v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela; obličajová strana lebky bola obrátená na východ. Konča ľavej nohy sme našli nádobu, ktorá sa pri vyberaní rozsypala.

H r o b 40 — pohlavie a orientácia neurčiteľné. Vo farebne nezistiteľnej hrobovej jame sme našli v hĺbke 110 cm päť ľudských kostí. Predpokladáme, že hrob bol sekundárne porušený a vykradnutý. Bez nálezov.

H r o b 41 — jazdec s koňom, J—S (obr. 6: 5). Obdĺžniková jama s rozmermi 220 X 130 cm sa farebne dala rozoznať v hĺbke 110 cm na úrovni očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 150 cm. Vo východnej polovici jamy ležala na chrbte kostra jazdca v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela; lebka bola obrátená obličajovou stranou na západ. Na panve sme našli ozdoby opaska [1] — veľké nákončie pozdĺž hornej časti ľavého stehna a bronzovú pracku s trňom na pravej strane panvy, z čo-

ho môžeme usúdiť, že na ľavom konci remeňa bola pracka, na pravom ozdobné nákončie; ostatné kovania opaska boli rozložené na panve spolu so strávenou železnou prackou s trňom. Pôvodná ozdobná bronzová pracka bola nahradená menšou prackou, cez ktorú neprejde veľké ozdobné nákončie; bolo to urobené pravdepodobne z rituálnych dôvodov, aby jazdec, keď vstane, nemohol použiť opasok. Pozdĺž pravej holennej kosti jazdca ležala železná dýka (2) a na kolenách ovčia lebka.

Osedlaný kôň spočíval vľavo od jazdca, v západnej polovici hrovej jamy; ležal na bruchu s nohami vtiahnutými pod telo a bol orientovaný rovnako ako jazdec. Našla sa pri ňom zdobená ohlávka (3) a na ľavej a pravej strane predných nôh dva železné strmene (4).

1. Garnitúra opaska:

a) Veľké liate jazykovité nákončie opaska, na obidvoch stranách zdobené rovnakým rastlinným motívom; d. 11,5 cm, š. 2,5 cm (obr. 17: 2).

b) Menšia lichobežníková bronzová pracka s ohnutým trňom; nahradzala pôvodnú ozdobnú pracku, ktorá rozmermi zodpovedala veľkému liatemu nákončiu; d. 2,5 cm (obr. 17: 18).

c) Štyri nákončia; tri z nich sú na líci zdobené motívom dozadu obrátenej hlavy pelikána, na opaku sú hladké, bez výzdoby, na dutom konci majú po jednom nite na pripevnenie k remeňu (na jednom je reliéf pelikána zakrytý zvyškami textílie); štvrté nákončie je prelamované, s laliovitým ornamentom a má ušká na pripevnenie; d. 4 cm (tri nákončia) a 3,5 cm (obr. 17: 1, 3, 16, 19).

d) Ohnutá prievlečka z masívneho bronzového plechu s dvoma otvorami pre nity, bez výzdoby; d. 3 cm, š. 1,2 cm (obr. 17: 7).

e) Šesť dvojdielných prelamovaných liatych kovaní so záveskami spojenými šarnierom (na dvoch závesky chýbajú); sú zdobené mriežkovým a rastlinným motívom a majú dva nity na pripevnenie k opasku; d. 4,2 cm, š. 2 cm (obr. 17: 4–7, 9, 11).

f) Štyri prelamované chrániče dierok s tromi nitmi na pripevnenie; d. 2 cm, š. 1,4 cm (obr. 17: 8, 10, 13, 14).

g) Dve obdĺžnikové pozlátené platničky z bronzového plechu; jedna s dvoma nitmi, druhá s dvoma pukličkami; d. 2 cm a 1,4 cm, š. 2 cm (obr. 17: 12, 15).

2. Železná dýka s nerovným chrbtom a obojstranným ostrím, čepeľ sa smerom k hrotu pozvoľna zužuje, rukoväť sa v mieste najväčšej šírky ostro oddeľuje od čepele; d. 22,5 cm, max. š. 2,5 cm, d. rukoväti 6 cm (obr. 20: 10).

3. Ozdoby ohlávky:

a) Dve strieborné kruhové faléry, v prostriedku spojené nitom s bronzovým rozetovým kotúčikom, zdobeným plastickým esovitým ornamentom; Ø 10 cm (obr. 17: 23, 26).

b) Neúplné nákončie z bronzového plechu, zvyšok pracky a sedem menších bronzových roziet; Ø roziet 2 cm (obr. 17: 20–22, 24, 25).

4. Dva strmene [jeden neúplný] s obdĺžnikovými uškami a dovnútra prehnutými stúpadlami, ktoré sú vytvorené prehnutím ramien; úplný strmeň má pod uškom dva otvory; d. 19 cm, š. 10,6 cm, d. neúplného exemplára 16,5 cm (obr. 20: 11, 12).

H r o b 42 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm a široká 80 cm, sa farebne dala rozoznať v hĺbke 100 cm na úrovni terénu očisteného buldozénom; siahala do hĺbky 120 cm. Kostra v nej ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola strávená. Vo výške ľavej holene sme našli stojacu nádobu (1).

1. Doplnená deformovaná nádoba hrncovitého tvaru s mierne zúženým hrdlom a roztvoreným ústím; bola vyrobená v ruke zo slabo vyplaveného materiálu, povrch má drsný, bez výzdoby; v. 13 cm, \varnothing ústia 10 cm, \varnothing dna 6,4 cm (obr. 18: 2).

H r o b 43 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 200 X X85 cm sa črtala farebne v hĺbke 100 cm na úrovni terénu očisteného buldozénom; siahala do hĺbky 120 cm. Veľmi strávená mužská kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe; lebka bola obrátená obličajovou stranou na východ. Bez nálezov.

H r o b 44 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm a široká 80 cm, sa dala rozoznať v hĺbke 100 cm na úrovni terénu očisteného buldozénom; siahala do hĺbky 120 cm. Ležala v nej veľmi strávená mužská kostra, uložená na chrbte v natiahnutej polohe. Bez nálezov.

H r o b 45 — muž, JV—SZ. Vo farebne nerozlišiteľnej hrobovej jame v hĺbke 120 cm ležala na chrbte mierne skrčená kostra s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou na východ. Pod panvou sme našli železnú pracku (1).

1. Menšia železná pracka s neúplným trňom; d. 2,5 cm, š. 2,4 cm.

H r o b 46 — muž, JV—SZ. Vo farebne nerozlišiteľnej hrobovej jame v hĺbke 120 cm ležala na chrbte v natiahnutej polohe veľmi strávená mužská kostra s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou na východ. Bez nálezov.

H r o b 47 — vykradnutý. Vo farebne nerozlišiteľnej hrobovej jame v hĺbke 120 cm sme našli dve stehenné kosti a dve neurčiteľné menšie kosti. Bez nálezov.

H r o b 48 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 210 X X80 cm sa dala farebne rozoznať v hĺbke 100 cm na úrovni plochy očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 120 cm. Ležala v nej značne strávená mužská kostra, uložená na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou na východ. Pod panvou sme našli železnú pracku (pri vyberaní sa rozsypala), železný nôž (1) a konča pravej nohy nádobu (2).

1. Neúplný železný nôž s jedným ostrím; čepeľ je výrazne oddelená od trňa a k hrotu sa mierne zužuje, na noži boli zvyšky drevenej pošvy; d. 13,2 cm, max. š. 1,6 cm.

2. Hrncovitá nádoba s mierne zúženým hrdlom, poškodeným roztvoreným ústím a nerovným dnom; povrch drsný, farba tmavošedá so svet-

lejšími škvrcami; na maximálnom vydutí je nádoba zdobená vlnovkou rytou trojzubým nástrojom medzi dvoma pásmi vodorovne rytých línií; bola vyrobená na primitívnom hrnčiarskom kruhu; v. 11,2 cm, \varnothing ústia 7,4 cm, \varnothing dna 5,5 cm (obr. 18: 3).

H r o b 49 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 220×80 cm sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm; siahala do hĺbky 130 cm. Bola v nej značne strávená kostra, uložená na chrbte v natiahnutej polohe s vystretými rukami. Konča ľavej nohy sme našli nádobu [1].

1. Hrnec so zúženým hrdlom, roztvoreným a šikmo zrezaným okrajom, vyhotovený na kruhu z dobre vyplaveného materiálu; pod hrdlom a na maximálnom vydutí je zdobený dvoma zväzkami vlnoviek rytých trojzubým nástrojom a nad dnom pásmo vodorovne rytých línií; farba povrchu tmavošedá so svetlejšími škvrcami; v. 11,3 cm, \varnothing ústia 12 cm, \varnothing dna 8 cm (obr. 18: 4).

H r o b 50 — žena, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 190 cm a široká 100 cm, dala sa rozoznať v hĺbke 110 cm na úrovni terénu očisteného buldozérom; siahala do hĺbky 150 cm. Značne strávená kostra ženy ležala na chrbte v natiahnutej polohe s vystretými rukami. Pri lebečných kostiach sme našli dve náušnice [1] a konča nôh nádobu [2].

1. Dve oválne náušnice zo štvorhranného bronzového drôtu, zosilnené na bočnom oblúku prstencom; na vnútornej strane spodného oblúka je trň ukončený oválnym sklom, dolu oválnym koralčekom; v. 2,6 cm, š. 1,6 cm.

2. Nesúmerný hrniec s mierne zúženým hrdlom, lievikovitým ústím a zaobleným okrajom, vyhotovený na kruhu; povrch je tmavosivý, miestami so svetlejšími škvrcami, potiahnutý jemnou hlinkou, cez ktorú prerážajú zrnká piesku; pod hrdlom a na maximálnom vydutí je nádoba zdobená zväzkami vlnoviek rytých trojzubým nástrojom, ktorých veľká časť je poškodená (odlúpením jemného povlaku); v. 14,6 cm, \varnothing ústia 10,1 cm, \varnothing dna 7,8 cm (obr. 18: 10).

H r o b 51 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 170×80 cm sa farebne črtala v hĺbke 110 cm na úrovni plochy očistenej buldozérom; siahala do hĺbky 120 cm. Bola v nej skoro úplne strávená kostra muža, uložená na chrbtá v natiahnutej polohe s vystretými rukami. Konča ľavej nohy sme našli nádobu odvrátenú ústím od nôh [1], pri ľavej ramennej kosti lebku ovce.

1. Deformovaná nádoba so zúženým hrdlom, mierne roztvoreným ústím a zrezaným okrajom; povrch je tmavohnedý, drsný, zdobený slabo viditeľnými zväzkami troch jemných vlnoviek, rytých trojzubým a štvorzubým nástrojom; vyhotovená bola na primitívnom hrnčiarskom kruhu; v. 13,2 cm, \varnothing ústia 11 cm, \varnothing dna 7,5 cm (obr. 18: 5).

H r o b 52 — muž, J—S. Obdĺžniková jama, dlhá 200 cm a široká 80 cm, sa dala rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozérom; siahala do hĺbky 130 cm. Našli sme v nej kostru uloženú na chrbtá

v natiahnutej polohe s vystretými rukami. Konča ľavej nohy ležala nádoba odvrátená ústím od nôh (1).

1. Sivohnedá súdkovitá nádoba s roztvoreným ústím a zaobleným okrajom, vyhotovená na kruhu z plaveného materiálu; pôvodne bol celý povrch potiahnutý vrstvou hlíny, ktorá sa pri vyberaní a umývaní nádoby odlúpila; pod hrdlom je zdobená zväzkom vlnoviek rytých štvorzubým nástrojom a nižšie dvoma pásmi vodorovne rytých línií; v. 13,5 cm, \varnothing ústia 10 cm, \varnothing dna 6 cm (obr. 18: 8).

Hrob 53 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm a široká 80 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 130 cm. Bola v nej kostra muža uloženého na chrbát v natiahnutej polohe s vystretými rukami; obličajová strana lebky bola obrátená na západ. Konča ľavej nohy sme našli nádobu (1).

1. Tmavošedý hrniec so stiahnutým ústím a zaobleným okrajom, vyhotovený na hrnčiarskom kruhu z plavenej hlíny s drobnými zrnkami piesku a sludy, zdobený pod hrdlom vlnovkou rytou štvorzubým nástrojom a na tele troma pásmi vodorovne rytých línií; na dne je obdĺžniková značka (3×2,6 cm); v. 11,5 cm, \varnothing ústia 9,4 cm, \varnothing dna 5,3 cm (obr. 18: 6).

Hrob 54 — jazdec s koňom, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 220 cm a široká 100 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 190 cm. Kostra jazdca bola značne strávená a spočívala vo východnej polovici jamy na chrbte v natiahnutej polohe, jej horná časť bola pravdepodobne zničená buldozénom. Konča ľavej nohy ležala nádoba odvrátená ústím od nôh (1).

Po ľavej (západnej) strane jazdca ležal osedlaný kôň — na bruchu, s končatinami stiahnutými pod telo, orientovaný rovnako ako jazdec. V čelustiach koňa bolo zubadlo (2), na bokoch po strmeni (3) a pod rebrami železná pracka (4).

1. Tmavošedý hrniec so zúženým hrdlom a roztvoreným poškodeným ústím, vyhotovený na hrnčiarskom kruhu z plavenej hlíny premiešanej s drobnými zrnkami piesku a sludy; povrch je mierne drsný, zdobený od hrdla až po dno horizontálnymi rytými líniami; v. 12,8 cm, \varnothing ústia 9,4 cm, \varnothing dna 7,5 cm (obr. 19: 3).

2. Dvojdielne neúplné zubadlo nomádskeho charakteru, vo vonkajších očkách má po krúžku; obe bočnice sú esovite prehnuté, uprostred kruhovitého a na koncoch obdĺžnikového prierezu, zo stredu bočníc vyčnieva štvorcový rámec uška; zach. d. 16 cm (obr. 19: 1, 2).

3. Strmene:

a) Strmeň z ľavého boku koňa má slučkové spájané obdĺžnikové ucho a rovné stúpadlo vsadené do dolnej roztepanej časti ramien; v. 16,5 cm, š. 11,5 cm (obr. 19: 5).

b) Strmeň z pravého boku koňa má slučkové ucho a ramená prechádzajú zaoblene do rozšíreného stúpadla; v. 15,4 cm, š. 12,6 cm (obr. 19: 7).

4. Železná pracka nepravidelného obdĺžnikového tvaru, bez tŕňa; d. 4,5 cm, š. 3,3 cm (obr. 19: 4).

H r o b 55 — dieťa, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 150 cm a široká 95 cm, sa farebne črtala v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 150 cm. Značne strávená detská kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Konča pravej nohy stála zachovalá nádoba (1), konča ľavej nohy železný nôž (2).

1. Menší symetrický hrniec so zúženým hrdlom a roztvoreným ústím, vyhotovený na hrnčiarском kruhu z dobre plaveného premiešaného materiálu; povrch je tmavošedý, jemne drsný, na maximálnom vyduťtí zdobený pásom troch vodorovne rytých línií, lemovaným na obidvoch stranách zväzkom pravidelnej vlnovky, rytej štvorzubým nástrojom; d. 11,8 cm, Ø ústia 9,5 cm, Ø dna 7,5 cm (obr. 18: 9).

2. Torzo železného noža so zvyškami drevenej pošvy; d. 6,5 cm.

H r o b 56 — žena, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 200×80 cm sa farebne črtala v hĺbke 110 cm a siahala do hĺbky 170 cm. Kostra v nej ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou na západ. Pri lebke sme našli štyri perly (1), na hrudných kostiach železný nôž (2), na panve železnú pracku (3) a konča ľavej nohy nádobu (4).

1. Štyri perly: jedna trojitá, dve dvojité a jedna jednoduchá, menších rozmerov, svetložltej farby (obr. 20: 3).

2. Neúplný železný nôž so zvyškami drevenej pošvy; d. 10,2 cm, (obr. 20: 2).

3. Menšia železná pracka v troch kusoch.

4. Jednoduchá hrncovitá nádoba vyrobená na primitívnom hrnčiarском kruhu, v dolnej časti tmavohnedá, hore šedá; hrdlo má zúžené, ústie vyhrnuté, s nepravidelným okrajom; povrch drsný, bez výzdoby (obr. 20: 1).

H r o b 57 — muž, J—S. Obdĺžniková jama, dlhá 187 cm a široká 90 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm. Značne strávená kostra muža ležala na chrbte so stehennými kostami preloženými cez seba a rukami pozdĺž tela; lebka bola obrátená obličajovou stranou na východ. Pri lebke sme našli bronzový krúžok (pri vyberaní sa rozpadol), na panve bronzovú pracku (1) a pozdĺž dolnej časti ľavej ruky neúplný železný nôž (2).

1. Masívna obdĺžniková bronzová pracka bez tŕňa; d. 3,4 cm, š. 2,4 cm.

2. Neúplný železný nôž (chýba hrot a koniec rukoväti), čepeľ sa k hrotu mierne zužuje; zachovali sa na ňom aj zvyšky drevenej pošvy; d. 9,1 cm, max. š. 1,5 cm.

H r o b 58 — muž, J—S (obr. 7: 3). Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 180×70 cm sa dala farebne rozpoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 130 cm. Značne strávená kostra muža ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, obličajová strana lebky bola obrátená na západ. Konča pravej nohy stála dobre zachovaná nádoba (1).

1. Tmavohnedá nádoba so zúženým hrdlom, lievikovite roztvoreným ústím, neúplným okrajom a najväčším vydutím v hornej polovici, vyhotovená na hrnčiarskom kruhu z dobre plaveného a premiešaného materiálu; na tele je zdobená troma zväzkami vlnoviek rytých štvorzubým nástrojom, ktoré sú lemované pásom vodorovne rytých línií; v. 12,5 cm, Ø ústia 9,3 cm, Ø dna 7 cm (obr. 19: 8).

H r o b 59 — dieťa, J—S. Vo farebne nezistiteľnej hrobovej jame v hĺbke 120 cm ležala na chrbte v natiahnutej polohe značne strávená kostra s rukami pozdĺž tela. Na ľavej strane panve sme našli nádobku obrátenú ústím na východ (1).

1. Hrncovitá začadená nádobka s lievikovitým ústím — detská hračka, vyhotovená na primitívnom hrnčiarskom kruhu z hlíny zmiešanej s pieskom; farba tmavohnedá, miestami so svetlejšími škvrnami; zdobená je viacnásobnou vlnovkou medzi pásmi vodorovne rytých línií, v. 6,7 cm, Ø ústia 5,1 cm, Ø dna 5,2 cm (obr. 19: 9).

H r o b 60 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 80 cm a hlboká 130 cm, dala sa rozoznať v hĺbke 80 cm. Kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe, s pravou rukou pozdĺž tela a ľavou na panve; lebka bola obrátená obličajovou stranou na východ. Bez nálezov.

H r o b 61 — muž, S—J. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 210 cm, široká 90 cm a hlboká 120 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 90 cm na ploche očistenej buldozénom. Kostra dospelého muža ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou na východ. Bez nálezov.

H r o b 62 — muž, S—J. Vo farebne nezistiteľnej hrobovej jame ležala v hĺbke 120 cm na chrbte kostra dospelého muža v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebku mala obrátenú obličajovou stranou na západ. Bez nálezov.

H r o b 63 — žena, S—J. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 190×80 cm sa dala farebne rozoznať na ploche očistenej buldozénom v hĺbke 100 cm a siahala do hĺbky 120 cm. Kostra ženy ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou na východ. Na západnej strane lebky sme našli dve perly (1), ktoré vzhľadom na ich umiestnenie považujeme za okrasu vlasov, a nie hrdla.

1. Dve mandľovité perly (väčšia a menšia) z tmavohnedého a tmavozeleného skla; pôvodne boli liate ako tenká kovová rúrka.

H r o b 64 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 190 cm, široká 80 cm a hlboká 160 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 100 cm. Kostra muža ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou na východ. Bez nálezov.

H r o b 65 — žena, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 80 cm a hlboká 160 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 100 cm. Kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Na hrubých kostiach boli perly (1) a dva bronzové krúžky (2), na ľavej

strane panvy strávená železná pracka, ktorá sa pri vyberaní rozpadla.

1. Náhrdelník zo 16 rozličných perál zhruba mandľovitého tvaru; štyri boli tmavomodré, päť svetlozelených a dve z modrého skla, päť bolo pastóznych (obr. 20: 7).

2. Dva menšie otvorené krúžky z bronzového drôtu kruhového prierezu; \varnothing 1,7 cm (obr. 20: 8, 9).

H r o b 66 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 80 cm a hlboká 150 cm, črtala sa farebne v hĺbke 110 cm. Značne strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe. Konča pravej nohy sme našli nádobu (1).

1. Stíhla hrncovitá nádoba tmavošedej farby so zúženým hrdlom, lievikovite roztvoreným ústím a šikmo zrezaným okrajom, vyhotovená na hrnčiarskom kruhu z hlíny zmiešanej s jemným pieskom, na povrchu potiahnutá jemnou vrstvou hlínky, ktorej časti sa pri vyberaní nádoby odlupovali; neporušená časť je zdobená štyrmi vysokými a širokými vlnovkami; spodná časť nádoby je začadená a na dne má asymetricky umiestnenú jamu — odtlačok hrnčiarskeho kruhu; v. 13,4 cm, \varnothing ústia 9,7 cm, \varnothing dna 7 cm, \varnothing jamky na dne 2 cm (obr. 19: 10).

H r o b 67 — žena, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 190 cm, široká 80 cm a hlboká 150 cm, sa farebne dala rozoznať v hĺbke 100 cm. Značne strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Pri lebke sa našli dve náušnice (1) a konča nôh stála zachovalá nádoba (2).

1. Dve oválne náušnice z bronzového drôtu štvorhranného prierezu, na bokoch oblúka zosilnené štyrmi granulovanými prstencami; na dolnom oblúku z vonkajšej strany je spolu s dvoma granulovanými prstencami na trní pripevnený sklenený závesok zelenej farby, ukončený závitom (obr. 20: 4, 5).

2. Hrncovitá, v spodnej časti začadená nádoba s mierne zúženým hrdlom, roztvoreným ústím a zvisle zrezaným okrajom, vydutie je v hornej polovici; vyhotovená bola na hrnčiarskom kruhu z dobre vyplaveného a premiešaného materiálu; povrch je tmavošedý, pokrytý jemným povlakom, ktorý sa odlupuje; výzdoba pozostáva zo štyroch pásov vlnoviek rytých šestzubým nástrojom; v. 14 cm, \varnothing ústia 8 cm, \varnothing dna 7 cm (obr. 20: 6).

H r o b 68 — pohlavie neurčiteľné. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 80 cm a hlboká 170 cm, sa farebne dala rozoznať v hĺbke 100 cm. Veľmi strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe. Konča nôh stála nádoba (1).

1. Široká hrncovitá nádoba s mierne zúženým hrdlom, lievikovitým ústím a zrezaným okrajom, vyhotovená na hrnčiarskom kruhu z jemnej hlíny zmiešanej s pieskom; na miestach, kde chýba povlak, je povrch drsný, bez výzdoby; väčšina ústia bola rekonštruovaná; v. 11,7 cm, \varnothing ústia 11,8 cm, \varnothing dna 7,5 cm (obr. 21: 1).

H r o b 69 dieťa, J—S. Vo farebne nezistiteľnej hrobovej jame v hĺbke 120 cm bola veľmi strávená detská kostra s nádobou (1) konča nôh.

1. Menšia zlepená hrncovitá nádoba so zúženým hrdlom a neúplným roztvoreným ústím, vyhotovená bez hrnčiarskeho kruhu; povrch je drsný, nad dnom začadený, bez výzdoby; v. 10,8 cm, \varnothing ústia 7,3 cm, \varnothing dna 5,6 cm [obr. 21: 2].

H r o b 70 — pohlavie neurčiteľné, S—J. Vo farebne nezistiteľnej hrobovej jame v hĺbke 150 cm ležala na chrbte v natiahnutej polohe značne strávená kostra. Na prstových článkoch pravej ruky sme našli bronzový prsteň (1).

1. Jednoduchý prsteň z bronzového drôtu kruhového prierezu s preloženými koncami; \varnothing 2,2 cm [obr. 21: 7].

H r o b 71 — žena, J—S. Obdĺžniková jama s rozmermi 180×70 cm sa dala farebne rozoznať v hĺbke 100 cm na ploche očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 110 cm. Kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou na východ. Vedľa hornej časti pravej stehennej kosti sme našli hlinený praslen (1).

1. Tmavohnedý praslen z jemne vyplavenej hlíny, zdobený v hornej polovici troma a v dolnej polovici štyrmi dookola bežiacimi ryhami; v. 2,4 cm, š. 4 cm [obr. 21: 4].

H r o b 72 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm a široká 70 cm, dala sa farebne rozoznať v hĺbke 110 cm a siahala do hĺbky 145 cm. Veľmi strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe, lebka bola obrátená obličajovou stranou na východ, rebrá a kosti rúk boli úplne strávené. Konča ľavej nohy stála nádoba (1), v blízkosti lebky sme našli dve kosti z lebky ovce.

1. Väčší masívny hrniec s maximálnym vydutím v hornej polovici, hrdlo má mierne zúžené a ústie lievikovite roztvorené; vyhotovený bol na hrnčiarskom kruhu z materiálu premiešaného s drobným pieskom a dobre vypálený, nad dnom je začadený; zdobený je dvoma zväzkami vlnoviek rytých širokým dvojzubým nástrojom; v. 16,8 cm, \varnothing ústia 9,8 cm, \varnothing dna 8,5 cm [obr. 21: 10].

H r o b 73 — dieťa, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 140×70 cm sa črtala farebne v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom a siahala do hĺbky 130 cm. Značne strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Vedľa pravej ruky sme našli menší železný nôž, ktorý sa pri vyberaní rozpadol, konča nôh nádobu (1) a vo výške 10 cm nad hrudnými kosťami lebku ovce.

1. Jednoduchá hrncovitá nádoba so zúženým hrdlom, lievikovite roztvoreným ústím a okrúhlou jamkou (znakom po hrnčiarskom kruhu) na dne; je tmavohnedá, s tmavšími škvrnami, miestami začadená; vyhotovená bola z materiálu premiešaného s drobným pieskom a sfudou, pod hrdlom a nad dnom je zdobená troma zväzkami vlnoviek rytých širokým jednozubým nástrojom; v. 10,5 cm, \varnothing ústia 10,8 cm, \varnothing dna 7,6 cm [obr. 21: 3].

H r o b 74 — pohlavie neurčiteľné, S—J. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 190×80 cm sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm a siahala

la do hĺbky 140 cm. Zo strávenej kostry sa zachovali dve stehenné kosti. Konča nôh ležala nádoba obrátená ústím na juhovýchod (1).

1. Tmavohnedý hrniec s mierne vyhrnutým ústím a zaobleným okrajom, pod maximálnym vydutím tehlovočervený, nad dnom začadený, vyhotovený na hrnčiarskom kruhu z materiálu premiešaného s drobným pieskom a sludou; na maximálnom vydutí je zdobený širokým zväzkom vlnoviek vyrytým trojzubým náčiním; druhotne prepálený; v. 13,5 cm, Ø ústia 9,6 cm, Ø dna 7,3 cm (obr. 21: 6).

H r o b 75 — muž, J—S. Vo farebne nezistiteľnej hrobovej jame bola v hĺbke 160 cm značne strávená kostra, uložená na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou na východ. Vedľa pravej stehennej kosti sme našli korodovanú železnú dýku, ktorá sa pri vyberaní rozpadla, konča nôh stála nádoba (1).

1. Tehlovočervený malý hrniec s mierne zúženým hrdlom, roztvoreným a zosilneným ústím, na obidvoch stranách začadený, vyhotovený na hrnčiarskom kruhu z materiálu premiešaného s drobným pieskom a sludou; povrch je drsný, bez výzdoby; v. 10,6 cm, Ø ústia 7,9 cm, Ø dna 6 cm (obr. 21: 8).

H r o b 76 — žena, S—J. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm a široká 70 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 120 cm. Značne strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Konča ľavej ramennej kosti sa našla neúplná náušnica (1), na prsiach perly, dve predierkované mince a bronzová plechová okrasa (2), na lebke menší bronzový krúžok (3), na pravej strane panvových kostí železná pracka (pri vyberaní sa rozsypala), na mieste strávených článkov prstov pravej ruky bronzový prsteň (4).

1. Neúplná deformovaná náušnica z bronzového drôtu oválneho prierezu, pôvodné oblúky boli zosilnené na štyroch miestach prstencami, z ktorých sa zachoval iba jeden (na vnútornej strane dolného oblúka), zdobený sklom; prívesok chýba; v. 2,4 cm, š. 2,5 cm (obr. 26: 3).

2. Náhrdelník z 21 sklenených a pastových perál, dvoch predierkovaných mincí a bronzovej plechovej ozdoby; perly majú mandľovitý tvar a sú zhotovené z tmavohnedého a bledozeleného skla, pastové majú svetlú a zelenú farbu; mince sú medené: menšia má na averze nápis *Constantinus victor gloria exercitus*, väčšia nápis *Constantinius Secundus* (?) hlava obrátená doprava, RHITEMF; podľa určenia E. P e t á c h a pochádzajú z r. 337—361; obdĺžniková plechová okrasa (d. 2,2 cm, š. 1,2 cm) je zdobená plastickým rastlinným ornamentom (obr. 26: 6).

3. Menší bronzový krúžok s otvorenými koncami, zhotovený z drôtu kruhového prierezu; Ø 1,6 cm (obr. 26: 2).

4. Plochý bronzový prsteň s preloženými koncami, zdobený tepanými bodkami; Ø 1,9 cm (obr. 26: 4).

H r o b 77 — muž, J—S. Vo farebne nezistiteľnej hrobovej jame ležala v hĺbke 130 cm na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela strávená kostra. Na mieste pravej ruky sa našiel železný nôž (1) a konča nôh stála nádoba (2).

1. Železný nôž s jedným ostrím a výrazne odsadeným trňom; čepeľ sa k hrotu mierne zužuje; na noži sú zvyšky drevenej pošvy; d. 12,7 cm, max. š. 1,8 cm.

2. Tmavohnedý začadený hrniec so zúženým hrdlom, lievikovite roztvoreným ústím a zrezaným okrajom, vyhotovený na primitívnom hrnčiarском kruhu z dobre plaveného materiálu s prímiesou piesku; povrch je potiahnutý jemnou hlinou a zdobený dvoma zväzkami nepravidelných vlnoviek, rytých širokým jednozubým nástrojom; v. 12 cm, Ø ústia 8,7 cm, Ø dna 6,3 cm (obr. 21: 9).

H r o b 78 — žena, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 210 cm a široká 80 cm, sa črtala farebne v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 170 cm. Kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Pri vonkajšej hornej časti pravej stehennej kosti sme našli hlinený praslen (1).

1. Bikónický praslen z jemne vyplavenej hliny, dobre vypálený, nezdobený; Ø 3 cm (obr. 21: 5).

H r o b 79 — muž, J—S. V obdĺžnikovej hrobovej jame s rozmermi 200 X 80 cm ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela čiastočne strávená kostra. Jama sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom a siahala do hĺbky 170 cm. Pozdĺž pravej stehennej kosti sme našli torzo železného noža (1), na ľavej strane panvy železnú pracku (pri vyberaní sa rozsypala) a konča pravej nohy nádobu (2).

1. Neúplný železný nôž s jedným ostrím a neúplným, ostro oddeleným trňom, čepeľ sa smerom k chýbajúcemu hrotu zužuje; na noži sa zachovali zvyšky dreveného puzdra; d. 10,6 cm.

2. Hrncovitá nádoba s maximálnym vydutím v hornej polovici, so stiahnutým hrdlom, roztvoreným ústím a šikmo zrezaným okrajom, vyhotovená na hrnčiarском kruhu z dobre vyplaveného materiálu, pôvodný povlak povrchu sa čiastočne odlúpil pri vyberaní a umývaní nádoby; povrch je zdobený troma zväzkami vlnoviek rytých štvorzubým nástrojom; dolná časť je začadená; v. 13,3 cm, Ø ústia 9,5 cm, Ø dna 6,8 cm (obr. 21: 9).

H r o b 80 — jazdec s koňom, J—S (obr. 7: 4). Zhruba obdĺžniková jama — dĺžka 250 cm, šírka južnej steny 125 cm, šírka severnej steny 100 cm, hĺbka 180 cm — sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom.

Kostra jazdca ležala vo východnej polovici jamy na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou nahor. V mieste panvy a ľavej nohy sme našli ozdoby opaska (bez veľkého nákončia a pracky), na vonkajšej strane pravej stehennej kosti vrtulovité kovanie (1), pozdĺž pravej stehennej kosti železnú dýku (2), konča pravej nohy nádobu (3) a 30 cm nad panvovými kosťami ovčiu lebku.

Koň ležal vľavo od jazdca, v západnej polovici hrobovej jamy, s no-

hami pod telom a hlavou obrátenou na juhovýchod. Medzi čeľustami mal zubadlo (4), pod lopatkami strmeň (5), pod kostrou železnú pracu zo sedla (6) a pod prednými nohami neurčiteľné železné zlomky (7).

1. Súprava opaska:

a) Štyri menšie nákončia s dvoma uškami, zdobené prelamanými ľaliovitými motívmi; d. 3 cm, š. 1,3 cm (obr. 22: 23, 24, 28, 29).

b) Liate bronzové vrutľovité kovanie s nitom uprostred, zdobené plastickými úponkami; d. 8,5 cm, š. 1,3 cm (obr. 22: 22).

c) Jedenásť dvojdielných liatych bronzových kovaní so záveskami (zachoval sa iba jeden na kovaní a tri osobitne) spojenými šarnierom, s dvoma otvormi pre nity a zosilneným vrúbkovaným okrajom; d. 2,3 cm, š. 1,1 cm (obr. 22: 1—11, 25—27).

d) Desať trojlaločných liatych chráničov dierok (jeden väčší, deväť menších) s dvoma nitmi na pripevnenie; v. 1,9 cm, š. 1,5 cm (obr. 22: 12—21).

2. Neúplná železná dýka (chýba hrot a koniec rukováti) s rovným chrbtom, jedným ostrím a zvyškami drevenej pošvy, rukováť je oddelená od čepele rebrovitou priečkou; dnešná dĺžka 22,7 cm, max. šírka 2,1 cm (obr. 23: 1).

3. Veľký hrniec so zúženým hrdlom, lievikovite roztvoreným ústím a šikmo zrezaným okrajom, vyhotovený na hrnčiarskom kruhu z dobre vyplaveného materiálu; pôvodne bol pokrytý povlakom z tmavohnedej hlíny, ktorého veľká časť sa odlúpila pri vyberaní a čistení nádoby, najmä v dolnej časti, kde je tehlovočervený (inde tmavošedý); na maximálnom vyduťí je hrniec zdobený dvoma zväzkami vlnoviek rytých trojzubým nástrojom medzi dvoma pásmi vodorovne rytých línií; v. 15,1 cm, Ø ústia 11,2 cm, Ø dna 8,6 cm (obr. 23: 5).

4. Jednoduché dvojdielne zubadlo s bočnými krúžkami; d. 24,5 cm (obr. 23: 3).

5. Strmene:

a) Väčší železný strmeň z pravého boku koňa, má štvorcové ucho, oblé, dolu roztepané tyčinkové ramená a široké stúpadlo zosilnené plastickým rebrom; v. 18,3 cm, š. 10,3 cm, š. stúpadla 4,2 cm (obr. 23: 7).

a) Strmeň z ľavého boku koňa má slučkové ucho, oblé, dolu roztepané ramená a mierne rozšírené ohnuté stúpadlo, na ploškách ramien a na spodku zosilnené plastickým rebrom; v. 16,5 cm, š. 11,5 cm (obr. 23: 9).

6. Neúplná železná pracka s odlomeným trňom; d. 4,5 cm, š. 4,5 cm (obr. 23: 8).

7. Dva železné zlomky, pravdepodobne zo zubadla (obr. 23: 2, 4).

H r o b 81 — jazdec s koňom, J—S (obr. 4: 2, obr. 6: 6). Nepravidelná obdĺžniková hrobová jama — dĺžka 220 cm, šírka južnej steny 125 cm, šírka severnej steny 105 cm — sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 160 cm.

Kostra jazdca ležala vo východnej polovici jamy na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stra-

nou nahor. Na ľavej strane panvových kostí sme našli korodovanú železnú pracku, ktorá sa pri vyberaní rozspala, pri pravej stehennej kosti nôž (1) a konča pravej nohy nádobu (2) obrátenú ústím na juh.

Vľavo od jazdca v západnej polovici hrobovej jamy bola kostra koňa s nohami vtiahnutými pod telo a hlavou obrátenou na juhovýchod. V čeľustiach koňa bolo zubadlo (4), na bokoch po strmeni (3), pod lebkou torzo železnej faléry (6), na rebrách železná pracka (5) a zvyšky okrás z ohlávky (7).

1. Neúplný železný nôž s jedným ostrím a zvyškami dreveného puzdra, hrot chýba; d. 14,9 cm (obr. 24: 2).

2. Veľký hrniec so zúženým hrdlom, lievikovite roztvoreným ústím, zvisle zrezaným okrajom a dvojitou jamkou na dne — stopou po hrnčiarском kruhu, vyhotovený zo slabo vyplaveného materiálu; tmavošedý povrch je drsný; nádoba je zdobená pod hrdlom vlnovkou rytou trojzubým nástrojom a na maximálnom vydatí pásom troch horizontálne rytých línií; v. 12,8 cm, \varnothing ústia 11,8 cm, \varnothing dna 6,2 cm (obr. 24: 3).

3. Strmene:

a) Strmeň z pravej strany koňa má neúplné obdĺžnikové ucho a rovné stúpadlo, vsadené do dolnej roztepanej časti ramien; v. 15,5 cm, š. 11 cm (obr. 24: 7).

b) Masívny jednoduchý strmeň z ľavej strany koňa má slučkové ucho; dolná časť ramien je roztepaná, späť ohnutá a vytvára široké stúpadlo, ktoré je zosilnené plastickým rebrom; v. 14,2 cm, š. 12 cm (obr. 24: 5).

4. Jednoduché dvojdielne zubadlo s bočnými krúžkami; d. 18,5 cm (obr. 24: 1).

5. Obdĺžniková železná pracka s neúplným trňom; d. 5,5 cm, š. 5 cm (obr. 24: 6).

6. Približne polovica železnej miskovitej faléry s otvorom pre nit a bronzovým kotúčikom uprostred, zdobenej plastickým ornamentom (obr. 24: 4).

7. Torzá bronzových roziet z okrasy ohlávky, zdobené plastickými motívami.

Hrob 82 — dieťa, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 170 cm a široká 80 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozérom; siahala do hĺbky 150 cm. Ležala v nej na chrbte v natiahnutej polohe skoro úplne strávená kostra. Bez nálezov.

Hrob 83 — dieťa, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 180×80 cm sa črtala farebne v hĺbke 110 cm; siahala do hĺbky 140 cm. Značne strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou nahor. Konča pravej nohy ležala nádoba obrátená ústím na severozápad (1).

1. Symetrický hrniec so zúženým hrdlom, lievikovite roztvoreným ústím a zaobleným okrajom, vyhotovený na hrnčiarском kruhu z dobre vyplaveného materiálu; pôvodný povlak povrchu z jemnej vrstvy hlíny sa čiastočne odlúpil pri vyberaní a čistení nádoby; v dolnej časti je

hrniec začadený; povrch má jemne zdrsnený a zdobený piatimi zväzkami vlnoviek rytých štvorzubým nástrojom; v. 12,7 cm, Ø ústia 12,5 cm, Ø dna 8,1 cm (obr. 26: 20).

H r o b 84 — dieťa, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 150 cm a široká 80 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 170 cm. Značne strávená detská kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Nad panvovými kosťami vo výške 10 cm bola lebka ovce. Iné nálezy sa v hrobe nezistili.

H r o b 85 — žena, JV—SZ. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 80 cm a hlboká 130 cm, sa črtala v hĺbke 110 cm. Ležala v nej na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela značne strávená ženská kostra. Na lebke sme našli štyri perly (1) a na vnútornej strane ľavej stehennej kosti hlinený praslen (2).

1. Štyri mandľovité perly z tmavohnedého skla; považujem ich za okrasu vlasov.

2. Tmavožltý dvojkonický praslen z jemnej hlíny, zdobený po celom obvode tromi vlnkami (obr. 26: 10).

H r o b 86 — dieťa, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 160 cm, široká 80 cm a hlboká 150 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm. Veľmi strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Konča nôh stála nádoba (1).

1. Menší začadený hrniec so zúženým hrdlom, lievikovite roztvoreným neúplným ústím a zaobleným okrajom, vyhotovený na hrnčiarskom kruhu z dobre vyplaveného materiálu; povrch je zdobený teraz už nejasne viditeľnými ryhami; v. 10,7 cm, Ø ústia 8,8 cm, Ø dna 6,5 cm (obr. 27: 16).

H r o b 87 — muž-bojovník, J—S (obr. 3: 3). Obdĺžniková hrobová jama so zaoblenými rohmi, dlhá 185 cm, široká 70 cm a hlboká 160 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm. Čiastočne strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou na západ. Pri panvových kostiach ležali ozdoby opaska (1): hlavné nákončie pozdĺž dolnej, ozdobná pracka vedľa hornej časti ľavej stehennej kosti, vrtulovité kovanie na vnútornej strane pravej stehennej kosti, nákončia bočných pásov a chrániče dierok na panvových kostiach. Opasok mal pôvodne na ľavom konci pracku, na pravom ozdobné nákončie, na ľavej a pravej strane po štyroch bočných remeňoch s menšími nákončiami a jeden veľký a sedem menších chráničov dierok. Železná pracka vedľajšieho remeňa, ktorá bola na panvových kostiach, sa pri vyberaní rozpadla. Na vonkajšej strane pravej stehennej kosti sme našli železný nôž (2) a konča nôh stála nádoba (3).

1. Súprava opaska:

a) Liate prelamované bronzové nákončie z dvoch kusov, zdobené úponkovým motívom; na tylovej strane má dva otvory pre nity; d. 6,3 cm, š. 1,9 cm (obr. 25: 29).

b) Dvojdielna bronzová pracka s obdĺžnikovým rámcom a zobákovitým trňom, spojená šarnierom s tylovou doštičkou, ktorá je na jednej strane oválna a zdobená úponkovým motívom; k remeňu bola pripojená tromi nitmi; d. 4,3 cm [obr. 25: 28].

c) Liate bronzové vrtuľovité kovanie s nitom uprostred, zdobené na tepanom podklade rastlinným motívom a plastickými rebrami delené na menšie polia; d. 6,3 cm, š. 1,1 cm [obr. 25: 27].

d) Osem bronzových liatych dvojdielných kovaní (šesť so záveskom, na dvoch závesok chýba), zdobených na puncovanom podklade rastlinným ornamentom; d. 2,5 cm, š. 1 cm [obr. 25: 1–8].

e) Dva veľké a štrnásť menších trojlaločných chráničov dierok s dvoma nitmi, zdobených na puncovanom podklade rastlinným ornamentom; v. 1,9 cm, š. 1,4 cm [obr. 25: 9–16, 18–24, 26].

2. Neúplný železný nôž s jednostranným ostrím a zvyškami dreveného puzdra; d. 11,5 cm [obr. 25: 25].

3. Väčší symetrický hrniec so zúženým hrdlom, lievikovite roztvoreným ústím a zrezaným okrajom, vyhotovený na hrnčiarskom kruhu z materiálu premiešaného s drobnými zrnkami piesku a sludy; povrch má tmavošedý, začadený, s povlakom z jemnej hliny; pod hrdlom je zdobený pásom vodorovných rytých línií a vlnovkou rytou štvorzubým nástrojom; v. 14,8 cm, \varnothing ústia 10,7 cm, \varnothing dna 7,9 cm [obr. 25: 30].

H r o b 88 — jazdec s koňom, J–S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 220 cm a široká 110 cm, siahala do hĺbky 175 cm. Jazdec ležal v jej východnej polovici na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebku mal obrátenú obličajovou stranou na východ. Pri panvových kostiach sme našli tepané ozdoby opaska (1), na hornej časti pravej stehennej kosti pracku z bronzového drôtu, na vonkajšej strane pravej stehennej kosti tepané nákončie, na páse menšie plechové kovania, vedľa ľavej ramennej kosti liate vrtuľovité kovanie. Korodovaná železná pracka, ktorá sa pri vyberaní rozpadla, bola vedľa bronzovej pracky. Konča pravej nohy stála nádoba (2), za lebku bol železný nôž smerujúci hrotom na východ, 10 cm nad jazdcovou lebku sme našli ovčiu lebku.

Kôň bol v západnej polovici jamy vľavo od jazdca, ležal na bruchu s nohami vťahnutými pod telo, s hlavou obrátenou na juh; nenašli sa pri ňom žiadne železné ani bronzové predmety.

1. Súprava opaska:

a) Dvojdielne plechové nákončie remeňa, spojené v tyle jedným nitom, zdobené na líci i opaku vybíjaným ornamentom; d. 7 cm [obr. 26: 1, 11].

b) Oválna pracka bez trňa, vyhotovená z bronzového drôtu štvorhranového prierezu; d. 3 cm [obr. 26: 18].

c) Liate bronzové vrtuľovité kovanie s otvorom pre nit uprostred, okraj je zosilnený vrúbkovaním; d. 6 cm [obr. 26: 19].

d) Tri menšie bronzové kovania z dvoch plechov, spojené nitom, d. 3 cm [obr. 26: 12–14].

e) Bronzový krúžok a torzá troch plechových roziet; \varnothing 2 cm, [obr. 26: 17].

2. Hrnec so zúženým hrdlom, lievikovite roztvoreným ústím a zaobleným okrajom, vyhotovený na kruhu z dobre vyplaveného materiálu s prímiesou piesku a sludy; pod hrdlom a nad dnom je začadený, na maximálnom vydatí zdobený pásom troch vodorovne rytých línií, nad ktorými je vlnovka vyrytá päťzubým nástrojom; časť pôvodného povlaku z jemnej hliny sa odlúpila pri vyberaní a čistení nádoby; na dne je okrúhla jamka — odtlačok hrnčiarskeho kruhu; v. 14 cm, \varnothing ústia 9,5 cm, \varnothing dna 5,7 cm [obr. 26: 23].

3. Neúplný železný nôž so zvyškami drevenej pošvy; d. 7,1 cm.

H r o b 89 — dieťa, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 200X80 cm sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm; siahala do hĺbky 130 cm. Kostra bola strávená. Bez nálezov.

H r o b 90 — jazdec s koňom, J—S. Hrob bol buldozérom rozrytý a roznesený; zistil sa v hĺbke 170 cm. Obsahoval rozbité ľudské a konské kosti. Bez nálezov.

H r o b 91 — žena, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm a široká 70 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozérom; siahala do hĺbky 130 cm. Kostra bola značne strávená a ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Pri pravej stehennej kosti sme našli torzá dvoch náušnic (1).

1. Náušnice z bronzového drôtu kruhového prierezu mali pôvodne oválny tvar, na oblúkoch boli zosilnené granulovanými prstencami [obr. 26: 21, 22].

H r o b 92 — dieťa, J—S. Obdĺžniková jama s rozmermi 140X60 cm sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozérom; siahala do hĺbky 120 cm. Strávená detská kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Konča strávených nôh stála nádoba, ktorá sa pri vyberaní rozpadla; podarilo sa z nej rekonštruovať iba dno.

H r o b 93 — bojovník, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm a široká 70 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozérom; siahala do hĺbky 150 cm. Našli sme v nej rozhádzané polámané kosti s rozhádzanými bronzovými okrasami opaska (1).

1. Súprava opaska:

a) Bronzové liate prelamané nákončie remeňa, zdobené na líci i opaku úponkovým ornamentom, na zadnej strane má dva otvory pre nity; d. 9,8 cm, š. 2,3 cm [obr. 27: 3].

b) Menšie liate bronzové nákončie, na lícovej strane prelamané a zdobené úponkovým motívom, na opaku hladené, na zadnej strane má dva otvory pre nity; d. 42 cm [obr. 27: 13].

c) Dvojdielna bronzová pracka s oválnym rámcom, spojená šarnierom s tylovou doštičkou, na jednej strane oválnou, zdobenou prelamaným úponkovým ornamentom, trň chýba; d. 5 cm [obr. 27: 10].

d) Tri dvojdielne závesky spojené šarnierom a zdobené dvoma prela-

movanými, protilahými, esovite stočenými úponkami, ktoré uzavierajú medzi sebou ľaliovitý list; majú dve dierky na nity; d. 2,5 cm (obr. 27: 6, 8, 12).

e) Väčšia prievlečka z bronzového plechu s dvoma otvormi na nity, zdobená vybíjaným ornamentom; d. 2,8 cm, š. 1,6 cm (obr. 27: 11).

f) Jeden väčší a päť menších prelamovaných chráničov dierok s perličkovou výzdobou, s dvoma, resp. tromi nitmi na pripevnenie; v. 1,8 cm, 11 cm (obr. 27: 1, 2, 4, 5, 9).

H r o b 94 — jazdec s koňom, J—S. Obdĺžniková hrobová jama so zaoblenými rohmi, dlhá 210 cm a široká 130 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozérom; siahala do hĺbky 150 cm. Orientácia hrobovej jamy i kostier J—S. Vo východnej polovici jamy ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela čiastočne strávená kostra jazdca; lebka spočívala na pravom spánku a obličajovou stranou bola obrátená na juhovýchod. Bronzové ozdoby opaska sme našli pri panvových kostiach (1): na hornom konci ľavej stehennej kosti veľké nákončie, na ľavej strane panvy bronzovú ozdobnú pracku, na vnútornej strane pravej stehennej kosti vrtulovité kovanie. Na ľavom konci opaska bola pracka, na pravom ozdobné nákončie, po oboch stranách pracky po dvoch nákončiach z bočných remeňov s vrtulovitým kovaním na pravom boku, dvojdielne závesky — po tri kusy — s dvoma väčšími a dvoma menšími chráničmi dierok. Z opaska sa zachovala časť kože s odtlačkami veľkého nákončia remeňa. Pozdĺž pravej stehennej kosti ležala železná dýka, obrátená hrotom na sever (2), vo výške 10 cm nad kolennami sa našla lebka ovce.

Osedlaný kôň ležal vľavo od jazdca, v západnej polovici jamy; spočíval na bruchu, nohy mal vtiahnuté pod telo a hlavu obrátenú na juhovýchod. Pred čelustami sme našli zubadlo (3), na lebke a pod ňou po jednej falére (4) a torzá bronzových roziet, pri bokoch po strmeni (5).

1. Súprava opaska:

a) Dlhé dvojdielne prelamované nákončie z postriebného materiálu, zdobené úponkovým ornamentom, má dva otvory pre nity; d. 1 cm, š. 1,9 cm (obr. 28: 19).

b) Jednodielna bronzová pracka s tylovou doštičkou zdobenou štylizovanou ľudskou tvárou, rámeč je oválny a má zobákovitý trň; d. 3,8 cm (obr. 28: 9).

c) Štyri malé liate nákončia z postriebného materiálu, zdobené na líci esovitou úponkou, na opaku hladké; každé má otvor pre nit; d. 3,8 cm, š. 1,7 cm (obr. 28: 17, 18, 20, 21).

d) Vrtulovité kovanie z postriebného materiálu, s nitom uprostred; d. 5,3 cm (obr. 28: 12).

e) Šesť bronzových liatych dvojdielných kovaní z pása (z toho tri bez závesku), zdobených rastlinným motívom, s dvoma nitmi; d. 3,7 cm, š. 2,1 cm (obr. 28: 1—5, 8).

f) Trojuholníkové chrániče dierok: tri väčšie s nitom, zdobené rastlin-

ným ornamentom, jeden prelamovaný trojlaločný s troma nitmi, štyri menšie prelamované s jedným nitom (obr. 28: 6, 7, 10, 11, 13–16).

g) Zachovaná časť z opaska s odtlačkom hlavného nákončia z pravého konca remeňa; d. 5,5 cm (obr. 29: 12).

2. Neúplná železná dýka s rovným chrbtom a ostrím zužujúcim sa pozvoľna smerom k chýbajúcemu hrotu, so zvyškami drevenej pošvy, rukoväť sa neoddeľuje zreteľne od čepele; d. zachov. časti 21,2 cm, max. š. 2,1 cm (obr. 29: 10).

3. Dvojdielne železné zubadlo, vo vonkajších očkách má po krúžku a vo vnútorných po esovite prehnutej bočnici, zo stredu bočníc vyčnieva štvorcový rámec ucha (jeden je neúplný); v. 19 cm, d. neúplných bočníc 11,6 a 9,5 cm (obr. 29: 1).

4. Dve neúplné strieborné kruhové faléry s torzami puklíc s otvorom pre nit, zdobené plastickým rastlinným ornamentom, \varnothing 10 cm; menšia pracka z ozdoby ohlávky s otvorom pre nit (obr. 29: 7, 8, 11).

5. Dva strmene (jeden z nich neúplný) v šiestich kusoch; celý exemplár má odlomené obdĺžnikové ucho, silné ramená sú dolu roztepané a prechádzajú v široké stúpadlo, zosilnené plastickým rebrom; v. 17,7 cm, š. 11,5 cm (obr. 29: 2–6, 9).

H r o b 95 — jazdec s koňom, J–S (obr. 4: 4). Lichobežníková jama s nepravidelnými stenami a zaoblenými rohmi; dĺžka 240 cm, šírka južnej steny 130 cm, šírka severnej steny 100 cm. Dala sa rozoznať v hĺbke 100 cm na ploche očistenej buldozénom a siahala do hĺbky 150 cm. Kostra jazdca spočívala vo východnej polovici jamy na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou na severozápad. Ozdoby opaska (2) ležali na a pri panvových kostiach: veľké nákončie na vnútornej strane ľavej stehennej kosti, železná pracka na panve (pri vyberaní sa rozsypala), ďalšie ozdoby boli okolo pracky. Pôvodný opasok mal na ľavom konci pracku a na pravom ozdobné liate nákončie, na stranách po troch nákončiach a po jednom chrániči dierok. Konča ľavej nohy stála nádoba (1).

Kôň ležal vľavo od jazdca v západnej polovici hrovej jamy na brucho s nohami pod telom a s hlavou na juh. V čeľustiach mal zubadlo (4), na bokoch po strmení (3), jeden z nich sa pri vyberaní rozsypal, podobne ako železná pracka zo sedla, ktorá sa našla nižšie bederných kostí.

1. Čiastočne doplnený hrniec so zúženým hrdlom, vodorovne roztvoreným ústím so zvisle zrezaným okrajom, vyhotovený na hrnciarskom kruhu z dobre plaveného materiálu s prímiesou piesku a sludy; povrch má tmavošedý, dolu začadený, pôvodný jemný povlak miestami zotretý; nádoba je pod maximálnym vydutím zdobená pravidelnou vlnovkou rytou štvorzubým rydlom a pásom piatich vodorovne rytých línií; v. 13,5 cm, \varnothing ústia 12,3 cm, \varnothing dna 6 cm (obr. 30: 11).

2. Súprava opaska:

a) Štíhle dvojdielne prelamované bronzové nákončie remeňa, zdobené

úponkovým ornamentom, na tyle má dva otvory pre nity; d. 8,4 cm, š. 2 cm (obr. 30: 10).

b) Šesť dvojdielných liatych kovaní z pása (z toho päť bez závesku) zdobených dvoma protifahľými esovitými úponkami a prelamaním; d. 3,3 cm, š. 3,1–3,4 cm (obr. 30: 4–9).

c) Dva prelamované trojlaločné chrániče dierok, zdobené úponkovým ornamentom; d. 1,8 cm (obr. 30: 1, 3).

3. Jednoduchý strmeň [z ľavej strany koňa, pravý sa pri vyberaní rozpadol] so slučkovým uchom, širokými, dolu roztepanými ramenami, ktoré prechádzajú do širokého prelomeného stúpadla, zosilneného plastickým rebrom; v. 14,6 cm, š. 12,2 cm (obr. 30: 12).

4. Dvojdielne zubadlo nomádskeho charakteru, vo vonkajších očkách má po krúžku a vo vnútorných po bočnici, zo stredu bočníc vyčnieva obdĺžnikový rámec ucha (jeden je neúplný); d. 25 cm (obr. 30: 1).

Hr ob 96 — žena, J–S. Obdĺžniková jama s rozmermi 170 X 80 cm sa črtala v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 150 cm. Strávená kostra ženy ležala v natiahnutej polohe na chrbte s rukami pozdĺž tela. Vedľa strávených lebečných kostí boli dve náušnice (1) a konča nôh ležala nádoba obrátená ústím na západ (2).

1. Torzá dvoch náušnic z masívneho bronzového drôtu štvorhranného prierezu; oblúky boli pôvodne zosilnené granulovanými prstencami a dolu mali prívesky z modrého skla; v. 3,2 cm (obr. 27: 14, 15).

2. Hrubý masívny hrniec s mierne zúženým hrdlom, lievikovite roztvoreným ústím, zaobleným okrajom a otvorom na dne, vyhotovený na hrnčiarском kruhu z materiálu premiešaného s drobným pieskom a sľudou; na maximálnom vydutí je zdobený zvislými líniami z vtlačaných bodov medzi dvoma zväzkami hrubých vlnoviek rytých trojzubým nástrojom; hrniec je dolu začadený; v. 12,5 cm, Ø ústia 10 cm, Ø dna 6,7 cm (obr. 27: 17).

Hr ob 97 — žena, J–S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm a široká 70 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 130 cm. Značne strávená kostra ženy ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Pri lebečných kostiach sme našli jednu celú a zvyšok druhej náušnice (1) a perly z náhrdelníkov (2), na rukách po jednom náramku (3), na mieste strávených prstových článkov pravej ruky bronzový prsteň (4) a konča strávených nôh nádobu (5).

1. Oválna náušnica z bronzového drôtu štvorhranného prierezu, na oblúkoch zosilnená granulovanými prstencami; na vonkajšej strane spodného oblúka, na trni, je granulovaný prstenec s hranolovitým skleneným záveskom tmavozelenej farby; v. 4,6 cm, š. 1,7 cm; z druhej náušnice sa zachoval iba granulovaný prstenec s hranolovitým záveskom (obr. 31: 2).

2. Náhrdelník z 11 koralčekov: 10 pozlátených kotúčovitých zo svetlého skla, jedna mandľovitá perla z tmavohnedého skla (obr. 31: 11).

3. Dva otvorené bronzové náramky z drôtu štvorhranného prierezu so zosilnenými koncami, zdobené puncovaním; \varnothing 7 cm (obr. 31: 1, 3).

4. Prsteň (vo dvoch kusoch) z tenkého bronzového plechu.

5. Neúplná, po vyzdvihnutí z väčšej časti doplnená deformovaná nádoba bez hrdla a ústia, ručne umiesená z drsného materiálu, bez výzdoby; v. 10,3 cm, \varnothing dna 7,1 cm (obr. 31: 13).

H r o b 98 — žena, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 170×80 cm sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 180 cm. Úplne strávená kostra ženy ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Pri strávených lebečných kostiach sme našli dve náušnice (1) a jednu dvojité perlu (2).

1. Dve jednoduché oválne náušnice z bronzového drôtu kruhového prierezu, pod dolným oblúkom na tŕni je elipsovité závesok z tmavohnedého skla; v. 2,5 cm (obr. 26: 7, 9).

2. Dvojité pozlátená perla z bezfarebného skla, bola ozdobou vlasov; d. 0,9 cm (obr. 26: 8).

H r o b 99 — dieťa, J—S. Strávená kostra ležala v obdĺžnikovej hrobovej jame, dlhej 190 cm a širokej 80 cm, ktorá sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom; siahal do hĺbky 150 cm. V mieste strávených nôh sme našli kúsky ovčej lebky. Bez iných náleзов.

H r o b 100 — jazdecký, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 215 cm a široká 105 cm, sa črtala v hĺbke 110 cm; siahala do hĺbky 170 cm. Strávená kostra jazdca ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela vo východnej polovici jamy. V západnej polovici jamy bola strávená kostra koňa, ktorý ležal pôvodne na bruchu, s nohami pod telom.

V mieste panvy jazdca sme našli bronzové ozdoby opaska (1), pri pravom kolene črepy nádoby (2), v mieste pravého stehna koróziou strávený železný nôž, po bokoch koňa dva strmene (3), v jeho čelustiach zubadlo (4), pod konskou kostrou železnú pracku zo sedla a v mieste lebky koňa ozdoby ohlávky (5).

1. Súprava opaska:

a) Dvojdielne liate bronzové nákončie s dvoma nitmi, zdobené prelamaným úponkovým motívom; d. 9,5 cm (obr. 32: 12).

b) Dvojdielna bronzová pracka s tŕňom, spojená šarnierom s tylovou doštičkou a zdobená prelamanou úponkou; d. 5 cm (obr. 32: 27).

c) Päť malých bronzových nákončí z bočných remeňov, sú zdobené prelamanými úponkami; d. 3,2 cm (obr. 32: 1, 2, 5, 8, 9).

d) Trinásť bronzových záveskov zdobených esovitými prelamanými úponkami; d. 3,1 a 3,8 cm (obr. 33: 1—3, 5—14, 24).

e) Osem bronzových chráničov dierok s prelamanou ozdobou; v. 1,6 cm (obr. 32: 3, 4, 6, 7, 10, 11, 13, 14).

f) Vrtuľovité kovanie so zosilneným okrajom a s nitom uprostred; d. 6,8 cm (obr. 32: 16).

2. Hrncovitá nádoba s jemne zúženým hrdlom a roztvoreným ústím, farba tmavošedá so svetlejšími škvrnami, povrch drsný; na maximálnom vydutí je zdobená rytou vlnovkou a vodorovne rytými líniami [obr. 33: 41].

3. Dva strmene s neúplnými obdĺžnikovými uchami a dovnútra prehnutými stúpadlami, vytvorenými prehnutím ramien [obr. 34: 1, 8].

4. Dvojdielne zubadlo s esovite zakončenými bočnými tyčkami a štvorcami [obr. 34: 9].

5. Ozdoba ohlávky:

a) Dve bronzové faléry pozostávajúce zo štyroch kotúčov, zdobených rytými listami na pozlátanom puncovanom podklade; rozmery 6×4,5 cm [obr. 32: 26, 28].

b) Šesť prelamovaných bronzových kovaní; v. 2 cm [obr. 32: 15, 17, 18, 20, 22, 24].

c) Štyri bronzové závesky zdobené rytými listami [obr. 32: 21, 23, 25, obr. 33: 4].

d) Bronzové kovanie s oválnym rámcom a oválnou tylovou platničkou; v. 3 cm, š. 2,9 cm [obr. 32: 19].

e) Dve veľké a šesťnásť malých štvorhranných bronzových kovaní; rozmery 2×18 a 1,5×1,5 cm.

f) Štyri kuželovité prelamované bronzové kovania; \varnothing 2 cm [obr. 33: 16–19].

g) Dve plechové časti bronzových nákončí; d. 3,6 cm, š. 2 cm [obr. 33: 23, 25].

h) Dve bronzové nákončia; rozmery 2,6×1,5 a 2,5×1,6 cm [obr. 33: 21, 21a].

i) Dve obdĺžnikové platničky s výrezom; rozmery 2,8×1,7 a 2,8×1,6 cm [obr. 33: 22, 26].

H r o b 101 — žena, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 160 cm a široká 80 cm, sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm; siahala do hĺbky 150 cm. Strávená kostra ženy, pokiaľ sa dalo zistiť, ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. V blízkosti strávenej lebky sme našli torzá dvoch náušnic (1), dva bronzové krúžky (2) a perly z náhrdelníka (3), konča strávených nôh nádobu (4).

1. Torzá dvoch oválnych náušnic z bronzového drôtu štvorhranného prierezu, na konci horného oblúka a na bokoch zdobených granulovanými prstencami, na vonkajšej strane dolného oblúka mali hranatý závesok zo zeleného skla, ktorý sme navliekli na náhrdelník [obr. 31: 8a, 8c].

2. Dva krúžky (jeden neúplný) z tenkého bronzového drôtu štvorhranného prierezu, z ozdoby vlasov; \varnothing 1,7 cm [obr. 31: 8b].

3. Väčší náhrdelník z 31 koralčekov tvaru padajúcej kvapky, pozdĺžne žliabkovaných a závitnicovite členených, tmavohnedej a svetložltej farby, tri pozlátané perly: dve z nich dvojité, jedna zelená s tmavožltými očkami, väčší okrúhly koralček, miniatúrna bronzová strela — v hornej

časti predierkovaná, dva hranaté závesky z rozpadnutých náušnic (obr. 31: 8).

4. Hrniec so zúženým hrdlom a neúplným, lievikovite roztvoreným ústím, vyrobený na hrnčiarskom kruhu z materiálu premiešaného s drobným pieskom a sludou, začadený povrch je drsný; pôvodná vlnovitá výzdoba, ktorej časť je viditeľná nad hrdlom, sa odlúpila spolu s jemným povlakom pri vyberaní a čistení nádoby; v. 12,7 cm, \varnothing ústia 9,1 cm, \varnothing dna 6,3 cm.

H r o b 102 — pohlavie neurčiteľné, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 180 X 80 cm sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 140 cm. Zo strávenej kostry sa zachovala časť lebky a dve stehenné kosti. Bez nálezov.

H r o b 103 — pohlavie neurčiteľné, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 170 X 80 cm sa dala farebne rozoznať v hĺbke 110 cm a siahala do hĺbky 150 cm. Zo strávenej kostry sa zachovali časti lebky, stehenných a holenných kostí. Konča nôh stála nádoba (1).

1. Tmavošedý začadený hrniec s maximálnym vydutím v strednej časti, hrdlo má mierne zúžené, neúplné ústie roztvorené; vyhotovený bol na hrnčiarskom kruhu z materiálu premiešaného s drobným pieskom a sludou, pôvodný jemný povlak je skoro na celej nádobe zotretý; hrniec je zdobený pod hrdlom vlnovkou rytou dvojzubým nástrojom a na maximálnom vydutí, kde povlak nie je odlúpený, dvoma radmi jamiek; v. 11,3 cm, \varnothing ústia 7,7 cm, \varnothing dna 6,8 cm.

H r o b 104 — dieťa, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 160 X 80 cm sa dala rozoznať v hĺbke 110 cm na ploche očistenej buldozénom; siahala do hĺbky 120 cm. Zo strávenej kostry sa zachovali v južnej polovici jamy len časti lebky, pri ktorej sme našli dva bronzové krúžky (1).

1. Jeden úplný a jeden neúplný bronzový krúžok s preloženými koncami; vyhotovené boli z tenkého bronzového drôtu kruhového prierezu; \varnothing 1,6 cm.

H r o b 105 — muž, S—J. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 190 cm, široká 90 cm a hlboká 160 cm, sa dala rozoznať v hĺbke 110 cm. Strávená mužská kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Bez nálezov.

H r o b 106 — pohlavie neurčiteľné, J—S. Hrobová jama, dlhá 190 cm, široká 80 cm a hlboká 160 cm, dala sa rozoznať v hĺbke 110 cm. Strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Bez nálezov.

H r o b 107 — žena, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 80 cm a hlboká 160 cm, dala sa rozoznať v hĺbke 110 cm. Strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. V mieste lebky sme našli náušnice (1).

1. Dve oválne náušnice z bronzového drôtu štvorhranného prierezu, na vonkajšej strane spodného oblúka na tréni je menší závesok z tmavohnedého skla; v. 2,5 cm (obr. 31: 9, 10).

H r o b 108 — pohlavie neurčiteľné, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 190 cm, široká 80 cm a hlboká 160 cm, dala sa rozoznať v hĺbke 110 cm. Úplne strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe. Bez nálezov.

H r o b 109 — jazdec s koňom, J—S. Obdĺžniková hrobová jama so zaoblenými rohmi, dlhá 215 cm, široká 123 cm a hlboká 180 cm, črtala sa v hĺbke 110 cm. Strávená a buldozérom porušená kostra jazdca ležala v západnej polovici jamy, v mieste panvových kostí bol železný nôž [1], konča strávených nôh stála nádoba, ktorá sa pri vyberaní rozsykala.

Kôň spočíval po ľavej strane jazdca vo východnej polovici jamy; ležal na bruchu s nohami vťahnutými pod telo a s hlavou na juhozápad. Bez nálezov.

1. Menší neúplný železný nôž s jedným ostrím, so zvyškami drevenej pošvy; d. 10 cm.

H r o b 110 — pohlavie neurčiteľné, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 80 cm a hlboká 160 cm, sa dala rozoznať v hĺbke 110 cm. Strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Na vnútornej strane hornej časti ľavej stehennej kosti bola železná pracka, ktorá sa pri vyberaní rozpadla. Nad kolenami bola lebka ovce, čeľuštami obrátená na západ.

H r o b 111 — jazdec s koňom, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 260 cm, široká 130 cm a hlboká 145 cm, sa dala rozoznať v hĺbke 110 cm. Strávená kostra jazdca ležala vo východnej polovici jamy na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Koróziou strávený železný nôž s prackou bol na pravej strane panvových kostí, konča ľavej nohy ležala nádoba obrátená ústím na juhozápad [1].

Strávená kostra koňa ležala vľavo od jazdca v západnej polovici jamy na bruchu, s nohami vťahnutými pod telo a s hlavou na juh. V mieste čeľuští sa našlo zubadlo [2] a na bokoch kostry po strmeni [3].

1. Tmavošedý začadený hrniec s vysokým hrdlom a lievikovite roztvoreným neúplným ústím, vyhotovený na hrnčiarском kruhu z materiálu premiešaného s drobným pieskom a sludou; pod maximálnym vydutím je pôvodný jemný povlak zotretý; pod hrdlom, na ktorom sa povlak zachoval, sú dve vlnovky vyryté hrubým jednozubým nástrojom a vodorovná rytá línia; v. 12,6 cm, \varnothing ústia 9,8 cm, \varnothing dna 6,5 cm (obr. 35: 29).

2. Zvyšky dvojdielného zubadla, ktoré malo pôvodne vo vonkajších očkách po krúžku a vo vnútorných po esovitej bočnici (obr. 34: 11, 15).

3. Torzá dvoch strmeňov, ktoré mali pravdepodobne slučkové uchá, ramená dolu roztepané a široké stúpadlá zosilnené plastickým rebrom (obr. 34: 10, 12—14).

H r o b 112 — pohlavie neurčiteľné. J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 85 cm a hlboká 155 cm, črtala sa v hĺbke 110 cm. Strávená kostra (bez lebky) bola pravdepodobne zničená buldozérom, ležala pôvodne na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela,

lebka bola obrátená obličajovou stranou na západ. Vo výške ľavého kolena stála nádoba [1].

1. Tmavošedý začadený hrniec s mierne zúženým hrdlom a lievikovite roztvoreným ústím, vyhotovený na hrnčiarskom kruhu z dobre vyplaveného materiálu, zdobený na maximálnom vydutí a pod ním dvoma zväzkami širokých vlnoviek, ktoré boli ryté štvorzubým nástrojom; v. 10,6 cm, \varnothing ústia 9 cm, \varnothing dna 6 cm [obr. 36: 1].

H r o b 114 — žena, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 90 cm a hlboká 160 cm, sa dala rozoznať v hĺbke 110 cm. Kostra bola úplne strávená. Konča nôh sa našla spráchnivená nádoba a na mieste strávených prstových článkov pravej ruky prsteň [1].

1. Masívny prsteň s uzavretými koncami, vyhotovený z bronzového drôtu kruhového prierezu; \varnothing 2 cm [obr. 31: 4].

H r o b 115 — dieťa, J—S. Obdĺžniková jama, dlhá 140 cm, široká 60 cm a hlboká 135 cm, dala sa rozoznať v hĺbke 110 cm. Zo strávenej kostry sa zachovali dve stehenné kosti a jedna holenná kosť. Konča strávených nôh stála nádoba [1].

1. Menší začadený hrniec s maximálnym vydutím v hornej polovici, má stiahnuté hrdlo a neúplné roztvorené ústie; vyhotovený bol na hrnčiarskom kruhu z dobre plaveného materiálu; jemný povlak a výzdoba sú zotreté sekundárnym ohňom; v. 10,6 cm, \varnothing ústia 9 cm, \varnothing dna 6,7 cm [obr. 36: 2].

H r o b 116 — pohlavie neurčiteľné, J—S. Obrisy hrobovej jamy sa nedali zistiť. V hĺbke 145 cm ležala úplne strávená kostra. Konča nôh sa našla nádoba [1].

1. Amforovitá, nad dnom začadená nádoba s vysokým hrdlom a rovnomerne roztvoreným, z väčšej časti rekonštruovaným ústím, vyhotovená na hrnčiarskom kruhu z materiálu premiešaného s drobným pieskom a sludou; pôvodný povlak je už zotretý; na maximálnej vypuklosti je zdobená dvoma vodorovne rytými líniami; v. 10,6 cm, \varnothing ústia 9 cm, \varnothing dna 7,4 cm [obr. 36: 3].

H r o b 117 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 190 cm, široká 90 cm a hlboká 135 cm, dala sa rozoznať v hĺbke 110 cm. Kostra bola rozrušená buldozénom. Našli sme iba dve polámené stehenné kosti a železnú dýku [1].

1. Neúplná železná dýka s rovným chrbtom a zvyškami drevenej pošvy, rukoväť chýba; d. 18,3 cm, max. š. 2 cm.

H r o b 118 — bojovník, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 70 cm a hlboká 165 cm, črtala sa v hĺbke 110 cm. Kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Pri panvových kostiach boli ozdoby opaska [1]: veľké nákončie pozdĺž vonkajšej strany ľavej stehennej kosti, pracka obrátená trňom na severozápad na panve, vrtuľovité kovanie na vonkajšej strane pravej stehennej kosti. Na ľavom konci remeňa bola pracka, na pravom ozdobné nákončie, na pravej strane vrtuľovité kovanie a na oboch stranách dvojdielne závesky a chrániče dierok. Pri ľavom kolene stála nádoba [2].

1. Súprava opaska:

a) Veľké liate bronzové nákončie remeňa, pripevnené na dutom konci dvoma nitmi, na líci zdobené kombinovaným úponkovým motívom a na opaku dvoma protihlými plastickými úponkami palmetového charakteru; d. 10,7 cm, max. š. 3 cm (obr. 35: 8).

b) Oválna bronzová pracka, spojená šarnierom s podlhovastou tylovou doštičkou, zdobenou plastickou figúrou štylizovaného vtáka; trň chýba; d. 6,4 cm (obr. 35: 12).

c) Tri liate nákončia bočných remeňov, na líci zdobené úponkovým motívom, na opaku hladké, bez výzdoby; s dvoma nitmi na pripevnenie; d. 3,4 cm, š. 1,6 cm (obr. 35: 7, 9, 10).

d) Liate vrtulovité kovanie s dierkou uprostred a so stredovým vyvýšeným rebrom, okraj je perličkovite vrúbkovaný; d. 6,8 cm (obr. 35: 6).

e) Päť prelamaných liatych kovaní so záveskami, zdobených dvoma protihlými úponkami; závesky sú pripojené ku kovaniam šarniermi; d. 5 cm, max. š. 3,2 cm (obr. 35: 1—5).

f) Tri veľké bronzové prelamané chrániče dierok, zdobené rastlinným motívom; v. 2,5 cm, š. 2,2 cm (obr. 35: 11, 13, 18).

g) Desiat menších bronzových trojlaločných chráničov dierok; v. 1,8 cm (obr. 35: 15—17, 19—23, 25, 26).

2. Deformovaný hrniec so zúženým hrdlom, neúplným roztvoreným ústím a zaobleným okrajom, vyhotovený na hrnčiarskom kruhu z dobre plaveného materiálu, zdobený troma zväzkami plochých vlnoviek; na dne je obdĺžnikový znak hrnčiarskeho kruhu; v. 13,7 cm, Ø ústia 11,3 cm, Ø dna 5,6 cm (obr. 35: 31).

H r o b 119 — bojovník, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 90 cm a hlboká 140 cm, dala sa rozoznať v hĺbke 110 cm. Celá výplň hrobu bola porušená vykrádačmi. V severnej časti jamy boli približne v rovnakej úrovni rozhádzané: jedna celá a časti druhej stehennej kosti, sánka a časti lebky spolu s vrtulovitým kovaním (1), hornou časťou závesku (2) a dvoma chráničmi dierok (3).

1. Liate bronzové vrtulovité kovanie s otvorom pre nit uprostred, bez výzdoby; d. 5,9 cm (obr. 35: 24).

2. Horná časť dvojdielneho bronzového kovania s chýbajúcim záveskom zdobená rastlinným motívom a na krajoch perličkovite vrúbkovaná; d. 3,9 cm, š. 3,5 cm (obr. 35: 30).

3. Dva bronzové prelamané chrániče dierok s perličkovým okrajom a dvoma nitmi; v. 1,6 cm, š. 1,7 cm (obr. 35: 27, 28).

H r o b 120 — muž, S—J. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 190 cm, široká 65 cm a hlboká 155 cm, črtala sa v hĺbke 110 cm. Kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou na západ. Vedľa strávených prstových článkov ľavej ruky bola železná pracka (1), pozdĺž pravej stehennej kosti železný nôž (2), v juhovýchodnom kúte jamy stála nádoba (3).

1. Menšia bronzová lichobežníková pracka s tŕňom; d. 3,1 cm, š 2,5–3 cm.

2. Menší železný nôž s jedným ostrím, rovným chrbtom a zvyškami drevenej pošvy; d. 11,6 cm.

3. Asymetrický tmavohnedý začadený hrniec s maximálnym vydutím v hornej polovici, hrdlo má mierne zúžené a poškodené ústie roztvorené; bol vyhotovený na kruhu z dobre vyplavenej hlíny; pod hrdlom a na vydutí je zdobený troma pásmi nepravidelných vlnoviek rytých trojzubým a šesťzubým náčiním; v. 13,7 cm, \varnothing ústia 8,8 cm, \varnothing dna 5,7 cm (obr. 36: 4).

H r o b 121 — žena, J–S (obr. 3: 2). Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 190 cm, široká 100 cm a hlboká 170 cm, črtala sa v hĺbke 110 cm. Čiastočne strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou na východ. Na oboch stranách lebky boli náušnice (3) a tri perly (2), konča pravej nohy nádoba (1) a 20 cm nad panvovými kosťami lebka ovce.

1. Široká nádoba s baňatým telom, zúženým hrdlom a lievikovite roztvoreným ústím, na ktorom je z vnútornej strany široká ryha; nádoba je tmavošedá, začadená a bola vyhotovená na hrnčiarskom kruhu z dobre vyplaveného materiálu; pod hrdlom je zdobená pásom štyroch línií obdĺžnikových kolkov a nad hrdlom pásom troch vodorovne rytých línií; je mladého charakteru, tvarom a výzdobou nepatrí k podunajským typom; v. 10,7 cm, \varnothing ústia 13,3 cm, \varnothing dna 7,6 cm (obr. 31: 12).

2. Dve dvojité a jedna trojitá perla z ozdoby vlasov, sú pozlátené, zo sklovitého pastózneho materiálu (obr. 31: 5).

3. Dve oválne bronzové náušnice z tenkého drôtu kruhového prierezu, zosilnené na oblúkoch prstencami; bez príveskov; \varnothing 1,5 cm (obr. 31: 6, 7).

H r o b 122 — dieťa, J–S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 90 cm a hlboká 130 cm, črtala sa v hĺbke 110 cm. Zo spráchnivenej kostry sa zachovali iba zlomky lebky. Konča nôh bola nádoba (1).

1. Doplnená deformovaná začadená nádoba s mierne zúženým hrdlom a roztvoreným ústím, vyhotovená na hrnčiarskom kruhu z dobre vyplaveného materiálu, na maximálnom vydutí zdobená troma nepravidelne rytými vlnovkami; v. 10,7 cm, \varnothing ústia 8,4 cm, \varnothing 6,7 cm (obr. 36: 5).

H r o b 123 — jazdec s koňom, J–S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 210 cm, široká 110 cm a hlboká 120 cm, dala sa rozoznať v hĺbke 110 cm. Hrob bol vykradnutý. Porušená kostra jazdca bez lebky bola rozhádzaná vo východnej polovici jamy. V severnej polovici jamy sme našli železný nôž (1) v blízkosti nádoby (2), ktorá stála na pôvodnom mieste. Z ozdôb opaska vykrádači nič nezanechali.

Kôň ležal v západnej polovici jamy (vľavo od jazdca) na bruchu s nohami vtiahnutými pod telo, lebka chýbala. V mieste lebky bolo zubadlo (3) a na pravom boku železný strmeň (4). Hrob bol zrejme porušený s cieľom vykradnúť kovové predmety; stopy po šachte zničil buldozér.

1. Železný nôž s jedným ostrím a zvyškami drevenej pošvy, rukoväť sa od čepele nejasne oddeluje; d. 16 cm, max. š. 1,5 cm.

2. Väčší rekonštruovaný hrniec s maximálnym vydutím v hornej polovici, vysokým hrdlom a kalichovite roztvoreným ústím, nad dnom začadený; vyhotovený bol na hrnčiarskom kruhu z dobre vyplaveného materiálu; zdobený je nepravidelnými zväzkami troch širokých vlnoviek urobených jednozubým až trojzubým nástrojom; v. 16,8 cm, \varnothing ústia 11,3 cm, \varnothing dna 7,6 cm (obr. 37: 2).

3. Dvojdielne neúplné bronzové zubadlo, vo vonkajších očkách má po krúžku, vo vnútorných po prehnutej esovitej bočnici — jedna chýba a zo zachovanej vyčnieva štvorcové ucho; d. 19,2 cm (obr. 37: 3).

4. Železný strmeň s neúplným štvorcovým uchom a masívnymi ramenami oválneho prierezu, ktoré sú na konci roztepané; široké stúpadlo je vsadené do roztepaných ramien a zosilnené plastickým rebrom; v. 15 cm, š. 10,6 cm (obr. 37: 1).

H r o b 124 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 170 cm, široká 90 cm a hlboká 135 cm, dala sa rozoznať v hĺbke 110 cm. Strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Bez nálezov.

H r o b 125 — pohlavie neurčiteľné, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 90 cm a hlboká 170 cm, sa črtala v hĺbke 110 cm. Zo strávenej kostry sme našli v severnej polovici jamy zlomky lebky; v južnej polovici jamy konča strávených nôh boli tri črepy, ktoré sa pri vyberaní rozpadli.

H r o b 126 — pohlavie neurčiteľné, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 90 cm a hlboká 150 cm, črtala sa v hĺbke 110 cm. V južnej a strednej časti hrovej jamy boli štyri neurčiteľné ľudské kosti s torzom železného noža. Hrob bol vykradnutý, no stopy sekundárneho zásahu sa nedali zistiť, lebo vykrádači porušili celú výplň hrobu.

H r o b 127 — dieťa, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 160 cm, široká 80 cm a hlboká 120 cm, črtala sa v hĺbke 110 cm. Strávená detská kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe. Konča nôh stála nádoba [1] a 10 cm nad panvovými kosťami bola lebka ovce.

1. Šálkovitá nádoba so zúženým hrdlom, roztvoreným ústím a šikmo zrezaným okrajom, vyhotovená na hrnčiarskom kruhu z jemne vyplaveného materiálu; domnievame sa, že čierna vrstva, ktorá sa miestami na povrchu nádoby zachovala, je zvyškom pôvodnej glazúry; telo je pod hrdlom zdobené dvoma vodorovnými líniami; v. 10,5 cm, \varnothing ústia 9 cm, \varnothing dna 6 cm (obr. 37: 4).

H r o b 128 — dieťa, J—S. V obdĺžnikovej hrovej jame, dlhej 170 cm, širokej 80 cm a hlbokaj 140 cm, črtala sa v hĺbke 110 cm strávená kostra. Konča nôh stála nádoba [1].

1. Začadená nádobka s mierne stiahnutým hrdlom a roztvoreným ústím, vyhotovená na hrnčiarskom kruhu z dobre vyplaveného materiálu, zdobená tromi zväzkami vlnoviek rytých dvojzubým nástrojom; v. 9 cm, \varnothing ústia 8,8 cm, \varnothing dna 4,5 cm (obr. 36: 6).

H r o b 129 — dieťa, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 170 cm, široká 80 cm a hlboká 110 cm, črtala sa v hĺbke 80 cm. Zo spráchnivej kostry sa zachovali v južnej polovici jamy iba časti lebečných kostí. Bez nálezov.

H r o b 130 — dieťa, orientácia nezistiteľná. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 160 cm, široká 80 cm a hlboká 100 cm, dala sa rozoznať v hĺbke 80 cm. Bola v nej úplne strávená kostra. Bez nálezov.

H r o b 131 — dieťa, J—S. V obdĺžnikovej jame, dlhej 160 cm, širokej 80 cm a hlbkej 100 cm, ktorá sa črtala v hĺbke 80 cm, bola strávená detská kostra. Bez nálezov.

H r o b 132 — symbolický jazdecký. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 100 cm a hlboká 160 cm, črtala sa v hĺbke 60 cm. Bez jazdca a koňa. V severovýchodnom kúte jamy ležala nádoba (1) obrátená ústím na juhovýchod.

1. Vysoký hrniec s baňatým telom, zúženým hrdlom a lievikovite roztvoreným ústím, vyhotovený na hrnčiarskom kruhu z materiálu pomiešaného s pieskom a sľudou, pod hrdlom zdobený vlnovkou rytou trojzubým nástrojom a pod maximálnym vydutím pásom vodorovných rytých línií; nad dnom a pod hrdlom je začadený; v. 13,9 cm, \varnothing ústia 10,5 cm, \varnothing dna 7,3 cm (obr. 36: 8).

H r o b 133 — muž, J—S. V hrovej jame dlhej 200 cm, širokej 90 cm a hlbkej 160 cm, ktorá sa farebne dala rozoznať v hĺbke 60 cm, ležala úplne strávená kostra. Na ľavej strane panvových kostí bol menší železný nôž (1), konča nôh nádoba (2) obrátená ústím na severovýchod.

1. Menší železný nôž s jedným ostrím so zvyškami drevenej pošvy; d. 9,3 cm, max. š. 1,2 cm.

2. Vysoký tmavohnedý, miestami začadený štíhly hrniec s maximálnym vydutím v hornej polovici, mierne zúženým hrdlom, roztvoreným ústím a šikmo zrezaným okrajom, vyhotovený na hrnčiarskom kruhu z jemne vyplaveného materiálu; medzi hrdlom a maximálnym vydutím je zdobený dvoma zväzkami vlnoviek a pásmi vodorovných rytých línií; v. 17 cm, \varnothing ústia 9,1 cm, \varnothing dna 6,5 cm (obr. 37: 7).

H r o b 134 — jazdec s koňom, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 210 cm, široká 120 cm a hlboká 150 cm, črtala sa v hĺbke 60 cm. Dve väčšie kosti zo strávenej kostry jazdca a nálezový materiál umožňujú usudzovať, že jazdec ležal vo východnej polovici hrovej jamy. V mieste panvových kostí boli ozdoby opaska (1), a to tak, že na ľavom konci remeňa bola pracka a na pravom ozdobné kovanie s druhým remeňom, z ktorého sa zachovala menšia pracka; konča nôh v severovýchodnom kúte jamy stála nádoba (2), v mieste pravej stehennej kosti sa našlo torzo železného noža (3).

Spráchnivené kosti koňa ležali vľavo od jazdca v západnej polovici jamy, kôň bol uložený na brucho s nohami vťahnutými pod telo. V čeľustiach mal zvyšky zubadla (4), na bokoch strmene (5), ktoré sa pri

vyberaní čiastočne rozpadlí, vľavo od predných končatín bola väčšia železná pracka zo sedla [6].

1. Súprava opaska:

a) Dvojdielne bronzové liate nákončie remeňa, zdobené prelamovaným úponkovým motívom; d. 7,9 cm, š. 1,8 cm [obr. 38: 26].

b) Oválna bronzová pracka, spojená šarnierom s tylovou doštičkou a zdobená prelamovanou úponkou, trŕň chýba; d. 4,1 cm [obr. 38: 18].

c) Štyri malé nákončia z bočných remeňov, zdobené na obidvoch stranách prelamovanými úponkami; d. 2,3 cm, š. 1,2 cm [obr. 38: 20, 24, 25, 27].

d) Malá oválna bronzová pracka s obdĺžnikovou tylovou doštičkou a dvoma otvormi pre nit; d. 2,2 cm [obr. 38: 17].

e) Štrnásť bronzových liatych dvojdielnych kovaní z pása [päť so zachovaným záveskom, deväť bez neho], zdobených prelamovaným rastlinným vzorom; d. 2,3 cm, š. 1,6 cm [obr. 38: 1–7, 9, 10, 16, 19, 21–23].

f) Podlhovastý závesok z remeňa s krúžkom, zdobený plastickým rebrom a rastlinným motívom; d. 2,5 cm [obr. 38: 8].

g) Päť liatych trojlaločných chráničov dierok, zdobených prelamovanými úponkami a hore trojcípou hviezdou; d. 2 cm [obr. 38: 11–15].

2. Doplnená asymetrická hrncovitá nádoba tmavošedej farby so zúženým hrdlom a neúplným roztvoreným ústím, vyhotovená na hrnčiarском kruhu z dobre vyplaveného materiálu; nad dnom je začadená a na dne má okrúhly plastický znak (\varnothing 3 cm); pod hrdlom je zdobená jednoduchou vlnovkou rytou trojzubým nástrojom; v. 9,5 cm, \varnothing ústia 9,3 cm, \varnothing dna 6 cm [obr. 39: 8].

3. Torzo železného noža bez hrotu a rukováti, so zvyškami drevenej pošvy; d. 12 cm [obr. 39: 6].

4. Dvojdielne železné zubadlo v dvoch kusoch, vo vonkajších očkách má po krúžku, vo vnútorných po bočnici; zo stredu bočníc vyčnieva neúplné štvorcové ucho [obr. 39: 2, 5].

5. Dva strmene v šiestich zlomkoch, majú masívne ramená kruhového prierezu a široké stúpadlá zosilnené plastickými rebrami; zachovalejší exemplár má slučkové ucho [obr. 39: 1, 3, 4].

6. Väčšia obdĺžniková pracka so zobákovitým trŕňom; d. 5,3 cm, š. 3,7 cm.

H r o b 135 — jazdec s koňom; J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 120 cm a hlboká 140 cm, črtala sa v hĺbke 60 cm. Spráchnivená kostra jazdca ležala vo východnej polovici jamy. Na ľavej strane panvových kostí bola železná pracka, pozdĺž pravej stehennej kosti hrdzou rozožratý nôž [oba predmety sa pri vyberaní rozpadli] a konča nôh nádoba [1] obrátená ústím na východ.

Vľavo od jazdca v západnej polovici jamy spočívala kostra koňa, z ktorej sa zachovali kosti nôh; ležal na bruchu s nohami vťahnutými pod telo a s hlavou na juhovýchod. V čefustiach mal zubadlo [2],

na bokoch po jednom strmeni (3) a v mieste rebier neurčiteľný železný predmet (4).

1. Menšia šálkovitá nádoba so zúženým hrdlom a neúplným, mierne lievikovite roztvoreným ústím, nad dnom a pod hrdlom začadená, vyhotovená na primitívnom hrnčiarskom kruhu z materiálu premiešaného s pieskom a sludou; pôvodný jemný povlak sa pri vyberaní a čistení nádoby čiastočne odlúpil, povrch je drsný; v. 11,5 cm, \varnothing ústia 9,8 cm, \varnothing dna 6,7 cm (obr. 37: 5).

2. Železné nomádske zubadlo v zlomkoch, pôvodne malo vo vonkajších očkách po krúžku a vo vnútorných po esovite prehnutej bočnici (obr. 37: 6).

3. Strmene:

a) Neúplný strmeň so slučkovým uchom a masívnymi ramenami kruhovitého prierezu, na spodku roztepanými; široké stúpadlo je zosilnené plastickým rebrom; v. 16,5 cm, š. 17,6 cm.

b) Celý strmeň zo slučkovým uchom, silnými ramenami a rovným stúpadlom vsadeným do dolnej roztepanej časti ramien; v. 18 cm, š. 12 cm.

4. Neurčiteľný železný predmet v siedmich zlomkoch.

H r o b 136 — pohlavie neurčiteľné. Obdĺžniková hrobová jama bola dlhá 180 cm, široká 90 cm a hlboká 160 cm. Kostra strávená. Bez nálezov.

H r o b 137 — pohlavie neurčiteľné, J—S. V obdĺžnikovej hrobovej jame, dlhej 180 cm, širokej 90 cm a hľbokej 160 cm, ktorá sa črtala v hĺbke 80 cm, ležala na chrbte v natiahnutej polohe strávená kostra. Bez nálezov.

H r o b 138 — pohlavie neurčiteľné, J—S. V obdĺžnikovej hrobovej jame, dlhej 180 cm, širokej 90 cm a hľbokej 160 cm, ktorá sa črtala v hĺbke 80 cm, ležala na chrbte v natiahnutej polohe strávená kostra. Bez nálezov.

H r o b 139 — žena, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 90 cm a hlboká 180 cm, črtala sa farebne v hĺbke 80 cm. Strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. V mieste dolnej časti ľavej ramennej kosti bol praslen (1).

1. Dvojkónický nezdobený hlinený praslen s väčším otvorom; v. 2,2 cm (obr. 40: 2).

H r o b 140 — žena, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 180 X 80 cm sa dala rozoznať v hĺbke 80 cm. Zo strávenej kostry, ktorá ležala na chrbte v natiahnutej polohe, zachovali sa lebečné, stehenné a holenné kosti. V blízkosti lebky a v mieste hrudných kostí boli perly (1).

1. Desiat rúrkovitých členených perál z náhrdelníka, zhotovených z pasty a skla modrej a žltej farby; žlté sú pozlátené (obr. 40: 1).

H r o b 141 — pohlavie neurčiteľné. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 80 cm a hlboká 140 cm, črtala sa v hĺbke 80 cm. Bola v nej úplne strávená kostra. Bez nálezov.

H r o b 142 — jazdec s koňom, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 210 cm, široká 130 cm a hlboká 200 cm, dala sa rozoznať v hĺbke 80 cm. Vo východnej časti jamy boli dve kolové jamy s priemerom 20 cm, ktoré sa zistili v hĺbke 80 cm a siahali až po dno; prvá jama bola 50 cm od južnej, druhá 40 cm od severnej steny hrobu. Na protíľahlej [západnej] strane sa kolové jamy nedali rozpoznať. Značne strávená kostra jazdca, z ktorej sa lepšie zachovali dve stehenné kosti, spočívala vo východnej [ľavej] polovici jamy na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Pri panvových kostiach sme našli ozdoby opaska (1): hlavné nákončie na vonkajšej strane ľavej stehennej kosti, ozdobnú pracku na jej vnútornej strane, vrtuľovité kovanie na vonkajšej strane pravej stehennej kosti a v ich blízkosti ostatné kovania. Na ľavom konci jazdcovho opaska bola pracka, na pravom bronzové kovanie. Zvyšky železného noža (7) ležali pozdĺž pravej stehennej kosti, konča ňôh stála nádoba (2), na jazdcových kolenách bola — ako zvyšok mäsitej potraviny — konská lebka, pyskom obrátená na juh.

Vľavo od jazdca — v západnej polovici jamy — ležala skoro úplne strávená kostra koňa na bruchu, s nohami vťahnutými pod telo a hlavou obrátenou na juhovýchod. V mieste hlavy boli ozdoby ohlávky (3), v čeľustiach zubadlo (4), po bokoch po strmeni (5) a pri ľavom strmeni železná pracka (6).

1. Súprava opaska:

a) Pozlátané liate bronzové nákončie, zdobené prelamovanými faliovitými motívmi, s dvoma výčnelkami na prípevnenie; d. 7,2 cm, š. 2,2 cm (obr. 41: 3).

b) Štyri menšie bronzové nákončia zdobené prelamovanými faliovitými motívmi, s dvoma dierkami na prípevnenie; d. 3,5 cm, š. 1,7 cm (obr. 41: 1, 2, 4, 5).

c) Dvojdielna bronzová pracka (v dvoch kusoch) so zobákovitým trňom, tylová nezdobená oválna doštička je šarnierom spojená s rámcom a sú na nej tri nity; d. 4,3 cm (obr. 41: 16).

d) Vrtuľovité bronzové liate kovanie s dierkou uprostred a stredovým vyvýšeným rebrom; d. 6,7 cm (obr. 41: 28).

e) Štrnásť bronzových liatych dvojdielných kovaní pása (z nich 10 bez príveskov) s podlhovastým otvorom uprostred; na okrajoch sú zosilnené vrúbkovaním; d. 4 cm, š. 1,2 cm (obr. 41: 6—15, 17, 18, 21, 22).

f) Tri trojlaločné chrániče dierok (dva väčšie a jeden menší), s dvoma nitmi; v. 2 cm, š. 1,6 cm (obr. 41: 23—25).

2. Asymetrický hrniec so zúženým hrdlom a neúplným, lievikovite roztvoreným ústím, nad dnom a pod hrdlom začadený, vyhotovený na hrnčiarском kruhu z materiálu premiešaného s drobným pieskom a sludou; pôvodný jemný povrchový povlak je zotretý; výzdoba pozostávajúca z troch zväzkov vlnoviek rytých trojzubým nástrojom je sotva rozoznateľná; v. 12 cm, Ø ústia 9,7 cm, Ø dna 5,5 cm (obr. 41: 36).

3. Dve celé rozety so žliabkami a torzá ďalších asi piatich roziet z ohlávky koňa; Ø 2,1 cm (obr. 41: 19, 20, 29—32, 34, 35).

4. Dvojdielne zubadlo v štyroch kusoch, vo vonkajších očkách má po krúžku a vo vnútorných po bočnici v podobe štylizovanej zvieracej hlavy; zo stredu bočníc vyčnieva štvorcové ucho; d. 23 cm (obr. 42: 3–6).

5. Strmene:

a) Úplný exemplár má nepravidelné štvorcové ucho, široké ramená a dovnútra prehnuté stúpadlo, vytvorené roztepaním a prehnutím ramien a zosilnené plastickým rebrom (obr. 42: 7).

b) Neúplný strmeň má slučkové ucho a je vyrobený podobne ako predchádzajúci (obr. 42: 8).

6. Obdĺžniková železná pracka so zobákovitým tŕňom; rozmery 6,5 X 5 cm (obr. 41: 27).

7. Neúplný železný nôž v troch zlomkoch (obr. 42: 1).

H r o b 143 — žena, J–S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 80 cm a hlboká 100 cm, črtala sa v hĺbke 80 cm. Strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Pri lebke boli torzá dvoch náušnic (1) a konča nôh nádoba (2).

1. Torzá dvoch oválnych náušnic z bronzového drôtu kruhového prierezu s esovite stočeným príveskom; d. 2,3 cm (obr. 40: 3, 4).

2. Asymetrický začadený hrniec so zúženým hrdlom a mierne roztvoreným ústím, vyhotovený na hrnčiarskom kruhu z dobre vyplaveného materiálu, pod hrdlom a na maximálnom vydutí zdobený troma zväzkami nepravidelne rytých vlnoviek; v. 10,6 cm, Ø ústia 9,2 cm, Ø dna 5,5 cm (obr. 40: 7).

H r o b 144 — muž, J–S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 90 cm a hlboká 100 cm, črtala sa v hĺbke 80 cm. Kostra silného muža ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela, lebka bola obrátená obličajovou stranou na západ. Na vonkajšej strane stehennej kosti bolo torzo železného noža (1) a konča nôh stála nádoba (2).

1. Torzo železného noža s jedným ostrím a výrazne oddeleným tŕňom, so zvyškami drevenej pošvy; d. 7,2 cm.

2. Typologicky najmladšia nádoba pohrebiska — so zúženým hrdlom a zosilneným roztvoreným ústím, vyhotovená na hrnčiarskom kruhu z dobre vyplaveného materiálu; je tmavošedá, miestami začadená, od hrdla po maximálne vydutie zdobená vodorovne rytými širokými ryhami; v. 10,6 cm, Ø ústia 10 cm, Ø dna 7,2 cm (obr. 40: 8).

H r o b 145 — dieťa, J–S. V obdĺžnikovej hrobovej jame, dlhej 170 cm, širokej 90 cm a hlbokaj 140 cm, ktorá sa črtala v hĺbke 80 cm, ležala na chrbte v natiahnutej polohe spráchnivená kostra. Bez nálezo v.

H r o b 146 — žena, J–S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 190 cm, široká 90 cm a hlboká 160 cm, dala sa rozoznať v hĺbke 80 cm. Kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. V západnej stene a čiastočne pozdĺž južnej a severnej steny sa v hĺbke 130 cm zistilo drevené rámovanie (d. 175 cm, š. 30 cm) v podobe čierneho pá-

sa, hrubého 6—8 cm. Na strávených prstových článkoch pravej i ľavej ruky bolo po jednom prsteni (1), na hrudných kostiach perly (2) a niže pravej ruky torzo železného noža (3).

1. Dva prstene: jeden z bronzového drôtu kruhového prierezu, druhý otvorený z troch tenkých bronzových drôtov kruhového prierezu; \varnothing 2 cm a 2,1 cm (obr. 40: 5a).

2. Náhrdelník z pozlátených sklenených perál modrej a žltej farby (obr. 40: 5).

3. Torzo železného noža so zvyškami drevenej pošvy (obr. 40: 6).

H r o b 147 — dieťa, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 80 cm a hlboká 90 cm, črtala sa v hĺbke 80 cm. Strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Bez nálezov.

H r o b 148 — pohlavie neurčiteľné, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 190 cm, široká 90 cm a hlboká 100 cm, črtala sa v hĺbke 80 cm. Strávená kostra ležala na chrbte. Bez nálezov.

H r o b 149 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 90 cm a hlboká 100 cm, dala sa rozoznať v hĺbke 80 cm. Strávená kostra bola porušená buldozérom. Bez nálezov.

H r o b 150 — pohlavie nezistiteľné, S—J. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 80 cm a hlboká 90 cm, sa črtala v hĺbke 80 cm. Strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe. Bez nálezov.

H r o b 151 — pohlavie nezistiteľné, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 90 cm a hlboká 100 cm, sa črtala v hĺbke 80 cm. Ležala v nej strávená kostra. Bez nálezov.

H r o b 152 — pohlavie neurčiteľné, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 100 cm a hlboká 120 cm, sa črtala v hĺbke 80 cm. Ležala v nej na chrbte v natiahnutej polohe strávená kostra, zachovali sa iba stehenné kosti. Bez nálezov.

H r o b 153 — pohlavie neurčiteľné, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 90 cm a hlboká 140 cm, črtala sa v hĺbke 110 cm. Ležala v nej úplne strávená kostra, zachovali sa po nej iba biele pruhy. Konča nôh sa našla nádoba (1).

1. Symetrický tehlovočervený, miestami začadený hrniec so zúženým hrdlom a lievikovite roztvoreným neúplným ústím, vyhotovený na hrničarskom kruhu z dobre vyplaveného materiálu, pôvodný povrchový povlak má zotretý, pod hrdlom a na maximálnom vydutí je zdobený dvoma zväzkami vlnoviek a pásom vodorovne rytých línií, nad dnom vertikálnymi žliabkami; v. 12,7 cm, \varnothing ústia 9,8 cm, \varnothing dna 6,7 cm.

H r o b 154 — žena, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 100 cm a hlboká 170 cm, črtala sa v hĺbke 110 cm. Strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe. Pri lebke bolo torzo náušnice (1) a konča nôh stála nádoba (2).

1. Torzo oválnej náušnice z bronzového drôtu kruhového prierezu, zosilnenej na oblúkoch prstencami; príviesok chýba; d. 2,5 cm.

2. Hrniec so zúženým hrdlom a lievikovite roztvoreným ústím, vy-

hotovený na hrnčiarskom kruhu z materiálu pomiešaného s pieskom a sludou; farba povrchu tehlovočervená, miestami s tmavšími škvrnami, pôvodný jemný povlak je zotretý spolu s výzdobou, ktorú tvoril zväzok vlnoviek a pás vodorovných rytých línií; v. 13 cm, Ø ústia 11,1 cm, Ø dna 7,2 cm (obr. 36: 7).

H r o b 155 — jazdec s koňom, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 260 cm, široká 150 cm a hlboká 170 cm, črtala sa v hĺbke 110 cm. Vo východnej (ľavej) polovici jamy bola úplne strávená kostra jazdca. V mieste panvových kostí sme našli bronzové kovania opaska (1) a na prstoch ruky bronzový prsteň, ktorý sa pri vyberaní rozpadol.

Veľmi strávená kostra koňa bola vľavo od jazdca, v západnej polovici jamy, ležala s nohami vtiahnutými pod telo, s hlavou na juh. V čeľustiach koňa bolo hrdzou rozožraté zubadlo, na bokoch zvisle strmeňov (2), vedľa ľavého strmeňa železná pracka zo sedla (3) a medzi prednými a zadnými nohami črepy nádoby (4), ktorú sa podarilo rekonštruovať.

1. Súprava opaska:

a) Široké bronzové prelamované pásové nákončie z dvoch kusov, zdobené úponkami, s dvoma otvormi pre nity; d. 7,7 cm, š. 2,2 cm (obr. 43: 2).

b) Menšie nákončie, bočného remeňa, zdobené úponkovým motívom, s dvoma otvormi pre nity; d. 4,2 cm, š. 1,4 cm (obr. 43: 18).

c) Dvojdielna bronzová pracka s oválnym rámcom a zobákovitým trňom, spojená šarnierom s tylovou, na jednej strane oválnou doštičkou, zdobená úponkovým ornamentom; k remeňu bola pripojená dvoma nitmi; d. 5 cm (obr. 43: 7).

d) Šesť bronzových liatych dvojdielnych kovaní z pásu, z toho štyri bez závesku; zdobené sú prelamovaným úponkovým motívom a majú po dva nity na pripevnenie; d. 4,2 cm (obr. 43: 1, 3, 11, 15, 16, 20).

e) Prievlečka z bronzového plechu s dvoma nitmi; d. 3,2 cm, š. 1,2 cm (obr. 43: 19).

f) Deväť trojuholníkových chráničov dierok (tri väčšie a šesť menších), zdobených rastlinným motívom; s dvoma nitmi; d. 1,7 cm, š. 1,3 cm (obr. 43: 4—6, 8—10, 12—14).

2. Zo zubadla a dvoch strmeňov sa zachovali iba torzá, podľa ktorých usudzujeme, že boli podobné ako v predošlých hroboch (obr. 43: 22).

3. Obdĺžniková železná pracka so zobákovitým trňom; d. 5,6 cm, š. 4 cm (obr. 43: 21).

4. Väčší asymetrický hrniec so zúženým hrdlom a lievikovite roztvoreným neúplným ústím, vyhotovený na hrnčiarskom kruhu z dobre vyplaveného materiálu; svetlošedý, miestami so svetlejšími škvrnami, nad dnom začadený; pôvodný povlak s výzdobou je zotretý; v. 14,7 cm, Ø ústia 12 cm, Ø dna 6,4 cm (obr. 43: 23).

H r o b 156 — pohlavie neurčiteľné. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 100 cm a hlboká 170 cm, dala sa rozoznať v hĺbke

110 cm. Súdiac podľa bielych pruhov po spráchnivených kostiach pochovaný ležal na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Bez nálezov.

H r o b 157 — pohlavie neurčiteľné. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 70 cm a hlboká 120 cm, sa dala rozoznať v hĺbke 110 cm. Súdiac podľa bielych pruhov po spráchnivených kostiach pochovaný ležal na chrbte v natiahnutej polohe. Bez nálezov.

H r o b 158 — pohlavie neurčiteľné. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 200 cm, široká 100 cm a hlboká 130 cm, sa črtala v hĺbke 110 cm. Pochovaný ležal na chrbte, kostra bola strávená. Bez nálezov.

H r o b 159 — pohlavie neurčiteľné. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 170 cm, široká 70 cm a hlboká 140 cm, črtala sa v hĺbke 110 cm. Strávená kostra ležala na chrbte. Bez nálezov.

H r o b 160 — pohlavie neurčiteľné, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 80 cm a hlboká 140 cm, črtala sa v hĺbke 110 cm. Strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe s rukami pozdĺž tela. Konča strávených nôh stála nádoba (1).

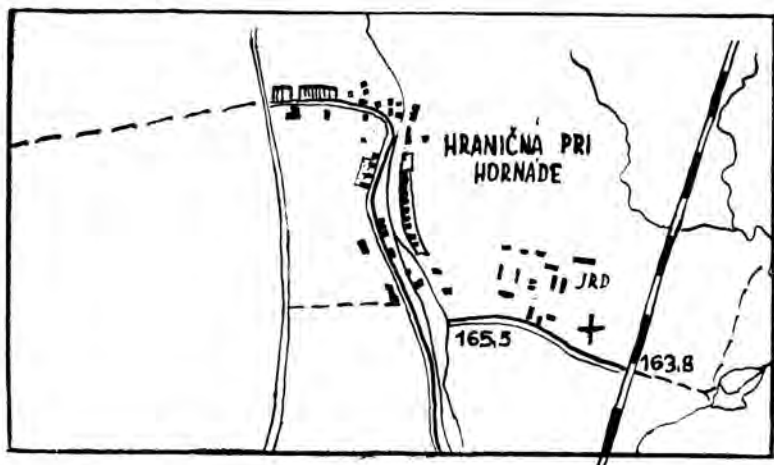
1. Tmavošedý, miestami začadený menší hrniec so zúženým hrdlom a neúplným, lievikovite roztvoreným ústím, vyhotovený na hrnčiar-skom kruhu; pôvodný povlak je zotretý, bez výzdoby; v. 10 cm, \varnothing ústia 7,5 cm, \varnothing dna 5,2 cm.

H r o b 161 — muž, J—S. Obdĺžniková hrobová jama s rozmermi 250 X 90 cm sa črtala v hĺbke 110 cm. Strávená kostra silného muža ležala na chrbte v natiahnutej polohe. Bez nálezov.

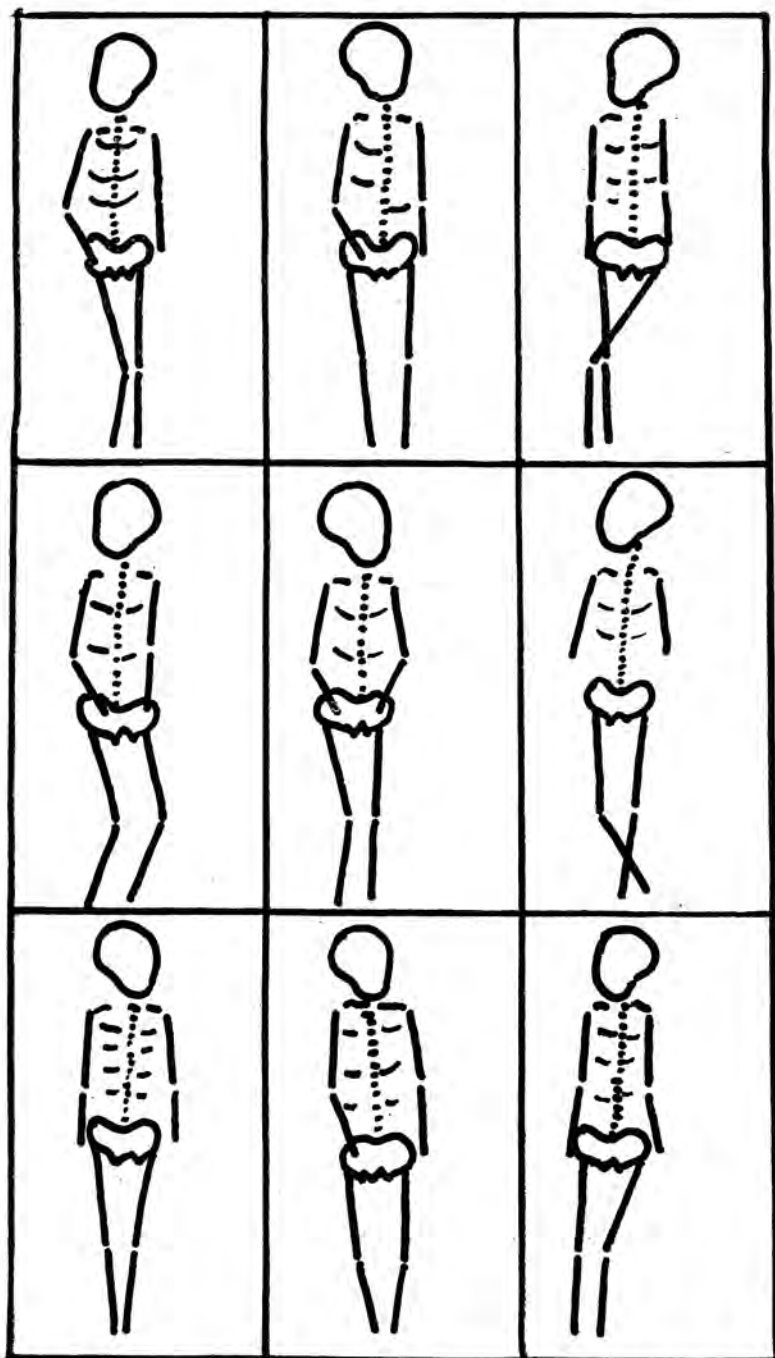
H r o b 162 — pohlavie neurčiteľné. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 80 cm a hlboká 170 cm, črtala sa v hĺbke 110 cm. Strávená kostra ležala na chrbte. Bez nálezov.

H r o b 163 — pohlavie neurčiteľné, J—S. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 250 cm, široká 80 cm a hlboká 170 cm, črtala sa v hĺbke 170 cm. Strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe. Bez nálezov.

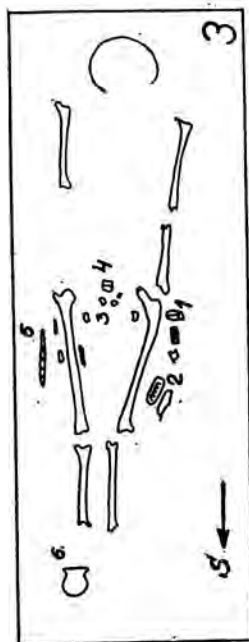
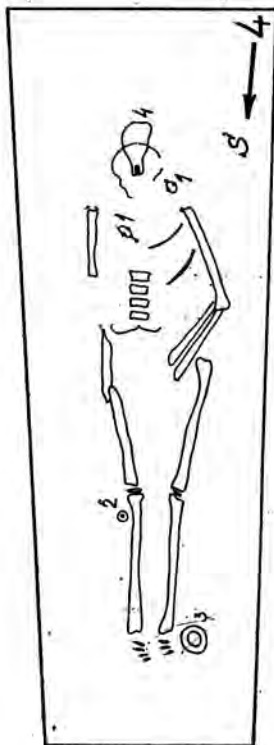
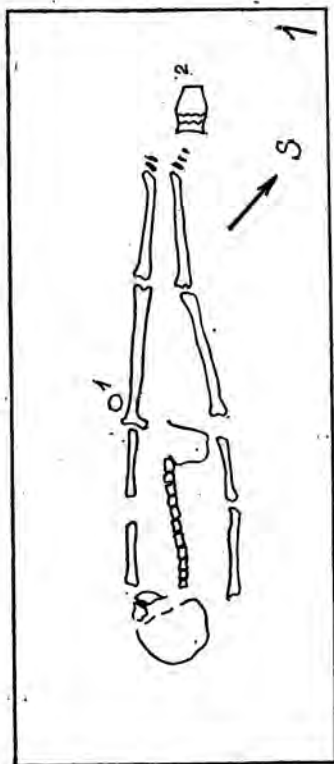
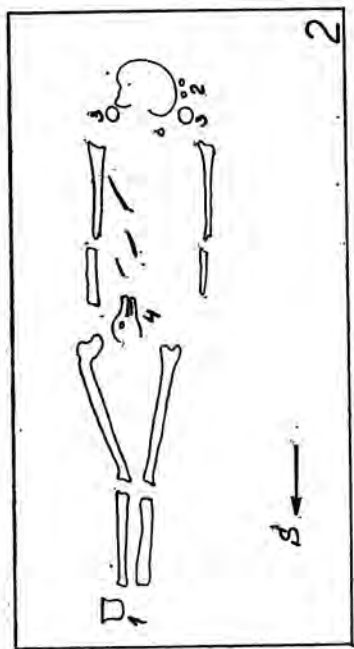
H r o b 164 — pohlavie neurčiteľné. Obdĺžniková hrobová jama, dlhá 180 cm, široká 80 cm a hlboká 140 cm, dala sa rozoznať v hĺbke 110 cm. Strávená kostra ležala na chrbte v natiahnutej polohe. Bez nálezov.

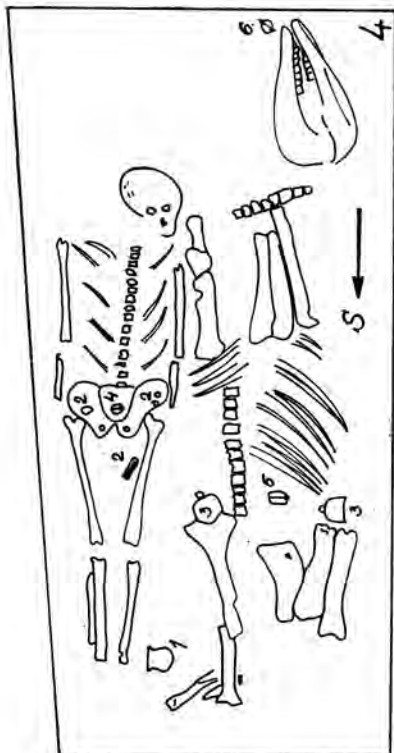
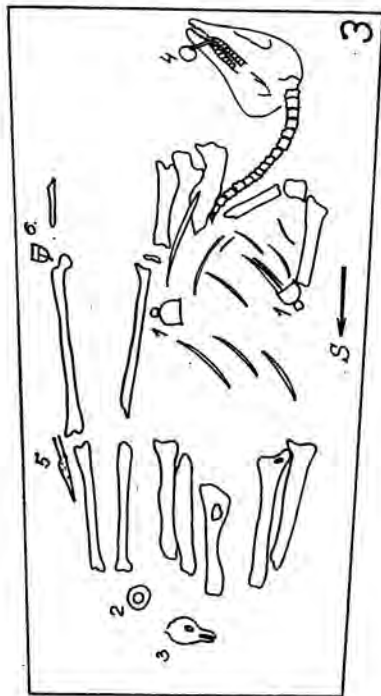
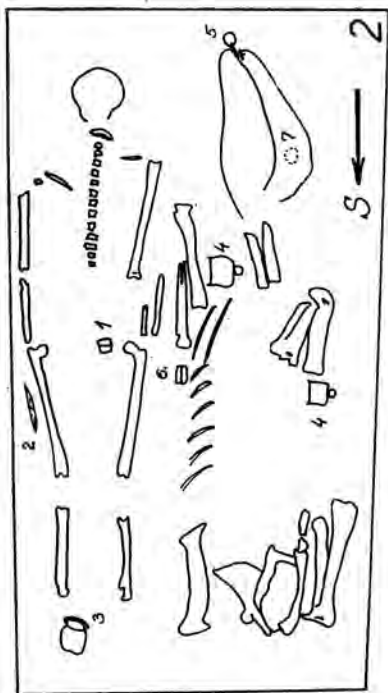
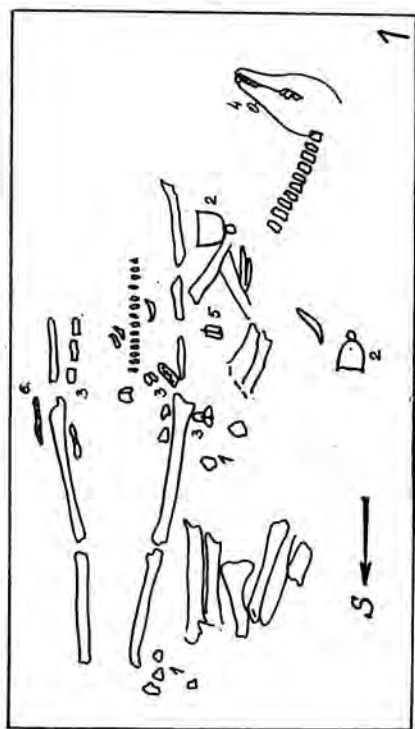
Obr. 1. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Situačný náčrt lokality.
Nálezisko pohrebiska označené +.

Obr. 2. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Poloha kostier na pohrebisku.

Obr. 3. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Ukážky hrobov. 1 — hrob 23; 2 — hrob 121;
3 — hrob 87; 4 — hrob 12.

Obr. 4. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Ukážky jazdeckých hrobov.
 1 — hrob 25; 2 — hrob 81; 3 — hrob 95; 4 — hrob 22.

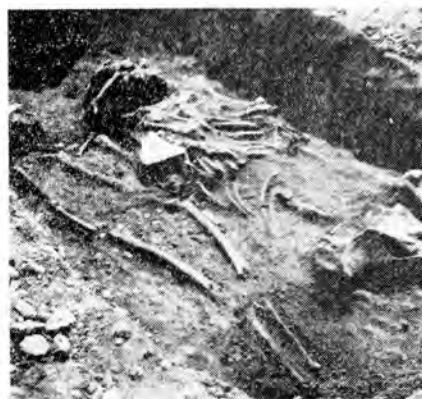
Obr. 5. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. 1 — hrob 14; 2 — hrob 16.

1

2

3

4

5

6

Obz. 6. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. 1 — hrob 17; 2 — hrob 18; 3 — hrob 21;
4 — hrob 35; 5 — hrob 41; 6 — hrob 81.

1

2

3

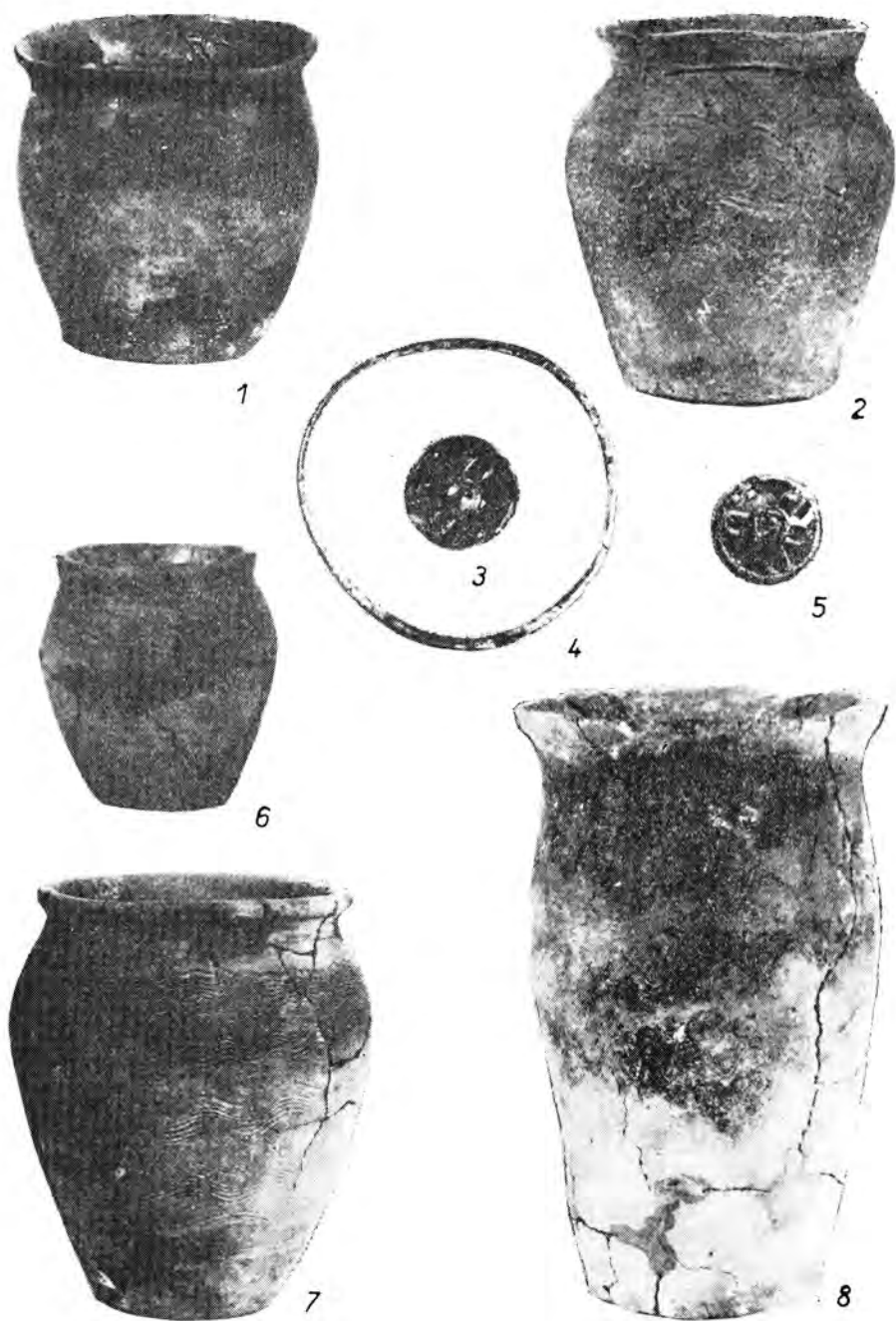

4

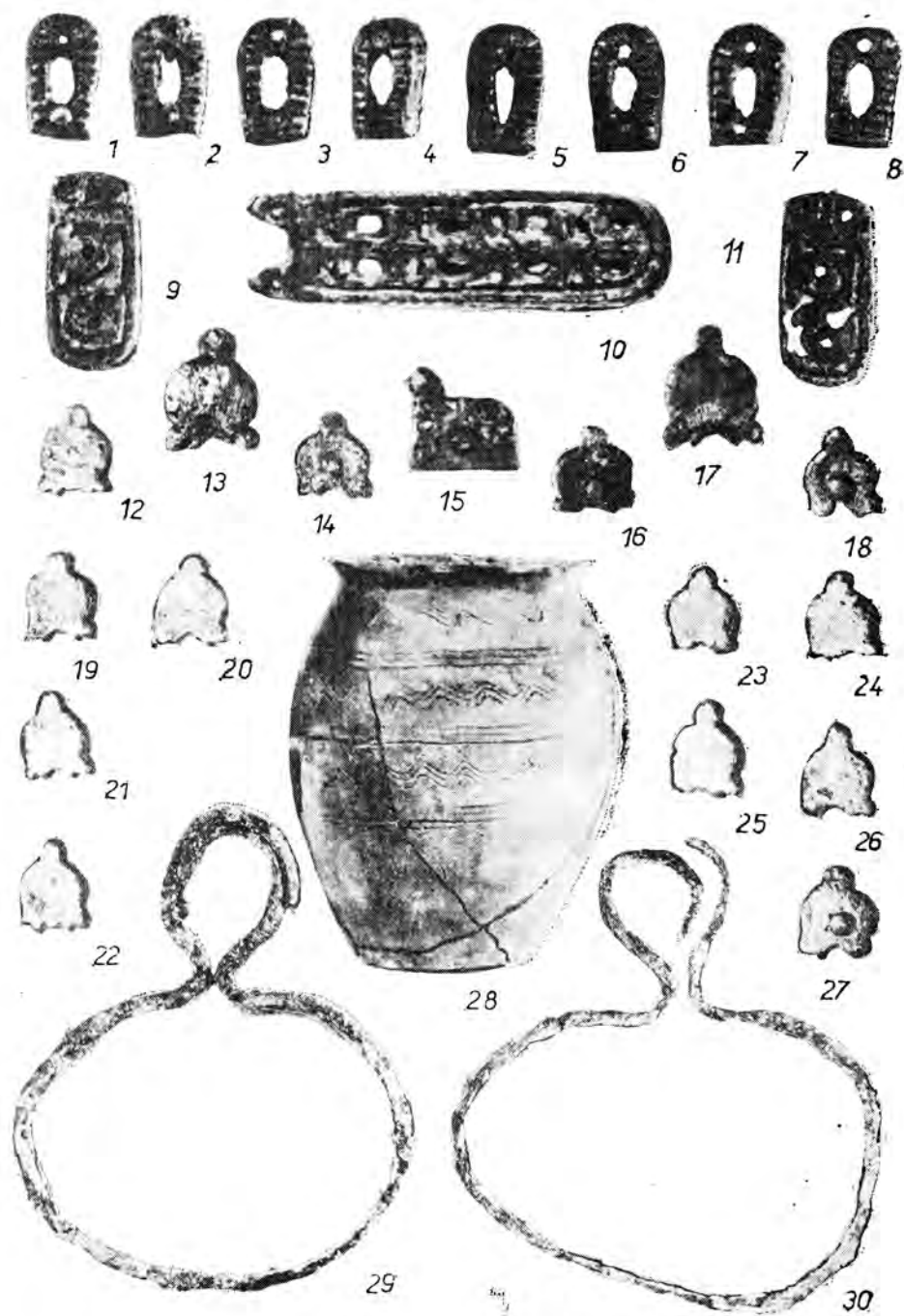
Obr. 7. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. 1 — hrob 22; 2 — hrob 25; 3 — hrob 58;
4 — hrob 80.

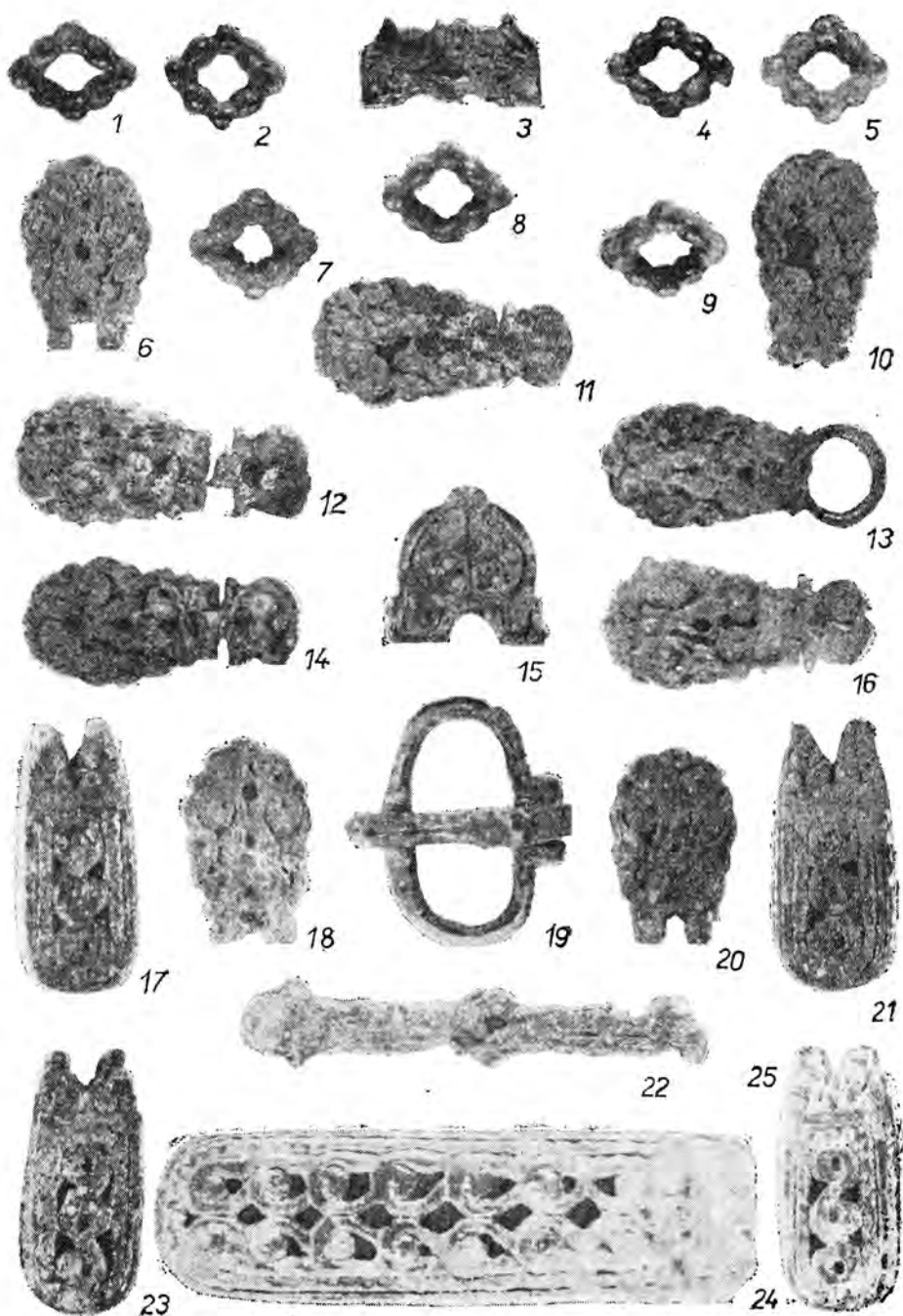
Obr. 8. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. 1, 2 — zber (hrob 10?); 3—6 — hrob 12; 7, 9 — hrob 14; 8 — hrob 15.

Obr. 9. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. 1 — hrob 15; 2—5 — hrob 18; 6 — hrob 20;
7 — hrob 19; 8 — hrob 17.

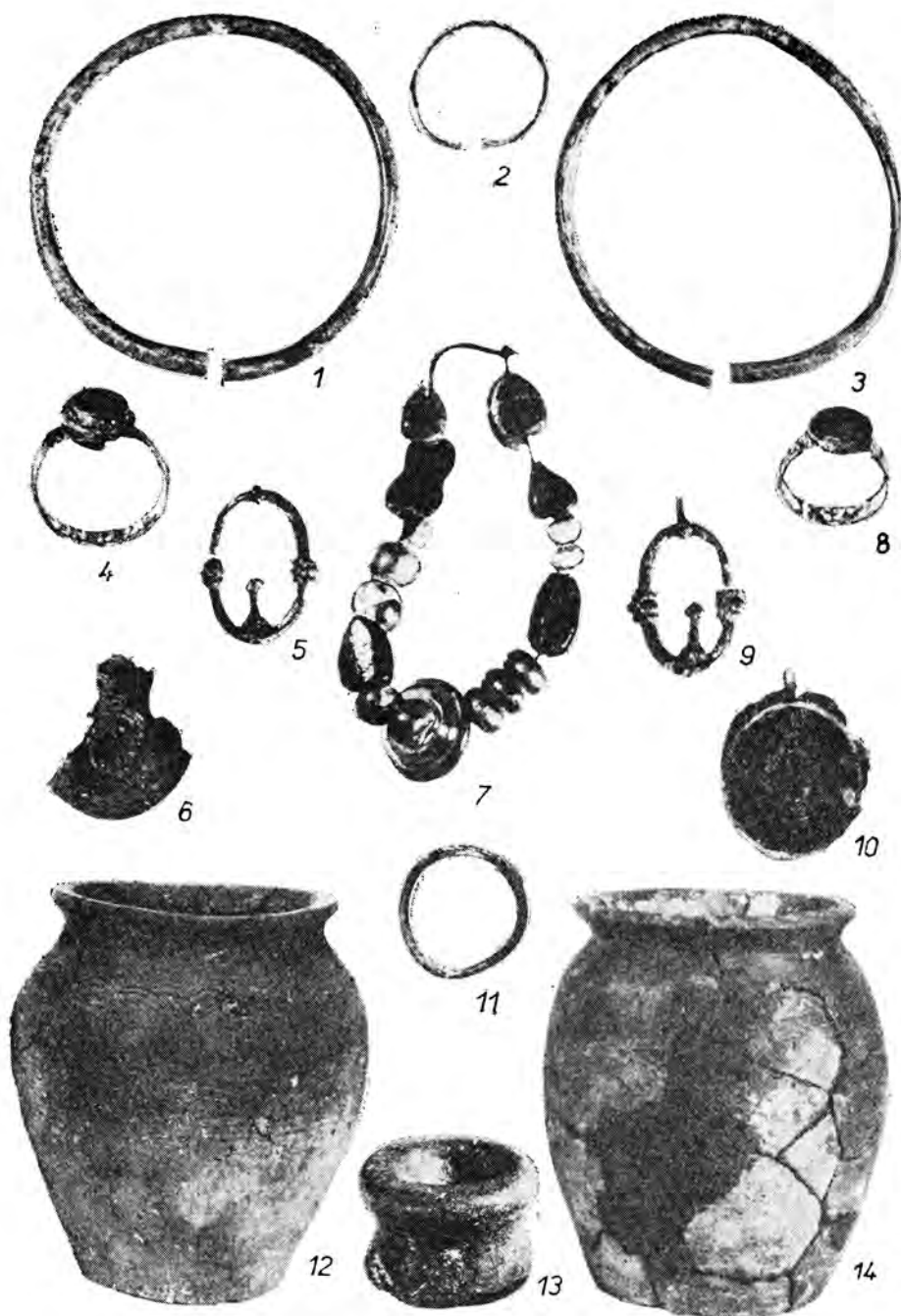
Obr. 10. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. 1—27 — hrob 20; 28—30 — hrob 21.

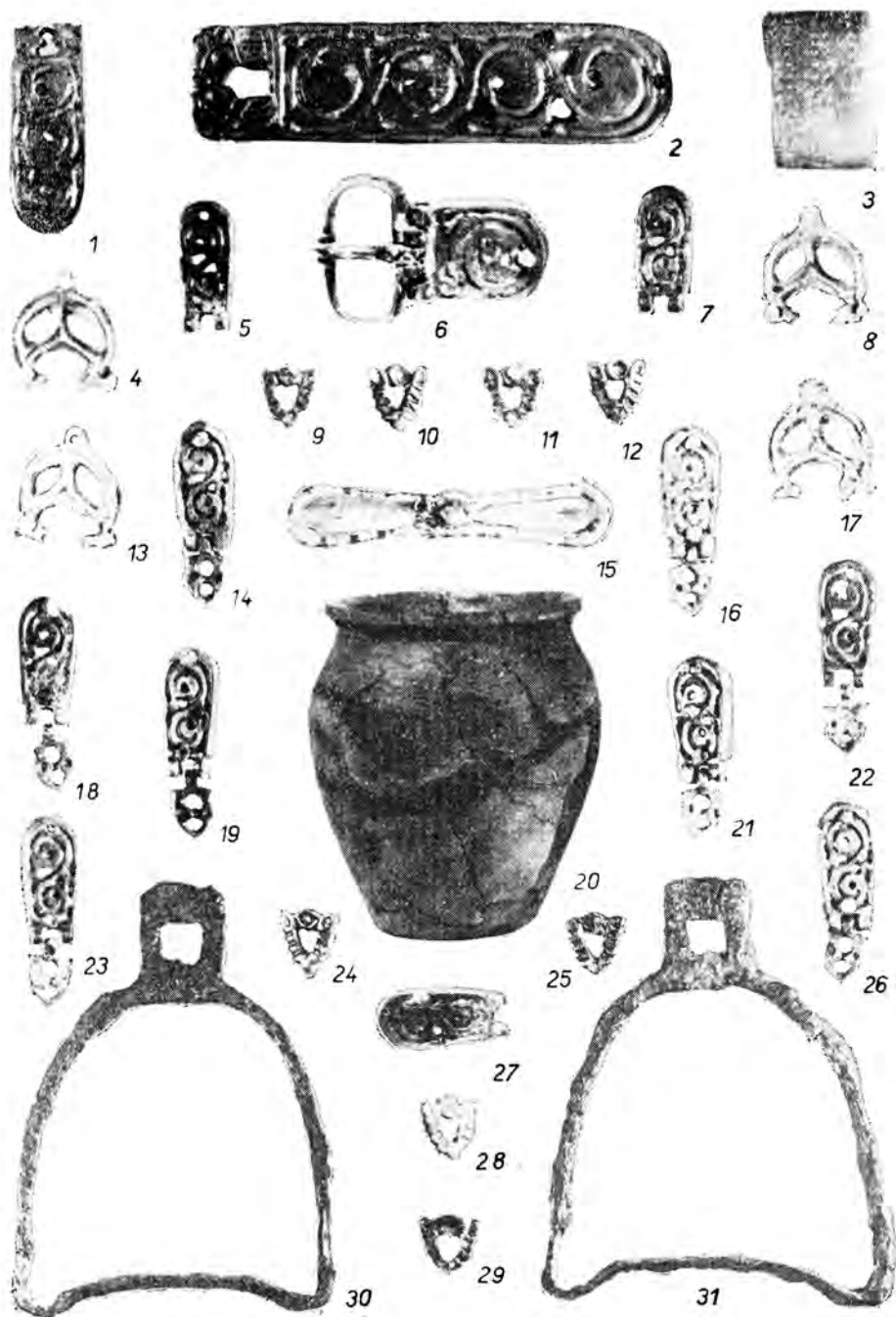
Obr. 11. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Ozdoby opaska z hrobu 21.

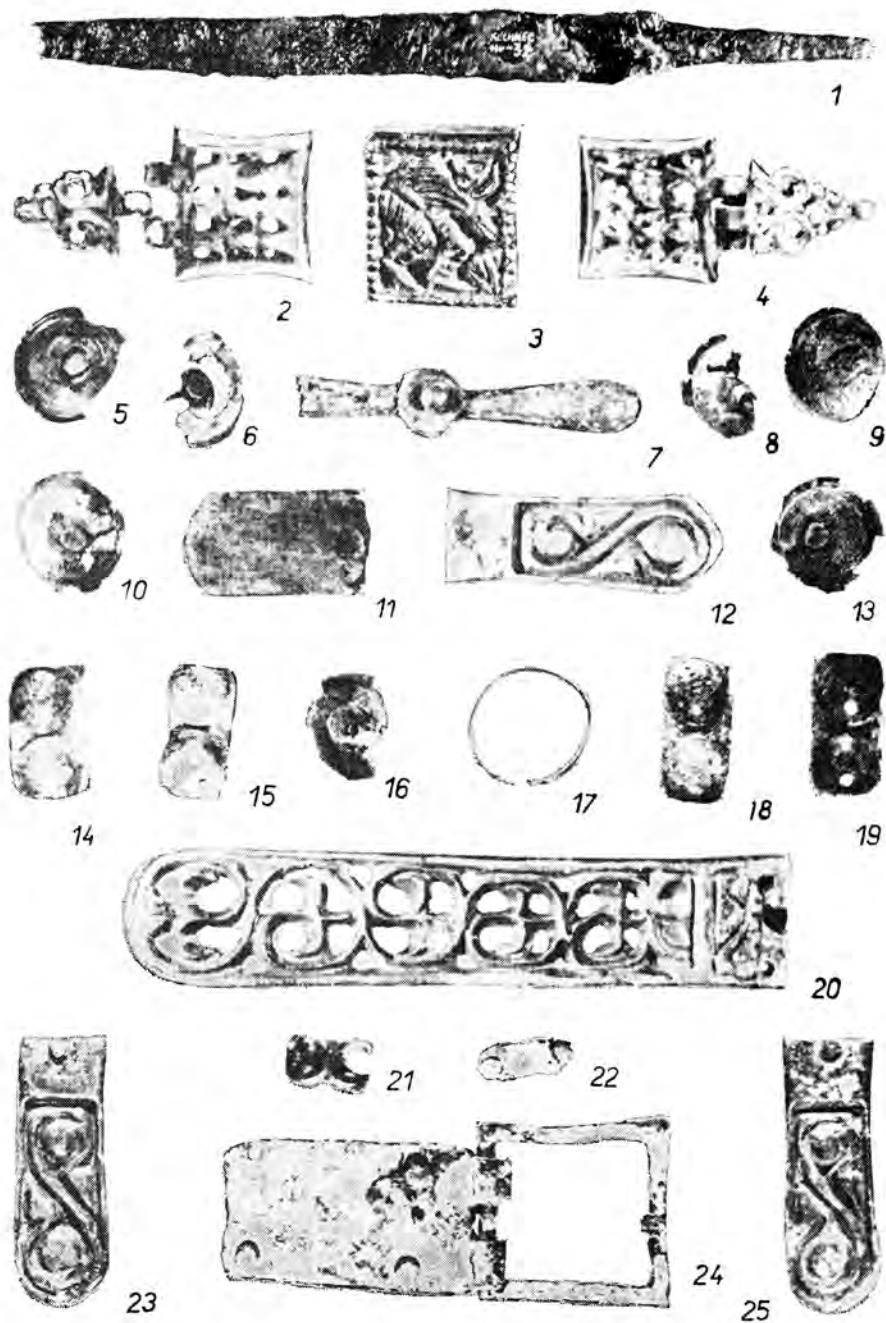
Obr. 12. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. 1—3, 5—6 — hrob 22; 4 — hrob 26.

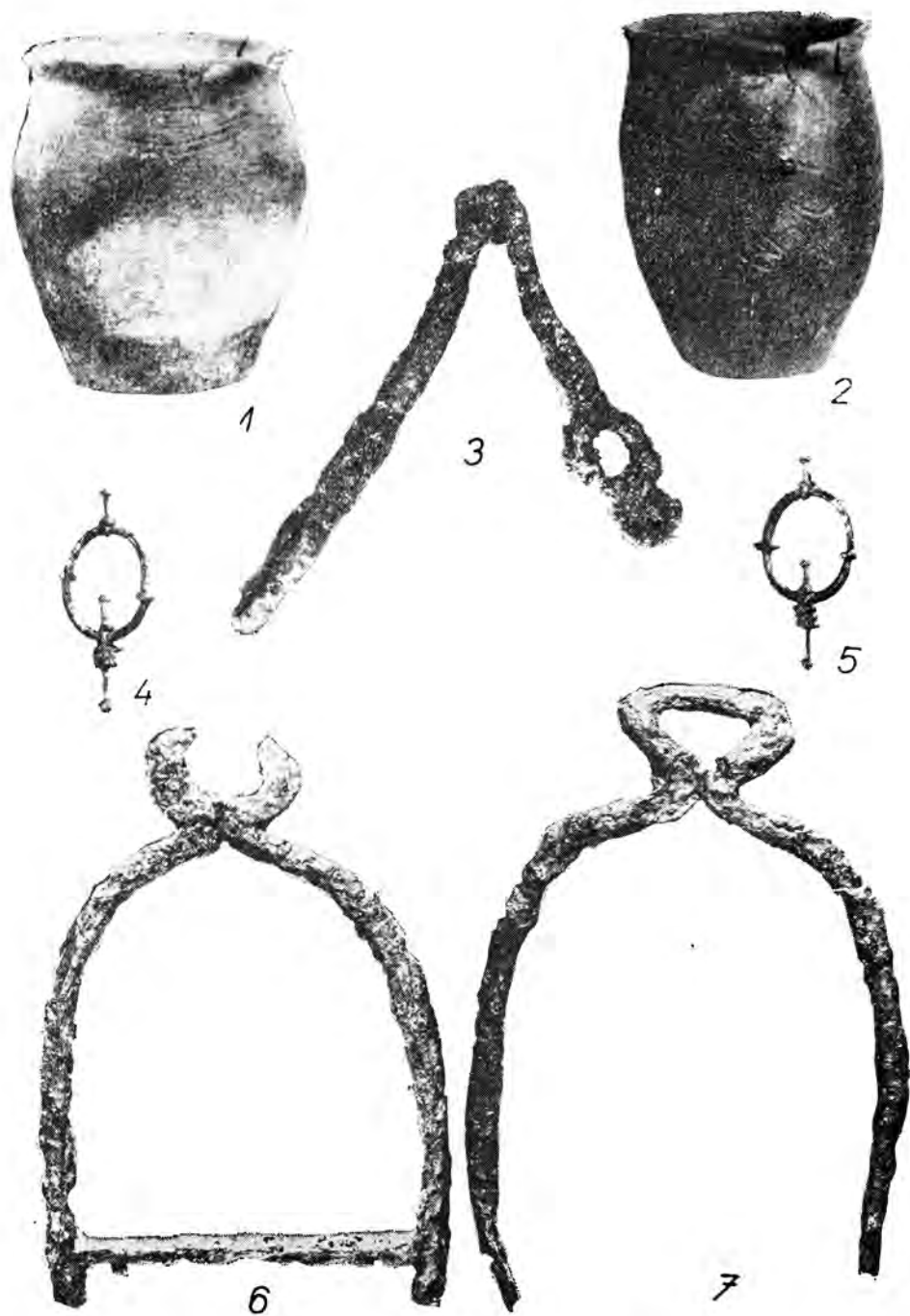
Obr. 13. Hraničná pri Hornáde—Kechnec.
 1—10, 12 — hrob 24; 11, 14 — hrob 23; 13 — hrob 31.

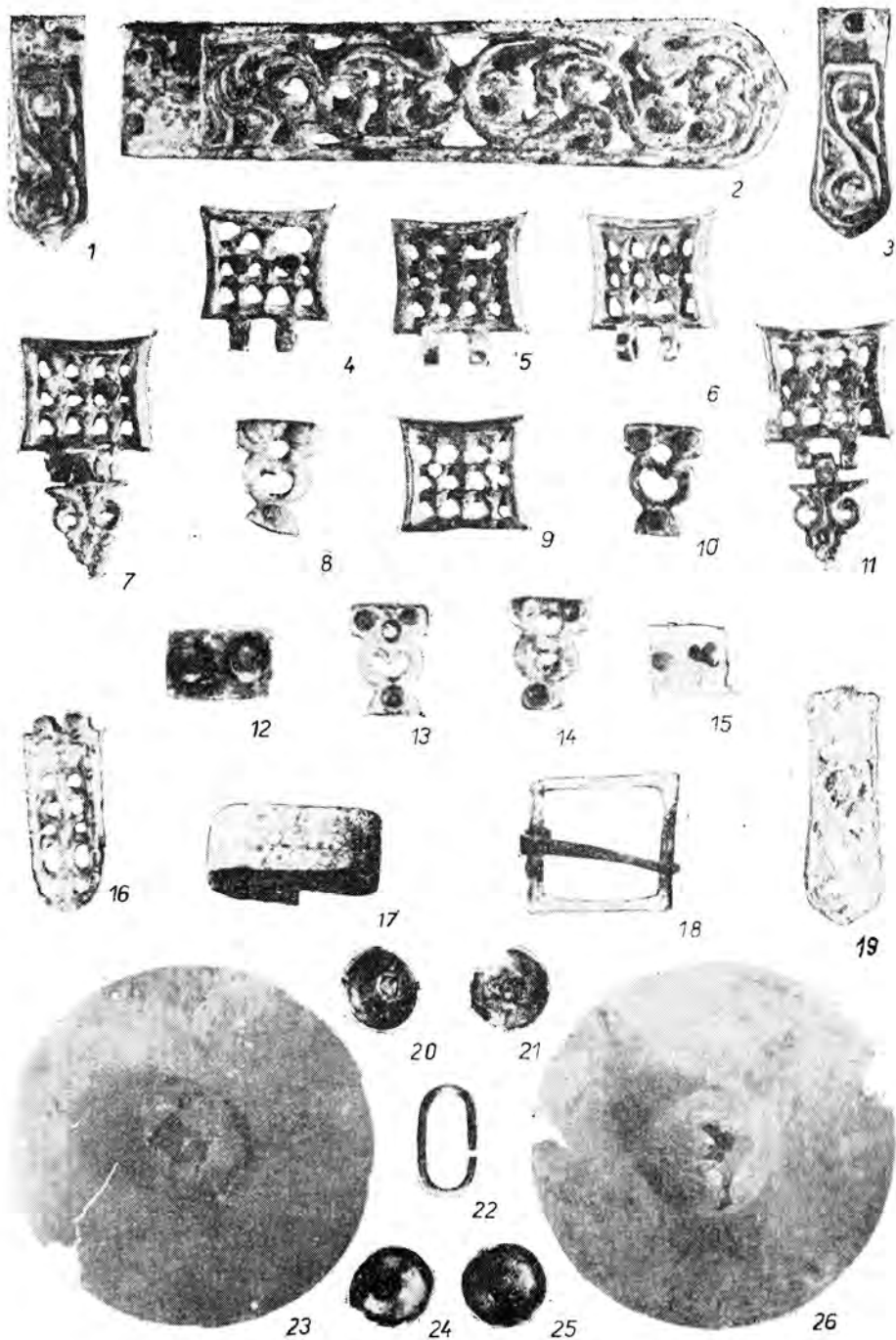
Obr. 14. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 25.

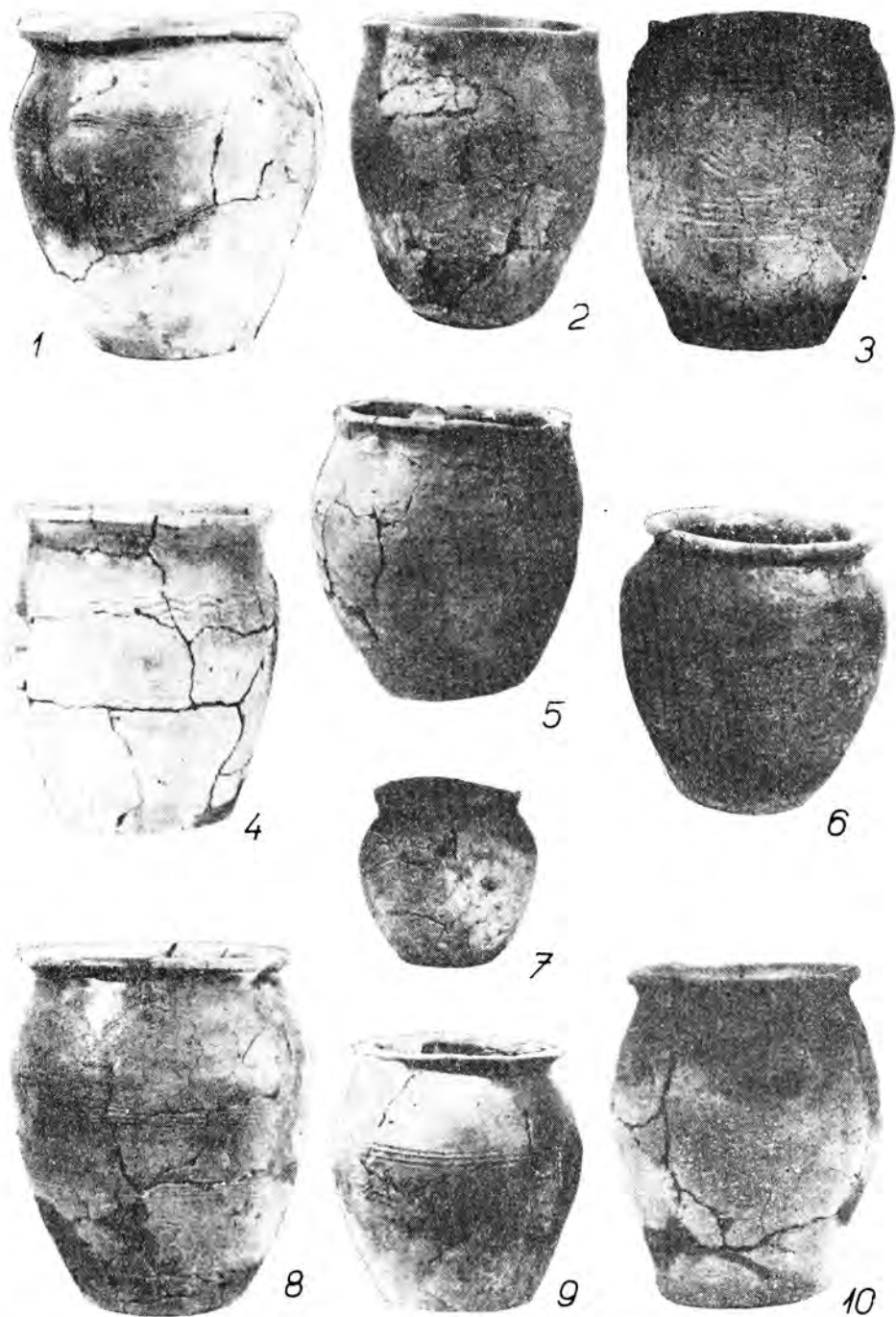
Obr. 15. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 32.

Obr. 16. Hraničná pri Hornáde—Kechec.
 1, 4, 5 — hrob 35; 2 — hrob 34; 3, 6, 7 — hrob 32.

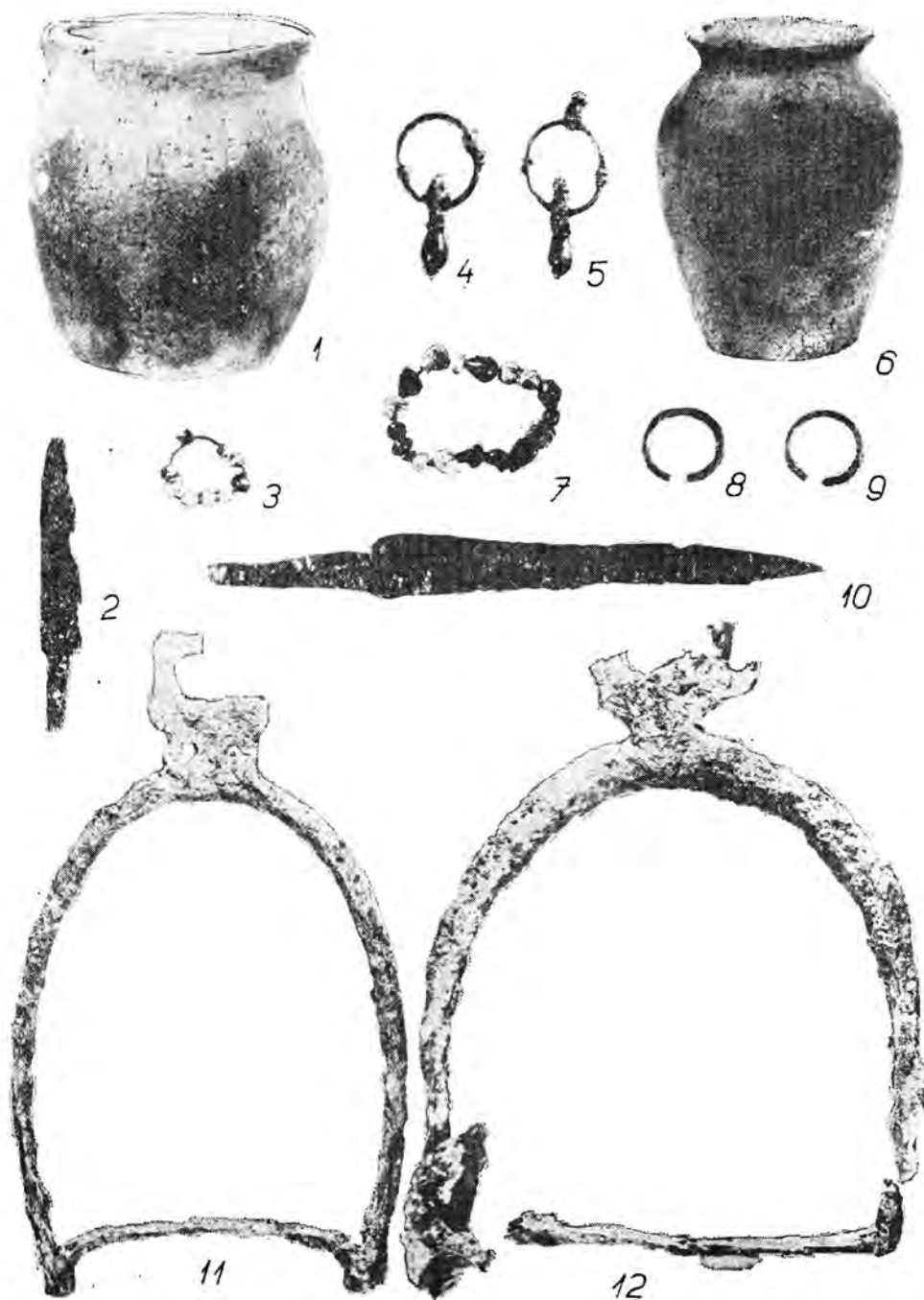
Obr. 17. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 41.

Obr. 18. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. 1 — hrob 37; 2 — hrob 42; 3 — hrob 48; 4 — hrob 49; — 5 — hrob 51; 6 — hrob 53; 7 — hrob 38; 8 — hrob 52; 9 — hrob 55; 10 — hrob 50.

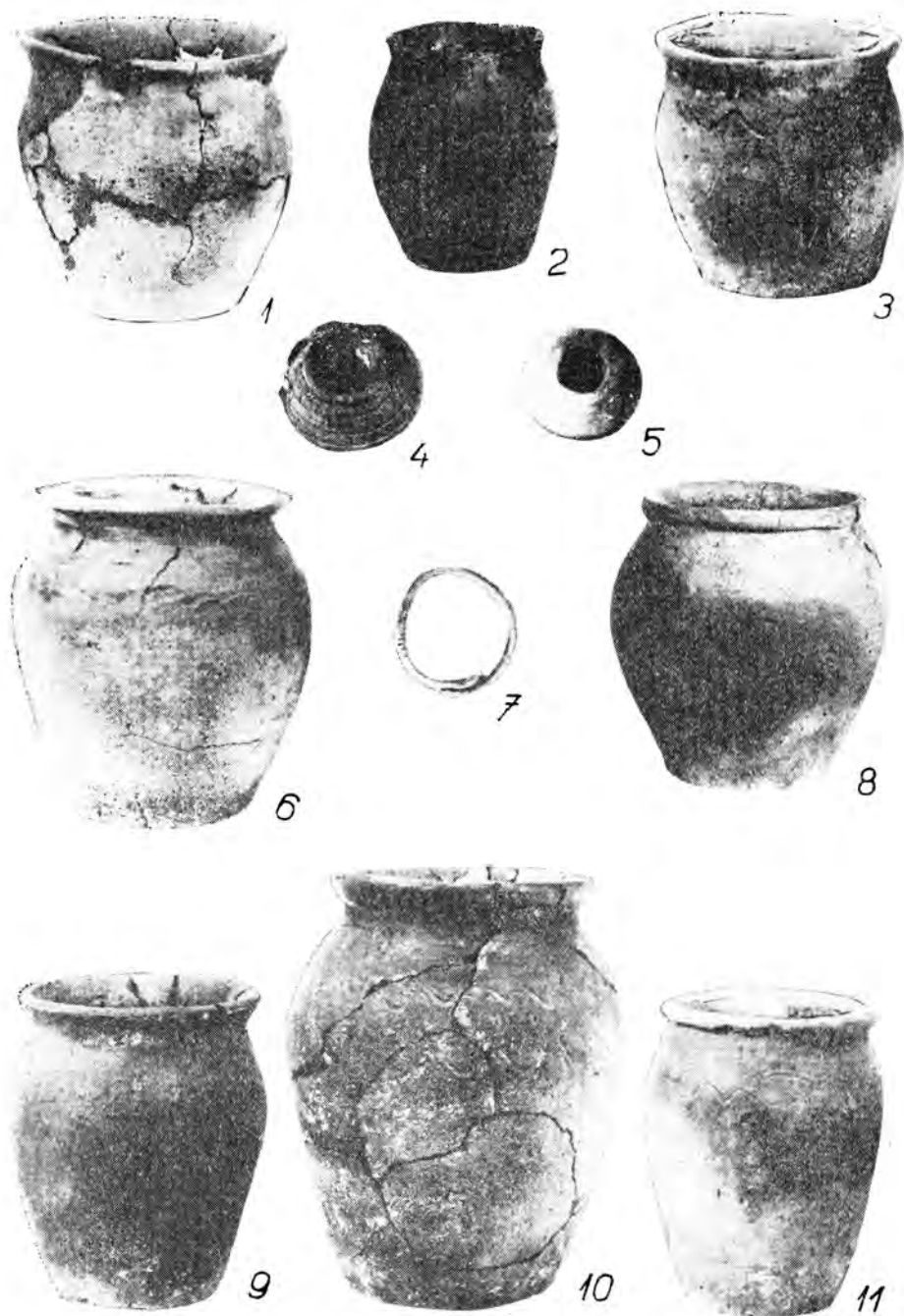

Obr. 19. Hraničná pri Hornáde—Kechnec.
 1-7 — hrob 54; 8 — hrob 58; 9 — hrob 59; 10 — hrob 66.

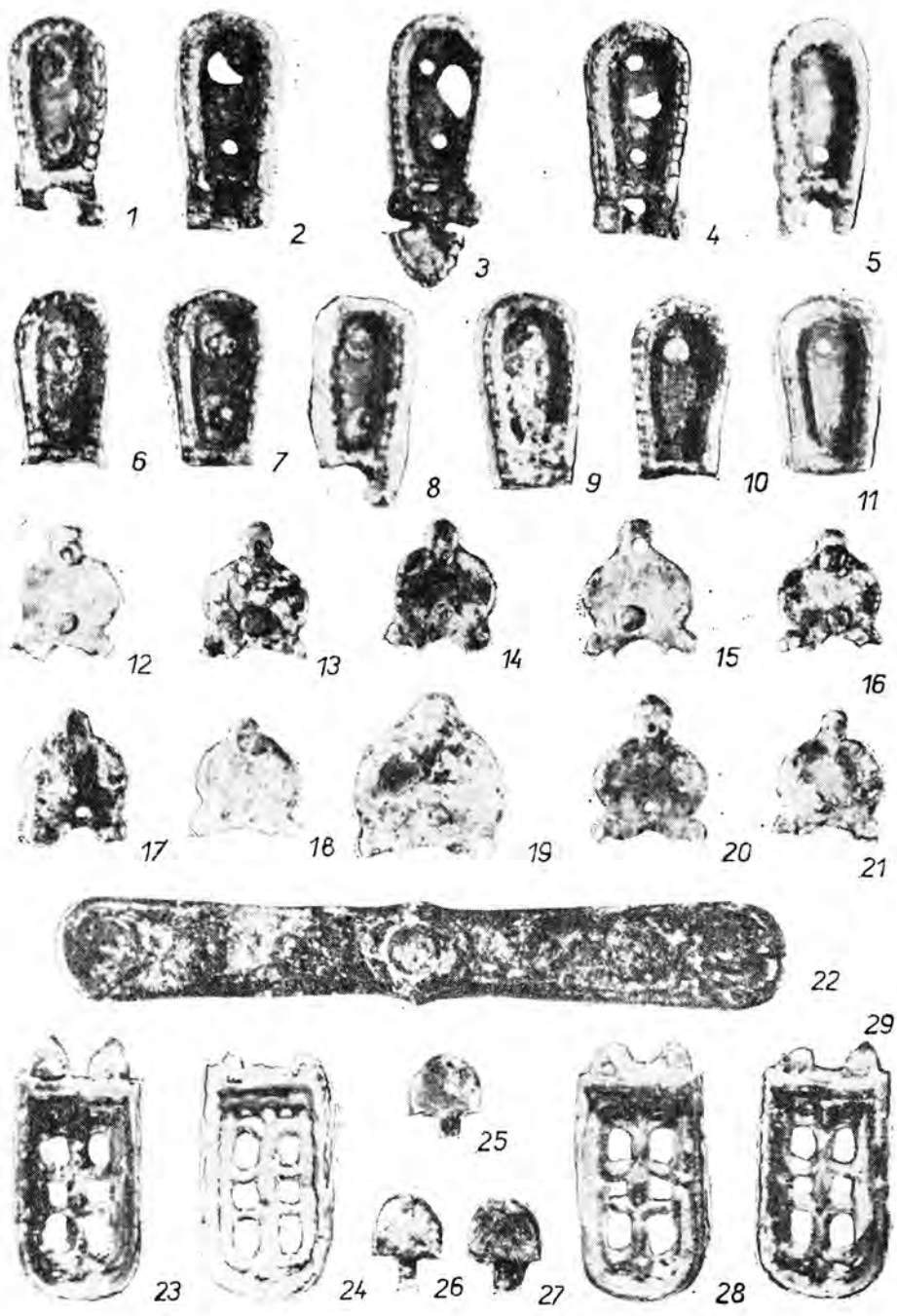

Obr. 20. Hraničná pri Hornáde—Kechnec.

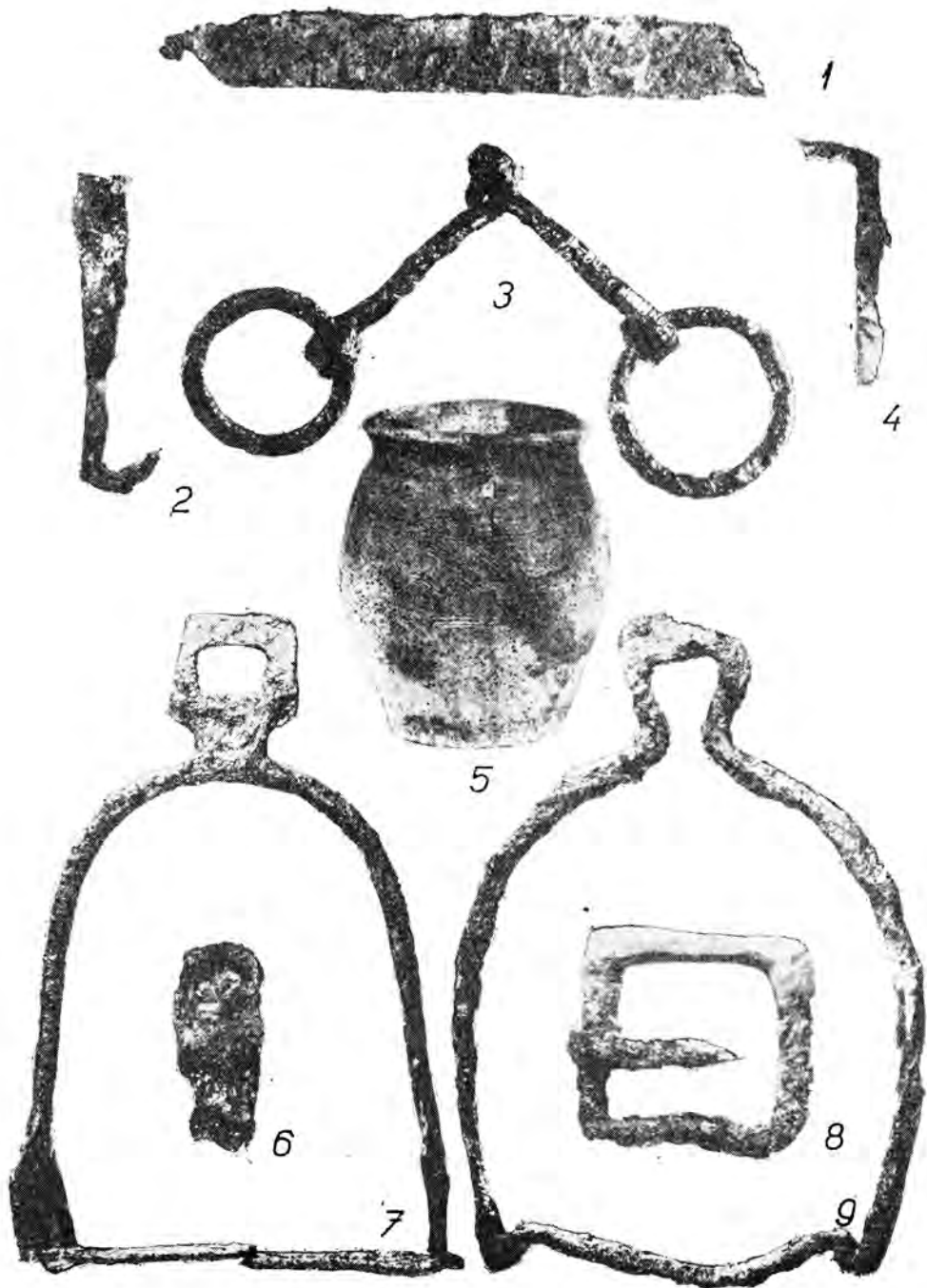
1—3 — hrob 56; 4—6 — hrob 67; 7—9 — hrob 65; 10—12 — hrob 41.

Obr. 21. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. 1 — hrob 68; 2 — hrob 69; 3 — hrob 73;
 4 — hrob 71; 5 — hrob 78; 6 — hrob 74; 7 — hrob 70; 8 — hrob 75; 9 — hrob 77;
 10 — hrob 72; 11 — hrob 79.

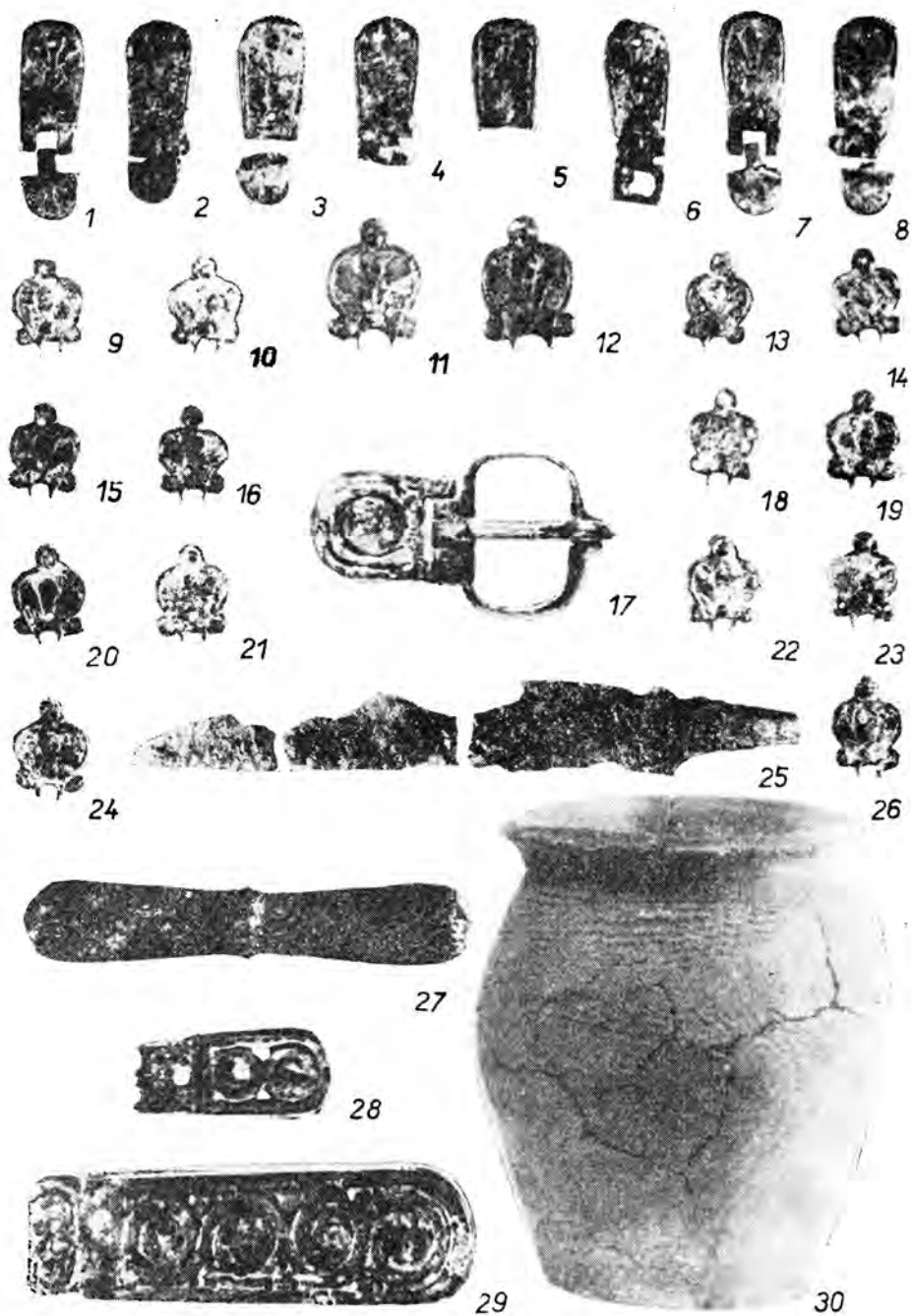
Obr. 22. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 80.

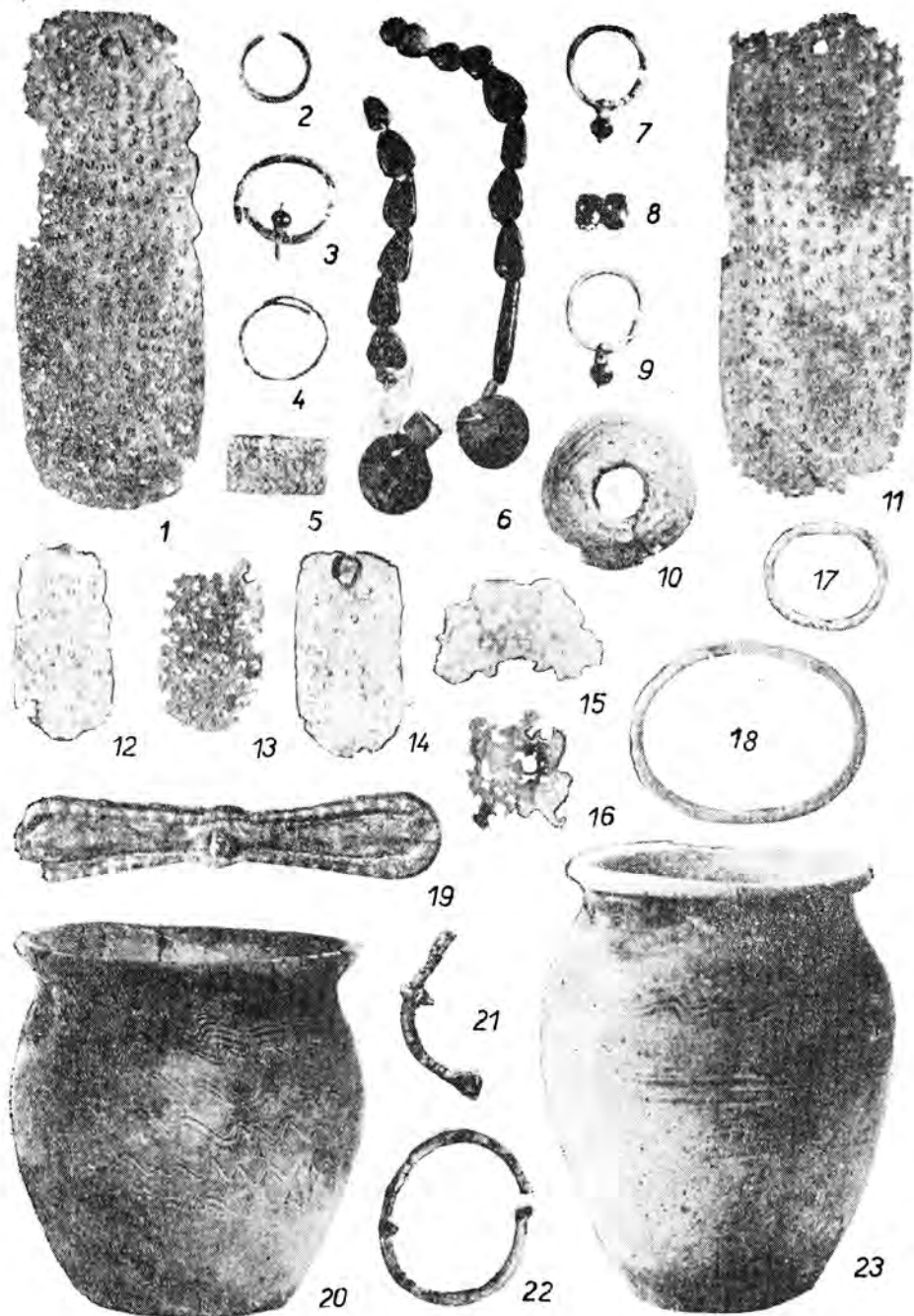
Obr. 23. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 80.

Obr. 24. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 81.

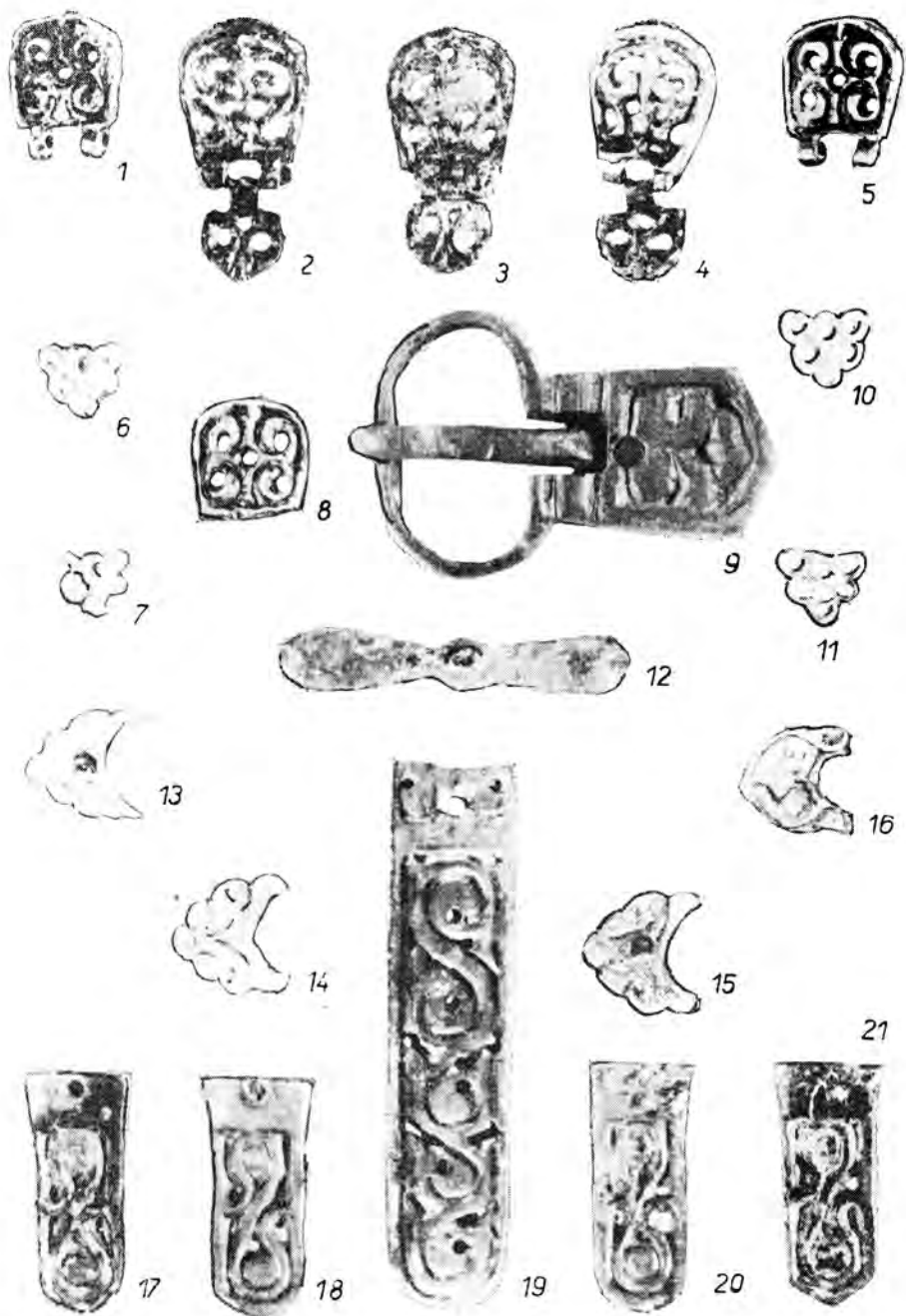
Obr. 25. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 87.

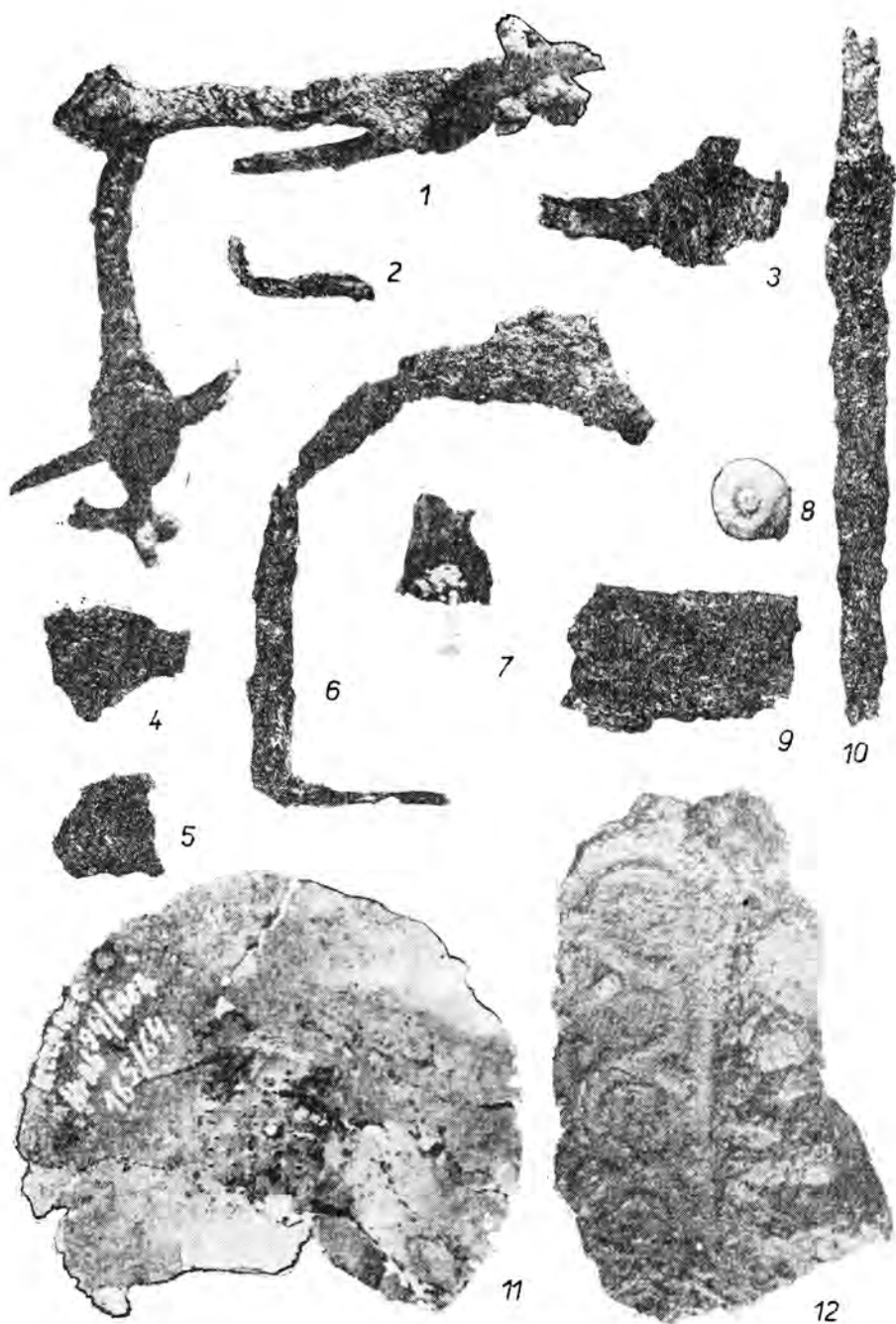
Obr. 26. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. 1, 11—19, 23 — hrob 88; 2—6 — hrob 76; 7—9 — hrob 98; 10 — hrob 85; 20 — hrob 83; 21, 22 — hrob 91.

Obr. 27. Hraničná pri Hornáde—Kechnec.
 1—13 — hrob 93; 14, 15, 17 — hrob 96; 16 — hrob 86.

Obr. 28. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 94.

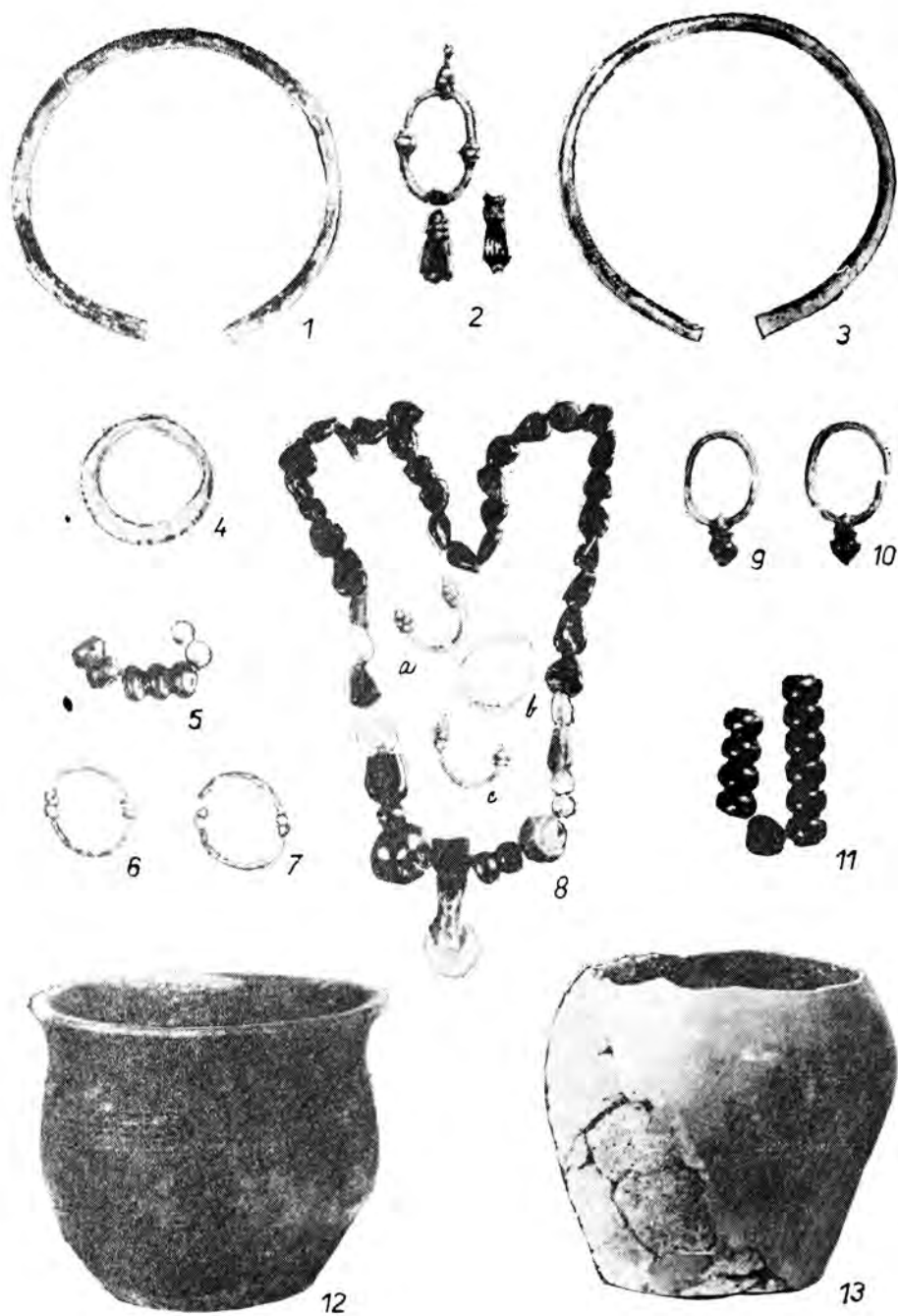
Obr. 29. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 94.

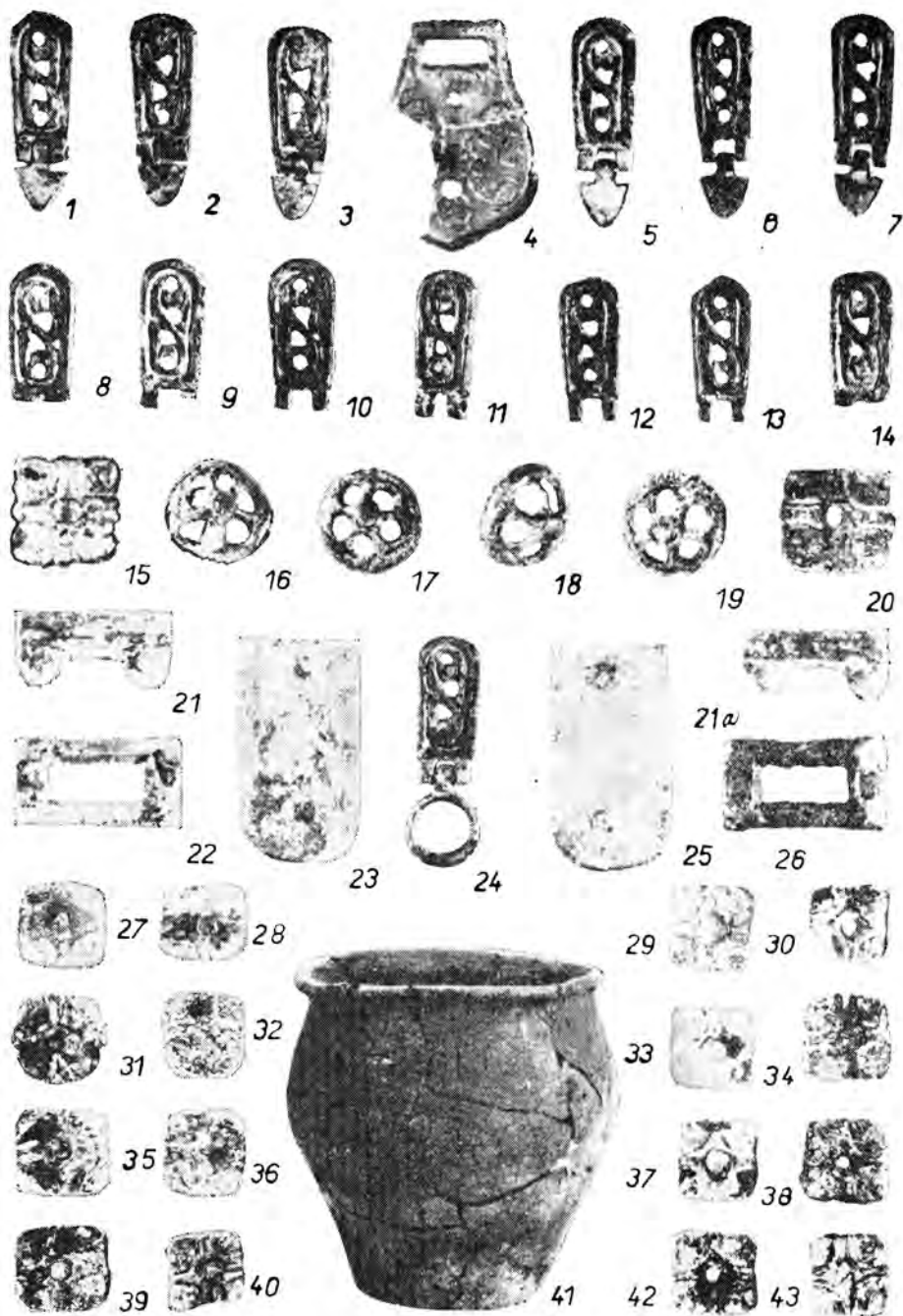
Obr. 30. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 95.

Obr. 31. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. 1—3, 11, 13 — hrob 97; 4 — hrob 114, 5—7, 12 — hrob 121; 8 — hrob 101; 9, 10 — hrob 107.

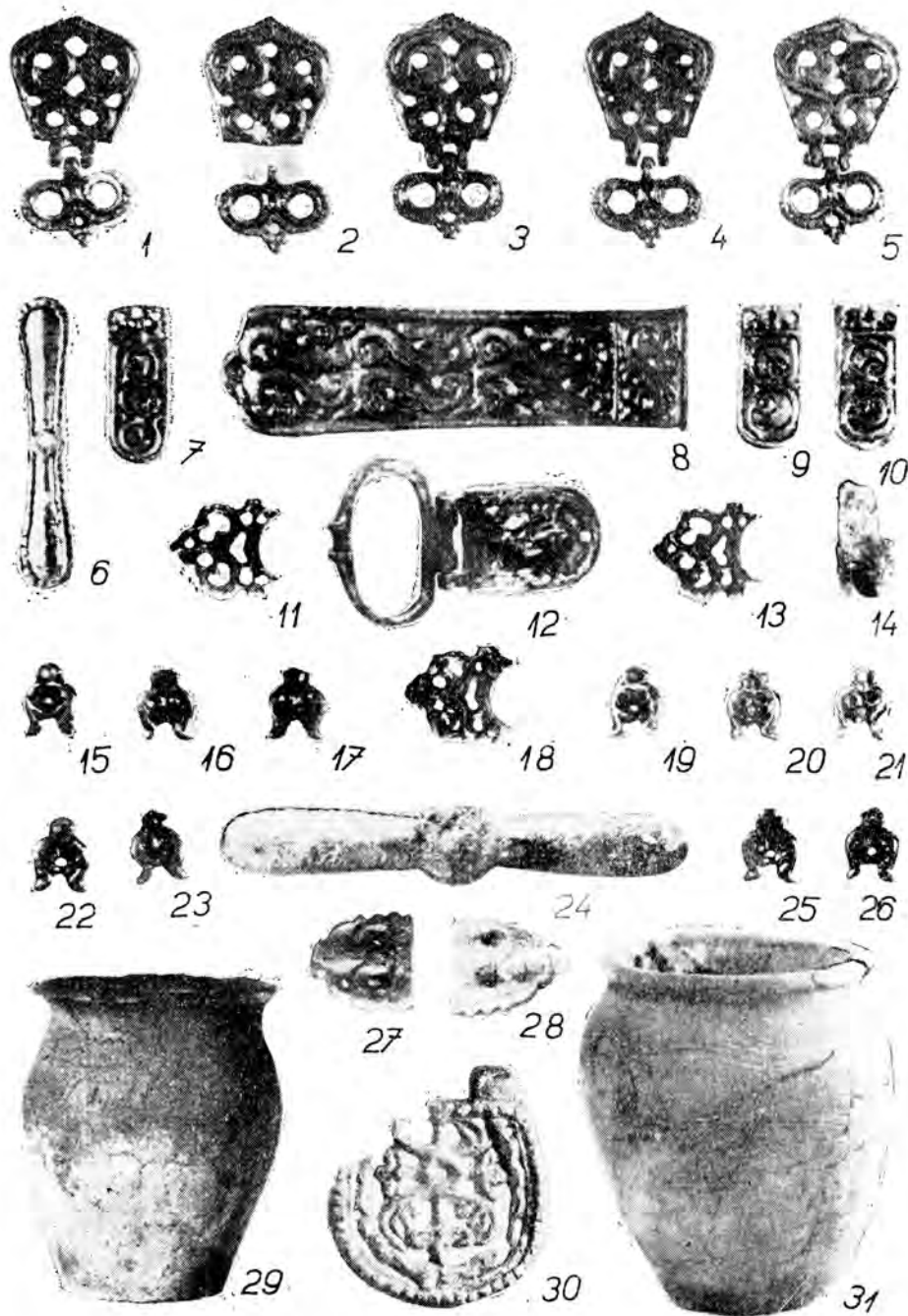
Obr. 32. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 100.

Obr. 33. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 100.

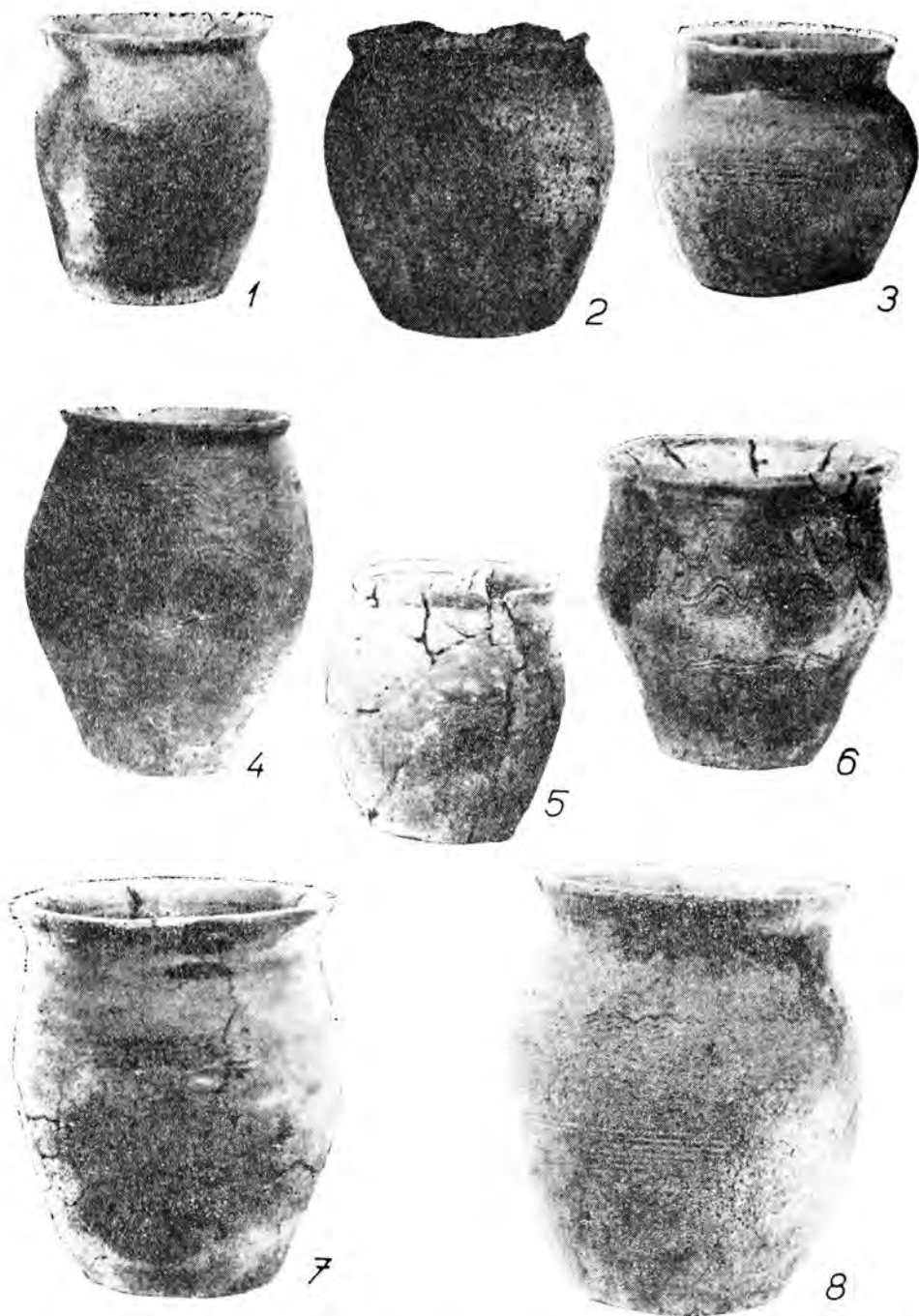

Obr. 34. Hraničná pri Hornáde—Kechnec.
 1—9, 12 — hrob 100; 10, 11, 13—15 — hrob 111.

Obr. 35. Hraničná pri Hornáde—Kechnec.

1—23, 25, 26, 31 — hrob 118; 24, 27, 28, 30 — hrob 119; 29 — hrob 111.

Obr. 36. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. 1 — hrob 113; 2 — hrob 115; 3 — hrob 116; 4 — hrob 120; 5 — hrob 122; 6 — hrob 128; 7 — hrob 154; 8 — hrob 132.

Obr. 37. Hradičná pri Hornáde—Kechnec.
 1—3 — hrob 123; 4 — hrob 127; 5, 6 — hrob 135; 7 — hrob 133.

Obr. 38. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 134.

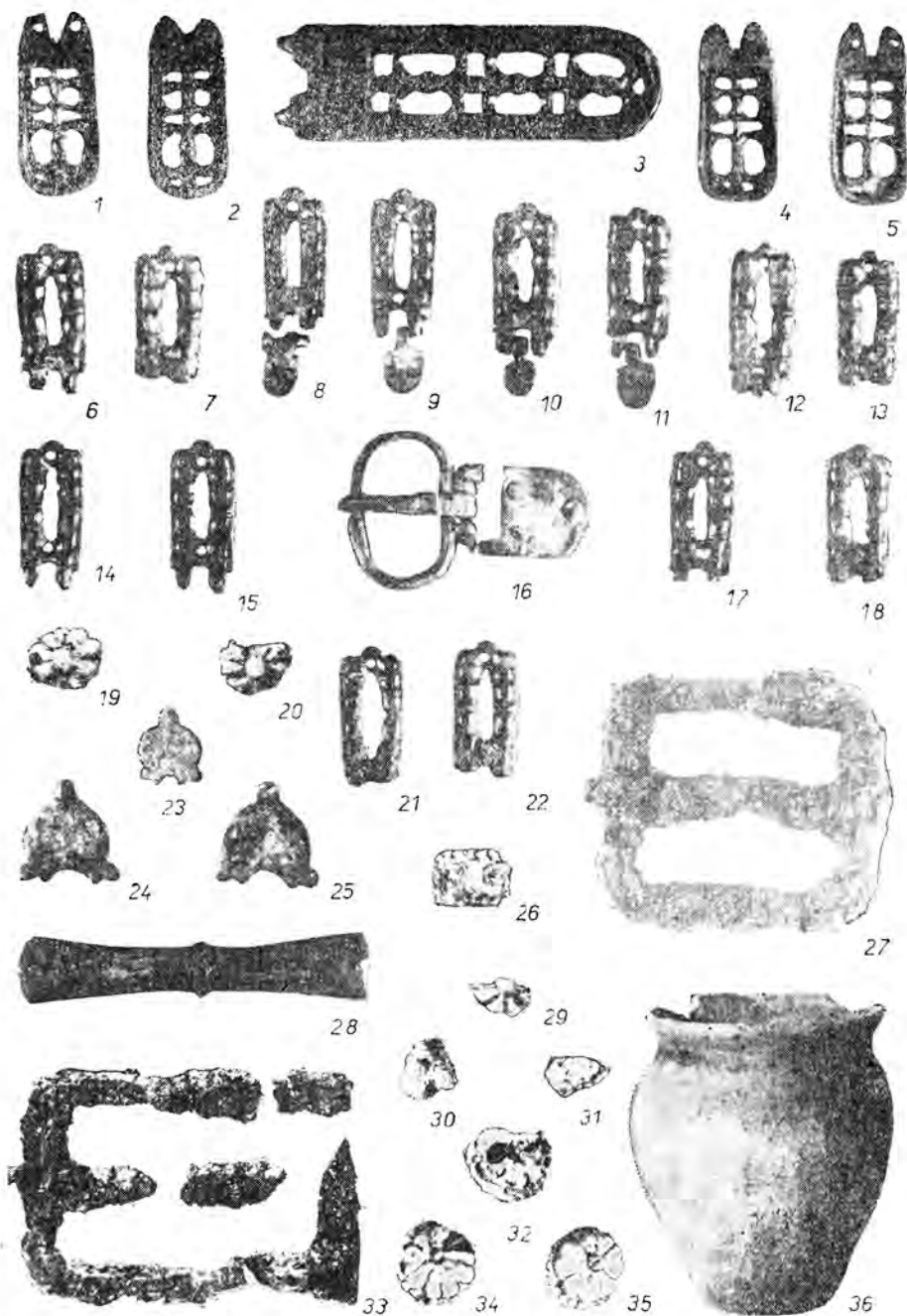

Obr. 39. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 134.

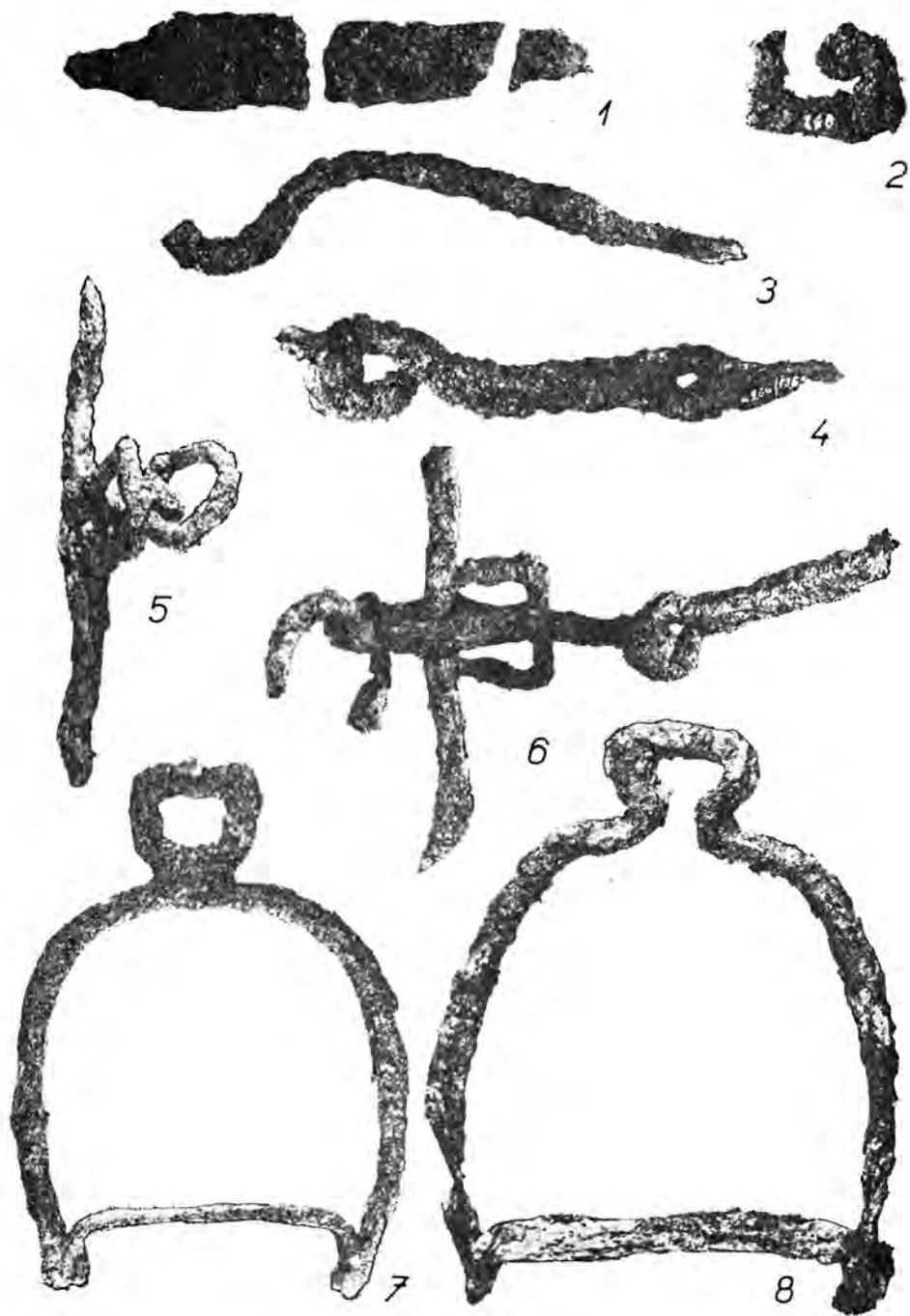

Obr. 40. Hraničná pri Hornáde—Kechnec.

1 — hrob 140; 2 — hrob 139; 3, 4, 7 — hrob 143; 5, 6 — hrob 146; 8 — hrob 144.

Obr. 41. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 142.

Obr. 42. Hranicná pri Hornáde—Kechnec. 1—4 — hrob 155; 5—8 — hrob 142.

Obr. 43. Hraničná pri Hornáde—Kechnec. Hrob 155.

DAS SKELETTGRÄBERFELD VON HRANIČNÁ PRI HORNÁDE

Ján Pástor

Im J. 1964 führte die Archäologische Abteilung des Ostslowakischen Museums zu Košice eine Rettungsgrabung auf dem awarisch-slawischen Skelettgräberfeld in Hraničná pri Hornáde — Gemeindeteil Kechnec (Bez. Košice) durch.

Das Gräberfeld liegt auf einer rechtsuferigen Hornád-Terrasse beim Bach Belžanský potok und wurde durch Kiesabbau gestört, der auch während der Grabung fortgeführt wurde, so daß wahrscheinlich recht viele Gräber vernichtet wurden.

Über die Ergebnisse und Auswertung dieser Grabung schrieb der Autor bereits an anderen Stellen (Nové Obzory 10, 1968, 213—227; Študijné zvesti AÚ SAV 16, 1968, 175—182; Acta Archaeologica Carpathica VII, 1965, 87—95). Es waren jedoch nur kürzere Berichte, in denen das Material nicht beschrieben werden konnte; deswegen wird es geschlossen in dieser Arbeit angeführt.

Von 164 sichergestellten Gräbern dieses Gräberfeldes gehörten 23 Reitern an, 4 Kriegerern, 41 einfachen Männerbestattungen, 31 Frauen, 23 Kindern, und 42 Gräber konnten nicht bestimmt werden. Die Grabgrubenumrisse skizzierten sich in der Schotter-schicht, von der die Humusdecke mit einem Bulldozer entfernt worden war. Der Großteil der Skelette wies gestreckte Rückenlage auf, geringere Unterschiede herrschten in der Lage der Gliedmaßen. Bei den Gräbern 13 und 93 handelte es sich wahrscheinlich um rituelle Störung, die Gräber 40, 47 und 126 waren ausgeraubt.

123 Gräber (also der Großteil) hatten die Orientierung S—N, 12 die Richtung N—S, 4 die Richtung SO—NW und 25 ließen sich diesbezüglich nicht bestimmen. In den Reitergräbern war das Pferd immer so orientiert wie der Reiter und es lag an dessen rechter Seite.

Beigaben enthielten 110 Gräber, am häufigsten waren es Gefäße (75 Stück), die an den Fußenden abgestellt waren, manchmal auch höher. Im östlichen Gräberfeldabschnitt war die Keramik älter, in das Ende des VIII. Jh. einfügbar, im westlichen Teil stammt es aus dem IX. Jh.

Die in den Gräbern gefundenen Beschläge melden sich ebenfalls in das VIII.—IX. Jh. Dolche — die einzigen Waffen des Gräberfeldes — ergaben zum Beispiel die Gräber 32, 75, 80 und 94. Die Messer waren oft gänzlich vergangen. Die Steigbügel wie auch die Bronzebeschläge der Pferdeschirring sind für die jüngere Epoche der awarischen Herrschaft im Theißgebiet typisch.

Eine häufige Beigabe in Frauengräbern ist Schmuck — Fingerringe, Perlen, Ohrringe, doch fanden sich Fingerringe auch in Männergräbern. Aus Frauengräbern stammen sieben Spinnwirtel.

Ein Schaffschädel als Rest von Fleischnahrung befand sich in den meisten Fällen 10 cm über dem Skelett, ausnahmsweise auf dem Niveau des Skelettes.

Die Gräber respektierten sich gegenseitig, woraus zu urteilen ist, daß hier systematisch bestattet wurde.

Es muß die Tatsache betont werden, daß auf dem Gräberfeld in Hraničná pri Hornáde bloß verlinzelte Dolche gefunden werden, daß also die für die älteren Gräberfeld typischen Waffen fehlen. Es kann deshalb angenommen werden, daß das Gräberfeld aus der Zeit stammt, als die Awaren nicht mehr Eroberer waren, also von der Neige des VIII. und aus dem IX. Jh. Diese Datierung stützen auch die erwähnten Beschläge und die Keramik.

Übersetzt von B. Nieburová

VÝSLEDKY ZISTOVACIEHO VÝSKUMU V ZEMPLÍNE ROKU 1969

Soňa Polláková, Výskumné pracovné stredisko AÚ SAV Košice

Pri povrchovom prieskume na jeseň roku 1969 v obci Zemplín v polohe Táboralja našli sme bronzový kosák a halštatské i laténske črepy.¹ Vzhľadom na zistené nálezy, najmä však s cieľom overiť a spresniť nálezovú situáciu bronzového kosáka, uskutočnili sme na nálezisku menší zisťovací výskum. Poloha Táboralja leží severne od obce Zemplín, na pravej strane cesty do Cejkova. Lokalita bola veľmi výhodná pre praveké osídlenie, pretože sa nachádza na malej vyvýšenine, vzdialenej na východnej strane asi 150 m od pravého brehu starého Bodrogu a na severnej strane ohraničenej potokom Rihó, ktorý sa vlieva do Bodrogu. Už v minulosti sa tu zistili praveké a včasnodedajinné nálezy. K. Andel tu našiel materiál z doby halštatskej a laténskej, ako aj zo strednej doby hradištnej a stredoveku.²

V strede vyvýšeniny sme pokusnou sondou preskúmali plochu 2X20 metrov, ktorú po objavení jednotlivých objektov bolo potrebné rozšíriť v severnej a južnej časti. Zistili a preskúmali sme tri slovanské objekty (obr. 1) s množstvom fragmentov keramiky. Nad objektmi sa našli v sekundárnej polohe črepy z eneolitu a mladšej doby bronzovej. Objekty v sonde sme odkrývali po vrstvách hrubých 15–20 cm.

Eneolitické nálezy patria bodrogkeresztúrskej kultúre, ktorá je podľa doterajších výsledkov bádania na východnom Slovensku známa iba zo sporadických nálezov. Uverejňujeme tu preto zistené nálezy i napriek tomu, že pochádzajú z rozrušených vrstiev nad objektom 3 a z jeho bezprostredného okolia.

Eneolitické nálezy

1. Fragment dutej nôžky s časťou kruhového otvoru (obr. 4: 3).
2. Okrajový črep s vertikálnym pásikovým uškom vybiehajúcim z ústia (obr. 4: 1).

¹ Nálezová správa AÚ SAV, prírastk. čís. 195/69 VPS Košice.

² Andel K., *Výsledky archeologického prieskumu na Zemplínsko-užskej nížine v r. 1953–1954*, Vlastivedný sborník I, 1955, 159, 161, 166, 163.

3. Nezdobený črep so zvyškom vertikálneho ucha (obr. 4: 4).
 4. Fragment polguľovitej misovitej nádoby s malým výčnelkom v spodnej časti tela; materiál jemne plavený, farba tmavošedá; zachovaná výška 16 cm (obr. 4: 5).
 5. Nezdobený črep s drobným, horizontálne prevŕtaným vertikálnym výčnelkom (obr. 3: 1).
 6. Okrajový črep s drobným, horizontálne prevŕtaným výčnelkom, vychádzajúcim z ústia nádoby (obr. 3: 8).
 7. Nezdobený črep s vertikálnym uškom (obr. 3: 7).
 8. Nezdobený črep s hrotitým (ulomeným) výčnelkom (obr. 3: 4).
 9. Nezdobený okrajový črep z hrncovitej nádoby s presekávaným okrajom (obr. 3: 12).
 10. Fragment baňatej spodnej časti pravdepodobne vázovitej nádoby s tmavošedým povrchom; zachovaná výška 11 cm, priemer dna 4,6 cm (obr. 3: 11).
 6. Okrajový črep s drobným, horizontálne prevŕtaným výčnelkom, okrajom (obr. 3: 2).
 12. Fragment spodnej časti dutej, zvoncovite profilovanej nôžky so stopami po otvoroch (obr. 3: 5).
 13. Fragment spodnej časti dutej nôžky so stopami po otvoroch (obr. 3: 10).
 14. Okrajový črep z vázovitej, esovite profilovanej nádoby s mriežkovanou rytou výzdobou v lomenej línii (obr. 3: 6).
 15. Črep z tela nádoby, zdobený rytým mriežkovaným vzorom (obr. 3: 3).
 16. Črep zdobený pásom zvislých rýh (obr. 3: 9).
 17. Črep z tela nádoby, zdobený pásom zo šiestich šikmo rytých línií, na vonkajších stranách ktorého sú husté trojuholníkové vpichy (obr. 4: 2).
- Ostatný materiál tvorili menej výrazné fragmenty keramiky bodrogkeresztúrskej kultúry. Spolu s opísaným materiálom sa zistilo niekoľko čepeľovitých nástrojov a úštepov z obsidiánu.

Slovanské sídliskové objekty

Objekt 1

V južnej časti sondy, asi 2 m od jej západného okraja, sa pri odkrývaní prvej vrstvy pod ornitou v hĺbke 30 cm začala črtáť časť pôdorysu objektu s tmavočiernou výplňou (obr. 2: 2). Pretože objekt vybiehal z rámca sondy, rozšírili sme ju na tomto mieste o plochu 2,5×2,5 m. Objekt mal vajcovitý pôdorys, bol dlhšou osou orientovaný v smere V—Z a na dvoch miestach čiastočne porušený hlbokou orbou; rozmery 230×140 cm, hĺbka 30—35 cm,

Opis nálezov:

1. Väčší okrajový črep z hrncovitej nádoby s roztvoreným okrajom, pod ktorým prebieha zväzok horizontálnych, plytko rytých línií a pod ním viacnásobná rytá vlnovka; materiál piesčitý, premiešaný so sludou, povrch hnedookrovej farby (obr. 5: 7).

2. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s nízkym, zvisle zrezaným okrajom, zdobený na podhrdlí viacnásobnými rytými líniami, pod ktorými sa preplietajú dva pásy rytých viacnásobných vlnoviek; povrch je tmavošedý, materiál dobre vypálený (obr. 5: 5).

3. Väčší zlomok z vydutia hrncovitej nádoby, zdobený dvoma horizontálnymi pásmi hlbokých rytých línií, medzi ktorými prebiehajú dva pásy viacnásobnej vlnovky, nad horným pásmom línií je zachovaný zvyšok vlnovky; povrch má okrovohnedú farbu, črep je miestami sekundárne prepálený (obr. 5: 11).

4. Črep z vydutia nádoby, zdobený zväzkami horizontálnych rýh a nepravidelnou, slabo rytou ostrou viacnásobnou vlnovkou; jemný piesčitý materiál, povrch tmavošedej farby (obr. 5: 8).

5. Črep pokrytý vodorovnými líniami a pravidelnou, hlboko rytou viacnásobnou vlnovkou (obr. 5: 9).

6. Okrajový črep okrovohnedej farby, zdobený trojnásobnými rytými vlnovkami (obr. 5: 4).

7. Črep s von vyhnutým okrajom, zdobený plytko rytými vlnovkami, miestami sekundárne do čierne prepálený; povrch hnedej farby (obr. 5: 6).

8. Zlomok z pliec a vydutia nádoby zdobenej piatimi vodorovnými líniami a jednoduchou vlnovkou; farba tmavošedá (obr. 5: 12).

9. Črep s pásmom slabo viditeľných rytých horizontálnych línií a viacnásobnými prerušovanými rytými vlnovkami, materiál premiešaný so sludou, povrch okrovohnedý (obr. 5: 10).

10. Dva väčšie črepy z nádoby so zosilným a von vyhnutým ústím, zdobenej na pleciach viacnásobnou rytou vlnovkou a na vydutí zväzkami horizontálnych rytých línií, povrch tehlovočervený (obr. 5: 3).

11. Črep s von vyhnutým zosilneným okrajom; pokrytý na pleciach viacnásobnou rytou vlnovkou; povrch tehlovočervený (obr. 5: 1).

12. Dva väčšie črepy a päť menších črepov z esovite profilovanej nádoby s vyhnutým okrajom; vydutie a plecia nádoby sú zdobené horizontálnymi pásmi rytých línií, materiál je jemný, piesčitý, premiešaný so sludou, povrch hnedookrový (obr. 5: 2).

13. Päť menších črepov z nádoby zdobenej horizontálnymi rytými líniami a viacnásobnými vlnovkami.

14. Zlomok zosilneného vyhnutého okraja nádoby tmavošedej farby.

Okrem uvedených črepov zo zdobených nádob obsahovala výplň objektu aj nevýrazné slovanské črepy z dobre vypálených nádob vyrobených z hlíny s prímесou sludy, štyri zlomky pekáča, kus amorfného železa, úlomky železnej trosky, mazanicu a uhľíky. V objekte sa zistili

aj črepy keramiky z mladšej doby bronzovej, ktoré sa do tohto slovan-
ského objektu dostali sekundárne. Slovanický objekt narušil vrstvu
z mladšej doby bronzovej.³

Objekt 2

Po odkrytí druhej vrstvy na začiatku severnej časti sondy začal sa
pri jej západnej stene v hĺbke 35 cm črtat pôdorys nepravidelného ob-
dĺžnikového objektu (obr. 2: 3, 4), rozmery 140×90 cm, hĺbka 15 cm.

V jeho východnej časti bol nízky schodík. V západnej časti sa koncen-
trovali zhľuky tehlovočervenej mazanice, pravdepodobne zvyšky ohnis-
ka (obr. 2: 4). Čierna výplň objektu obsahovala iba niekoľko črepov
z dobre vypálených nádob zo sludnatej hlíny.

Výrazné zlomky keramiky:

1. Zlomok esovite vyhnutého a rovno zrezaného okraja nádoby.
2. Črep z pliec nádoby, zdobený viacnásobnou rytou vlnovkou.
3. Črep s dvoma vodorovnými líniami, pod ktorými je trojnásobná vlnovka.
4. Črep s dvoma pásmi rytých horizontálnych línii.
5. Črep s horizontálnymi rytými líniami.

Objekt 3

Tento objekt sa zistil na severnom okraji sondy, pri jej východnej
stene. Jeho pôdorys sa črtal v hĺbke 60 cm. Pretože objekt pokračoval
za východný okraj sondy, rozšíril sa ju o plochu 2,40×5,10 m, no aj
napriek tomu sa nám ho z technických príčin nepodarilo odkryť úplne.
Objekt mal tvar nepravidelného obdĺžnika a bol dlhšou osou oriento-
vaný v smere S—J (obr. 2: 5). Dva lalokovité výbežky na južnej strane
objektu sa schodkovite prehlbovali k dnu, na východnej strane bol
tiež lalokovitý výbežok, smerujúci dovnútra. Rozmery objektu 400×300
cm, hĺbka 65—70 cm.

Opis nálezov:

1. Okrajový črep z hrncovitej nádoby s poškodeným, von vyhnutým
okrajom, pod ktorým sú šikmo ležiace jednoduché vlnovky (obr. 6:
7).
2. Okrajový črep z hrncovitej, esovite profilovanej nádoby s vyhnu-
tým, zvisle zrezaným okrajom, pod ktorým sú rady viacnásobných ne-
pravidelných vlnoviek; ďalší črep z tej istej nádoby má podobnú
výzdobu a na vonkajšej strane je sekundárne prepálený (obr. 6: 8).
3. Dva okrovošedé črepy z nádoby zdobenej štyrmi horizontálnymi
rytými líniami a viacnásobnou rytou vlnovkou.
4. Dva črepy z nádoby zdobenej horizontálnym pásmom z piatich ry-
tých línii a viacnásobnou rytou vlnovkou (obr. 6: 3).

³ Svedčí o tom aj skutočnosť, že črepy z mladšej doby bronzovej sa našli v prvej
a druhej vrstve v južnej časti sondy v okolí objektu 1.

5. Okrajový črep z nádoby s von vyhnutým ústím, pod ktorým je zväzok horizontálnych rytých línií; materiál je premiešaný so sludou, povrch tmavošedý (obr. 6: 5).

6. Črep zdobený dvoma pásmi viacnásobných rytých vlnoviek, medzi ktorými sú vertikálne stĺpce vrypov; povrch má okrovú farbu (obr. 6: 2).

7. Črep so slabo viditeľnými dvoma horizontálnymi líniami, nad ktorými sú zväzky nepravidelných rytých vlnoviek; povrch okrovošedý, črep bol z vnútornej strany prepálený do čierne (obr. 6: 6).

8. Črep z tela nádoby s troma nepravidelnými vlnovkami (obr. 6: 4).

9. Črep šedej farby s dvoma šikmo ležiacimi vlnovkami (obr. 6: 1).

10. Dva črepy z nádoby zdobenej horizontálnymi rytými líniami; povrch okrovošedej farby, materiál piesčitý, premiešaný so sludou.

11. Dva črepy zdobené zväzkom horizontálnych línií; povrch tmavošedý.

12. Črep s lištovite formovaným okrajom.

13. Črep s troma horizontálnymi čiarami a časťou viacnásobnej vlnovky.

14. Črep s viacnásobnými vlnovkami.

Ostatné črepy boli nevýrazné, zo stien a dnu nádob.

Vo výplni troch sídliskových objektov našli sa aj zvieracie kosti, podľa určenia C. Ambrosa z hovädzieho dobytká (*Bos taurus* L.) a ošípanej (*Sus scrofa* dom.). V objekte 3 sa našla aj kosť z kozy (*Capra*) alebo ovce (*Ovis*).

Zhodnotenie materiálu

Zisťovací výskum v Zemplíne roku 1969 priniesol tieto poznatky:

Slovanské sídliskové objekty narušili eneolitické sídlisko. Zistené fragmenty eneolitickej keramiky patria jednoznačne bodrogkeresztúrskej kultúre. Patria sem v prvom rade črepy zdobené rytou výzdobou, ktoré majú presné analógie na sídlisku v Strede nad Bodrogom. Hrubý keramický materiál, najmä fragmenty nádob s nôžkou, fragment misky s lalokovite vyťahnutým okrajom a črepy s tunelovitým uškom a horizontálne prevŕtaným výčnelkom majú tiež analógie v náplni bodrogkeresztúrskej kultúry.⁴ V niektorých prípadoch ide o priebežné keramické tvary, ktoré sa objavujú už v tiszapolgárskej keramike.⁵ Podľa jednotného charakteru materiálu a zdobenej keramiky môžeme nálezy zo Zemplína z polohy Táboralja jednoznačne prísúdiť bodrogkeresztúrskej kultúre.

⁴ Patay P., *A bodrogkereszturi kultúra temetői*, Régészeti füzetek II—10, 1961.

⁵ Bognár-Kutzián I., *The Copper Age Cemetery of Tiszapolgár-Basatanya*, Budapest 1963; Šiška S., *Tiszapolgárska kultúra na Slovensku*, SIA XVI—1, 1968, 61—164.

⁶ Patay P., *A bodrogkereszturi kultúra temetői*, Régészeti füzetek II—10, 1961.

Výskyt bodrogkeresztúrskej keramiky v oblasti Zemplína len doplňuje doterajší celkový obraz rozšírenia tejto kultúry, ktorá zaberá celú oblasť horného Potisia.⁶ Na východnom Slovensku však táto kultúra (okrem niekoľkých sporadických nálezov bez presných nálezových okolností⁷) je známa iba zo sídlisk v Strede nad Bodrogom,⁸ Barci⁹ a Tibave.¹⁰ Z chronologického hľadiska bodrogkeresztúrska keramika, resp. kultúra, ktorá je súčasťou polgárskeho kultúrneho okruhu, nasleduje až po keramike tiszapolgárskej. Na základe doteraz zisteného materiálu na východnom Slovensku pokúsil sa S. Šiška vyčleniť vo vývoji bodrogkeresztúrskej keramiky tri fázy.¹¹ Pri svojej periodizácii sa však opiera iba o typologické kritériá, pričom do obsahu najmladšej fázy bodrogkeresztúrskej keramiky zaraďuje i nálezy lažnianskeho typu.¹²

Ak prijímame doterajšiu, S. Šiškom vypracovanú klasifikáciu bodrogkeresztúrskej keramiky na východnom Slovensku, nálezy zo Zemplína by sme typologicky mohli zaradiť do jeho druhej vývojovej fázy — vedľa nálezov zo Stredy nad Bodrogom.

Pri zisťovacom výskume v Zemplíne sa zistili tri slovanské sídliskové objekty. Pretože bola preskúmaná iba pomerne malá plocha, nemožno určiť vzájomný vzťah jednotlivých objektov. Nie je však vylúčené, že objekt 3 je zvyškom obytného objektu, s ktorým priamo súvisí i objekt 2, predstavujúci čiastočne zachovanú pec. Svedčí o tom nielen situovanie jednotlivých objektov tesne vedľa seba, ale aj ich celkový charakter. Vychádzajúc z výsledkov zisťovacieho výskumu i charakteru zberového materiálu môžeme predpokladať, že na preskúmanej ploche sa zistila časť väčšieho slovanského sídliska s pomerne jednotnými keramickými nálezi.

Výskum troch sídliskových objektov prináša ďalší dôkaz o slovan-skom osídlení v oblasti Zemplína, známom už z početných povrcho- vých prieskumov K. Andela.¹³ Pre poznanie staroslovanského osídlenia juhozemplínskej oblasti má osobitný význam sídlisko na Somotorskej hore, ktoré sa vyznačuje príbytkami nepravidelného tvaru.¹⁴ Črepový materiál z týchto objektov pochádza z hrncovitých nádob s von

⁷ Novotný B., *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, Bratislava 1958, tab. XLIII: 1, 2, 4.

⁸ Polla B., *Eneolitické nálezy v Stredě nad Bodrogom*, AR VIII, 1956, 640—643, obr. 260, 261.

⁹ Novotný B., *Slovensko v mladšej dobe kamennej*, tab. XLIII: 3.

¹⁰ Šiška S., *K počiatkom kultúry s kanelovanou keramikou na východnom Slovensku*, SIA XVI-1, 1966, 63; ten istý, *Pohrebisko tiszapolgárskej kultúry v Tibave*, SIA XII-2, 1964, 341.

¹¹ Šiška S., SIA XVI-1, 1966, 49—76.

¹² Budinský-Krička V., *Žiarové hroby z doby medenej v Malých Zalužiciach-Lažňanoch*, SZ AÚ SAV 13, 1964, 87—110.

¹³ Anđel K., *Výsledok archeologického prieskumu*, 165, 166.

¹⁴ Anđel K., *Zemplín vo svetle novších archeologických nálezov*, Nové obzory II, 1960, 134, obr. 1: 6, 8, 10.

vyhnutým ústím a drsným nerovným povrchom, zdobených viacradovými vlnovkami a horizontálnymi líniami. J. Pástor datuje spomenuté sídlisko do staršej doby hradištnej.¹⁵

V južnom Zemplíne sa nachádzajú aj významné slovanské žiarové mohyly, charakteristické pre túto oblasť. Pre riešenie staroslovanskej problematiky na východnom Slovensku má podstatný význam mohylník v Kráľovskom Chlenci, ktorý V. Budinský-Krička datuje od prvej polovice VIII. do prvej polovice IX. stor.¹⁶ Sú tu zastúpené súdkovité hrnce so slabo vyhnutým a šikmo zrezaným okrajom, zdobené na hornej polovici tela viacnásobnými rytými vlnovkami, najčastejšie lemovanými dvoma pásmi horizontálnych čiar. Vyskytuje sa tu i výzdoba z jednoduchých, hrubo rytých vlnoviek.¹⁷

Dalšou preskúmanou slovanskou lokalitou je mohylník v Strede nad Bodrogom, na vrchu Bakhegy. Staršie nálezy z dvoch mohýl (z výskumu J. Neustupného roku 1937) sú nezvestné.¹⁸ Hradištná keramika pochádza z mohyly, ktorú preskúmal V. Budinský-Krička a podľa sprievodných znakov patrí do mladšieho úseku strednej doby hradištnej.¹⁹ Podobná keramika je známa zo sídliskových nálezov v oblasti južného Zemplína zo Stredy nad Bodrogom, Veľkého Horeša, Bielu, Svinice, Solničky a Zemplína.²⁰

Mladší horizont nálezov v zemplínskej oblasti predstavuje materiál zo sídliska v Hnojnom z konca IX. a z prvej polovice X. stor.²¹ Výzdoba keramiky má mladší charakter a pozostáva z jednotlivých hlboko rytých vlnoviek, šikmých vrypov a vodorovných líní.²²

Keramický materiál zo slovanských sídliskových objektov v Zemplíne je vyhotovený z hlíny s malou prímесou sludy a väčšinou druhotne prepálený. Úlomky pochádzajú z hrncovitých nádob s vajcovitým telom a von vyhnutým, šikmo zrezaným, prípadne zosilneným okrajom. Podhrdlie je zdobené viacnásobnými vlnovkami, ktoré prebiehajú medzi pásmi viacnásobných rytých líní. Iný druh výzdoby predstavujú jednoduché, nepravidelné a hrubo ryté vlnovky, usporiadané v pásoch.

¹⁵ Pástor J., *Sídliskový výskum na Somotorskej hore r. 1955*, SIA VI—2, 1958, 327—346, obr. 14 a 15.

¹⁶ Budinský-Krička V., *Slovanské mohyly na východnom Slovensku*, SIA VI—1, 1958, 138—190.

¹⁷ Tamže, tab. IV: 4—6, tab. V: 2, 10, 14, 15, tab. VII: 1, 2, 6, 8.

¹⁸ Neustupný J., *Slovanské mohyly u Stredy nad Bodrogom*, SIA VI—1, 1958, 206—208.

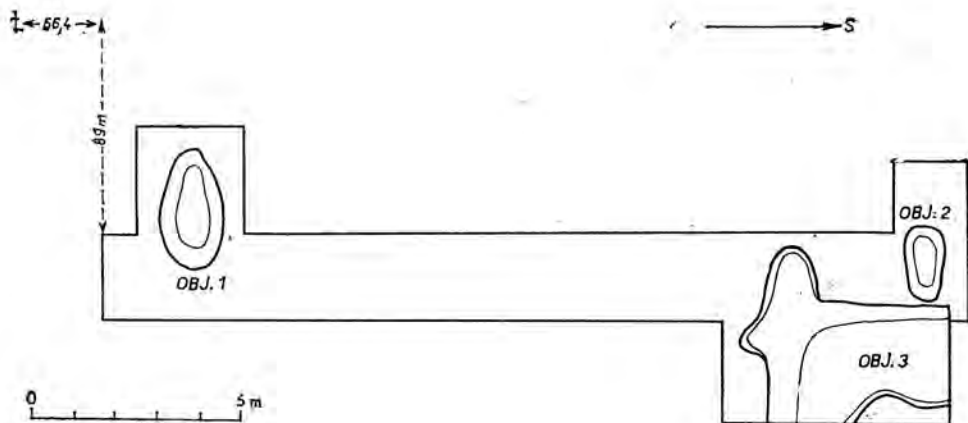
¹⁹ Budinský-Krička V., *Výskum na slovanskom mohylníku v Strede nad Bodrogom r. 1957*, AR XI, 1959, 528—538, obr. 215.

²⁰ Budinský-Krička V., SIA VI—1, 1958, 160. Uvedené lokality objavil pri prieskume K. Andel. V Strede nad Bodrogom sa zistilo slovanské osídlenie aj na vrchu Kompoš: Soudský B. — Břeň J., *Archeologický průzkum Trati družby Kolyce—Čierna nad Tisou v r. 1951*, AR VI, 1954, 487.

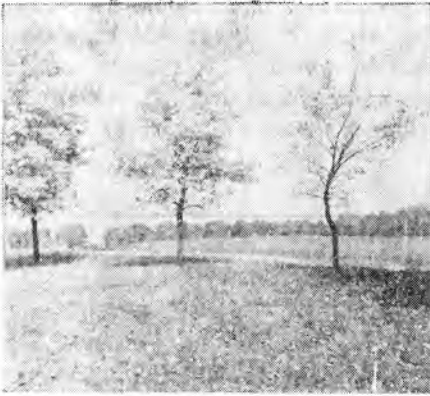
²¹ Šiška S., *Slovanské sídliskové objekty v Hnojnom, okres Michalovce*, AR XVI, 1954, 379—395.

²² Tamže, 407, 408, obr. 126 a 127.

Slovanskú sídliskovú keramiku zo zisťovacieho výskumu v Zemplíne možno zaradiť do okruhu uvedených nálezov. Blízke analógie má v keramike z mohýl v Strede nad Bodrogom (vrch Bakhegy) a v Kráľovskom Chlenci; príbuznosť sa prejavuje najmä v spôsobe výzdoby a profilácii okrajov. Rámcovo možno keramiku zo Zemplína datovať do VIII.—IX. storočia.

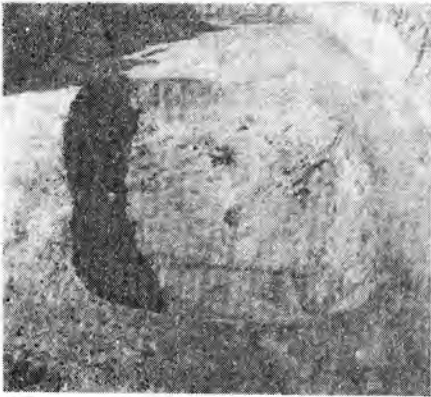
Obr. 1. Zemplin. Celkový plán zisťovacieho výskumu roku 1969.

1

2

3

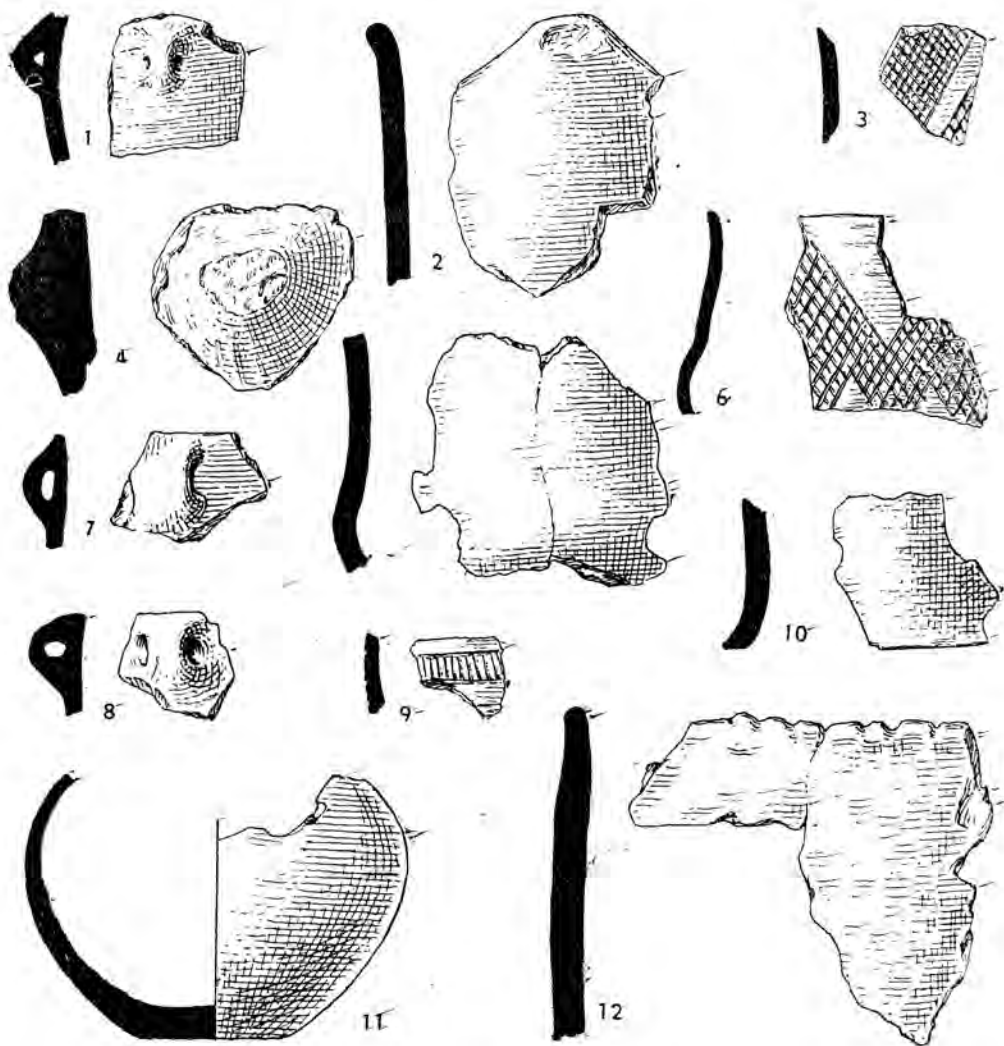

4

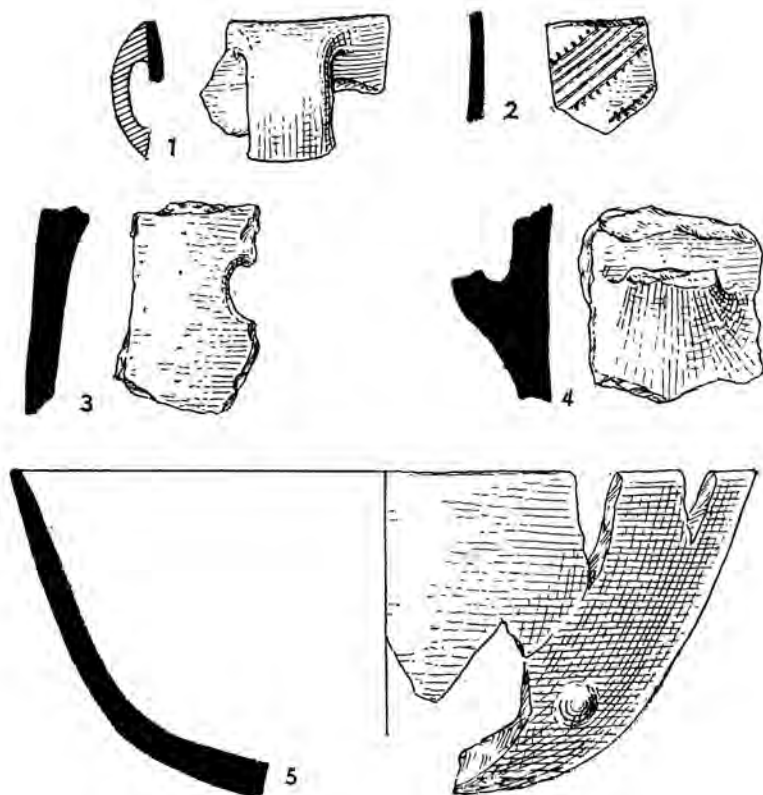

5

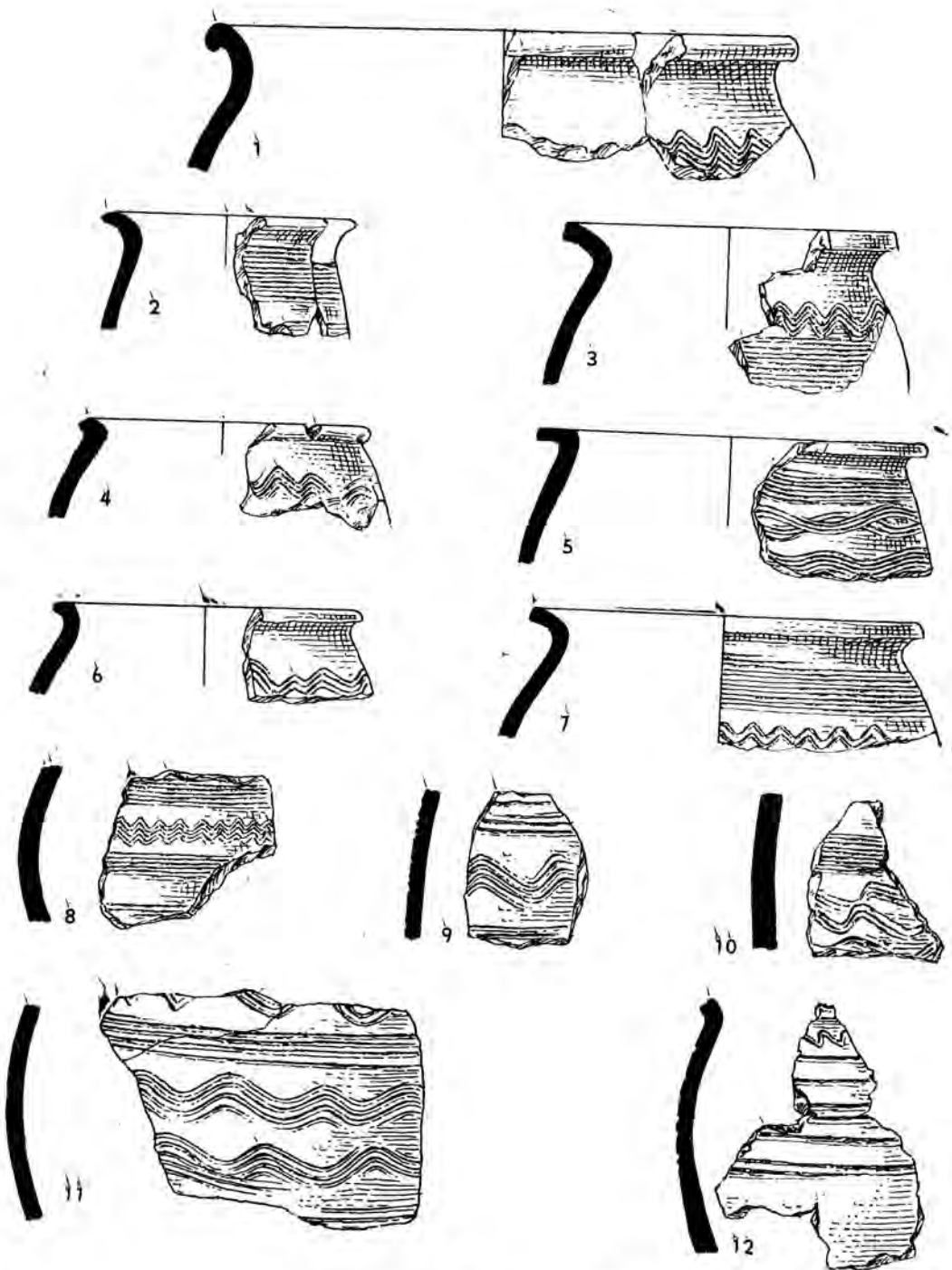
Obr. 2. Zemplín. 1 — pohľad na lokalitu; 2 — objekt 1; 3, 4 — objekt 2; 5 — pôdorys objektu 3.

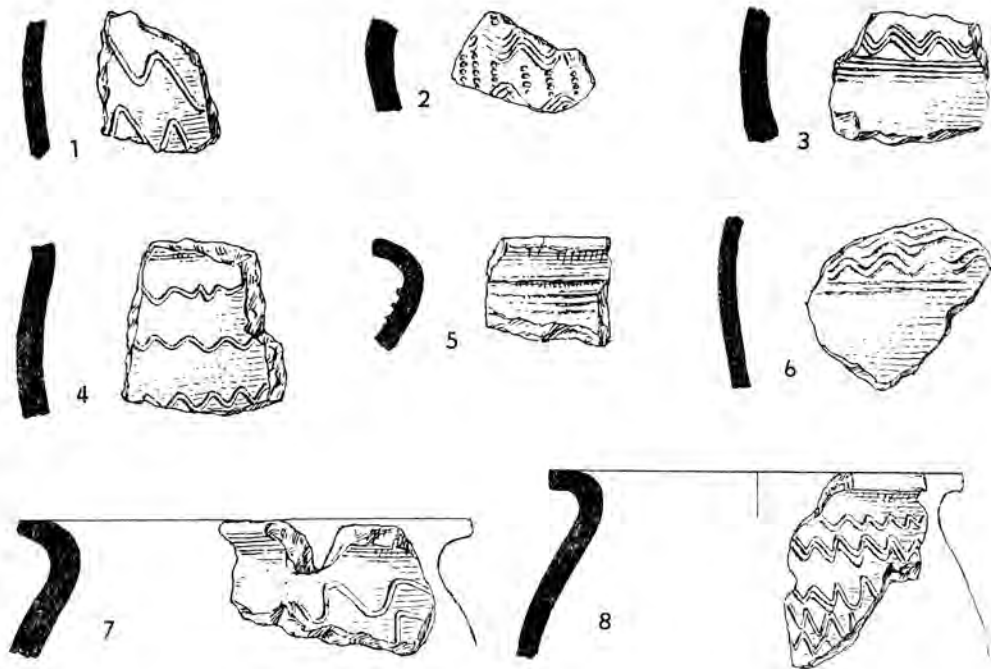
Obr. 3. Zemplín. Bodrogkeresztúrska keramika z rozrušených vrstiev nad objektom 3.

Obr. 4. Zemplín. Bodrogkeresztúrska keramika z rozrušených vrstiev nad objektom 3.

Obr. 5. Zemplín. Keramika z objektu 1.

Obr. 6. Zemplin. Keramika z objektu 3.

ERGEBNISSE EINER PROBEGRABUNG IN ZEMPLÍN IM J. 1969

Soňa Polláková

Bei einer Geländebegehung in der Gemeinde Zemplín, Flur Táboralja, im Herbst 1969 wurden eine Bronzesichel und aussagekräftige hallstatt- und latènezeitliche Scherben aufgelesen,¹ woraufhin, insbesondere wegen Beglaubigung der Fundsituation der Bronzesichel, die Arbeitsstelle des Archäologischen Institutes der SAW zu Košice in der genannten Flur eine kleine Probegrabung verwirklicht hat.

Der Fundplatz liegt nördlich von der Gemeinde, rechts des Weges nach Cejkov auf einer kleinen Anhöhe, etwa 150 m weit vom rechten Ufer des alten Bodrog-Flußbettes. Auf der anderen Seite umgrenzt ihn der in den Bodrog mündende Bach Riňó. Bereits früher hatte man hier urzeitliche und frühgeschichtliche Funde festgestellt.²

In der Mitte der Anhöhe legte man einen 2X20 m langen Schnitt an, der nachträglich noch im Nord- und Südteil erweitert wurde, um die einzelnen Objekte untersuchen zu können. Drei slawische Siedlungsobjekte [Abb. 1] und äneolithische wie auch jungbronzezeitliche Scherben in sekundärer Lage war das Grabungsergebnis.

Das äneolithische Material gehört der Bodrogkeresztúr-Kultur an und stammt aus gestörten Schichten über dem Objekt 3 und dessen unmittelbarer Umgebung [Abb. 3 und 4].

Das Objekt 1 [slawisches Siedlungsobjekt] wurde im Südabschnitt der Grabungsfläche in 30 cm Tiefe unter der Ackerkrume erkannt [Abb. 2: 2]. Es war oval, mit O—W—ausgerichteter Längsachse und an zwei Stellen durch Tiefpflügung teilweise gestört; Ausmaße: 280X140 cm, Tiefe 30—35 cm. Die Füllerde wies typisch verzierte slawische Scherben auf [Abb. 5].

Das Objekt 2 [slawisches Siedlungsobjekt] wurde im Nordteil des Schnittes in 35 cm Tiefe erfaßt; sein Grundriß war unregelmäßig rechteckig [Abb. 2: 3, 4] mit einer niederen Stufe im östlichen Teil; Ausmaße: 140X90 cm, Tiefe 15 cm. Es enthielt mehrere Scherben von gut gebrannten Gefäßen.

Das Objekt 3 [ebenfalls ein slawisches Siedlungsobjekt] skizzierte sich in 60 cm Tiefe. Bei der Ostwand wurde der ursprüngliche Schnitt um die Fläche 2,40X5,10 m erweitert, doch konnte die völlige Abdeckung des Objektes aus technischen Ursachen nicht durchgeführt werden. Seine Form war unregelmäßig rechteckig mit der Orientierung N—S [Abb. 1, Abb. 2: 5], an der Südseite waren zwei lappenförmige Ausbuchtungen, die treppenartig zur Sohle führten, an der Ostseite war wieder eine Einbuchtung; Ausmaße: 400X300 cm, Tiefe 65—70 cm. Die Scherben aus dem Objekt sind umlaufend mit mehrzeiligen eingeritzten Wellen- und Linienbändern verziert [Abb. 6].

Nach den Ergebnissen der Probegrabung und nach den Lesefunden setzt die Autorin voraus, daß es sich in Zemplín in der Flur Táboralja um eine größere slawische Ansiedlung mit verhältnismäßig gleichartigen Keramikfunden handelt.

Von den slawischen Objekten war eine äneolithische Siedlung gestört. Die gefundenen Keramikfragmente sind eindeutig der Bodrogkeresztúr-Keramik zuweisbar.

Es sind in erster Linie ritzverzierte Scherben, die Analogien in der Siedlung von Streda nad Bodrogom haben. Das Material der Gebrauchskeramik, vor allem Fußfragmente (Abb. 3: 5, 10), ein Schüsselfragment mit lappenförmig ausgezogenem Rand (Abb. 3: 2), Scherben mit Tunnelhenkel und horizontal durchbohrtem Buckel, hat ebenfalls Analogien in der Bodrogkeresztúr-Keramik⁴ (Abb. 3: 1, 8). In manchen Fällen handelt es sich um langlebige Keramikformen, die bereits in der Tiszapolgár-Kultur vorkommen.⁵ Nach S. Šiška's Klassifikation der Bodrogkeresztúr-Keramik in der Ostslowakei konnten die Zemplíner Funde in seine zweite Entwicklungsphase, neben die Funde aus Streda nad Bodrogom, eingestuft werden.¹¹

Die zahlreichen Keramikscherben aus den drei Siedlungsobjekten sind ein weiterer Beleg für die slawische Besiedlung im Zemplíner Gebiet, die durch zahlreiche Siedlungsfunde aus Geländebegehungen K. Andels bekannt ist.¹³ Eine wesentliche Bedeutung für die Problematik der frühslawischen Besiedlung des südlichen Zemplíner Gebietes hat die Niederlassung auf dem Hügel Somotorská hora, die J. Pástor in die Frühphase der älteren Burgwallzeit datiert.¹⁵ Für die Lösung der altslawischen Problematik der Ostslowakei ist das Hügelgräberfeld in Kráľovský Chlmec wichtig, das V. Budinský-Krička in die Zeit von der ersten Hälfte des VIII. Jh. bis zur Mitte des IX. Jh. datiert.¹⁶ Aus dem von V. Budinský-Krička untersuchten Hügelgrab in Streda nad Bodrogom stammt Keramik aus dem jüngeren Abschnitt der mittleren Burgwallzeit.¹⁹ Ähnliche Tonware lieferten Siedlungsfunde im südlichen Zemplíner Gebiet, aus Streda nad Bodrogom, Veľký Horeš, Biel, Svinice, Solníčka und Zemplín.²⁰

Die slawische Siedlungskeramik aus der Probegrabung in Zemplín kann in den Bereich der höher angeführten Fundorte eingegliedert werden. Nahestehende Analogien besitzen sie in der verwandten Keramik aus Hügelgräbern in Streda nad Bodrogom (Flur Bakhegy) und in Kráľovský Chlmec. Ihre Eigenart äußert sich insbesondere in der Verzierungsart und der Randprofilierung. Rahmenhaft kann sie in das VIII.—IX. Jh. eingegliedert werden.

Übersetzt von B. Nieburová

**PRÍSPEVOK K VÝSKUMU STREDOVEKEJ VÝŠINNEJ DEDINY
NA VÝCHODNOM SLOVENSKU**

**Vojtech Budinský-Krička, Výskumné pracovné stredisko
AÚ SAV Košice**

V rámci výskumu zaniknutých stredovekých osád na východnom Slovensku prišlo sa v poslednom čase aj k vyhľadávaniu, sledovaniu a skúmaniu sakrálnych stavieb týchto usadlostí. Zaslúžil sa o to najmä B. Polla, ktorého výskumy v Nemešanoch,¹ Spišskom Hrušove² a Brezovičke (v polohe Hamborek)³ sú cenným obohatením našich poznatkov o architektúre včasnej a staršej doby gotickej na východnom Slovensku. Na práce B. Pollu a na ním sledovanú problematiku nadväzuje najnovšie výskum zvyškov komplexu stredovekých stavieb na Kláštorisku v Letanovciach, ktorý začal M. Slivka,⁴ a výskum upriamený na otázku najstarších dejín Červeného Kláštora, realizovaný od roku 1968 Východoslovenským múzeom a Štátnym ústavom pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Prešove a vedený D. Čaplovičom.⁵ Čo sa týka štúdia románskej architektúry na východnom Slovensku, cenné poznatky sa očakávajú najmä od chystaného systematického výskumu na Kláštornej hure v Krásnej nad Hornádom neďaleko Košíc [nálezisko najstaršieho benediktínskeho kláštora na východnom Slovensku],⁶ ako aj od odkrytia sakrálnej stavby a príslušného cintorína v polohe Koscelisko vo Vítazre.⁷

¹ Polla B., *Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany)*, Bratislava 1962, 20—41.

² Polla B., *Zaniknutá stredoveká osada Miloj (výsledky doterajších výskumov)*, Sborník SNM LX, História 6, 1966, 117—159.

³ Polla B., *Zistovací historickoarcheologický výskum v Brezovičke*, NO 8, 1966, 408—430. Ten istý, *Výsledky historickoarcheologického výskumu v Brezovičke*, Sborník Národního muzea v Praze XXI, řada A — Historie, 1967, 291—297.

⁴ Slivka M., *Kláštorko v Slovenskom raji, alebo Skala útočiska (Lapis Refugii)* NO 12, 1970, 261—280.

⁵ Čaplovič D., *Historickoarcheologický výskum v Červenom Kláštore, okres Poprad*, Múzeum, 1970—1, 37—40.

⁶ Varsík B., *Osídlenie Košickej kotliny I*, Bratislava 1964, 381—386. Na Kláštornej hure v Krásnej nad Hornádom urobil roku 1968 z poverenia Výskumného pracovného strediska Archeologického ústavu SAV v Košiciach prieskum J. Macák. Už jeho prvá pokusná sonda, ktorú vyhlbil na južnom okraji ostrohu vrchu, bola úspešná. Okrem keramiky z XII.—XIII. stor. a iných pamiatok (dva železné predmety [snád skoby], paroh a tehlovina) našiel tam aj torzo železnej ostrohy, datovateľnej do XI.—XII. stor., a medenú mincu Štefana IV. (1162—1163), ktorú určila E. Kol-

V rokoch 1965 a 1967 uskutočnil sa výskum zvyškov románskej sakrálnnej stavby a začal sa výkop zaniknutej stredovekej osady na náhornej plošine nad Brezovičkou v Prešovskom okrese. Na výsledky dosiahnuté košickým Výskumným pracovným strediskom Archeologického ústavu SAV na tejto lokalite sústreďí sa autor v tomto príspevku.

História objavu, poloha náleziska a priebeh výskumu

Vďaka za upozornenie na nálezisko zvyškov gotického kostola v polohe Koscilek (Hamborek) východne od obce Brezovička, ktoré v rokoch 1963 a 1966 systematicky odkryl a prebádal B. Polla,⁸ patrí J. Macákovi. Jemu vďačí naša archeologická veda aj za nález druhej stredovekej sakrálnnej stavby v chotári Brezovičky; v blízkosti trosiek tejto stavby zistil aj stopy zaniknutej stredovekej osady. V katastri tej istej obce, a to na vrchu Zámčisko (kóta 775), objavil menovaný napokon aj mohutné hradisko zo zatiaľ neznámeho obdobia. V samotnej obci Brezovička je zachovaný pôvodne gotický kostol z konca XIII. a zo začiatku XIV. stor.⁹

Zvyšky druhej stredovekej sakrálnnej stavby v Brezovičke zistil J. Macák na Širokých lúkach, na nevelkej, hustým krovím porastenej homolovitej vyvýšenine. Nálezisko kostola leží juhozápadne od Brezovičky a severozápadne od Nižného Slavkova, vo východnej okrajovej časti Levočského pohoria, na hornom toku Torysy v severozápadnom Šariši. Pozoruhodné je už to, že kostolík postavili na vysokej a rozľahlej náhornej plošine, lemovanej vencom hôr. Jeho rupy spočívajú medzi kótami 903,0 a 921,2 na južnej miernej stráni vrchu, ktorý sa už neďaleko kostola strmo zvažuje do údolia Kunišského potoka, prítoku Torysy (tab. I: 1—4). Na náhornej plošine je dnes pasienok, no v dávnejších časoch tu istotne bola aj oráčina. Severne od trosiek stav-

níková. Keramický materiál približne z XII.—XIII. stor. našiel J. Macák aj na južnom svahu vrchu. Spomenutú ostrohu z Krásnej nad Hornádom opisuje a vyobrazuje V. Budinský-Krička v článku *Príspevok k poznaniu včasnostredovekej dediny na východnom Slovensku*, SIA, XVII—1, 1971, 177, obr. 6.

⁷ Správy V. Budinského-Kričku v archíve Výskumného pracovného strediska Archeologického ústavu SAV v Košiciach: čís. 359 a 496/1966. Na povrchu lokality našiel J. Tobiáš, ktorý na ňu upozornil spomenutý pracovisko Archeologického ústavu SAV, zlomky malty, zlomok železného predmetu, fragment ľudskej lebky a niekoľko črepov, z ktorých výraznejší (jasnohnedý s hrubo rytou vlnovkou a vodorovnými žliabkami) je zlomkom nádoby z XII.—XIII. stor. Na povrchu homolovitej vyvýšeniny Koscilek vidieť, ako zistil pisateľ článku s J. Uličným pri obhliadke lokality, len roztratené lomové pieskovce z deštrukcie stredovekej, pravdepodobne sakrálnnej stavby. Názov osady, ku ktorej stavba s príslušným cintorínom patrila, sa v miestnej tradícii nezachoval. Lokalita sa nachádza na pravom brehu potoka Polhodov.

⁸ Porov. pozn. 3.

⁹ *Súpis pamiatok na Slovensku*, zväzok prvý, Bratislava 1967, 223.

by ťahá sa úzka horská cesta (obr. 1). V blízkosti náleziska je bohatý prameň. Podľa prímienia niekdajšieho vlastníka pozemku (Cyril Tomčík Basar), na ktorom sa zvyšky kostolíka zachovali, polohu Koscilek miestny ľud označuje aj názvom Basaruv koscilek (spomenutý majiteľ pozemku v mladších rokoch hrával na base). Široké lúky — širší názov lokality — zamieňa okolitý ľud aj názvami Džvirník, Štamov a Šlemov. Lúky na náhornej planine obhospodarujú nateraz Štátne majetky Lípany.

Prebádania kostola v Brezovičke ujal sa autor v úzkej spolupráci s J. Macák m. Výskum sa uskutočnil v septembri roku 1965 a sústredil sa predbežne na zachytenie vonkajšieho obrysu stavby a odkrytie apsidy kostola. Malou pokusnou sondou (I), vykopanou na plošine juhozápadne od kostola, narazilo sa na prvé stopy predpokladanej zaniknutej stredovekej osady. Výskum kostola sa dokončil v júli 1967. Vtedy sa znovu odkryla jeho apside, zasypaná dočasne po výkope roku 1965, obnažilo sa z vonkajšej i vnútornej strany murivo stavby, prebádal sa zásyp kostolnej lode a na niekoľkých miestach sa odkryli aj zvyšky základov kostolíka. Pritom bola vyhlbená aj ďalšia pokusná sonda (II) — na plošine juhozápadne od kostola (obr. 1), kde sa ukazujú najlepšie predpoklady pre sledovanie a skúmanie stôp zaniknutej osady. V dňoch 20. a 21. júla 1967 zvyšky kostola preskúmal aj A. Piffel; svoje pokusy o rekonštrukciu stavby a svoje poznatky a úvahy o náleze uverejňuje v osobitnej stati v tomto čísle Východoslovenského praveku.

Sakrálna stavba

Na zvyšky muriva kostola a na kamene z deštrukcie stavby narazilo sa tesne pod trávnaťm povrchom. Kostol postavili na priestranstve mierne klesajúcom na juh a západ, na nevelkom terasovitom výbežku návršia. Odkryté zvyšky muriva spoľahlivo zachycujú celý pôdorys kostola, ktorý sa skladal z obdĺžnikovej lode na západnej a z polkruhovej apsidy na východnej strane (tab. III: 4, 5). Priestory tejto jednoduchej nepravidelnej stavby spájal víťazný oblúk. Vo východnej polovici zachovali sa zvyšky oltárnej menzy. Na južnej strane mal kostolík jednoduchý portál. Stavba je dlhšou osou situovaná v smere SSV—JJZ (obr. 1). Jej základy sú zapustené do vrstvy žltohnedej piesočnatej hliny, ktorá sa v úrovni spodku základov mení na žltú piesočnatú vrstvu, premiešanú so zvetraným pieskovcom.¹⁰

Výplň vnútra apsidy, odkrytá po úroveň koruny základov, resp. po hlinenú podlahu, skladala sa z piesočnatej hliny a z množstva lomových pieskovcov z deštrukcie stavby. V hline zásypu boli väčšie-menšie bieložlté hrudky vápennej malty a úlomky vápenca. Našiel sa tu jediný

¹⁰ Detailné náčrty z výskumu kostola uverejňuje vo svojom príspevku v tomto čísle Východoslovenského praveku A. Piffel.

predmet: štvorhranný, klinovitý, ručne kovaný bránik so šikmými zárezmi na hranách a so stopami značného opotrebenia. Zistil sa 20–30 cm nad podlahou v južnej časti apsidy. Je 10,7 cm dlhý a 1,9–2,1 cm hrubý (obr. 2: 17). Prvé nálezy stredovekých bránikov na východnom Slovensku pochádzajú z výskumu zaniknutej osady Zalužany z XIII.–XV. stor.¹¹ Podľa nich aj bránik z Brezovičky možno považovať za súčiastku stredovekých brán. Do zásypu apsidy sa dostal (ak nie je recentný) najskôr z okolitej osady,¹² datovateľnej podľa nálezov z pokusných sond, vykopaných juhozápadne od kostolíka, predbežne do XIV.–XV. stor. Zdá sa, že brániky zo zalužianskej osady, kde sa našli vo väčšom počte, líšia sa od nálezu z Brezovičky snáď len tým, že sú v porovnaní s ním o niečo tenšie a štíhlejšie.

Vo vrstve výplne stavby medzi apsidou a kostolnou loďou, v hĺbke 30 cm pod povrchom, boli len dva úlomky z recentných sklenených fliaš. Vo vrstve zásypu lode našli sa hneď pod povrchom črepy novodobého hlineného riadu s polevou a uhlíky. Pri ďalšom odkrývaní vrstvy zistili sa na rôznych miestach tri železné klince (obr. 2: 2, 11, 13) a ojedinelé hrudky vápennej malty; v hĺbke 30–50 cm pod povrchom prišlo sa na ďalšie roztratené úlomky novovekej ľudovej keramiky. Aj vrstva zásypu kostolnej lode skladala sa z piesočnatej hlíny a množstva pieskoviec z deštrukcie stavby; jej stredová časť bola sfarbená do čierava.

O zlomkoch glazúrovej ľudovej keramiky zo zásypu kostolnej lode vyjadrila sa E. Plicková z Národopisného ústavu SAV takto: črepy z Brezovičky podľa ich celkového vzhľadu, techniky spracovania, náznakov tvarového riešenia a charakteru i použitia glazúry mohla by som zaradiť ešte aj do konca XVIII. stor., prípadne i začiatku XIX. stor. Datovanie komplikuje, pravda, skutočnosť, že najmä pri úžitkovej keramike s jej funkčne osvedčenými tvarmi i technikou výroby pretrvávajú niektoré druhy i cez stáročia bezo zmien, takže pri snahe o presnejšie časové určenie sa možno ľahko mýliť. Zvyšky keramiky z Brezovičky by som mohla rovnako považovať za materiál zo XVI. stor., ako aj z XVIII. stor., čo je konštatovanie veľmi neurčité. Keďže zlomky sa našli

¹¹ Polla B., *Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany)*, 125, 127, obr. 100: 18, 19, tab. XVI: 19a-b-c.

¹² Dnes bránia bránami starého typu (so železnými zubmi v drevenom ráme) pravdepodobne už len niektorí samostatne hospodáriaci roľníci v odľahlejších krajoch Slovenska. Porovnávajúc stredoveké brániky (Brezovička, Zalužany) s novodobým bránikom (dnes je už tiež vlastne starožitnosťou), ktorý sa mi podarilo získať zo Slivníka v Trebišovskom okrese (je z brán, ktorými Ján Sokol, dnes 75-ročný, bránil naposledy pred 40 rokmi), ukazuje sa, že slivnícky exemplár („*železo do bránikoch*“) sa iba nevelmi líši od stredovekých. Je tiež štvorhranný, ručne kovaný, avšak v porovnaní so stredovekými o niekoľko centimetrov dlhší (18,5 cm, pôvodne asi 19,5–20 cm) ja na hornom konci z troch strán rozklepaný v hlavičku. Šikmé zárezy na hranách slivníckeho bránika začínajú sa 3,4–3,9 cm od hlavičky, kdežto na stredovekých skoro pod samým horným koncom a sú v porovnaní so stredovekými omnoho hrubšie.

vo vrchných vrstvách zásypu kostolnej lode, mohlo by ísť o odpadové črepnisko mladšieho datovania.

Po odkrytí zásypu kostolnej lode ukázal sa v jej hlinenej podlahe obrys veľkej oválnej jamy s priemerom 3,6 a 5,3 m, svedčiacej o tom, že tu — pravdepodobne v čase, keď kostolík bol už v rumoch a zasypaný — neznámi ľudia (hľadači cenností?) vykopali veľkú šachtu, ktorou porušili z väčšej časti aj podlahu kostolnej lode (tab. III: 6). Výplň jamy v západnej časti bola čiernavá a vo východnej žltohnedá, siahala 50–60 cm pod úroveň podlahy a skladala sa z pieskovcov z deštrukcie stavby a z piesočnatej hliny, premiešanej s ojedinelými uhlíkmi a kúskami bieložltej piesočnato-vápennej a vápennej malty. Okrem toho našlo sa v jame len desať železných klincov (obr. 2: 1, 3–8, 10, 12, 16), recentná podkovička z obuvi a niekoľko zvieracích kostí. Na dne jamy sa už začínala vrstva celiny, a to žltá piesočnatá hlina so zvetraným pieskovcom.

Klince zo zásypu kostolnej lode a zo spomenutej jamy sú tenké, štvorhranné, ručne kované, s jednostranne vykutou hlavičkou. Podobné klince našli sa na východnom Slovensku aj pri výskume stredovekej posádky v Chmeľove¹³ a zaniknutej stredovekej osady Miloj v Spišskom Hrušove.¹⁴ Do zásypu trosiek sakrálnej stavby v Brezovičke dostali sa klince alebo z okolitej výšinnej osady (pri jej výskume sa našli vo vrstve klince podobného tvaru), alebo z drevených častí samotného kostola.

Podlaha v apside ukazovala porušenie len na malom priestore medzi oltárnou menzou a stenou apsidy. Vrstva žltej piesočnatej hliny bola tu premiešaná s väčšími pieskovcami, najskôr z deštrukcie stavby.

Podlaha kostola, pokiaľ sa zachovala, skladala sa z hnedavožltej piesočnatej hliny, premiešanej miestami s drobnými kúskami žltobielej piesočnatej vápennej malty. Plynule prebiehala z apsidy do lode stavby, kde sa mierne zvažovala na západ a juh. S podlahou kostola súviseli pravdepodobne aj ojedinelé, vodorovne ležiace pieskovce severne od oltárnej menzy a snáď aj niektoré pieskovce odkryté pozdĺž stien v obidvoch priestoroch kostola.

Vonkajšia stena muriva sakrálnej stavby obnažila sa 60 cm širokou sondou. Vyššia vrstva žltej piesočnatej hliny pozdĺž severného muriva kostolíka svedčí o tom, že pôda sa k nemu počas stáročí pozvoľna zosúvala z priliehajúceho svahu návršia. Vrstva priliehajúca k murivu stavby bola premiešaná s pieskovcami z deštrukcie kostolíka. Pri murive apsidy našiel sa fragment klinca (obr. 2: 9).

Kostol aj oltárnu menzu zbudovali z plochých lomových pieskovcov, ukladaných v riadkoch na tenkú vrstvu piesočnatej hliny, v ktorej sa len miestami belejú väčšie-menšie neforemné hrudky bieložltého vápna a ojedinele aj úlomky vápenca. Kamene stavby svedčia o rôznych troj-

¹³ Polla B., *Historickoarcheologický výskum na bratrickej posádke v Chmeľove* No 4, 1962, obr. 7: 2, 3, obr. 20: 1.

¹⁴ Polla B., *Zaniknutá stredoveká osada Miloj*, 120, obr. 4: 2.

rozmerných útvaroch; ich hrúbka sa pohybuje od 2 do 12 cm [najčastejšie sú 2–4 cm hrubé], šírka od 13 do 38 cm. Mnoho podobných pieskovcov videl autor na povrchu lesnej cesty vedúcej z Brezovičky na lokalitu [hlavne po Zámčisko]; v zárezoch cesty črtajú sa miestami aj súvislé vrstvy pieskovca.

Stavba bola znútra i zvonku starostlivo lícovaná. Kostol nebol omietnutý. Aby sme zvyšky muríva zachovali a uchránili pred rozpadnutím, obnažili sme vegetačnou vrstvou pokrytý povrch trosiek stavby po kamene len čiastočne — na oblúku apsidy. Touto sondou sa zachytil postup pri ukladaní pieskovcov do riadkov (tab. II: 1); najprv sa kládli kamene väčších rozmerov vedľa seba na vonkajší a vnútorný okraj muríva, čím sa súčasne formovala línia stien stavby; priestor medzi okrajovými kameňmi sa potom vyplňal ľubovoľne ukladanými menšími plochými kameňmi.

Aby sa zvyšky stavby čo najviac ušetrili, aj základy kostola sme obnažili len na niekoľkých miestach. Sondy ukázali, že základy sa kládli do ryhy vyhlbenej do vrstvy žltohnedej piesočnatej hliny. Vrstva pod nimi bola už svetlejšia [žltá] a premiešaná so zvetraným pieskovcom. Aj základy sú stavané z plochých lomových pieskovcov rôzneho tvaru a veľkosti. Ich šírka — napr. v severovýchodnom rohu kostolnej lode — meria 13–26 cm, hrúbka 3–12 cm. Ako v murive stavby, tak aj v jej základoch sú kamene ukladané iba na piesočnatú hlinu s nepatrnou prímiesou drobných kúskov bieložltej piesočnato-vápennej malty. Aj pri dvíhaní základov dbalo sa o zachovanie riadkov a lícovania stien. Celková hrúbka základov vo východnej časti apsidy dosahuje 88 cm a v severovýchodnom rohu kostolnej lode 91 cm. Hĺbka základov — pokiaľ sa sondami sledovali — pohybuje sa od 45 do 78 cm, najplytšie boli pod stenkami vífazného oblúka (45 a 51 cm). Základy spod muríva stavby vyčnievajú v šírke 3–20 cm, ale miestami sa ich lícovanie kryje so stenou muríva. Pod apsidou sa zistilo desať, pod južným výstupkom vífazného oblúka osem a pod západným murivom kostolnej lode šesť riadkov pieskovcov. Aj oltárna menza má podobné základy; ich pôdorys sa v podstate kryje s pôdorysom nadzemnej časti menzy. Zbudované sú zo šiestich riadkov pieskovcov kladených na piesočnatú hlinu.

V sondách vyhlbených pri kostolných základoch sme ani v jednom prípade nenarazili na hroby. Pri odkrývaní základov severovýchodného rohu kostolnej lode našli sa tri atypické črepy stredovekých nádob, sotva datovateľné pred XIV. stor., zvieracia košť a dva ručne kované železné kince (obr. 2: 14, 15). Zachovalejší z kincov má hlavičku vykovanú v podobe písmena T. Podobné kince našli sa aj pri pokusnom sondovaní juhozápadne od kostolíka vo vrstve zaniknutej stredovekej osady. Ide o bežný tvar kincov na stredovekých lokalitách. Pri výskumoch na východnom Slovensku prišlo sa na ne aj v Chmeľove,¹⁵

¹⁵ Polla B., *Historickoarcheologický výskum na bratrickej posádke v Chmeľove*, obr. 11: 6, obr. 25: 4, 6, 7, 20.

Spišskom Hrušove¹⁶ a Nemešanoch.¹⁷ Podobný klíнец pochádza aj z radového cintorína v Bohatej na juhozápadnom Slovensku¹⁸ a jemu podobné sa našli napr. aj pri výskume zaniknutej osady z doby arpádovskej v Kardoskúte v orosházskom chotári v Maďarsku.¹⁹

Apsida sakrálnej stavby má nepravidelný oblúkovitý záver a smerom na západ je priamočiario mierne pretiahnutá. Zachovala sa do výšky 60–92 cm od podlahy, resp. od koruny základov. Nepravidelná línia záveru apsidy súvisí do určitej miery aj s deformáciou tejto časti stavby tlakom hliny, ktorá sa z prilahlého svahu k apside pozvoľna zosúvala. V najvyššej časti apsidy zachovalo sa 16 riadkov pieskovcov. Vnútoraná plocha apsidy má maximálne rozmery 322 cm (pozdĺž víťazného oblúka) a 300 cm [v opačnom smere, teda v smere hlavnej osi kostola]. Zvyšky jej muriva na východnej strane sú 68 cm, na severnej strane najviac 78 cm a na južnej najviac 83 cm hrubé (tab. I: 5, 6, tab. II: 1, 2). Zo zvyškov stienok víťazného oblúka severná tvorí v priestore apsidy len 23 cm a južná len 28 cm široký výstupok. Hrúbka severného výstupku je 53 cm a južného 56 cm.

Vo východnej polovici apsidy odkryli sa zvyšky obdĺžnikovej oltárnej menzy, širokej 96 cm a dlhej 117–120 cm, situovanej dlhšou osou v smere S–J. V priestore apsidy má asymetrickú polohu. Juhovýchodný roh menzy bol značne rozrušený. V najvyššej [severozápadnej] časti menzy sú štyri riadky pieskovcov ukladaných na piesočnatú hlinu. Aj stavba oltárnej menzy bola starostlivo lícovaná, no neomietnutá (tab. I: 5, 6, tab. II: 2, 3).

Vnútoraný priestor kostolnej lode je dlhý 620 cm na severnej a 612 cm na južnej strane a široký 517 cm na západnej (tab. II: 5) a 499 cm na východnej strane. Zvyšky severného muriva lode sú miernym oblúkom dovnútra prehnuté (obr. 1, tab. II: 4, 6). Túto deformáciu muriva spôsobil zrejme tlak hliny, zosúvajúcej sa pozvoľna z prilahlého svahu návršia. Murivo kostolnej lode na severnej a južnej strane je 67 cm a na západnej strane 73 cm hrubé. Z výstupkov víťazného oblúka je severný v kostolnej lodi 115 cm (tab. I: 5, tab. II: 4) a južný 106 cm dlhý (tab. I: 6). Najvyššie sú zvyšky kostolnej lode v severozápadnom rohu stavby, až 1 m od podlahy. V murive tejto časti lode sa zachovalo 14 riadkov pieskovcov (tab. II: 5).

Jednoduchý portál kostola bol na južnej strane. Jeho bočné steny sa rovnomerne zbiehajú smerom von. Vchod bol široký zvonku 80 cm a znútra 152 cm. Prah vchodu zaberá 80 cm dlhá, 51 cm široká a 10 cm

¹⁶ Polla B., *Zaniknutá stredoveká osada Miloj*, obr. 7: 3, 8, 9, obr. 11: 2, obr. 14: 2.

¹⁷ Polla B., *Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany)*, 134, obr. 106: 2, 3, 15, 21, 23.

¹⁸ Habovštiak A., *Príspevok k poznaniu našej nížinnej dediny v XI.–XIII stor.*, SIA IX, 1961, obr. 31: 10.

¹⁹ Méri I., *Árpád-kori népi építkezésünk feltárt emlékei orosháza határában*, Régezteti Füzetek II–12, 1964, tab. V: 17, tab. VII: 2.

hrubá pieskovecová platňa s hladkým povrchom, je vo dvoje prelomená. Z nej sa zostupovalo do kostolíka 15 cm širokým, z pieskovecov zloženým stupňom. Z vonkajšieho ostenia portálu ostala iba štvorcová pieskovecová platnička na západnej strane (obr. 1, tab. III: 1–3).

Celková dĺžka kostola je 1105 cm, šírka západnej fasády 637 cm, dĺžka severnej fasády kostolnej lode 744 cm, dĺžka južnej fasády lode 736 cm, max. šírka apsidy 470 cm a jej dĺžka 370 cm.

Datovanie kostola na náhornej plošine v Brezovičke nemožno oprieť o klince, ktoré sú jedinými stredovekými nálezmi zo zásypu trosiek stavby; k nim patrí snáď aj bránik, nájdený nad podlahou apsidy. Klince mohli súvisieť, ako som už na inom mieste podotkol, alebo s drevenou konštrukciou stavby, alebo mohli sa dostať — podobne ako spomenutý bránik — už do zrúcanín kostola z najbližších obydľí osady, čo by poukazovalo na to, že obyvatelia stredovekej dediny mohli byť ešte svedkami skazy tejto nenáročnej sakrálnej stavby. V tejto súvislosti hodno snáď pripomenúť, že kláštor i kostol zo začiatku XIV. stor. v hone Koscilek (Hamborek) v Brezovičke, teda objekty v susedstve našej lokality, ktorých zvyšky odkryl B. Polla, zanikli v rokoch po bytu bratříkov na Spiši a v Šariši.²⁰

Ak hľadáme analógie k pôdorysu kostola v Brezovičke, za jeho prototyp mohol by sa označiť pôdorys jednolodovej apsidovej sakrálnej stavby odkrytej Na valách v Starom Měste na Morave,²¹ a pôdorys kostola z jeho prvej stavebnej fázy z polohy Špitálky, tiež na území Starého Města.²² Z iných veľkomoravských sakrálnych stavieb hodno snáď spomenúť ešte kostol č. 2 v Sadoch a rotundu sv. Michala v Starom Měste, ale len v tom zmysle, že kostol č. 2 v Sadoch bol stavaný z lomových kameňov viazaných maltou len v rohoch a inak tesnených iba hlinou,²³ a že zvyšky základov rotundy sv. Michala sú z lomového pieskovca viazaného len malým množstvom jemnej vápennej malty mliečnej farby.²⁴

Odhladnuc od týchto úvah, vyslovených len v rámci pracovnej hypotézy, datuje autor kostol v Brezovičke predbežne do XII., najneskoršie na začiatok XIII. stor., teda do vrcholnej doby románskej. Podľa toho mohlo by sa pripustiť, že vznikol ešte pred založením okolitej výšinnej osady, ktorú autor datuje — ako v ďalšom uvidíme — do XIV.—XV.

²⁰ Polla B., *Výsledky historickoarcheologického výskumu v Brezovičke*, 296.

²¹ Hrubý V., *Základy kostela na staroslovanském pohřebišti ve Starém Měste „Na valách“*, PA XLVI, 1955, 265–306. Cibulka J., *Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě*, Praha 1958, 21–24. Poulik J., *Staří Moravané budují svůj stát*, Gottwaldov 1960, 64–66, 69–71. Hrubý V., *Staré Město — Velkomoravský Velehrad*, Praha 1965, 176–179.

²² Hrubý V., *Staré Město — velkomoravský Velehrad*, 197, 198. Poulik J., *Staří Moravané budují svůj stát*, 67–69.

²³ Hrubý V., l. c., 203.

²⁴ Tamže, 187.

stor.²⁵ Medzi románskymi sakrálnymi stavbami na východnom Slovensku stojí najbližšie ku kostolu v Brezovičke čo do pôdorysu jednolodový apsidový kostol z prvej polovice XIII. stor. v Chmeľovci, postavený tiež z lomového pieskovca, no výdatne viazaného už okrovobielou piesočnato-vápennou maltou (obr: 4a 5: 1, 2).²⁶ Na druhom mieste mohli by sme uviesť pôvodne románsky kostol s podobným pôdorysom z polovice XIII. stor. v Borši, postavený z režných kvádrov (obr. 5: 3, 4), ktorý sa líši od kostola v Chmeľovci i od pôdorysu kostola v Brezovičke aj tým, že niet v ňom zvláštneho víťazného oblúka.²⁷ Kostolík v Brezovičke považuje autor predbežne za starší ako kostol v Chmeľovci a v Borši. Z románskych sakrálnych stavieb na západnom Slovensku svojím pôdorysom podobá sa snáď najviac pôdorysu kostola v Brezovičke kostol v Orešanoch z prvej tretiny XIII. stor.²⁸ a kostol v Bohatej z polovice XIII. stor., ktorého základy odkryl A. Habovštiak.²⁹ Avšak obidve tieto stavby — na rozdiel od kostola v Brezovičke — sú už emporové.

K spoľahlivejšiemu datovaniu trosiek sakrálnej stavby v Brezovičke snáď najviac by mohol prispieť výskum cintorína v najbližšom okolí kostola, je však otázne, či sa pri kostole vôbec pochovávalo. V jeho apside a lodi sa na hroby neprišlo. Ak sa cintorín pri kostole nenájde, možno predpokladať, že ide o filiálny, nie farský kostol a obyvatelia príslušnej dediny pochovávali svojich mŕtvych pri nejakom inom kostole, ktorý bol v jej dosahu a bol farský.³⁰ Aj širšie založený výskum zaniknutej, na lokalite už zistenej výšinnej osady mohol by osvetliť otázku založenia a trvanie kostola.

Pokusné sondy na nálezisku zaniknutej stredovekej dediny

Už pri výskume roku 1965 venovala sa pozornosť aj hľadaniu miesta zaniknutej osady na priestranstve v okolí kostola. Vtedy sme na plošine lúky juhozápadne od kostola vyhlbili pokusnú sondu I, ktorá mala rozmery 2,2 X 2,2 m (obr. 1). Odkryla sa ňou 50 cm hrubá, humusovitá, hnedá vrstva hlíny, ktorá sa podľa nálezov ukázala ako sídlisková. Boli

²⁵ Medzi zlomkami nádob z jej vrstvy len dva črepy možno s výhradou datovať do XIII. stor. (tab. VI: 13, 17).

²⁶ *Súpis pamiatok na Slovensku*, zväzok prvý, Bratislava 1967, 478. Dielo V. Mencla *Stredoveká architektúra na Slovensku*, Praha—Prešov 1937, neuvádza románsky kostol v Chmeľovci.

²⁷ Mencil V., l. c., 384. *Súpis pamiatok na Slovensku*, zväzok prvý, 145.

²⁸ Mencil V., l. c., 164, 165. *Súpis pamiatok na Slovensku*, zväzok druhý, Bratislava 1968, 434.

²⁹ Habovštiak A., *Príspevok k poznaniu našej nížinnej dediny v XI.—XIII. stor.*, 471, 473. Podľa autora citovanej práce nie je vylúčené, že kostol môže byť i starší a že jeho počiatky môžu súvisieť s počiatkami osídlenia tejto lokality (l. c., 473).

³⁰ Na túto možnosť upozornil ma A. Habovštiak, za čo mu i na tomto mieste vyslovujem vďaku.

v nej početné zlomky nádob (obr. 3: 1—9, tab. IV: 1—9, 11—16), torzo kuželovitého, vodorovne fazetovaného praslena s tmavohnedou polevou, s priemerom 3,1 cm (tab. IV: 10), torzo volskej alebo kravskej podkovy (tab. IV: 26), niekoľko klincov (tab. IV: 17—19, 21—23, 25), zlomok železného predmetu (tab. IV: 24), železný drôtik s guľovitou hlavičkou z predmetu neznámeho určenia (tab. IV: 20) a ojedinelé zlomky tehloviny. Jeden atypický črep pripomína hradištnú keramiku. Spomenuté nálezy dokazujú, že už prvou pokusnou sondou podarilo sa zachytiť vrstvu zaniknutej osady, datovateľnej podľa keramických náleзов do XIV.—XV. stor. Je zaujímavé, že vo vrstve sa nenašli zvieracie kosti.

Črepy sú prevažne z tenkostenných, na kruhu vytáčaných alebo obotáčaných nádob sivej, čiernosivej, tmavohnedej, zriedkavejšie žltohnedej alebo červenohnedej a v ojedinelých prípadoch aj žltej farby, zhotovených väčšinou z piesočnatej a len výnimočne z jemnej hlíny. V povlaku a lome niektorých fragmentov badateľné sú aj zrnká sľudy. Hrúbka črepov pohybuje sa od 3,5 do 6,5 mm, tenšie (3 mm) alebo hrubšie (7—9 mm) sú v nepatrnom počte. Okrajové črepy sú skoro bez výnimky z bezuchých hrncovitých nádob s ústím častejšie esovite profilovaným (obr. 3: 1, tab. IV: 1, obr. 3: 2, tab. IV: 2, obr. 3: 3, tab. IV: 4, obr. 3: 4, tab. IV: 5, obr. 3: 6, tab. IV: 7, obr. 3: 8, tab. IV: 11, obr. 3: 9, tab. IV: 14) než jednoducho vyhnutým (obr. 3: 5, tab. IV: 6). Okraj týchto nádob bol zaoblený a spodok nezriedka slabo odsadený. O tom, že dná nádob boli z podložky starostlivo odrezávané, najlepšie svedčí črep so súbežnými oblúkovitými ryhami technického pôvodu.³¹ Tento zlomok je pozoruhodný aj preto, lebo bol pravdepodobne zámerne sfomovaný do kotúča (priemer ca 8,5 cm) a v strede mal kruhovitý otvor (tab. IV: 16).

Z pohára vyhotoveného z jemnej plavenej hlíny pochádza okrajový črep zdobený vodorovnými žliabkami, ústie tejto nádoby bolo lievikovite roztvorené (obr. 3: 7, tab. IV: 8). Výzdoba z vodorovných žliabkov je aj na niekoľkých ďalších črepech (tab. IV: 12, 15). Z ostatných úlomkov nádob zo sondy I treba spomenúť ešte črep s vodorovnou ryhou (tab. IV: 13) a dva fragmenty z nádob jemnej výroby; na jednom z nich sú riadky včolkovaných štvorcov (tab. IV: 3) a na druhom tenké vodorovné vývalky (tab. IV: 9).

Zachovalejšie z nájdených ručne kovaných klincov sú trojakého tvaru. Jeden z nich má nepravidelnú štvorcovú hlavičku (tab. IV: 18), hlavička ďalších dvoch klincov je vykovaná do formy písmena T (tab. IV: 17, 25) a dva tenké klince majú hlavičku jednostranne úzko vyko-

³¹ Črepy z diel stredovekých nádob s podobným ryhovaním našli sa napr. aj na slovanskom mohylníku v Kráľovskom Chlmcí. Budinský-Krička V., *Slovanské mohyly na východnom Slovensku*, SIA VI—1, 1958, 146, 150, tab. VI: 1, 7.

³² B. Polla, pri rozboře početných náleзов podkov zo zaniknutej stredovekej osady Zalužany zvlášť zdôrazňuje, že ide o konské podkovy, pretože v celom súbore náleзов nenašiel podkovy, ktorými by mohol byť podkutý hovädzí ťažný dobytok. Polla B., *Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany)*, 129.

vanú (tab. IV: 21, 22). O dvoch naposledy spomenutých formách klincov sme sa podrobnejšie zmienili už na inom mieste. Z nájdených kovových vecí je nepochybne najpozoruhodnejšia volská alebo kravská podkova (tab. IV: 26), svedčiaca o podkúvaní ťažného hovädzieho dobytká, teda súčasne aj o roľníctve a chove rožného statku vo výšinnej osade. Je to pravdepodobne prvý nález stredovekej podkovy tohto druhu na východnom Slovensku.³² Jediný praslen z Brezovičky, zhotovený z jemnej hliny a najskôr na kruhu (tab. IV: 10), má analógie medzi praslenmi zo zaniknutej stredovekej osady Zalužany.³³

Pozoruhodné boli aj nálezy zo sondy II (obr. 1), ktorá mala rozmery 2,5X3 m a bola vyhlbená neďaleko sondy I. Sídlišťová vrstva odkrytá v sonde II bola šedastohnedá, piesočnatá, humusovitá a siahala do hĺbky 50–60 cm pod povrch. Aj z tohto výkopu získalo sa mnoho výrazných zlomkov nádob. Okrem črepov našli sa vo vrstve aj klince (tab. VII: 1, 5–7), železná rukoväť noža so zvyškami nitov (tab. VII: 3), torzo ohňom pokriveného železného predmetu, snád rukováti noža (tab. VII: 2), železná ostroha (tab. IV: 10a, 10b), úlomok z konca bočnice ostrohy podobného tvaru (je nezvestný), masívna skoba z hranatého železného pása (tab. IV: 4) a dva fragmenty železných obruči s dierkami pre klince (tab. VII: 8, 9). Ani v sonde II sa nenašli zvieracie kosti.

Z klincov dva patria k druhej a dva k tretej ich forme podľa roztriedenia nálezov tohto druhu zo sondy I. K rukováti noža je príliehavou analógiou nôž zo zalužianskej stredovekej osady,³⁴ podobné nože sa však našli aj na Zelenej hure v Hrabušiciach.³⁵ Čo sa týka rukováti noža z Brezovičky, treba ešte pripomenúť, že po jej pravej strane ťahá sa plytký rovný žliabok, tzv. krvná ryha.³⁶ Najzávažnejším nálezom zo železných predmetov je nepochybne ostroha; má tvar písmena V a jej výrazne prehnuté ramienka sa končia oválnou platničkou s dvoma otvormi. Prostredne veľký a torzovite zachovaný bodec ostrohy mal ozubené koliesko, ktoré sa nezachovalo. Na spojení ramienok nad bodcom je ostroha výrazne pretiahnutá do hrotu, ktorý je oblúkovite zahnutý nadol. Ramienka majú v priereze tvar písmena D. Rozpätie torza ostrohy je 15,4 cm (tab. VII: 10a, 10b). Ostrohu z Brezovičky treba podľa analógií zo zaniknutej stredovekej osady Zalužany datovať do XIV., najneskoršie do XV. stor.³⁷ Podľa nej do spomenutého obdobia možno datovať aj ostatné železné veci zo sond.

Do XIV.–XV. stor. je datovateľný v jadre aj črepový materiál zo sondy II. Zlomky sú prevažne z tenkostenných nádob sivej, tmavosivej, sivohnedej, červenohnedej, bledohnedej, tehlovočervenej a výnimočne

³² Tamže, 118, obr. 94: 7a, 7b.

³⁴ Tamže, obr. 105: 3.

³⁵ Polla B., *Zistovací historickoarcheologický výskum na bratríckom tábore na Zelenej hure v Hrabušiciach*, SIA X–1, 1962, tab. VI: 12, 13.

³⁶ Polla B., *Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany)*, obr. 105: 2.

³⁷ Tamže, 131–133, obr. 103: 1, 2, 7.

aj krémovej farby. Väčšina črepov je z nádob s drsným povrchom, zhotovených z piesočnatej hliny a len niekoľko zlomkov svedčí o jemnej hladkej keramike. Nádoby boli formované technikou vytáčania a v niektorých prípadoch snáď aj technikou obtáčania. Hrúbka črepov sa pohybuje od 3,5 do 8 mm, väčšinou sú 3,5–5,5 mm hrubé.

Medzi okrajovými črepmi prevažujú úlomky z hrncov s esovite profilovaným ústím (obr. 3: 15, tab. V: 6, obr. 3: 17, tab. V: 12, obr. 3: 18, tab. V: 13, obr. 3: 19, tab. V: 14, obr. 3: 20, tab. V: 7, obr. 3: 21, tab. V: 8, obr. 3: 22, tab. V: 9, obr. 3: 23, tab. V: 10, obr. 3: 25, tab. V: 16, obr. 3: 26, tab. V: 17, obr. 3: 30, tab. V: 21, obr. 3: 31, tab. V: 19, obr. 3: 32, tab. V: 20). Len tri črepy sú z hrncov s rímsovým profilovaným okrajom (obr. 3: 10, tab. V: 1, obr. 3: 11, tab. V: 2, obr. 3: 12, tab. V: 3) a tri zlomky z hrncov s jednoducho vyhnutým ústím (obr. 3: 13, tab. V: 4, obr. 3: 14, tab. V: 5, obr. 3: 16, tab. V: 11). Výnimočne sa našli vo vrstve aj okrajové zlomky pravdepodobne z pohárovitých nádob (obr. 3: 24, tab. V: 18, obr. 3: 27, tab. V: 15, obr. 3: 28, tab. V: 22, obr. 3: 29, tab. V: 24, obr. 3: 33, tab. V: 25, obr. 3: 34, tab. V: 23) a zlomok z ucha — azda z hrnca (tab. VI: 6). Nádoby boli najčastejšie zdobené, súdiac podľa ich zlomkov, súvislým pásom alebo pásmi vodorovných žliabkov (tab. VI: 3, 7, 9, 12, 14, 15, 18–20). Na niekoľkých čepoch je dvojitá ryha alebo žliabok (tab. VI: 8, 10, 16), na ďalšom sa pod vývalkom ťahá vodorovná ryha (tab. VI: 10) a na inom zasa sú jemné vodorovné ryhy (tab. VI: 11). Osobitne sa vyníma čo do výzdoby črep s riadkami vkolkovaných štvorcíkov (tab. VI: 5), ako aj zlomok s pásmom zostaveným z vkolkovaných trojuholníčkov a kosoštvorcíkov (tab. VI: 2). Dva črepy s vodorovnými ryhami pripomínajú ešte keramiku z XIII. stor. (tab. VI: 13, 17). Dná nádob boli zrezané a mali slabo odsadený spodok (tab. VI: 21). Na jednom črepe z tejto časti nádoby sú súbežné oblúkovité ryhy technického pôvodu (tab. VI: 22).

S keramikou zo sond sa typologicky úplne zhodujú úlomky nádob, nájdené roku 1967 v kôpkach humusovitej hliny, vyhodenej na povrch krtmi na plošine južne a juhozápadne od sakrálnej stavby (tab. VII: 11); črepy sú hrubé 3,5–5,5 mm.

Keramický materiál z dvoch doteraz vykopaných pokusných sond na nálezisku stredovekej osady v Brezovičke najlepšie možno porovnávať azda s keramikou mladšieho horizontu zalužianskej stredovekej osady, datovanou do XIV.–XV. stor.,³⁸ a s keramikou z mladšej fázy zaniknutej stredovekej osady Miloj, datovanou do tých istých storočí.³⁹

Keramika z Brezovičky čo do profilácie hornej časti nádob i v porovnaní so spomenutými analógiami má nepochybne svoje osobitné črty a lokálny ráz. V súvisi s ňou treba ešte pripomenúť, že na zlomkoch

³⁸ Tamže, obr. 93, obr. 96, tab. I: 10a, tab. IV: 1–10, tab. VI: 7, tab. VII: 14, tab. XVI: 2.

³⁹ Polla B., *Zaniknutá stredoveká osada Miloj*, obr. 7: 1, obr. 28: 2, 3, 6, 9, 12, obr. 31: 10, 18.

z dien nádob sa nezistili ani v jednom prípade stopy značiek a že ani na jednom črepe nebadať stopy polevy. K tomu treba ešte dodať, že korózii silne podliehajúci črepový materiál z výšinnej osady svedčil by podľa pozorovaní autora o nedokonalom vypaľovaní nádob.

Doterajšie nálezy keramiky z Brezovičky charakterizuje nápadná chudoba tvarov. Najpočetnejšie sú v materiáli zastúpené, ako z podaného opisu vysvitá, zlomky tenkostenných hrncovitých bezuchých nádob, zhotovených z piesočnatej hliny. Zlomky jemnej keramiky sú pomerne zriedkavé a — pokiaľ sa našli — pochádzajú snáď väčšinou z pohárovitých nádob. Z vrstvy sídliska chýbajú zatiaľ zlomky misiek, hrncov s uchom, džbánov, zásobných nádob, pokrývok a kahančekov. Už aj doterajšie nálezy stredovekej keramiky z Brezovičky svedčia o špecializovanej výrobe snáď miestnej, alebo prevažne miestnej, lebo dosť ťažko si predstaviť dovážanie krehkého hlineného riadu bez značného poškodenia z okolitých alebo vzdialenejších remeselníckych stredísk na náhornú plošinu, na ktorej sa zaniknutá výšinná dedina rozprestierala.

Z nájdených železných vecí si zasluhuje pozornosť na prvom mieste železná ostroha a úlomok z konca bočnice ďalšej podobnej ostrohy. Tieto nálezy potvrdzujú, že ostrohy sa bežne používali dokonca aj v našich výšinných stredovekých dedinách a nemusia svedčiť práve len o vojensky organizovaných zložkách vtedajšej spoločnosti (o tzv. bojovníkoch). Zaujímavým nálezom je aj podkova, svedčiaca o hovädzom ťažnom dobytku v XIV.—XV. stor. na východnom Slovensku.

Prí budúcom výskume lokality žiadalo by sa zistiť, či výšinná dedina v Brezovičke na Širokých lúkach vznikla súčasne s tamojším kostolom, alebo neskoršie, či teda jestvovala už pred XIV. stor., alebo od tohto storočia, a približne kedy zanikla. Budúci výskum mohol by však prispieť aj k poznaniu rozlohy a typu dediny, ako aj k poznaniu príbytkov a hospodárskych stavieb jej usadlostí.

Zaniknutú výšinnú dedinu na náhornej plošine možno podľa doterajších nálezov datovať do XIV.—XV. stor. I napriek jej vysokej a ťažko prístupnej polohe bola to, ako nálezy naznačujú, vyspelá a samostačná dedina poľnohospodárskeho charakteru, ktorej obyvatelia sa zaoberali aj remeslami (kováčstvo, tesárstvo, tkáčstvo, hrnčiarstvo). Je veľmi pravdepodobné, že zistenú dedinu bude možné stotožniť s historicky známou dedinou Slamov. Tento predpoklad opiera sa predovšetkým o chotárne názvy Slamov a Šlemov, lokalizované Iudovou tradíciou práve na náhornú plošinu Široké lúky. J. M a c á k pripúšťa, že skúmaná zaniknutá výšinná dedina spomína sa r. 1427 ako Slemphao, v rokoch 1437—69 ako Slynhaw a r. 1462 ako Slemhaw,⁴⁰ Spoločlivejšia zmienka o dedine v písomných prameňoch podľa J. M a c á k a pochádza až z r. 1561 [Slemow],⁴¹ potom z r. 1608 [Slemov-praedium]⁴² a z r. 1615

⁴⁰ Tóth S., *Sáros vármegye monografiája II*, Budapest 1910, 479.

⁴¹ Berzeviczy A., *Berzeviczy Márton, erdélyi kancellár*, Budapest 1899, 37: „...praedia seu possessiones desertas: Kwako, Slemow ... vocatas...“

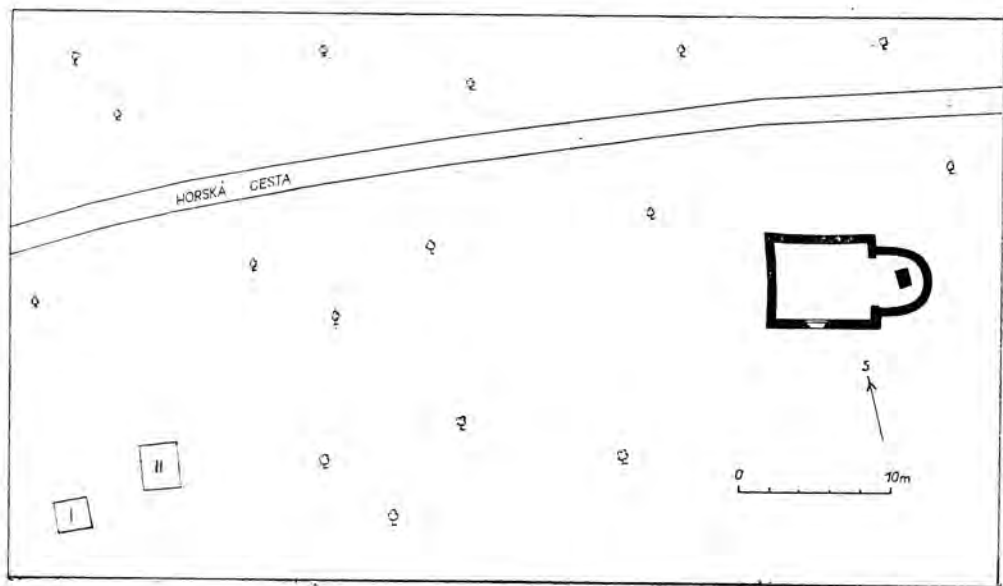
(Slamo).⁴³ Nielen názov niekdajšej dediny, ale aj jej vysokú polohu zachycuje podľa jeho zistenia listina z r. 1826.⁴⁴ Z citovaných historických správ nevyplýva, že dedina existovala v XVI. stor.; zmienky o nej a názvy totiž naznačujú, že bola už len „praedium“ alebo „prata.“ K tomu ešte treba dodať, že v doterajších archeologických nálezoch z lokality niet dôkazov a trvaní dediny po XV. stor.

Na nálezisku zaniknutej stredovekej výšinnej dediny v Brezovičke vykopali sa zatiaľ len dve malé pokusné sondy, no s pozoruhodným výsledkom. Preto je nádej, že budúci výskum na Širokých lúkach, ktorý je veľmi žiadúci, dorieši nadhodené i ďalšie otázky stredovekého osídlenia náhornej plošiny a pomôže spresniť aj datovanie zvyškov snáď najstaršej stredovekej architektúry na východnom Slovensku.

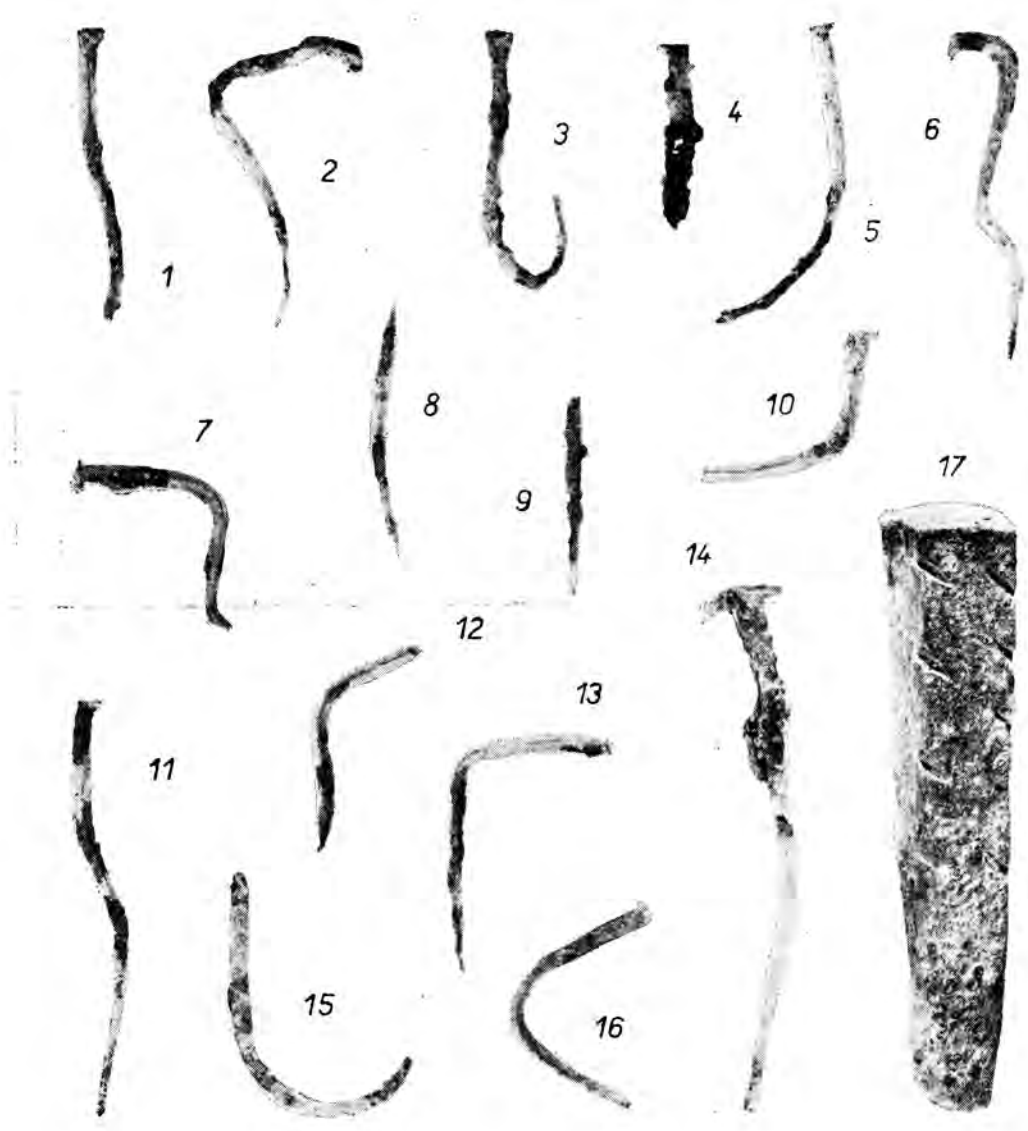
⁴² Tóth S., l. c., 368.

⁴³ Listina čís. 151/27 k roku 1615 v Štátnom archíve v Prešove. Medzi prédiami sa spomína aj Slamo.

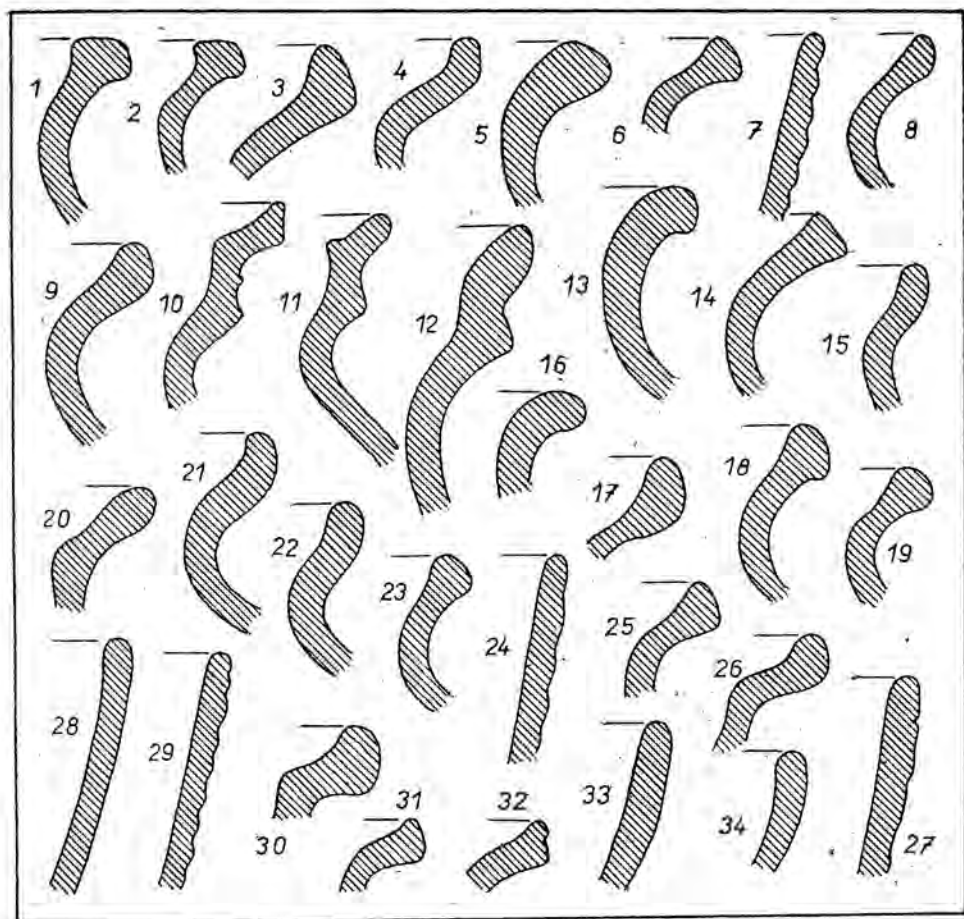
⁴⁴ Listina zo 17. apríla 1826 v Štátnom archíve v Prešove: *Inventarium et conscriptio postea fata Colomani Berzeviczy orphanum Bernardum Berzeviczy praesente iudice oppidi Brezevicze...* spomína výslovne „prata“: *W Kralyowczu...* a potom... „*Na Slamoweg na Werhu*“.

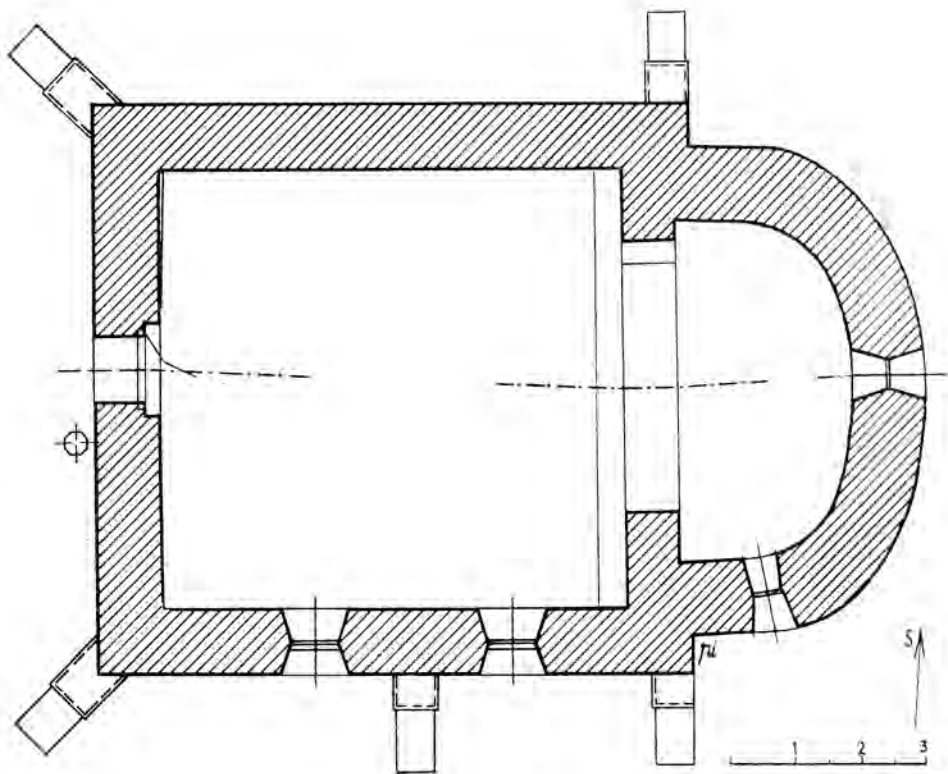
Obr. 1. Brezovička, okres Prešov, poloha Široké lúky. Situačný náčrt lokality. Výskum v r. 1965 a 1967.

Obr. 2. Brezovička, okres Prešov, poloha Široké lúky. 1, 3—8, 10, 12, 16 — z výplne jamy v podlahe kostolnej lode; 2, 11, 13 — zo zásypu kostolnej lode; 9 — z vrstvy pri vonkajšej stene apsidy; 14, 15 — z vrstvy pri severovýchodnom rohu základov kostolnej lode; 17 — zo zásypu apsidy.

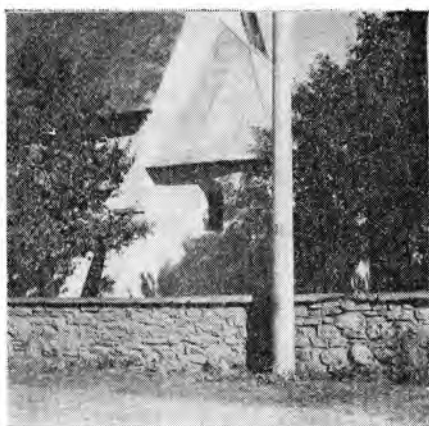
Obr. 3. Brezovička, okres Prešov, poloha Široké lúky. Profily fragmentov nádob zo sondy I a II.

Obr. 4. Chmelovec, okres Prešov. Pôdorys románskeho kostola.
Zameral a kreslil A. Piffel.

1

2

3

4

Obr. 5. Románske kostoly. 1, 2 — Chmeľovec, okres Prešov; 3, 4 — Borša, okres Trebišov. Foto V. Budinský-Krička.

1

2

3

4

5

6

Tab. I. Brezovička, okres Prešov, poloha Siroké lúky. 1—3 — situácia lokality na náhornej plošine; 4 — odkrývanie sakrálnej stavby; 5 — apside s oltárnou menzou a severovýchodný roh kostolnej lode; 6 — južná časť apsidy s oltárnou menzou a juhozápadný roh kostolnej lode. Foto V. Budinský-Krička.

1

2

3

4

5

6

Tab. II. Brezovička, okres Prešov, poloha Široké lúky. 1 — detail muriva vo východnej časti apsidy; 2 — severná časť apsidy s oltárnou menzou; 3 — oltárna menza; 4 — severovýchodný roh kostolnej lode; 5 — juhozápadná časť kostolnej lode; 6 — severné murivo kostolnej lode. Foto V. Budinský-Krička.

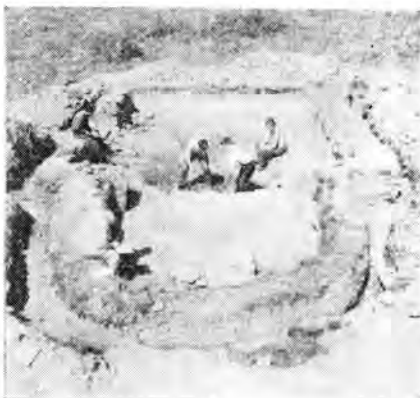
1

2

3

4

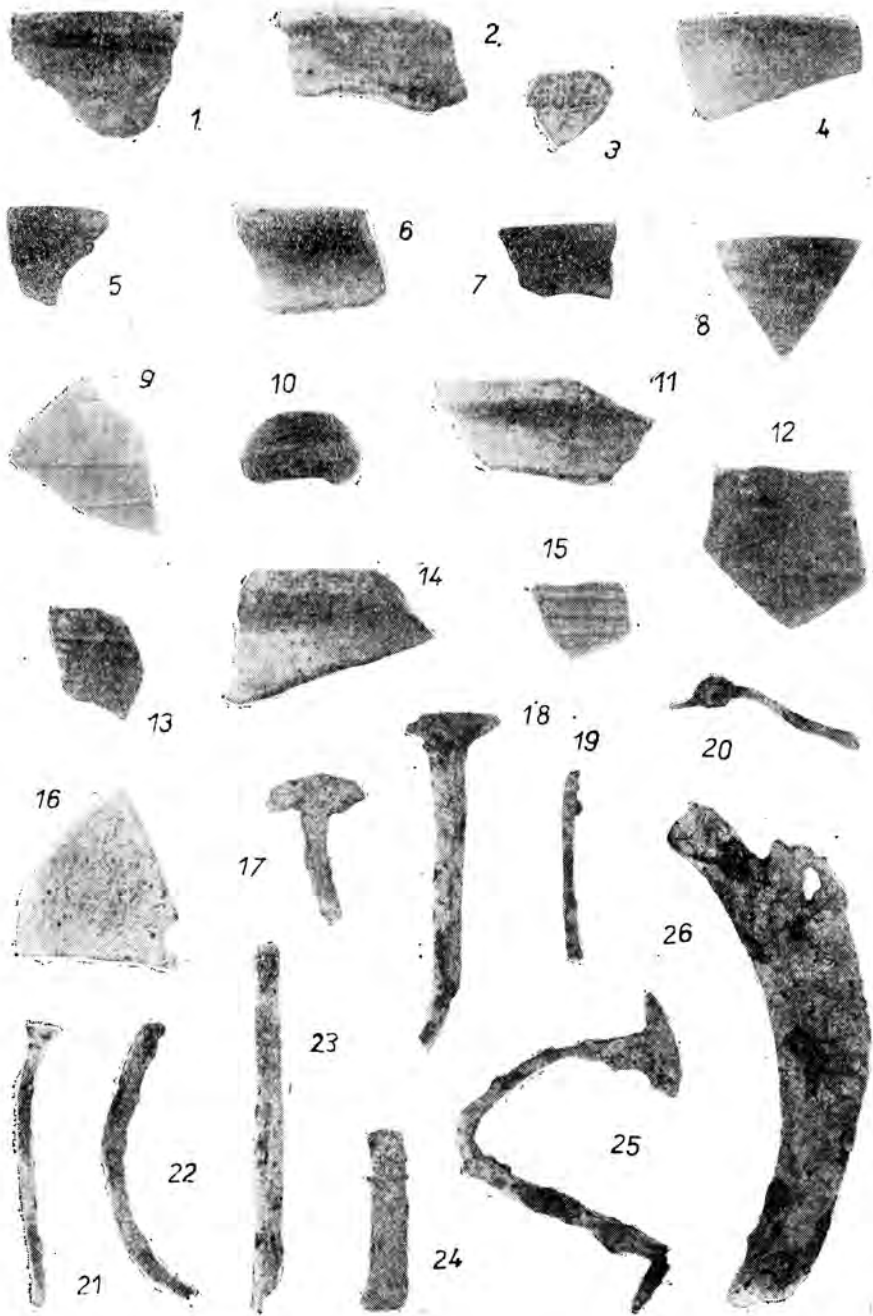

5

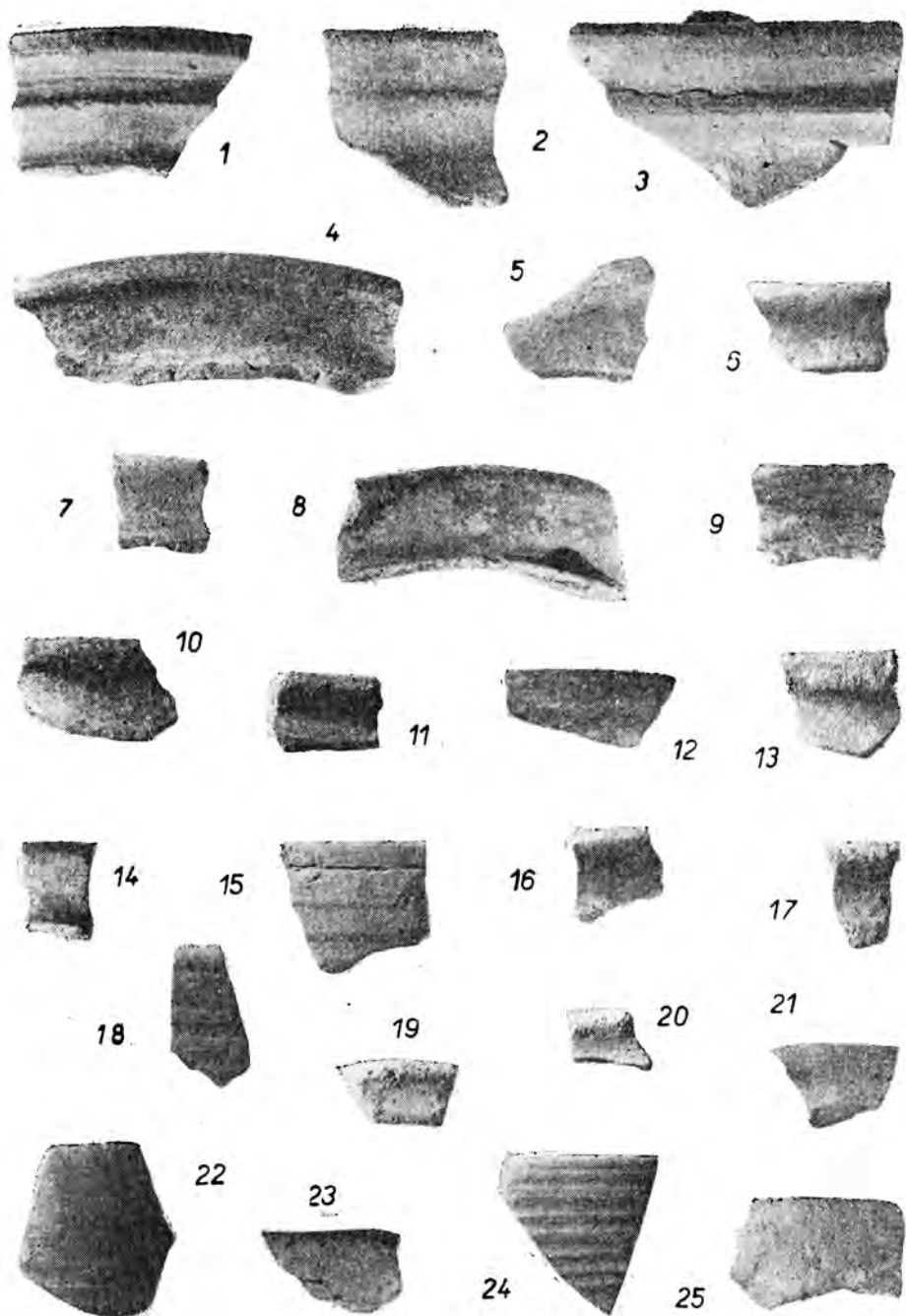

6

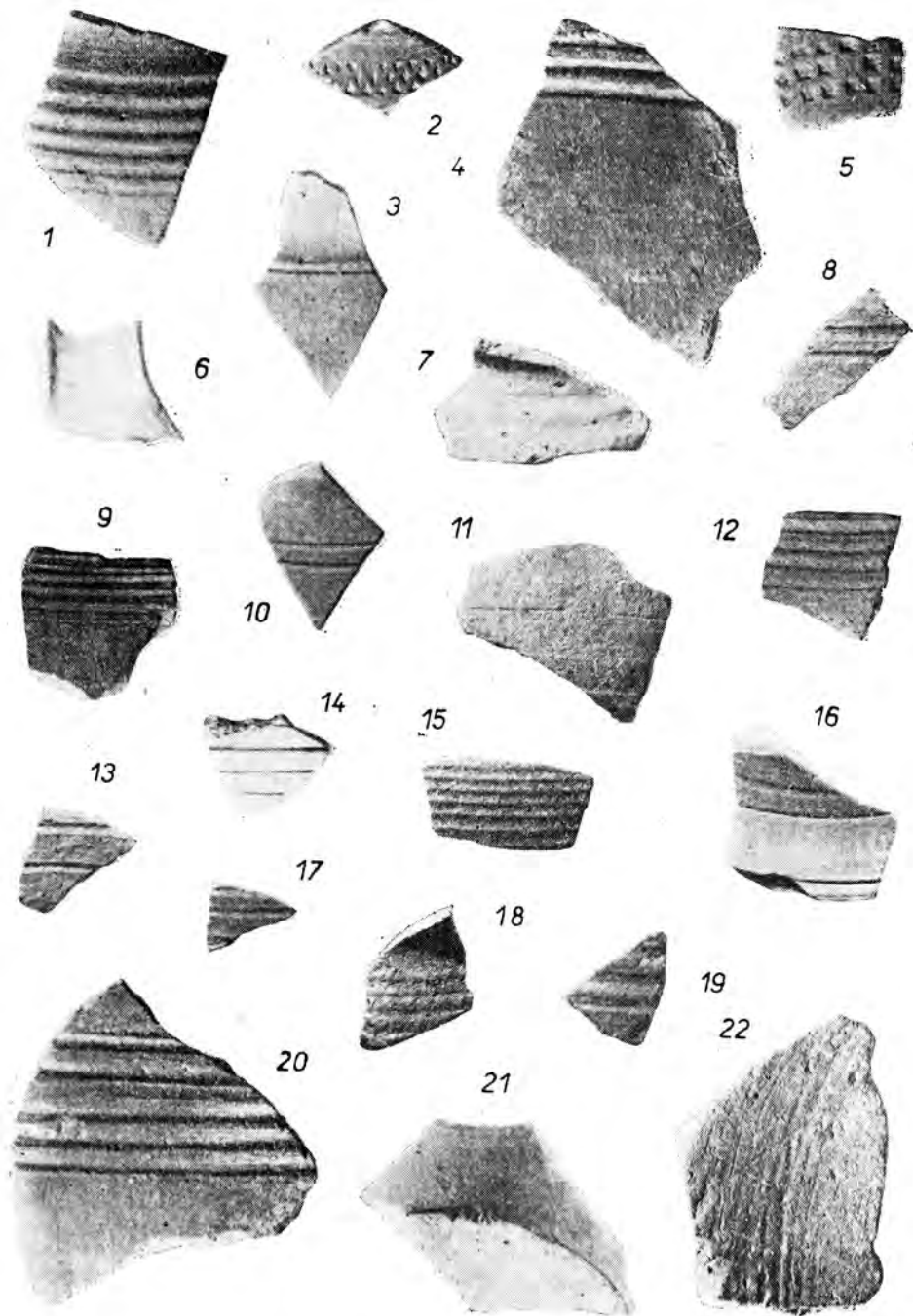
Tab. III. Brezovička, okres Prešov, poloha Široké lúky. 1 — juhozápadná časť kostolnej lode s portálom; 2, 3 — vchod do kostolnej lode, 4, 5 — pôdorys sakrálny stavby; 6 — jama, ktorá porušila väčšiu časť kostolnej lode. Foto V. Budinský-Krička.

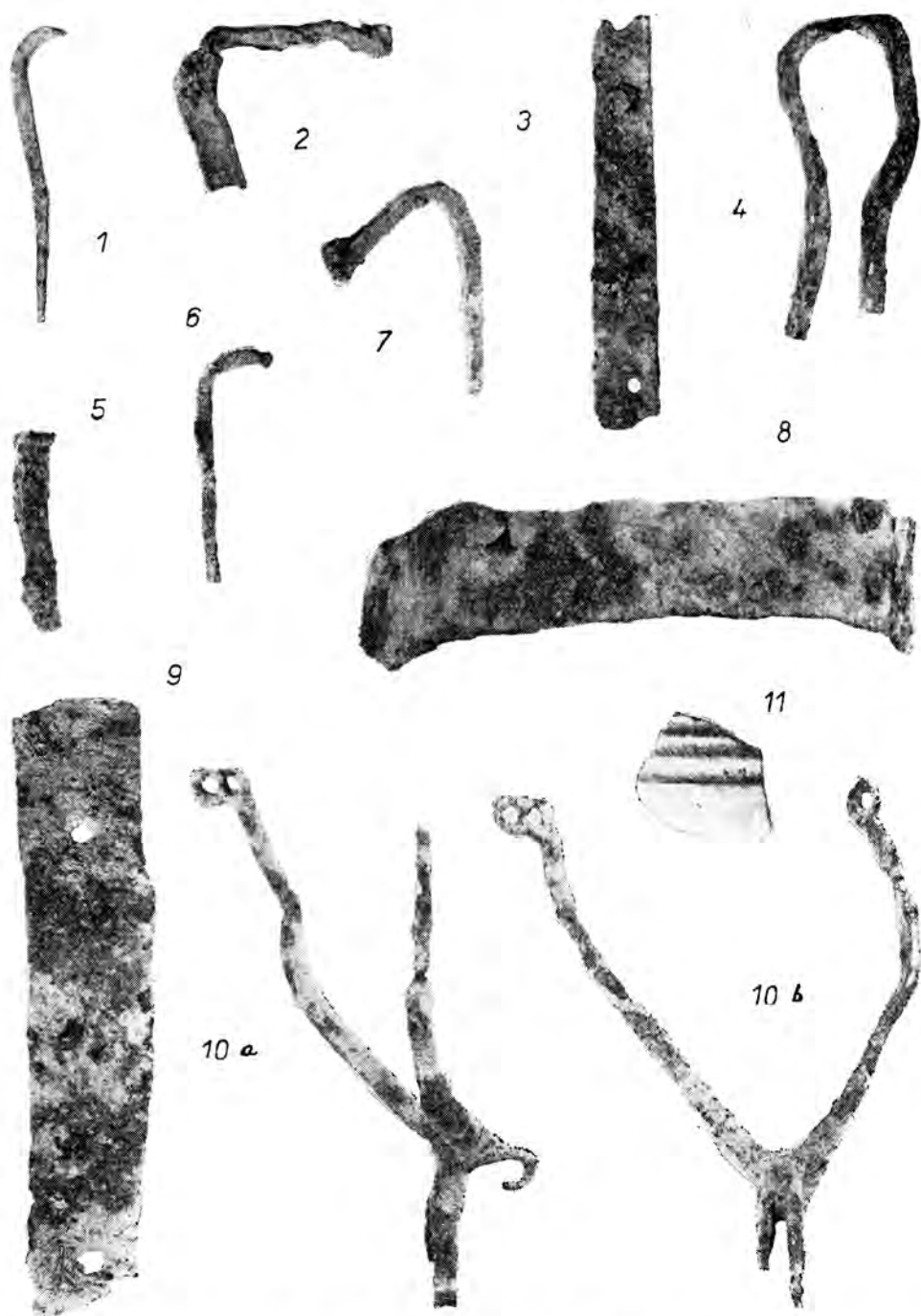
Tab. IV. Brezovička, okres Prešov, poloha Široké lúky. Sonda I. Nálezy z kultúrnej vrstvy. 1–16 — keramický materiál (10 — torzo praslenu); 17–26 — železné predmety.

Tab. V. Brezovička, okres Prešov, poloha Široké lúky. Sonda II.
Keramický materiál z kultúrnej vrstvy.

Tab. VI. Brezovička, okres Prešov, poloha Široké lúky. Sonda II.
Keramický materiál z kultúrnej vrstvy.

Tab. VII. Brezovička, okres Prešov, poloha Široké lúky. 1—10 — železné predmety z kultúrnej vrstvy odkrytej sondou II; 11 — črep z povrchového zberu.

BEITRAG ZUR ERFORSCHUNG EINES MITTELALTERLICHEN BERGDORFES IN DER OSTLOWAKEI

Vojtech Budinský-Krička

In den J. 1965 und 1967 verwirklichte das Forschungszentrum des Archäologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften zu Košice unter der Leitung des Autors und in Zusammenarbeit mit J. Macák die Abdeckung von Resten eines sakralen Baues und die Anlegung der ersten Versuchsschnitte auf einer mittelalterlichen Dorfwüstung auf einem Berghangplateau (Kote 903,0—921, 2) in Brezovička, Bez. Prešov, im östlichen Randteil des Levoča—Gebirges, im nordwestlichen Sariš—Gebiet (Abb. 1, Taf. I: 1). Auf dem Berghangplateau ist heute ein Weideplatz. Die Reste des sakralen Baues untersuchte A. Piffl, der seine Versuche der Rekonstruktion der Kirche wie auch seine Erkenntnisse und Erwägungen über diesen beachtenswerten Fund in einem eigenen Kapitel in dieser Nummer des *Východoslovenský pravek* veröffentlicht.

Auf Reste der Kirchenmauern und Bruchsteine der Destruktion des Baues stieß man gleich unter der Oberfläche. Die Fundstelle hatte vor der Grabung das Aussehen einer kegelförmigen, mit Sträuchern bewachsenen Anhöhe. Die Kirche hatte man auf einem sanft nach Süden und Westen abfallenden Gelände, auf einem nicht großen terrassenförmigen Ausläufer der Anhöhe errichtet (Taf. I: 1—4). Die abgedeckten Gebäudereste widergeben verlässlich den ganzen Grundriß der Kirche (Abb. 1, Taf. III: 4, 5); sie bestand aus einem rechteckigen Schiff an der Westseite (Taf. II: 4—6) und aus einer halbkreisförmigen, nach Westen zu leicht gestreckten Apsis an der Ostseite (Taf. I: 5, 6, Taf. II: 1, 2). Die Räume dieses recht einfachen und unregelmäßigen Baues verband ein Triumphbogen (Taf. I: 5, 6, Taf. II: 4). Im östlichen Teil des Apsis erhielten sich Reste einer rechteckigen, asymmetrisch situierten Altarmensa (Taf. I: 5, 6, Taf. II: 2, 3). An der Südseite hatte die Kirche ein einfaches Portal (Taf. IV: 1—3). Der Fußboden war aus Lehm und verlief geradlinig aus der Apsis in das Schiff, wo er sich leicht nach Westen und Süden neigte. Der Bau ist mit der Längsachse in NNO—SSW—Richtung situiert. Die Fundamente sind in eine Schicht gelbbraunen sandigen Lehms eingetieft.

Kirche, Altarmensa und Fundamente waren aus flachen gebrochenen Sandsteinen gefügt, die reihenweise auf eine sandige Lehmschicht gelegt waren, in der stellenweise größere oder kleinere formlose lichtgelbe Stückchen Kalkmörtel und vereinzelt auch Kalksteinsplitter sichtbar sind. Sowohl Mauern als auch Fundamente der Kirche waren sorgfältig verblendet und unverputzt, Ebenso unverputzt war auch die Altarmensa.

Die Apsis erhielt sich in einer Höhe von 60—92 cm, ihr Innenraum längs des Triumphbogens mißt 322 cm und in umgekehrter Richtung 300 cm. Die Mauerdicke der Apsis beträgt 68—92 cm, die Wanddicke des Triumphbogens 53 und 56 cm. Das Schiff mißt innen 612—620 × 499—517 cm und seine Mauerdicke 67—73 cm; die Mauern erhielten sich in einer Höhe von maximal 1 m. Die Reste der nördlichen Kirchenschiffmauern wölben sich leicht nach innen (Abb. 1, Taf. III: 5). Diese Deformation wurde offenbar durch den Druck des allmählich vom anliegenden Hang der Anhöhe abrutschenden Lehms verursacht. Die Fundamente der Kirche ragen

unter den Obermauern 3–20 cm hervor, aber stellenweise deckte sich ihre Blende mit jener der Obermauern. Die Tiefe der Fundamente bewegt sich zwischen 45–78 cm und die Dicke zwischen 88–91 cm. Die Gesamtlänge der Kirche mißt 1105 cm.

In der Verschüttungsschicht der Kirche, bestehend aus sandigem Lehm und einer Menge von Steinen aus ihrer Destruktion, fanden sich nur vereinzelte mittelalterliche Nägel (Abb. 2: 11, 13), eine eiserne Eggenzinke (etwa ebenfalls mittelalterlich, Abb. 2: 17), Holzkohlestückchen, Scherben von rezentem Glas und neuzeitlichem glasiertem Tongeschirr wie auch vereinzelte Stückchen von Kalkmörtel. Die Verschüttungsschicht des Kirchenschiffes haben etwa in nicht ferner Vergangenheit unbekannte Sucher nach Wertsachen gestört. Man erkannte diese Eingriffe erst bei der Abdeckung des Fußbodens des Kirchenschiffes, in dessen Niveau sich der Umriß einer großen, 50–60 cm tiefen ovalen Grube skizzierte (Taf. III: 6). In ihrer Füllschicht befanden sich nur mittelalterliche Nägel (Abb. 2: 1, 3–8, 10, 12, 16), Holzkohlestückchen, vereinzelte Stücke von teils weißlichgelbem, teils sandigem Kalkmörtel, ferner ein rezentes hufeisenförmiges Schußeisen. Bei der Abdeckung der Fundamente der nordöstlichen Kirchenschiffecke fand man zwei mittelalterliche Nägel (Abb. 2: 14, 15) und zwei atypische mittelalterliche Keramikscherben. Ein Stück von einem mittelalterlichen Nagel lag auch in der Schicht bei der Apsis (Abb. 2: 9). Auf Gräber stieß man im Areal der Kirche nicht.

Zur Datierung der Kirche bieten die aus ihrer Verschüttungsschicht gehobenen Funde keine Anhaltspunkte. Bei der Suche nach Analogien zum Grundriß der Kirche kann als ihr Prototypus der Grundriß des einschiffigen apsidalen sakralen Baues bezeichnet werden, der in Staré Město in Mähren in der Flur Na valách abgedeckt wurde, und der Grundriß der Kirche aus ihrer älteren Bauphase in der Flur Spítálky ebenfalls in der Gemarkung von Staré Město. Abgesehen von diesen Kirchenbauten datiert der Autor den von Brezovička vorläufig in das XII. Jh., spätestens in den Beginn des XIII. Jh., also in die Blütezeit des romanischen Baustils. Zwischen den romanischen Kirchenbauten der Ostslowakei steht dem Grundriß der Kirche aus Brezovička die Kirche aus der ersten Hälfte des XIII. Jh. in Chmefovec (Abb. 4, Abb. 5: 1–2) und die Kirche aus der Mitte des XIII. Jh. in Borša (Abb. 5: 3–4) am nächsten. In der Westslowakei ähnelt der hier besprochene Bau mit seinem Grundriß am meisten der Kirche in Orešany aus dem ersten Drittel des XIII. Jh. und der Kirche in Bohatá aus der Mitte des XIII. Jh., deren Fundamente A. Habovštiak abgedeckt hat. Jedoch sind die beiden letztgenannten Kirchen zum Unterschied von der in Brezovička bereits Emporekirchen. Zur verlässlicheren Datierung der Kirchenreste von Brezovička würde etwa wohl die Untersuchung des Friedhofes in ihrer Umgebung beitragen, doch hat man bisher nicht festgestellt, ob dort überhaupt bestattet worden ist. Die Frage hinsichtlich Erbauung und Dauer der Kirche könnte sicherlich auch eine umfangreichere Abdeckung der Dorfwüstung auf der Anhöhe beleuchten, die vorläufig in zwei Schnitten festgestellt wurde.

Die genannten Schnitte wurden südwestlich von der Kirche angelegt (Abb. 1). Die dabei entfernte Humus- und Sandschicht war 50–60 cm mächtig. Sie ergab recht viel aussagekräftiges, im großen und ganzen in das XIV.–XV. Jh. datierbares Keramikmaterial (Abb. 3, Taf. IV: 1–9, 11–16, Taf. V, Taf. VI: 1–12, 14–16, 18–22), ein Spinnwirteltorso mit dunkelbrauner Glaserung (Taf. IV: 10), mittelalterliche Eisennägel (Taf. IV: 17–19, 21–23, 25, Taf. VII: 1, 5–7), einen Sporn aus dem XIV.–XV. Jh. (Taf. VII: 10a, 10b), ein Hufbeschlagfragment von Ochs oder Kuh (Taf. IV: 26), zwei Eisenmessergriffe (Taf. VII: 2, 3) und noch weitere Eisengegenstände (Taf. IV: 20, 24, Taf. VII: 4, 8, 9). Von den Keramikscherben können nur zwei mit Vorbehalt in das XIII. Jh. datiert werden (Taf. VI: 13, 17).

Allgemein sind die bisherigen Keramikfunde aus Brezovička durch die Armut an Gefäßformen charakterisiert. Am stärksten sind im Material Bruchstücke von dünnwandigen henkellosen Töpfen aus sandigem Ton vertreten. Bruchstücke von Feinkeramik sind verhältnismäßig selten und sofern welche gefunden wurden, dürften sie etwa wohl größtenteils von becherförmigen Gefäßen stammen. Die Gefäße wurden auf der Töpferscheibe modelliert, in manchen Fällen vielleicht auch nur ab-

gedreht. Das Scherbenmaterial aus der Ansiedlung scheint nach Ansicht des Autors ebenfalls von ungenügender Brennung der Gefäße zu zeugen.

Das einstige Bergdorf in Brezovička ist nach den bisherigen Funden in das XIV.—XV. Jh. datierbar. Auch trotz seiner geographisch hohen Lage war es, wie bereits die bisherigen Funde andeuten, ein hochstehendes und in jeder Hinsicht sich selbst versorgendes Dorf von bäuerlichen Gepräge, dessen Bewohner sich auch mit Handwerk beschäftigten (Schmiede-, und Zimmermannshandwerk, Weberei und Töpferei). Höchstwahrscheinlich wird man die festgestellte Dorfwüstung mit dem historisch bekannten Dorf Slamov identifizieren können, das nach mündlicher Überlieferung auf dem Berghangplateau oberhalb von Brezovička lokalisiert war. Das Dorf wird seit dem XVI. Jh. in den historischen Quellen nur noch als „praedium“ oder „prata“ angeführt. Im archäologischen Material der Fundstelle sind keine Belege für den Weiterbestand der Ansiedlung nach dem XV. Jh. vorhanden.

Bei der künftigen Untersuchung der Fundstelle müßte festgestellt werden, ob die Ansiedlung auf dem Berghangplateau in Brezovička gleichzeitig mit der dortigen Kirche oder später entstand und wann es ungefähr unterging. Eine künftige Grabung könnte schließlich auch zum Kennen des Ausmaßes und des Typus des ehemaligen Dorfes beitragen, ebenso zu den Hausformen und Wirtschaftsgebäuden wie auch zu der materiellen Kultur des mittelalterlichen Bergdorfes im Šariš—Gebiet.

Übersetzt von B. Nieburová

**REKONŠTRUKCIA ROMÁNSKEJ SAKRÁLNEJ STAVBY
V BREZOVIČKE****Alfréd Piffli, AÚ SAV Nitra**

Vzhľadom na historický a všeobecný význam sakrálneho objektu, odkrytého v r. 1965 a 1967 pracovnou skupinou V. Budinského-Kričku v Brezovičke v polohe Basaruv koscílek (nadmorská výška vyše 900 m), zamerali sme presne jeho zachované stavebné zvyšky a podľa zistených faktov sme sa pokúsili o rekonštrukciu tejto architektúry. Pretože objekt bol stavaný z plochých kameňov spájaných hlinenou maltou a stopy vonkajších ani vnútorných omietok sa nezistili, zvolili sme iný rekonštrukčný postup, než aký sa bežne aplikuje pri románskych alebo mladších stavbách. Snaha vyriešiť čo najviac problémov a otázok vyžiadala si niektoré neobvyklé, doteraz nezovšeobecné postupy, bez ktorých by konečná rekonštrukcia stavby nebola možná.

Sakrálny objekt v Brezovičke, resp. jeho hlavná miestnosť má pôdorys tvaru deformovaného štvoruholníka s týmito rozmermi: priemerná šírka 508 cm a priemerná dĺžka 615 cm. Os je orientovaná v smere západ—východ s odchýlkou 13° na juhovýchod. S touto miestnosťou bola otvorom širokým 283 cm spojená menšia miestnosť, priemerne 325 cm široká a 300 cm hlboká, s krivkovým záverom, ktorý však nemá tvar kružnice (obr. 2 a 3). Po skončení archeologického výskumu objekt zostal znútra vyčistený až po niveletu dlažby. Keď boli z vonkajšej — fasádovej — strany odstránené denudačné, prípadne umelé závaly, ukázalo sa, že ide o jednodňový apsidový kostol, ktorý nemal sakristiu ani iné vedľajšie sakrálne miestnosti.

Objekt bol vysvätený, alebo aspoň konsekrovaný ako kostol. Našli sa v ňom základy rozmernej murovanej menzy, ktorá sa nevyžadovala pri nevysvätených oltároch. Slúžili sa tu teda omše a kňaz sa obliekal do ornátu alebo za oltárom, alebo prichádzal do kostola už oblečený z nejakého objektu stojaceho blízko kostola.

Otvorenou zostala otázka, prečo bol základ menzy (m) osadený do apsídy asymetricky, t. j. v pootočenej polohe. V tejto súvislosti treba však pripustiť, že zachovaný základ nemusel pokračovať v tej istej polohe nad podlahou apsídy, ale až v drevenej konštrukcii.

Máme teda apsidu a loď kostola, v ktorom dlažba prebieha plynule až za menzu, bez vyvýšenia apsídy. Stopy po mriežke alebo cancelariu

sa nezistili, lebo dlažba pod vstupom do apsidy sa nezachovala. Vlastná loď kostola, ako sme už uviedli, mala tvar deformovaného štvoruholníka s pomerom strán 5:6.

Kostol nemohol stáť izolovane v horskom teréne. Skúšobné sondy vyhlbené pracovnou skupinou V. Budinského-Kričku ukázali, že v blízkosti objektu bola historická zástavba. Pokúsime sa vyrátať najprv akému počtu veriacich mohol kostol slúžiť; podľa toho si budeme môcť potom predstaviť, koľko usadlostí mohlo byť v okolí kostola. Na tento výpočet sa dá použiť Neufertova norma potreby plochy pre jednu osobu stojacu v kostole, alebo sediacu v kostolnej lavici. Pre stojacu osobu Neufert počíta s plochou $60 \times 40 \text{ cm}^2$, ale vzhľadom na plochu, ktorú potrebuje jedna osoba pri kľaknutí, skorigujeme ju na $60 \times 60 \text{ cm}$. Pripustíme, že okolo stien kostola, pred apsidou a na západnej strane pred lavicou bola minimálna komunikácia, prípadne, že v nej figurujú aj deti. Ak zakreslíme do pôdorysu sieť so štvorcami $60 \times 60 \text{ cm}$, vychádza nám miesto pre 42 stojacích veriacich a na prípadnej lavici vzadu miesto pre ďalších 7 veriacich (obr. 9A). Celkove sa teda zmestilo do kostola približne 50 dospelých osôb. Uvažujme o druhej možnosti, t. j., že v kostole boli lavice. Ak zakreslíme do pôdorysu stavby rozmery lavíc podľa bežných noriem, zmestia sa doň 4, nanajvýš 5 lavíc (obr. 9B). V dedinských kostoloch sa počíta s lavicami pre 5 sediacich osôb, v mestských kostoloch pre 4 osoby. V kostole mohlo sedieť 20 osôb a stáť ďalších 20 osôb, teda dovedna 40 veriacich.

Podľa uvedených údajov mohlo by sa pripustiť, že kostol slúžil asi pre 10–12 rodín, ktoré obývali 8–10 stavebných objektov. Archeologický výskum sídliska je len v začiatkoch. Nevieme preto zatiaľ nič bližšie o funkcii sakrálnej stavby a naše poznatky o dedine, situovanej v ťažko prístupnom horskom teréne, sú nateraz tiež veľmi skromné. Uvedený výpočet kapacity návštevnosti kostola nám však teoreticky pomôže rekonštruovať i ďalší údaj — aká bola pravdepodobná vnútorná výška kostola. Zistíme to týmto výpočtom: človek spotrebuje za hodinu asi 3 m^3 vzduchu; pri ploche 45 m^2 a počte 50 osôb vychádza výška lode na ca 350 cm. Tento výsledok je blízky predpokladanej skutočnosti. Ako ešte rozvedieme, loď mala rovný drevený strop a nezaklenutú apsidu; v takom prípade je pri murive stavanom na hlinu staticky prístupná výška múrov 350 cm.

Pri opise vnútorného vybavenia objektu treba sa zastaviť pri nerovnej dlažbe z ojedinelých pieskovcových platní. Pokúsime sa o stavebný rozbor tejto úpravy (obr. 10). Dlažba má spád približne v smere diagonály kostola, t. j. od severovýchodu na juhozápad. V severovýchodnom rohu lode je najvyšší bod, ktorý sme označili ako nulový a ďalšie výškové kóty sme potom ráтали od nulovej roviny smerom nadol i nahor. V protilahlom rohu kostola je podlaha o 47 cm nižšia, čo predstavuje

¹ Neufert E., *Bauentwurfslehre*, Berlin 1943, 24 — Menschen, 269 — Kirchen.

v smere diagonály pomerne veľký spád — až 6,1 %. Ak zakreslíme túto modeláciu dlažby do priestorového diagramu na obr. 10 s desaťnásobným prevýšením výškových kôt, zistíme, že je naozaj dôvod, aby sme sa touto deformáciou zaoberali. V kubickom izometrickom diagrame sme nulu položili na najnižšiu kótu (–47 cm); ďalej sme doň zakreslili vyvýšený prah vstupných dvier kostola, ktorý zostal dodnes vo vodorovnej polohe. Preverili sme aj polohy všetkých zvyškov plochých pieskovcových kameňov dlažby, dovedna 66 platní. V súvisi s týmto postupom vynárajú sa tri otázky:

1. Vznikla deformácia tektonickou silou, pri ktorej stavba klesla o 47 cm v smere diagonály lode?

2. Súvisí deformácia s prelomením, posunom a vychýlením severnej steny stavby? Kedy a za akých okolností sa mohla stavba konvexne posunúť a severná stena naddvihnúť?

3. Bola zistená modelácia podlahy vytvorená ľudskou rukou ako provizórne uloženie dlažby na pôvodný nerovný terén?

Na nadhodené otázky možno odpovedať takto:

Ad 1. Budova bola stavaná na hlinu bez použitia malty a je otázne, či bola na fasáde i vnútri omietnutá. Chýbajú aj doklady o tom, že nejakou hmotou boli upravované škáry medzi kameňmi na fasáde, t. j. že fasáda bola škárovaná maltou.

Takáto pomerne ľahká stavba by ťažko odolávala tektonickej sile, schopnej znížiť podlahu o 47 cm na diagonále dlhej 770 cm. Tektonická sila by deformovala v smere spomínanej diagonály aj zvislé murivo a základy, predovšetkým prah a ostenie dverí v južnej stene kostola. Práve na zvyškoch portálu sa zistila neporušená horizontalita a juhozápadný roh lode, vzdialený od ostenia dverí 203 cm, má priešečnicu stien zvislú, teda tiež neporušenú. Ani ložné škáry medzi kameňmi nesvedčia o tektonickej poruche a sú zrejme v pôvodných polohách. Tieto poznatky teda vylučujú vplyv tektonických síl a otrasov na deformáciu objektu v Brezovičke, hoci takéto posunové deformácie sakrálnych stavieb sú v Šariši známe.

Ad 2. Zvyšok kostola je dnes na polovici pôdorysnej šírky zapustený do terénu pozdĺž vrstevníc (obr. 3). Zapustenie sa dnes javí ako umelé, zahľbené do šikmej terénnej tabule so spádom 15 až 20° na juh a prechádza do mokrého svahu. Vo vzdialenosti asi 100 m na juhovýchod od kostola — pri výškovom rozdieli 24 m — sú mokré vrstvy zachytené do korýt na napájanie lichvy; prameň vyviera tesne pod vrcholom hrebeňa, ktorý má nadmorskú výšku 950 m. Spodné geologické vrstvy pod zvyškami kostola sú mokré, a teda aj schopné posunu smerom približne na juh. Neskôr dokážeme, že dnešné zahľbenie kostola do svahu nie je pôvodné, že kostol stál voľne a jeho steny neboli ani na jednej strane zavalené. Po statickom rozbere a vyriešení otázky mechaniky zemín okolo stavby sa nám ujasní aj to, že tlak zemín mohol spôsobiť a naozaj spôsobil konvexnú deformáciu severnej steny. Tento tlak na stenu však v žiadnom prípade nemohol vyvolať pohyby, následkom ktorých by dlaž-

ba klesla o 47 cm. Vplyvy terénnych tlakov môžeme sledovať aj na západnej stene, kde sa deformácia smerom na juh stráca.

Ad 3. Na pôdoryse kostola (obr. 2) sú zachytené zvyšky pieskovcovej dlažby pri obvodových stenách stavby. Ich zahĺbenie do terénu je pevné a vylučuje sekundárnu polohu. Terén pod dlažbou je pôvodný, dokonca na niektorých pieskovcových platniach sa zachovali aj odtlačky rastlín. Teda dlaždice boli ukladané priamo na miesta, kde tesne predtým vegetovalo rastlinstvo.²

Po prekreslení všetkých rezov (obr. 4 a 6) sa ukázalo, že juhozápadný kút lode, teda bod a nárožie, v ktorom stavba a podlaha je najnižšia, zodpovedá na vonkajšej fasáde kóte terénu dodnes zarasteného trávou a pravdepodobne nezmeneného od čias zbudovania kostola. Bolo teda žiadúce zistiť pôvodný terén okolo kostola a presvedčiť sa, či základy stavby boli zahĺbené priamo do šikmej náhornej tabule. Otázka sa doriešila niveláciou výstupku základov pred fasádou stavby, kde sa ukázalo, že výstupok sa začína hneď pod dnešným povrchom terénu.

Pri porovnaní situácie v sondách A—J (obr. 5), hlavne v sondách na vonkajšej strane budovy (t. j. sondy A na západnej, sondy D na severnej a sondy F a J na východnej strane) sa zistilo, že pôvodný terén bol rovnako šikmý ako podlaha vnútri kostola. Teda dlažbu už pri stavaní kostola kládli na pôvodný nerovný svah terénu.

Všimnime si ďalej prah kostola (obr. 8). Jeho horizontálna a — ako sme už spomenuli — nezmenená úroveň je vo výške 28 cm, teda sa nepočítalo s tým, že prah mal byť v nulovej kóte dlažby. Smerom von z kostola je prah vyvýšený nad terén 8 cm, zatiaľ čo smerom dnu je výška dvojnásobná — 15 cm, pričom vlastná dlažba (položená na pôvodný terén) je o niekoľko centimetrov nižšie. Výšková úprava prahu bola teda definitívna, nepočítalo sa s provizórnym uložením dlažby alebo s inou výškovou korekciou. Toto konštatovanie potvrdzuje poznatky z výškových pomerov v sondách A, D, F a J.

Ak sa chceme pokúsiť o rekonštrukciu kostola, treba vyriešiť aj otázku konvexného vybočenia západnej severnej steny kostolnej lode, ako aj otázku stability celej stavby. Tým čiastočne osvetlíme aj problém zániku objektu, resp. situáciu v čase, keď kostol stratil svoju funkciu.

Vráťme sa k plánom základov objektu (obr. 5). Výskum preveril základy desiatimi sondami; v siedmich z nich sa odkryla až základná škára (obr. 6). V pôdorysnom figuračnom pláne základov a v rezoch sa ukazuje, že hĺbky základov nie sú rovnaké. Nenašli sa žiadne dôkazy o tom, že pri stavbe bola snaha postaviť ju podľa nejakej nulovej nivelety. Najhlbšie sú základy tam, kde bol objekt pri pôvodnej vlnitosti terénu čiastočne vyvýšený nad terén, napr. pri juhozápadnom nároží má základový blok hĺbku 74 cm.

² Podľa zistenia V. Budinského-Kričku podlaha kostola bola prevažne hlinená. K tomu treba dodať, že podlaha v kostolnej lodi bola v väčšej časti porušená novodobým zásahom — veľkou oválnou jamou. Porov. príspevok V. Budinského-Kričku o výskume v Brezovíčke v tomto čísle Východoslovenského praveku.

V porovnávačej tabuľke rezov cez základy (obr. 6) sú všetky rezy usporiadané na spoločnej nulovej rovinke tak, ako k nej boli situované. Zhodnotíme túto situáciu z technického stanoviska. Máme pred sebou doklad určitého technického i odborného primitivizmu — snahu ušetriť si prácu spojenú s vyrovnávaním podlahy alebo s vyhladávaním rovnejšieho miesta (ktoré v susedstve skutočne existuje). Dlažba nie je položená na maltové vyrovnávacie podložie, ale jednotlivé kamene sú kladené priamo na neupravený terén. Kamene muriva boli ukladané do hustej hlinitej kaše, ktorá neobsahovala vápno. Lícovanie na fasáde i v lodi bolo zarovnávané doskou, ale vytečená hlina sa nezatierala do škár. Ukladanie kameňov svedčí o istej rutine, kamene sú vyberané, prípadne kladivom upravované, väčšinou ploché a obdĺžnikového tvaru; štvorcové kamene sú zriedkavé.

Kostol stál na vyvýšenom mieste a viedlo k nemu 10 schodov z kameňov zasadených priamo do svahu. Už sme spomenuli, že prah zo strany schodov bol vysoký 8 cm, zatiaľ čo jeden schod bol vysoký priemerne 25 cm. Nerovná plocha interiéru teda neprekážala, vedelo sa o nej a nepokladala sa za provizórnu.

V reze E—F (obr. 6) je základový výstupok dokonca 17 cm nižšie ako nulový bod za múrom, ktorý bol najvyšší v dlažbe lode. Toto klesanie nebolo neodôvodnené, lebo je priebežné a zistili sme ho v spáde k apside aj k západnej stene. Predpokladáme, že v týchto miestach bol upravený rigol (R); našli sme z neho ďalšie dva kamene.

Takto môžeme definitívne uzavrieť otázku situácie kostola v Brezovičke. Kostol stál po celý čas používania voľne na pretiahnutom svahu a nebol doň zapustený. Spád svahu sa dá vypočítať z dnešného spádu podlahy smerom na juh, t. j. 6,1 %. Dnešný spád terénu vyplnil aj časť kostolnej lode, pred výskumom bol vyšší o 95 cm [pri severovýchodnom nároží 20—32 %]. Ide tu zrejme o posun pôdy a došlo k splaveniu vo výške 97 cm.

Kedy došlo k posunu terénu nad kostolom? Bolo to ešte v čase, keď sa kostol používal, alebo až po jeho demolácii? Tieto otázky pomôže nám riešiť matematická rovnica, v ktorej na jednej strane budú uvedené hodnoty tlakov zemín na severnú fasádu kostola, na druhej strane zase hodnoty stability obvodového muriva v miestach postupného zosunu zemín dnešnej šikmej tabule na severnú fasádu stavby.

Pri výskume zvyškov sakrálnej stavby uvažovalo sa aj o tom, prečo je kostol zahĺbený do terénu až 95 cm, keď o niečo nižšie je výhodná trávnatá čistinka, na ktorej mohol kostol stáť voľne, bez zahĺbenia do terénu. Na základe všetkých zachytených technických detailov sme dokázali, že kostol stál sprvoti voľne a s terénom ho spájali iba základy a dlažba. Samotné stavenisko je situované pod hrebeň terénnej vlny, ktorá chráni objekt pred náporom severných vetrov, dažďov a metelíc. Severne od kostola je v teréne viditeľná stopa poľnej vozovej cesty, ktorá sa však len zriedka používa (obr. 11).

Pokúsme sa aplikovať na výsledky výskumu poznatky o mechanike

zemín a ujasniť tak, či tlak naplavených vrstiev hliny a piesku spôsobil také vážne deformácie, že mohli stavbu urobiť nepoužívateľnou. Pretože máme dostatok technických podkladov pre výpočet zo stanoviska stavebnej mechaniky, zvolíme si grafickú metódu Ponceletovu³ a dokážeme, že tlak zemín nebol taký silný, aby spôsobil podstatné porušenie a zánik stavby.

Na obr. 12 sú uvedené podklady pre Ponceletov postup (prevzaté z normy ČSN 1050/50: Trecí uhol a uhol smeru tlaku výslednice sypkej hmoty), aplikovaný na kostol v Brezovičke, kde bolo murivo stavané na hlinu, a preto je opakovaná plocha oporného múru veľmi drsná. Z obrázku vyplýva, že výsledný tlak zemín, ktorý ohrozoval severnú stenu kostola, dosiahol váhu iba 375 kg, čo v žiadnom prípade nemohlo deformovať stenu v čase, keď stavba mala ešte krov. Zadržať tlak 375 kg by stačila kamenná stena široká 20 cm, resp. pri požiadavke dvojnásobnej bezpečnosti široká 40 cm. Hrúbky stien kostola v Brezovičke sa pohybujú v rozmedzí 60–85 cm, z hľadiska statiky by teda mala stena vyhovovať, pravda, ak zeminy zostávali v pokojnom stave.

Na obr. 12 je zachytené vybočenie steny o 12 cm [Z–U] a deformačný bod [T] nebezpečného vyklonenia. Toto vyklonenie nespôsobil tlak zemín [S], ale voda, ktorá pri prenikaní do stien vyplavila hlinu zo škár a zapríčinila oslabenie stability. Len čo nastal tento stav, nebolo tu už kamenné murivo kladené na vážnu hlinu, ale iba kameň jednoducho ukladaný bez spojiva. Potom, keď kvalita muriva už značne poklesla, stačil výsledný tlak rozmočených zemín [S] na to, aby spôsobil deformácie. Kedy sa to stalo? Netreba pochybovať o tom, že v čase keď sa kostol používal, bol i podľa potreby opravovaný a jeho okolie sa pravdepodobne celé roky nemenilo. Samozrejme, že i vtedy pôsobilo počasie rušivo na stavbu a jestvovali i tlaky zemín. Ale vieme aj to, že kostol bol zavalený dodatočne. Pôvodne stál voľne a pri severnej stene mal rigol. Neurobíme chybu, ak pripustíme, že stavba bola vlhká až mokrá, preto by sa na fasáde i vnútri ťažko bola udržala omietka. Teda podľa uvedeného k deformácii severného muriva kostolnej lode mohlo dôjsť najskôr až vtedy, keď kostol bol už opustený, alebo v rumoch.

A teraz prikrôčime k pokusu o rekonštrukciu kostola v Brezovičke podľa zistených údajov a ich rozboru.

Pred začatím archeologického výskumu bol miestami v tráve badaateľný obrys kostolnej stavby. Murivo bolo pokryté slabou vrstvou naviatej hliny, na ktorej rástla tráva a mach. O samotnej stavbe môžeme predpokladať, že pokračovala nad základmi do výšky a mala obvyklé zastrešenie. Odpoveď na otázku, čo sa stalo s murivom, ktoré stálo nad dnešným terénom, nájdeme v článku V. B u d i n s k é h o - K r i č -

³ Balažovjeh V., *Stavebná technika*, Bratislava 1960, 365 — *Tlak sypkých hmôt, konštrukcia veľkosti tlaku podľa Ponceletu*; 376 — *Navrhovanie a posudzovanie oporných bodov*.

ku o výskume v Brezovičke v tomto čísle Východoslovenského praveku. Lomové kamene a piesočnatá hlina z deštruovanej časti muriva stavby vyplňali, ako výskum ukázal, celý priestor apsidy a kostolnej lode miestami až do výšky 100 cm. Na množstvo lomového pieskovca z deštruovanej stavby sa však prišlo aj pri odkrývaní vonkajších stien zvyškov kostola. To by svedčilo o tom, že kameň z deštrukcie stavby sotva sa odvážal a pravdepodobne z najväčšej časti ostal na mieste. Z technického hľadiska tu zrejme nejde o zbúranie a odvezenie stavebného materiálu, ale o rozváľanie a ponechanie stavby svojmu osudu. Domnievame sa, že v tom čase, keď bol kostol zbúraný, zanikla aj dedina.

Koľko materiálu zo stavby chýba? Túto otázku sa pokúsime zodpovedať výpočtom vychádzajúcim zo zistených skutočností a logických záverov vyplývajúcich z nich. Murivo stavané na hlinu a steny urobené z neho nemôžu mať ľubovoľnú výšku. Z praxe ľudovej architektúry vieme, že takéto murivo môže dosiahnuť maximálnu výšku 280–350 cm a v žiadnom prípade na ňom nemôže byť klenba. Teda ani apsida nebola zaklenutá a mala rovný drevený strop — stala sa tak v skutočnosti exedrou. Najstarší známy typ takejto stavby je veľkomoravský kostol v Sadoch pri Uherskom Hradišti. Má tvar podobný ako kostol v Brezovičke a bol tiež stavaný iba na hlinu. Objavil ho V. Hrubý a publikoval nie ako kostol, ale ako cirkevnú školu s exedrou.⁴ Isto by sa v stredovekej architektúre našli aj ďalšie takto upravené cirkevné objekty. Ako príklad uvádzame na hlinu stavaný jednoloďový kostol v Hospozíne v Čechách (z roku 1595), ktorý je v bezchybnom stave a používa sa dodnes.⁵ Murivo stavané na hlinu nemuselo byť na prekážku, pravda, muselo stáť v priaznivých prírodných podmienkach a muselo sa udržiavať.

Priemerná výška zachovaného muriva kostola v Brezovičke je 68 cm (z rozpätia 40–97 cm). Ak predpokladáme, že výška lode nad podlahou bola 300 cm, potom výška pre výpočet chýbajúceho stavebného materiálu je $300 - 68 = 232$ cm. Priemerný obvod apsidy je 9 m a kubatúra exedry $13,6 \text{ m}^3$ ($0,65 \times 9 \times 2,32$). Priemerný obvod lode je 21,5 m a kubatúra lode $33,5 \text{ m}^3$ ($0,65 \times 21,5 \times 2,32$). Teda celková kubatúra kameňa, o ktorom zatiaľ nevieme, kde je, resp. kam bol odvezený, je 47 m^3 . Pri doprave konským záprahom v horskom teréne je to približne 43 dedinských vozov. Keby sa toto množstvo kameňa použilo na stavbu štetovanej horskej cesty, bola by 2 m široká a 80 m dlhá, alebo by sa ním upravila ca 150 m dlhá cesta. Zatiaľ sa však nezistilo aké množstvo tohto kameňa sa zachovalo v bezprostrednej blízkosti stavby.

Treba sa pokúsiť aj o odpoveď na otázku, prečo neboli vybraté aj základy stavby a prečo časť stien zostala stáť.

⁴ Hrubý V., *Staré Město — velkomoravský Veiehrad*, Praha 1965, 202–206. Na technologickú príbuznosť cirkevnej stavby v Sadoch s kostolom v Brezovičke ma upozornil dr. J. Pošmourný.

⁵ Vělc F., *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Slanšském*, Praha 1904, 34, obr. 27.

Kubatúra exedry — 13,6 m³ kameňa — mohla byť rozmetená v okolí stavby pastiermi oviec a vôbec nemusela byť odvezená. Je však možné, že zachované murivo, dosahujúce výšku 97 cm, je soklom pod zrubovú konštrukciu lode, ktorá mohla byť vyššia ako apside, s trámovým stropom a podmurovkou približne do výšky 100 cm, pričom apside mala obvodové murivo s krivkovým záverom murované až pod drevený strop (obr. 13). V takom prípade stavbu mohol zničiť požiar. Dielo skazy po požiari ľudské ruky už iba dokončili. Proti tomuto predpokladu hovorí však to, že sme nenašli popol ani inú stopu po požiari.⁶ Je však možné, že zo stavby boli odvezené drevené časti a časť suchého muriva a zvyšok zostal na mieste.

Uvedme teraz prv spomenutú rekonštrukčnú možnosť, pri ktorej bola celá stavba až po rímasy murovaná. Svetlá výška objektu v rekonštrukčnej štúdií (obr. 14) je jednotná pre loď i pre exedru-apsidu a strop plynule prebieha z lode do kňazišťa. Stavba murovaná na hlinu má obmedzené výškové možnosti, preto štíty krovu nemohli byť murované (boli by staticky labilné). Boli nepochybne debnené na konštrukciu krovu zbíjaním dosák. Strecha bola pravdepodobne značne pretiahnutá cez hranu rímasy, aby sa voda dostala čo najďalej od stavby. Spomínali sme už aj zvyšok rigolu z kamenných dosák. A aby sme ochranu pred nepriaznivým počasím zdôraznili, zakreslili sme pretiahnutie strechy formou námetkového krovu, bežného v ľudovej architektúre. Kostol mohol mať i vežičku so zvonom.

Ukazuje sa, že obidve rekonštrukcie sú prijateľné. Rekonštrukciu interiéru podávame vo dvoch variantoch: rekonštrukciu so šalovaným rovným stropom (obr. 15) a rekonštrukciu s priehľadom do krovu (obr. 16).

V prvom prípade, ktorý sa vyskytuje nepochybne častejšie, no v mladších obdobiach, je na krovové stolice nabité debnenie, ktoré malo funkciu tepelnej izolácie. Ide o prispôbenie včasnostredovekých dispozícií, pôvodne prenesených k nám z juhovýchodnej Európy s priehľadom do väzieb krovu, stredoeurópskym poveternostným podmienkam. V Grécku alebo na Balkáne vôbec bolo žiadúce, aby kostol mal príjemnú tepelnú atmosféru, zatiaľ čo v našom prostredí — nazývajme ho zaalpským — bolo nevyhnutné, aby sa krov poddebnil, a tak vzniknutá povala sa stala tepelnou izoláciou. Máme dokonca príklady z pomerne nedávnych čias, že povala bola cez zimu tepelne izolovaná a od augusta až do jari slúžila ako senník (kostolík Na pieskoch nad Harmóniou pri Modre).

K druhému rekonštrukčnému variantu: Ak pripustíme, že vzorom pre stavbu kostola v Brezovičke bol niektorý príklad, prípadne myšlienka prevzatá z Balkánu, potom musíme spomenúť predovšetkým Solún, kde

⁶ V. Budínský-Krička vo svojej stati o výskume v Brezovičke uvádza, že v zásype sakrálnnej stavby našli sa len ojedinelé uhlíky a že západná časť výplne veľkej oválnej jamy, zistenej pri odkrývaní podlahy kostolnej lode, bola do červena sfarbená.

v IX. storočí stála bazilika Sv. Demetria s priehľadom do krovov, ktorá bola až neskôr zmenená na baziliku s plochým stropom. O tomto chráme vieme, že bol už roku 634 po požiari rekonštruovaný, že jedna z jeho mozaík má letopočet 612, je teda z čias, keď bol Solún oslobodený po napadnutí Slovanmi, a že kostol bol zdemolovaný až roku 1917 počas prvej svetovej vojny.

Položili sme vedľa seba obidve interiérove perspektívy, aby sa dokázalo, že v rekonštrukcii by bol možný i priehľad do krovov a že stavba pri tomto variante by nenarážala na žiadne technické ťažkosti.

Ku konvexnému prehnutiu stien a závalu kostola zo severnej strany došlo až po jeho zániku a odstránení všetkých drevených konštrukcií, v čase, keď stavba pustla a rozsypávala sa. Zavalenie sa mohlo uskutočniť po zániku kostola, keď sa nad ním vo vzdialenosti 420 cm od bývalej severnej steny upravovala poľná cesta.

Pretože základy kostola v Brezovičke sú veľmi významné a nachádzajú sa v nezvyklých a netypických prírodných podmienkach i teréne, bolo treba venovať rekonštrukcii stavby takúto podrobnú štúdiu. Chceli sme tým tiež ukázať, že rekonštrukcia architektúry nie je iba záležitosťou perspektívnej maľby a viac-menej pravdepodobnej kresby, ale že sa môže voliť aj postup, ktorý sa nevyhýba použitiu všetkých dostupných novodobých technických metód.

Pri hľadaní analógií k cirkevnému objektu v Brezovičke zistil V. B u d i n s k ý - K r i č k a, že čo do pôdorysu najbližšou architektúrou k Brezovičke je pomerne málo známy kostol v Chmeľovci, okr. Prešov. V. M e n c l ho vo svojej práci *Stredoveká architektúra na Slovensku I* (Praha—Prešov 1937) neuvádza. Ide o nenápadný kostol bez veže, upravený po roku 1900, keď dostal päť betónových jednoduchých prípor; dodnes ho používa a vzorne udržiava evanjelická cirkev a. v.⁷

Po podrobnom a presnom zameraní kostola v Chmeľovci v novembri 1969 bola vyhotovená porovnávacia tabuľka pôdorysov kostola v Brezovičke a Chmeľovci (obr. 18), ktorá svedčí o tom, že skutočne možno hovoriť o stavebnej analógii obidvoch kostolov a že sme získali jednotnú základňu pre ich stavebné a geometrické hodnotenie.

Na prvý pohľad je kostol v Chmeľovci v porovnaní s kostolom v Brezovičke stavebne robustnejší, má hrubšie múry v lodi aj apside. Spoločným znakom je užší múr triumfálneho oblúka a jeho zúženie oproti šírke apsidy vysunutými antami.⁸ Apsida v Brezovičke je hlbšia, možno do nej vpísať celú polkružnicu. zatiaľ čo apside v Chmeľovci je skrátaná a dá sa do nej vpísať len polkružnica. Analogické súvislosti sú aj v jed-

⁷ Kostol v Chmeľovci (prv Komláš) je uvedený v *Súpise pamiatok na Slovensku I*, Bratislava 1967, 478; pod heslom „Chmeľovec, okr. Prešov“ je tento opis objektu: „Kostol román. z 1. pol. 13. stor., upravený zač. 20. stor. Jednoduchá stavba bez veže s polkruhovou apsidou a loďou s rovným stropom. V apside malé okrúhle román. okienko...“ atď.

⁸ Pod triumfálnym oblúkom v Brezovičke neprebíhal žiaden priečny múr, čo dokázali sondy Archeologického ústavu SAV, VPS Košice, vyhlbené roku 1968.

notlivých rozmeroch, ako vidno z obrázku 18, kde sú uvedené vedľa zistených zameraných kót aj rozmery v rímskych stopách (29,57 cm). Závislosť obidvoch pôdorysov od rímskych stôp je jednoznačná. Rozdiely medzi zameranými rozmermi a rozmermi vyrátanými z násobkov rímskych stôp sú prakticky bezvýznamné.⁹ Rímska stopa sa všeobecne používala ako miera v širokom časovom rozpätí a nemusela priamo vyjadrovať bližší vzťah k Rímu. Tak isto datovanie objektov môže mať značné časové výkyvy.

Samozrejme, že ani v jednom z obidvoch prípadov nepoznáme autorov stavby. Do nášho rozboru treba však zaviesť symboly autorov. Predpokladáme, že kostol v Brezovičke je starší, preto ho pripíšeme autorovi čís. 1 a Chmeľovec autorovi čís. 2.

To, že kostol v Chmeľovci má obvodové murivo hrubšie než kostol v Brezovičke, nemusí ešte dokazovať, že autor čís. 2 bol primitívnejší a neveril stavebnému materiálu. Dôvod na zosilnenie muriva môže byť v tom, že kostol v Chmeľovci stojí na dne doliny, kde rozmery muriva mohla diktovať skúsenosť s únosnosťou pôdy. Dokážeme však, že autor čís. 2 bol jednoduchší v kompozičnej osnove pôdorysu [ako vidieť z obr. 17].

Kým prikróčíme ku kompozičnému rozboru obidvoch stavieb, všimnime si, odkiaľ vychádza geometrická osnova včasnostredovekých architektúr a od čoho závisí. Doplníme a spresníme tak kompozičné úvahy, ktoré publikoval v súvislosti s veľkomoravskou architektúrou J. Pošmourný, ktorý zaviedol do spomenutej architektúry istú kánonickú regulu, celkove prijateľnú, no nedoloženú geometrickými podkladmi, ich pôvodom a vzorom.¹⁰

Pri hľadaní geometrického základu k hodnoteniu pôdorysov kostolov v Brezovičke a v Chmeľovci zisťujeme, že obidve kompozície, ale aj kompozície veľkomoravských objektov, ktoré spracoval J. Pošmourný, vychádzajú z gréckej euklidovskej geometrie.¹¹ Princíp tejto geometrie pozná len konštrukcie narysovateľné kružidlom a jedným rovným pravítkom. Nie je tu teda použiteľný trojuholník na konštrukciu rovnobežiek a vopred je vylúčená translácia a rysovanie uhlov priložením trojuholníka.¹² Uvedieme príklad konštrukcie štvorca v euklidovskej geometrii (obr. 19), ak je udaná strana. Táto úloha predstavuje

⁹ Maximálny rozdiel sa pohybuje okolo 4,5 cm, čo je — s chybou 1,37 cm — sedmína stopy. Násobky stôp v našom výkaze sú uvedené nezaokrúhlené.

¹⁰ Pošmourný J., *Chrám cyrilometodějské na Velké Moravě*, Umění I, 1953, 42—60.

¹¹ Grécky matematik Euklíd učil okolo roku 300 pred n. l. v Alexandrii. Zhrnul učenie gréckych matematikov v pätnásťzväzkovom diele *Elementy* a bol zakladateľom euklidovskej geometrie [*Broekhaus ABC*, Leipzig 1955, 206].

¹² Z bohatej literatúry o euklidovskej geometrii uvádzame jednu z najjednoduchších, no presných učebníc: Čech E., *Geometria, pomocná kniha pre 2. tr. stredn. škôl*, Bratislava 1939, 3 n.; ďalej: Ostrý M., *Geometrie v úlohách*, Praha 1938, 3 — *Prvá a druhá vĕta Euklidova*, a ďalšie strany.

v prvom rade konštrukciu pravých uhlov. Ak poznáme stranu štvorca, poznáme aj priečku s rovnobežnou stranou, ktorá prechádza stredom kružnice vpísanej do budúceho štvorca (S). Zostrojíme teda na danej úsečke strany stred kružnice vpísanej pomocou dvoch oblúkov, a tým získame základnú kolmicu v štvorci a súčasne stredy dvoch protilahlých horizontálnych strán (M, N). Máme teda už všetky štyri stredy strán a kolmicu vedúcu na stranu (obr. 19: 1).

Pretože v euklidovskej geometrii je vylúčená translácia, zostrojíme rovnobežku s priamkou v danej vzdialenosti pomocou oblúkov kružníc v ľubovoľných bodoch priamky, ak sa polomer kružnice rovná danej vzdialenosti priamok (obr. 19: 2). Túto konštrukciu použijeme pri zostrojovaní euklidovského štvorca. Poznáme už polomer kružnice vpísanej do tohto budúceho štvorca, pravý uhol, a máme už štyri pevné body v stredoch daných strán (A, B, M, N). Tieto body zvolíme za stredy kružníc s polomermi rovnajúcimi sa polomeru kružnice vpísanej do štvorca. Priesečníky týchto kružníc nám určia vrcholy štvorca a ich spojnice sú stranami štvorca s danou dĺžkou strany v zmysle euklidovskej geometrie, vychádzajúcej z dvoch pevných bodov a ich spojnice (obr. 19: 3). Spojnica vrcholu štvorca s jeho stredom je diagonálou a súčasne druhou odmocninou z dvoch.¹³ Táto odmocnina sa uplatní napríklad v Brezovičke pri konštrukcii kružnice vpísanej do štvorca a určujúcej šírku muriva triumfálneho oblúka (obr. 19: 4, S—B).

V klasickej antickej architektúre bol základnou jednotkou všetkých rozmerov na stavbe tzv. modul. Bol to polomer kružnice opísanej okolo tambura stĺpa postaveného na podmurovku crepidomu. Veľkosť modulu nebola pre Grécko jednotná a podľa neho sa menili z prípadu na prípad aj všetky rozmery na stavbe. Žiadne dve grécke stavby nemajú ten istý modul.

Pokúsime sa aplikovať tieto skúsenosti na sakrálné stavby v Brezovičke a Chmeľovci (obr. 17).

Do apsidy v Brezovičke možno vpísať kružnicu (a) s polomerom 150 cm. Prerátaním tohto polomeru na rímske stopy vychádza nám, že modul sa rovná 5 rímskym stopám (147,85 cm) s chybou 2,15 cm na celý polomer, alebo 0,43 cm na jednu rímsku stopu (m). Chyba 2,15 cm mohla nastať už pri našom meraní alebo posunom stavby pri deformáciách severnej a západnej steny.

Ak predpokladáme v Brezovičke ako modul polomer malej kružnice (b) opísanej nad polomerom veľkej kružnice (a) apsidy, vychádzalo by číslo necelé (73,9 cm). Pretože modul (m) vpísanej kružnice sa na

¹³ Euklidovská geometria ráta zásadne so šesťdesiatstupňovým a pravým uhlom. Prvý získava ako priesečník dvoch oblúkov kružnice, druhý ako symetrálu polkružnice, tak isto z dvoch oblúkov. Nedá sa teda týmto postupom skonštruovať napr. desaťstupňový uhol. Pretože už vieme zostrojiť v štvorci druhú odmocninu z dvoch, môžeme postupne odvodiť euklidovským postupom ďalšie odmocniny. Southwiche A. A., *La coordination — in application á l'architecture de la symétrie dynamique*, Paris 1939, 29 nn.

stavbe opakuje presne šesťkrát a z neho odvodená odmocnina z dvoch jeden raz, môžeme túto adíciu kružníc považovať za kompozičnú osnovu stavby. Pre apsidu v Brezovičke vychádza tento geometrický systém vcelku prijateľne. Je rysovaný do zameraného pôdorysu bez dodatočných úprav, s nepresnosťami a chybami, o ktorých nevieme kedy vznikli. Máme už predstavu o euklidovskej geometrii a o euklidovskej konštrukcii štvorca, môžeme teda riešenie na pozdĺžnej osi stavby pokladať za skončené. Konštrukcia vyhovuje svojou jednoduchosťou.

Loď kostola v Brezovičke predstavuje štvoruholník s dĺžkou strán 612—650 cm a šírkou 500—517 cm. Deformované partie rekonštrukciu značne sťažili. Zdá sa, že najbližšie budeme pôvodnej skutočnosti, ak pripustíme, že kružnica (c) opísaná nad hĺbkou hlavnej lode bola pôvodne určená aj ako šírkový rozmer. V tom prípade sa mala hrúbka steny zasunúť do kruhu, čo presné meranie presvedčivo naznačilo.

Pre všetky tu uplatnené konštrukcie vyhovuje euklidovská geometria pri zakladaní stavby veľmi dobre svojou jednoduchosťou. Treba len dodať, že viazanosť na grécku geometriu nie je rozhodujúca pre hodnotenie autora čís. 1.

Ten istý zhodnocovací postup zachovávame aj pri stavbe v Chmeľovci. Je tu daná os budúcej dispozície a na nej narysované tri kružnice s daným polomerom rovnajúcim sa modulu (m). Presným zameraním dal sa modul vyhodnotiť ako 177 cm. Pri hľadaní násobku rímskych stôp došli sme k menšiemu prekvapeniu v tom, že 6 rímskych stôp je 177,42 cm a 3 viedenské lakte sú 177,9 cm! Táto numerická zhoda vyplýva zo stredovekej politiky mier a váh, keď sa rímske stopy zapojili do viedenských siah tak, že 2 rímske stopy prešli do 1 siahy. Potom boli skonštruované dve kolmice na základnú os: kolmica v strede kružnice čís. 1 (u) a v module bližšom k lodí — symetrála tohto modulu (v), čím vznikli dva rovnaké úseky, a to po troch rímskych stopách. V tomto štádiu už je presne určený budúci tvar apsidy. Úsek na osi pôdorysu (A, B), široký 3 rímske stopy, sa stal šírkou triumfálneho oblúka. Symetrála modulu (v) stala sa stopou zvislej roviny vnútornej steny apsidy a šírka apsidy (C, D) vyšla na kružnici (4) s polomerom rovnajúcim sa trom poloviciam modulu (3 polovice m).

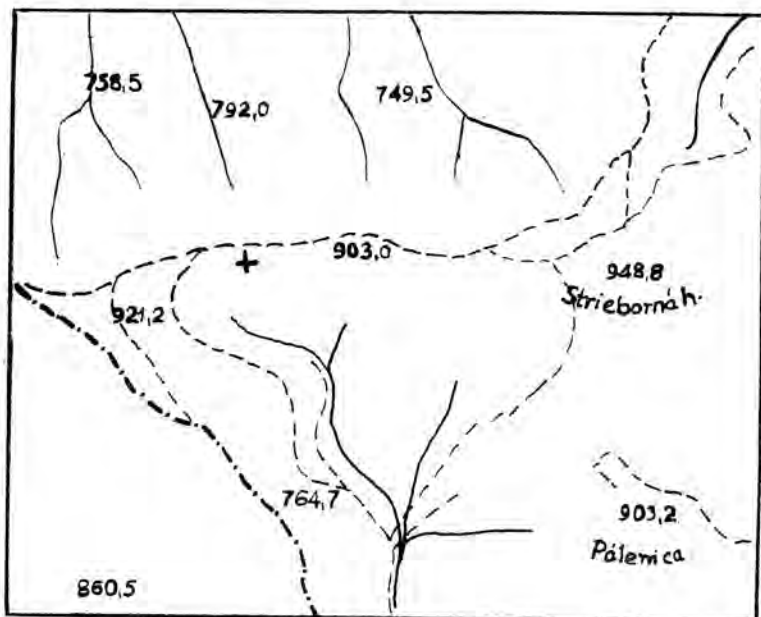
Na prvý pohľad sa zdalo, že apside kostola v Chmeľovci je polkruhová. Meraním objektu pomocou tangent sa však ukázalo, že apside má rovné nadsadenie (D, E) a jej krivkovitý záver má tvar oválneho valca s kratšou polosou rovnajúcou sa jednému modulu (S, R).

Loď je takmer presne štvorcová, zrejme si to vyžadoval aj projekt. Dá sa do nej vpísať kružnica s polomerom dvoch modulov. Oproti kostolu v Brezovičke je tu podstatné zjednodušenie v tom, že sa neuplatnila druhá odmocnina z dvoch.

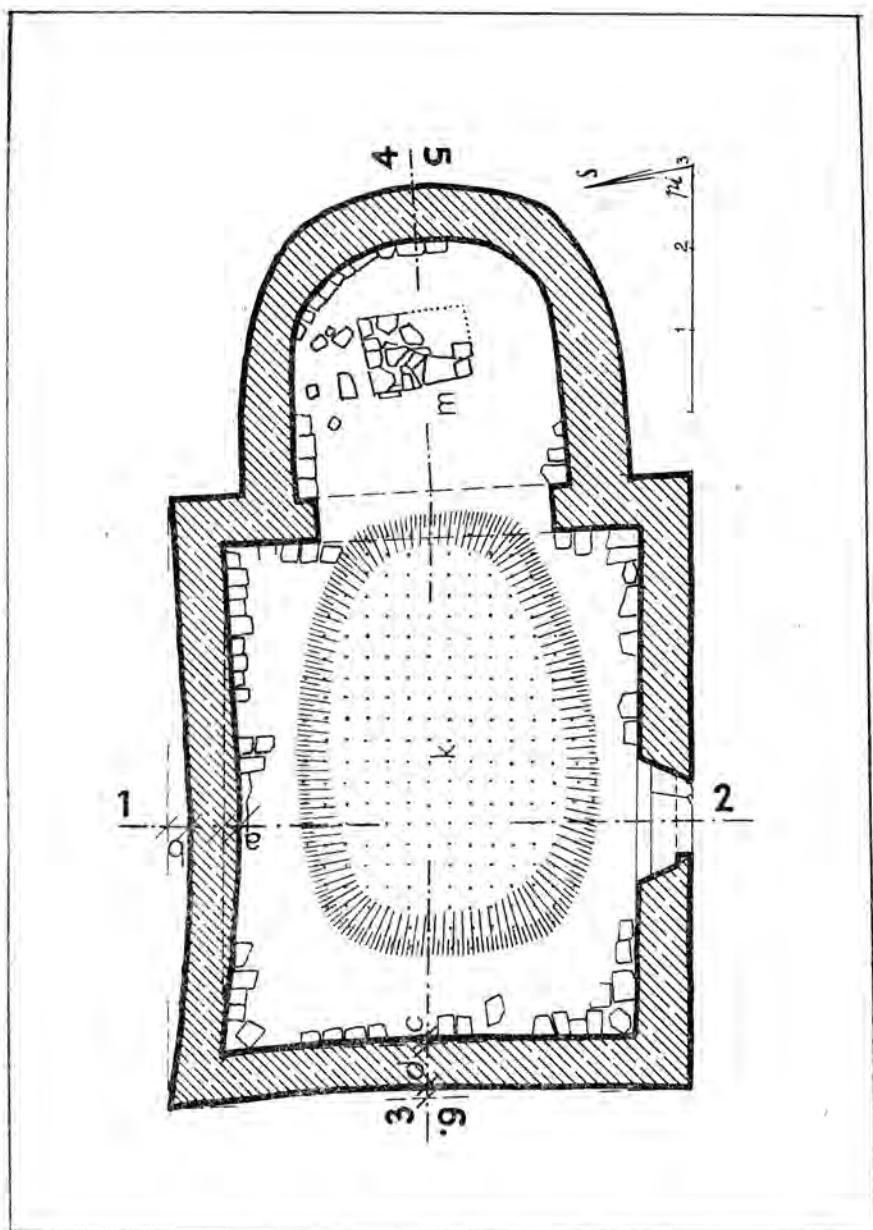
Euklidovské geometrické prvky sú dokázané na oboch objektoch. Stavba v Brezovičke nadväzuje dokonca v istom smere na omnoho staršie tradície blížiac sa kompozíciám veľkomoravských dispozícií, ktoré publikoval J. P o š m o u r n ý (napr. uplatnením druhej odmocniny

z dvoch). Pravda, aplikácia tejto osnovy nie je ešte dokladom o tom, že kostol v Brezovičke mal priamu spojitost s veľkomoravskou kostolnou architektúrou.

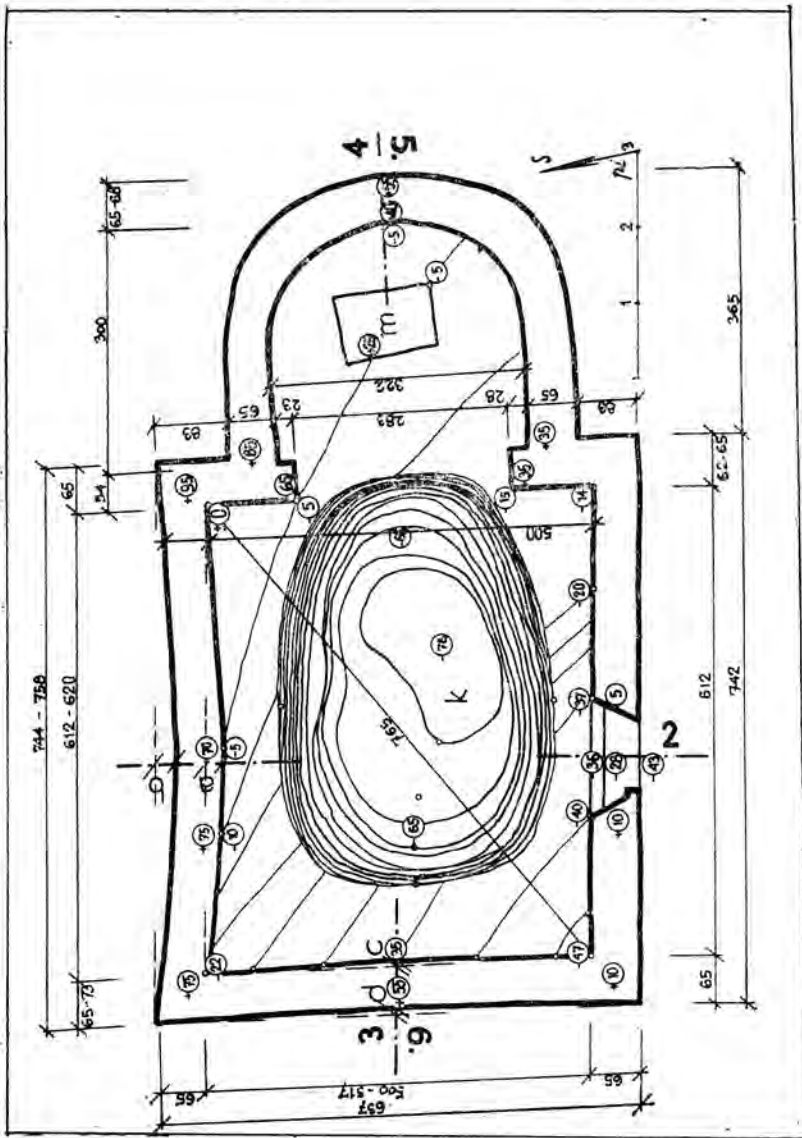
Na záver nás bude zaujímať, kam až do stredoveku siahajú veľkomoravské tradície po zániku Veľkomoravskej ríše roku 905 (Brezovička) a kedy nastáva ich rustikalizácia a ďalšie zjednodušenie (Chmeľovec). Na riešenie tejto otázky chýba zatiaľ študijný materiál. Naša rekonštrukcia kostola v Brezovičke naznačila z akých rôznych aspektov možno posudzovať architektúru a čo sme zatiaľ dlžní našej slovenskej archeológii.

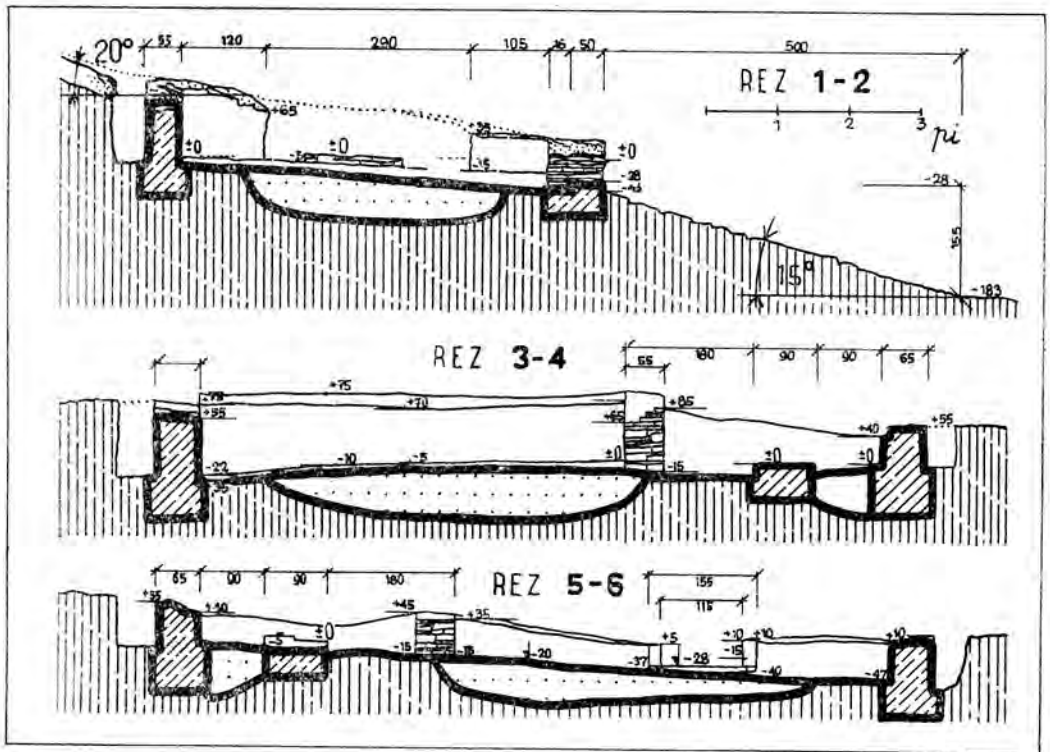
Obr. 1. Brezovička, okr. Prešov. Terénna situácia. Snímka katastrálnej mapy so staveniskom kostola (bez zakreslenia nálezísk stredovekej civilnej architektúry).

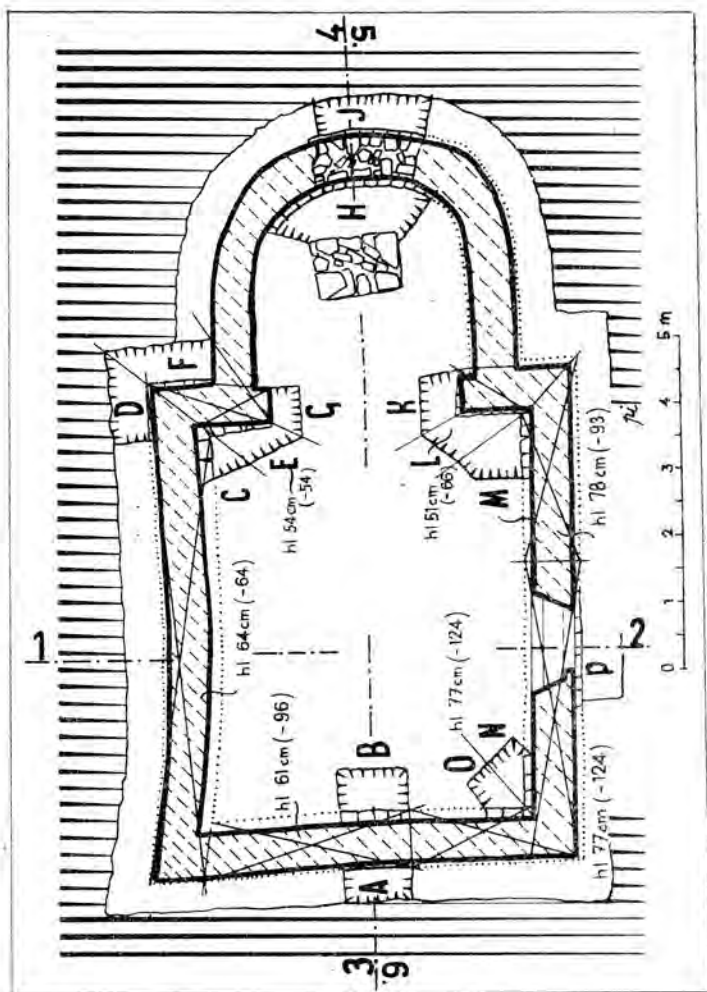
Obr. 2. Brezovička. Pôdorys kostola. Kresba A. Piffli.

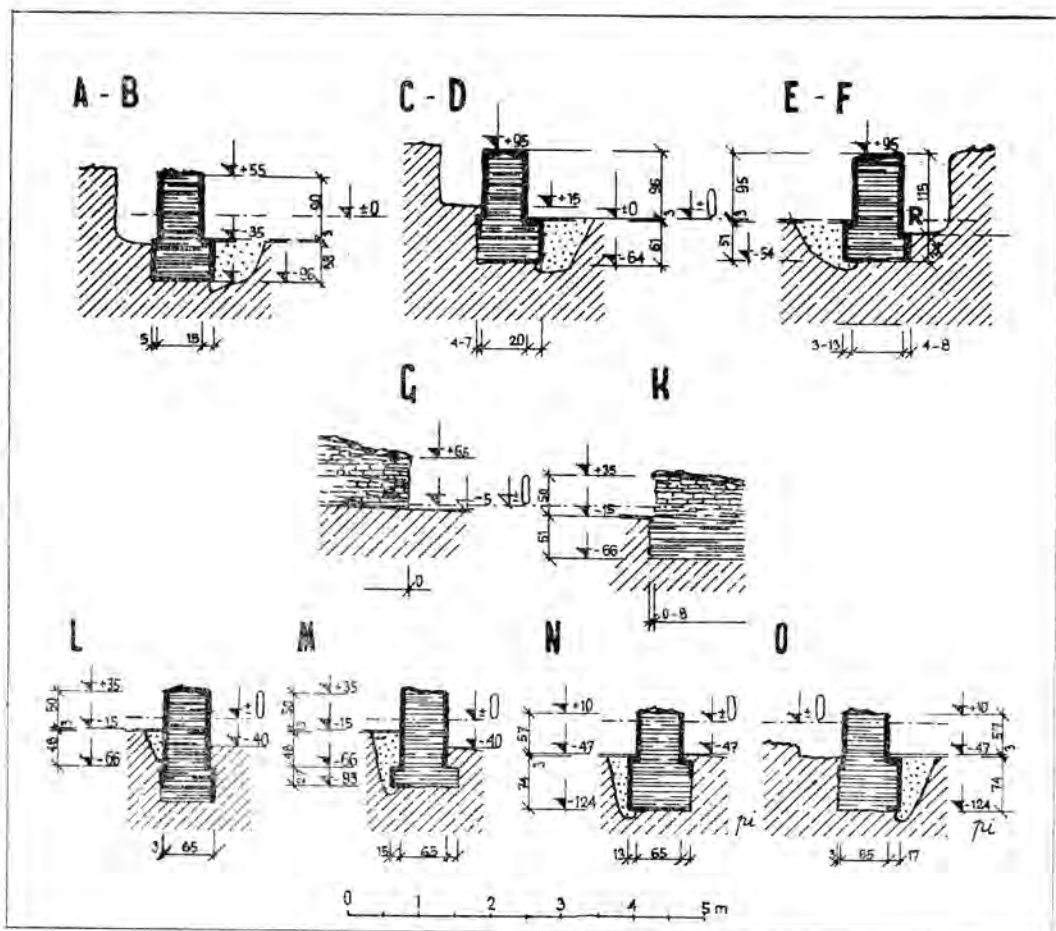
Obr. 3. Brezovička. Výškopisný a kótový půdorys kostola s vrstevnicovým plánem podlahy. Kresba A. Piffli.

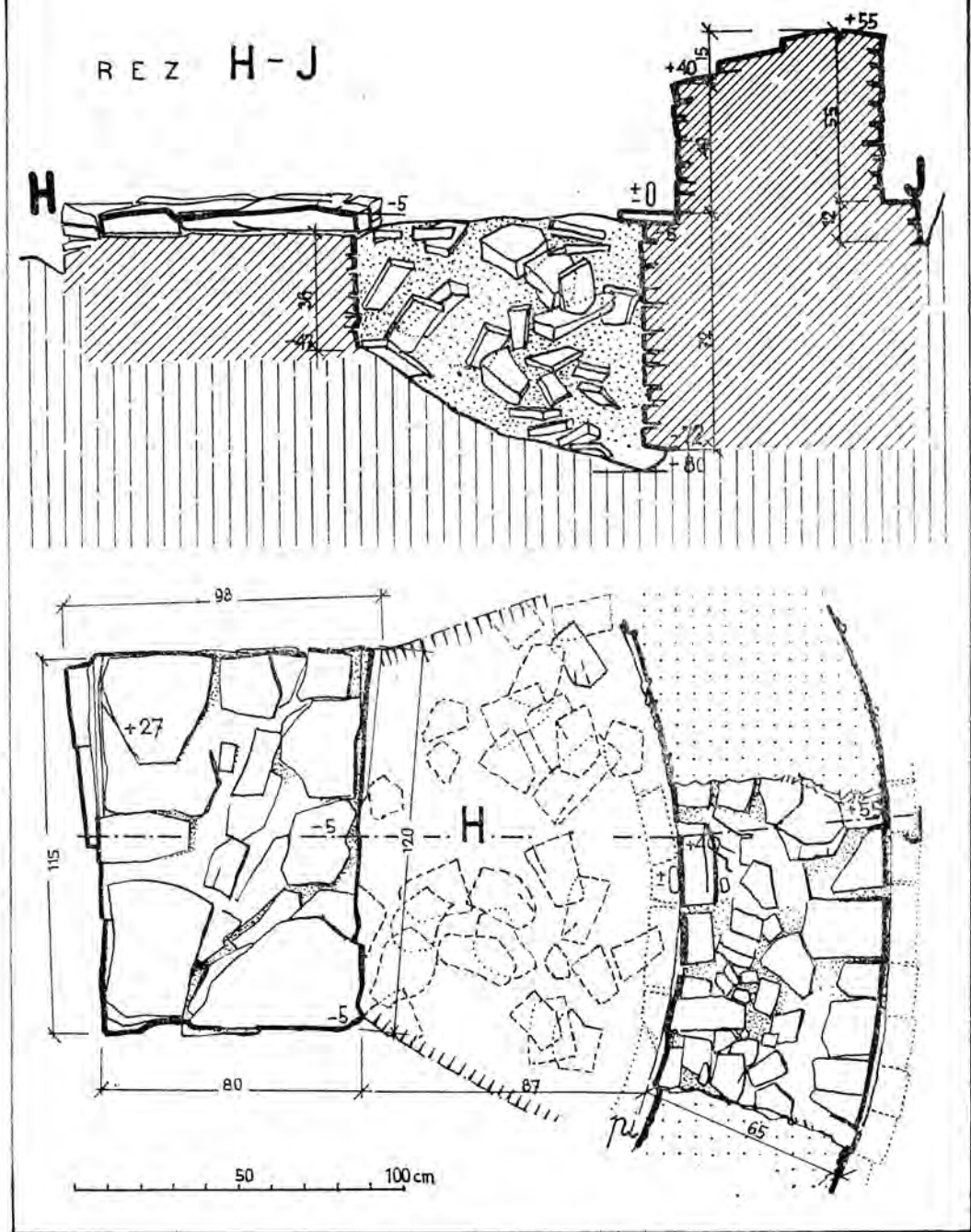
Obr. 4. Brezovička. Románsky kostol. Hlavné rezy objektom pred zakreslením pomocných sond pod základy. Kresba A. Piffli.

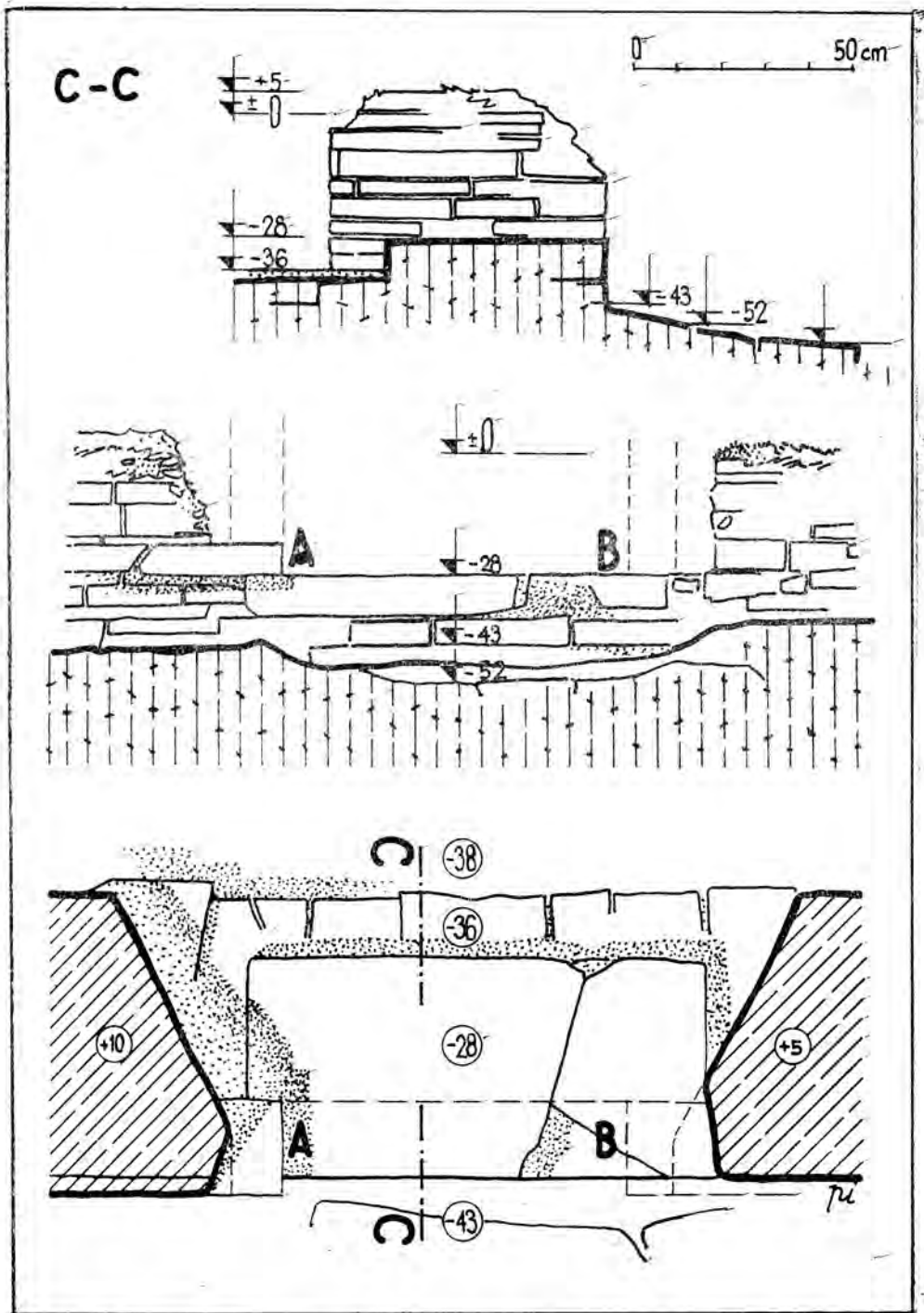
Obr. 5. Brezovička. Románský kostol. Figuračný plán základov stavby s vyznačením pomocných sond pod jej základmi. Kresba A. Piffli.

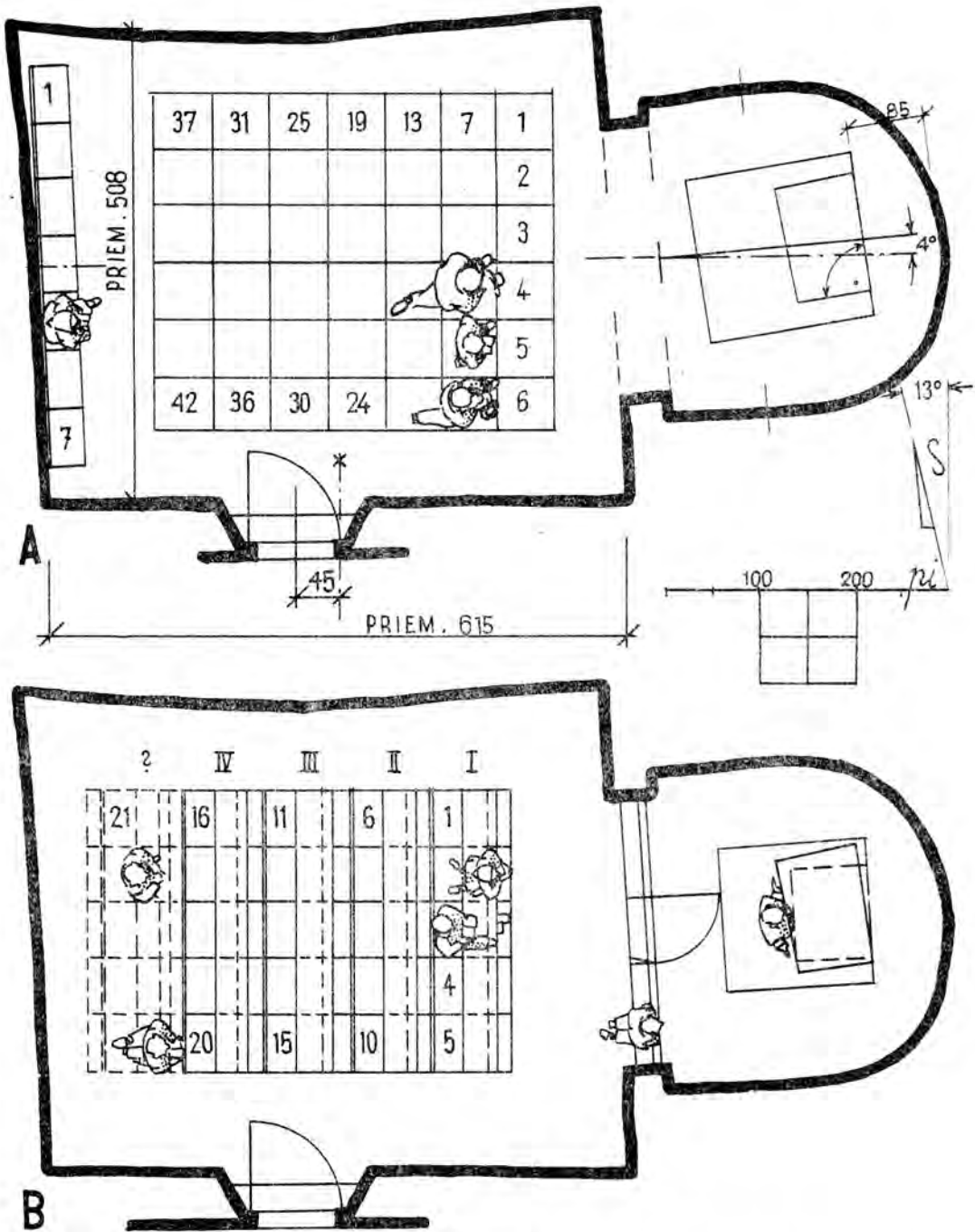
Obr. 6. Brezovička. Románsky kostol. Porovnávacia tabuľka rezov murívom a pomocnými sondami k figuračnému plánu základov (obr. 5). Kresba A. Piffal.

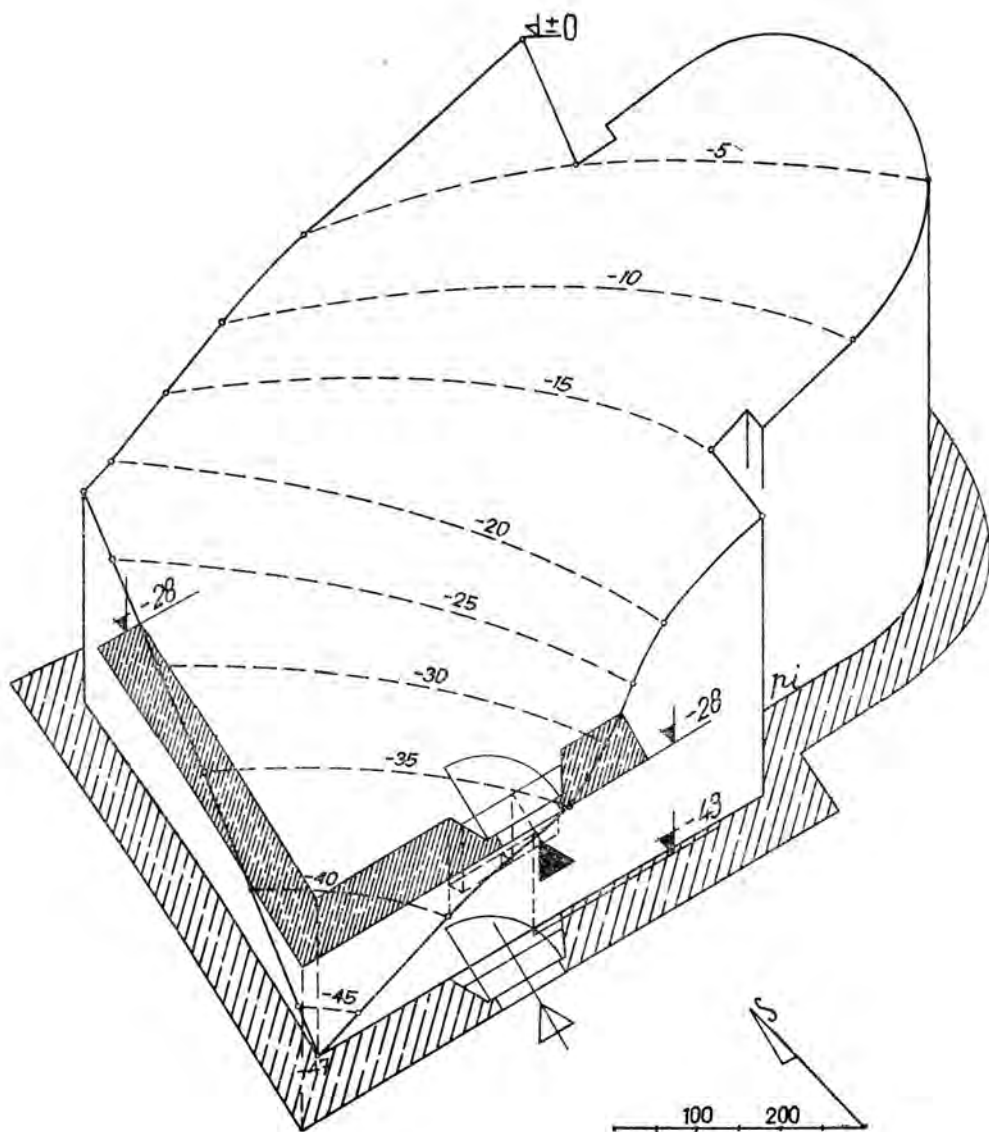
Obr. 7. Brezovička. Románsky kostol. Detail výskumu základov oltárnej menzy a východnej steny kňazišťa. Kresba A. Piffli.

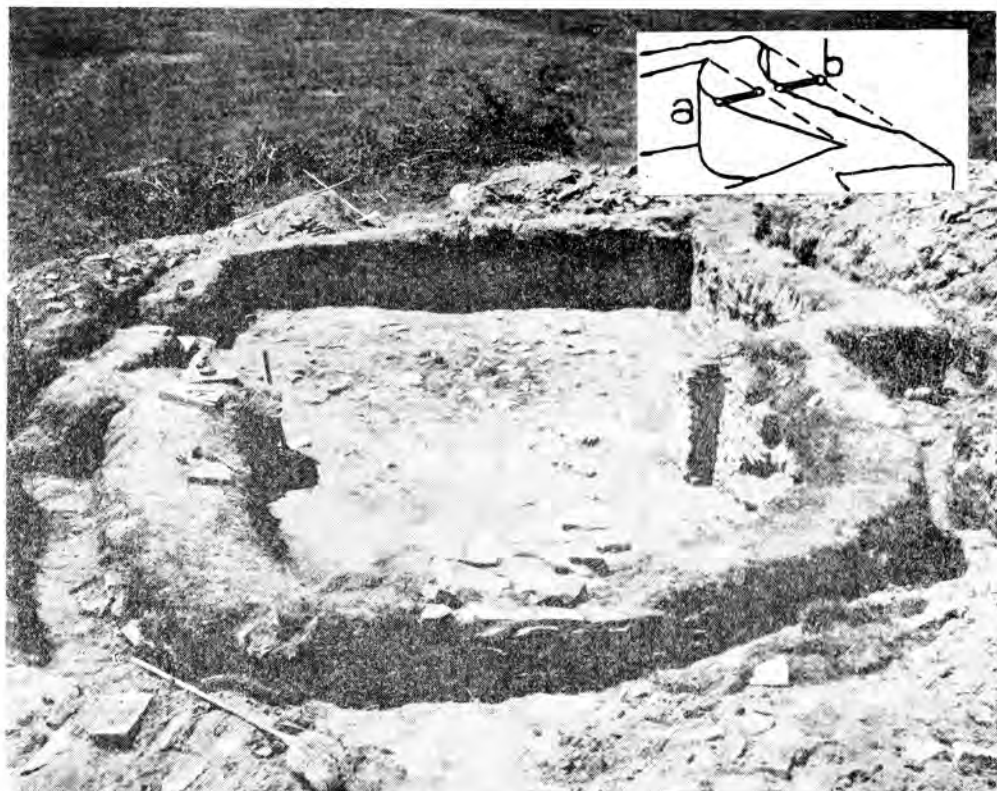
Obr. 8. Brezovička. Románsky kostol. Detail výskumu práhu a zvyškov portálu v južnej stene stavby. Kresba A. Piňfl.

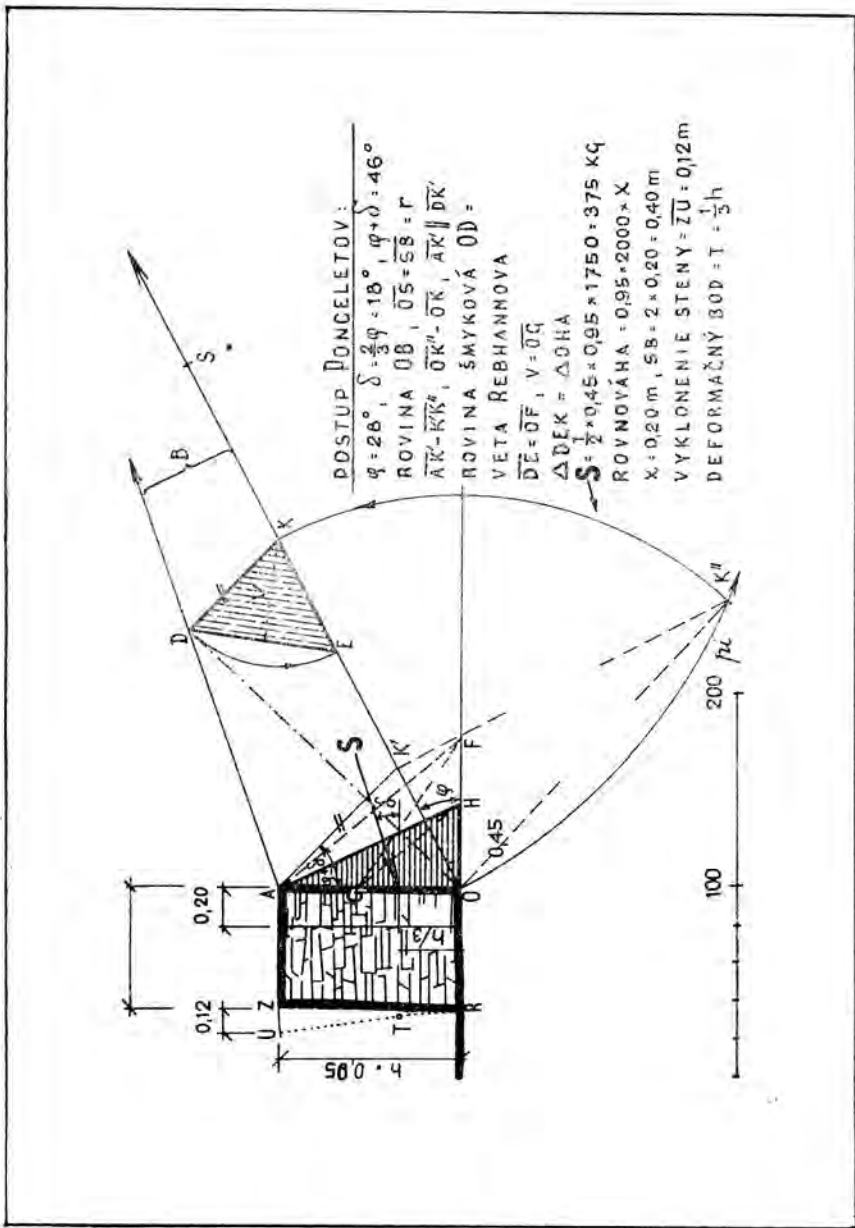
Obr. 9. Brezovička. Románsky kostol. Štúdia návštevnosti lode objektu pre výpočet jeho pôdorysnej kapacity. Kresba A. Piffl.

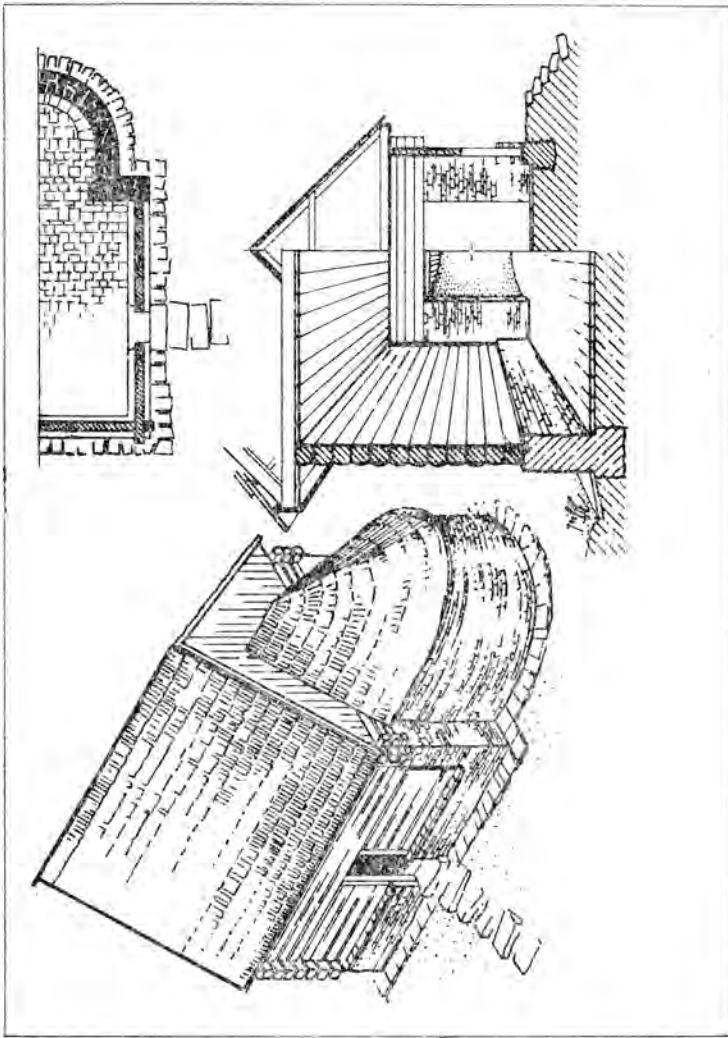
Obr. 10. Brezovička. Románsky kostol. Blokový diagram nepravidelnej plochy podlahy so situačným umiestením prahu. Výšky desaťnásobne prevýšené. Kresba A. Piffli.

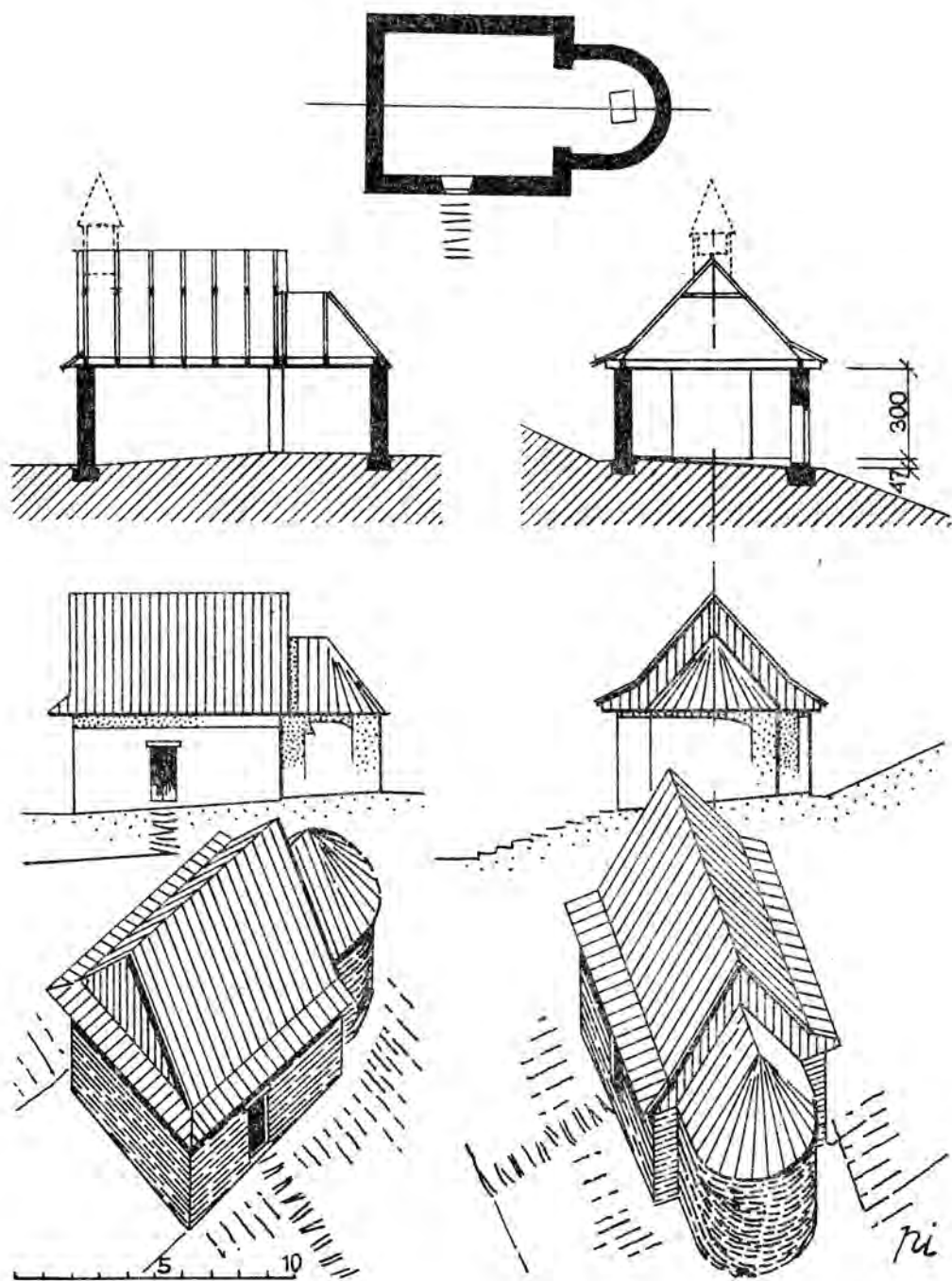
Obr. 11. Brezovička. Románsky kostol. Fotografia objektu v smere osi západ-východ so zakreslením konvexnosti severnej steny stavby. Kresba A. Piffli.

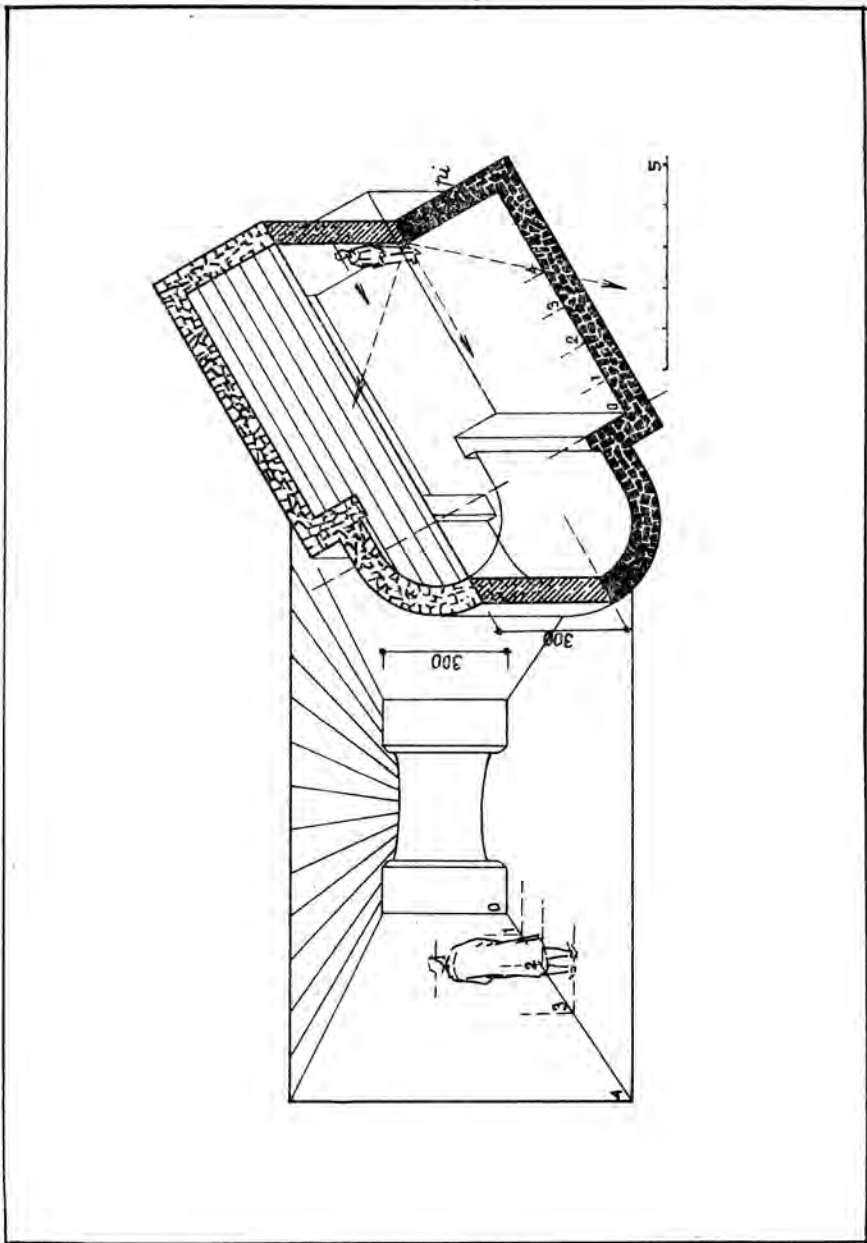
Obr. 12. Brezovička. Románsky kostol. Grafické znázornenie a výpočet tlakov na severnú stenu objektu po závale zeminami. Kresba A. Piffli.

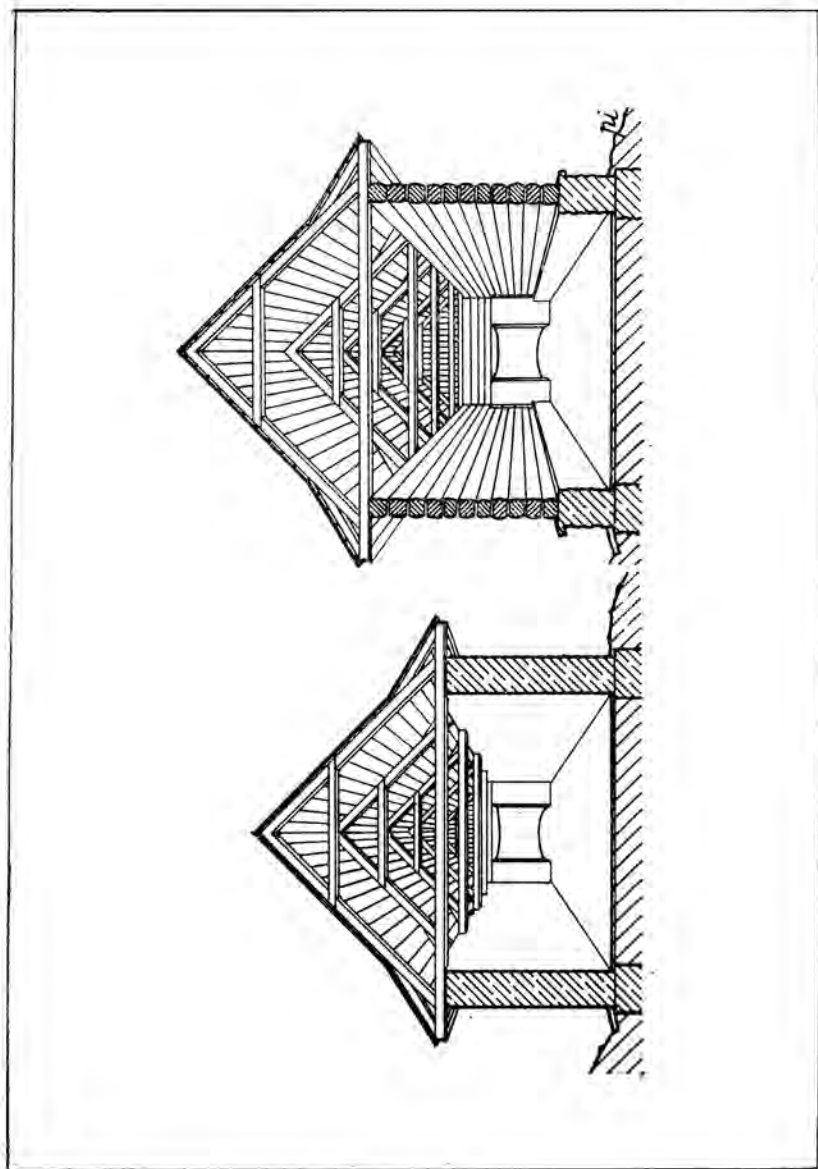
Obr. 13. Brezovička. Románsky kostol. Pokus o kresbovú rekonštrukciu prvého stavebného variantu: loď má kamennú podmurovku a zrubové trámové steny, neklenutá apsida je z kamenného muríva kladeného na hlinu. Kresba A. Piffel.

Obr. 14. Brezovička. Románsky kostol. Pokus o kresbovú rekonštrukciu druhého stavebného variantu: všetko murivo je kamenné, kňazište nezaklenuté, strop zakreslený ako prebiehajúci z lode do exedry. Kresba A. Piffli.

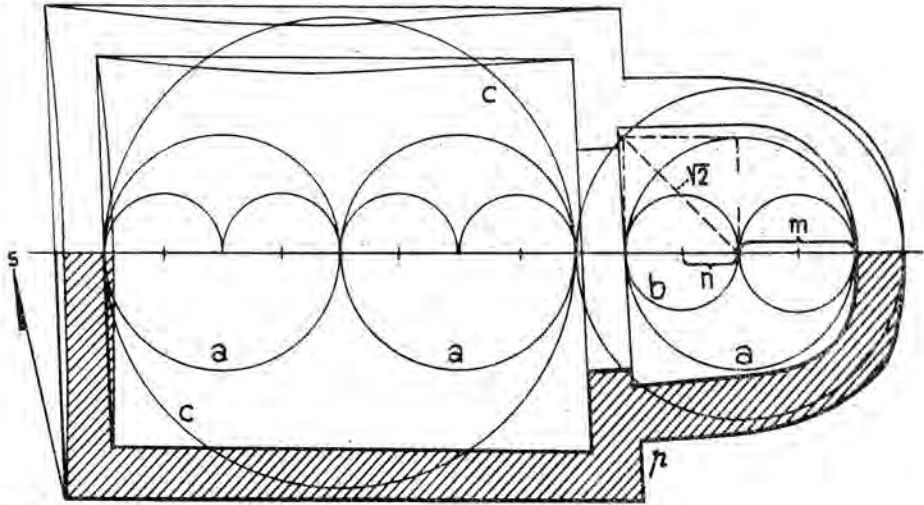

Obr. 15. Brezovička. Románsky kostol. Predpokladaný interiér objektu pri svetlej výške 300 až 347 cm. Vnútorná perspektíva a izometria. Kresba A. Piffl.

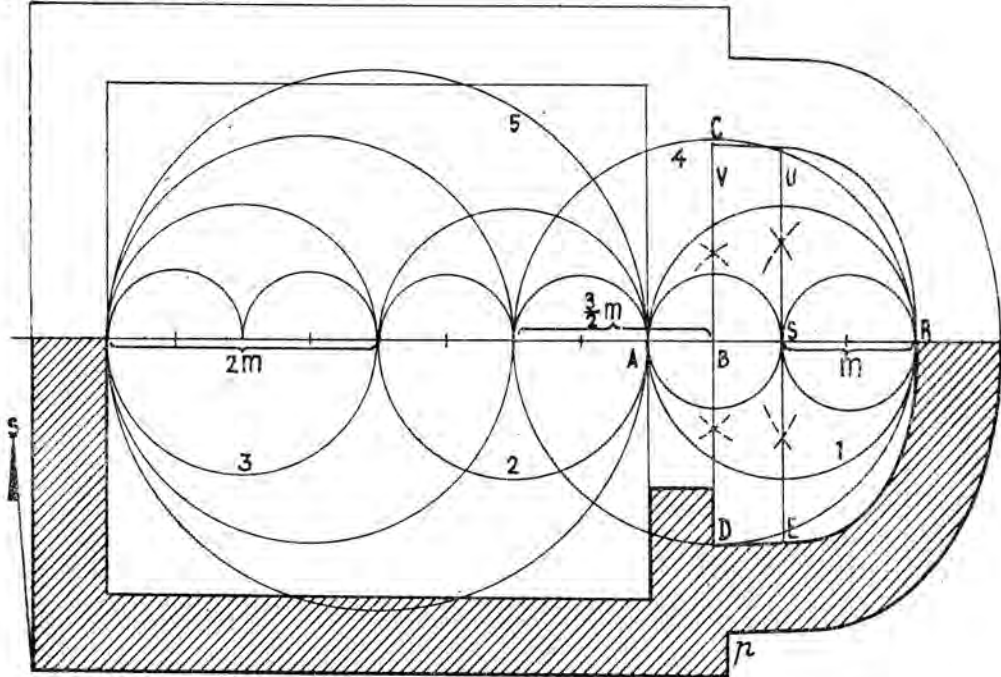

Obr. 16. Brezovička. Románsky kostol. Porovnávacia tabuľka obidvoch variantov perspektív interiérov s priehľadom do obnažených krovov (podľa starokresťanského vzoru). Kresba A. Piffli.

BREZOVIČKA

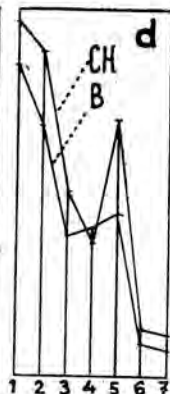

CHMEĽOVEC

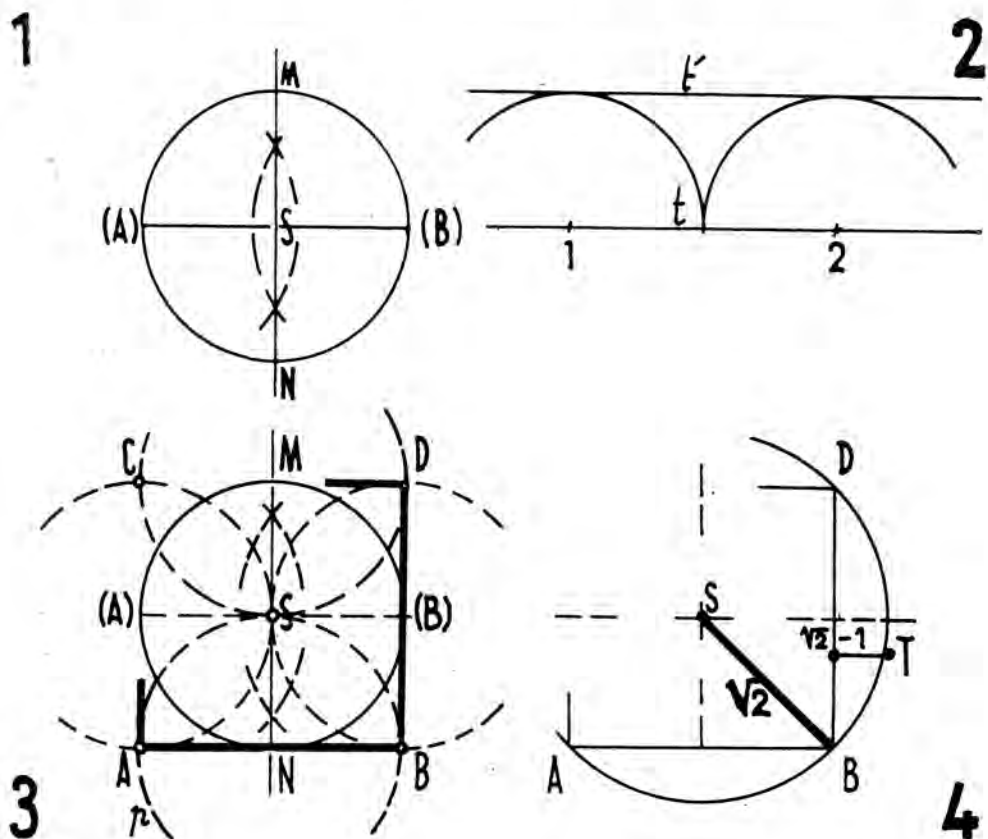

Obr. 17. Pôdorysy kostolov v Brezovičke a Chmeľovci v rovnakom zmenšení, so zakreslenými kompozičnými osnovami. Kresba A. Piffli.

	BREZOVIČKA		CHMEĽOVEC	
	CM	R.S. = CM	CM	R.S. = CM
1. HĽBKA LODI	612-650	21 = 620,97	695	24 = 709,68
2. ŠÍRKA LODI	500-517	17 = 502,69	655	22 = 650,54
3. ROZPOH TRIUMF. OBLÚKU	283	95 = 280,91	370	12,5 = 369,25
4. HĽBKA APSIDY	300	10 = 295,70	265	9 = 266,13
5. ŠÍRKA APSIDY	322	11 = 325,27	516	17,5 = 516,97
6. ŠÍRKA MURIVA	62-65	2 = 59,14	95	3 = 88,71
7. Š. MURIVA TRIUMF. OBL.	54	-	83	-

Obr. 18. Porovnávací výkaz pôdorysných rozmerov kostola v Brezovičke a Chmeľovci. Kresba A. Piffli.

Obr. 19. Konštrukcia euklidovského štvorca, ak je udaná strana. Kresba A. Piffli.

REKONSTRUKTION DES ROMANISCHEN SAKRALEN BAUES IN BREZOVICKA

Alfréd Piffi

Auf einem Berghangrücken an der Grenze des Šariš-Gebietes und der Zips wurde im Kataster der Gemeinde Brezovička (Bez. Poprad) in 903—901 m Überseeöhe vom Forschungszentrum des Archäologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften zu Košice eine Kirche mit recht einfachem Grundriß abgedeckt. An der Nordseite des Grundrisse war eine durchschnittlich bis zu 85 cm Höhe erhaltene Steinmauer, die mit Lehm gemauert war. Die Kirche hatte ein beinahe quadratisches Schiff, Reste eines unprofilierten Triumphbogens und eine halbkreisförmige, geradlinig angesetzte Apsis (Abb. 2). Sowohl im Schiff als auch in der Apsis erfaßte man Reste eines ursprünglichen Steinpflasters und einer steinernen Altarmensa. Nirgends wurden Spuren von Mörtel oder Wandverputz festgestellt. Im Schiff erkannte man einen in unbekannter Zeit angelegten ovalen Schnitt, der zweifellos zur Krypta führen sollte, die hier aber niemals existiert hat.

Da der Fußboden des abgedeckten Baues ein ziemliches Gefälle aufwies — bis zu 47 cm —, wurde er genauestens nivelliert (Abb. 3). Gleichzeitig wurden alle nötigen Schnitte durch den Bau ausgeführt (Abb. 4) und an verschiedenen Stellen des Baues 14 Schnitte ausgeschachtet (Abb. 5); ihr Zweck war, die Nivellements der Fundamente und die Art ihrer Anlegung festzustellen (Abb. 6). Ein selbständiger Schnitt wurde hinter der Altarmensa angelegt, wo der Grundstein vorausgesetzt wurde (Abb. 7). Danach schritt man zur Wertung des Baues hinsichtlich seiner Disposition und Architektur. Bei der ersten Alternative ging man von der Erwägung aus, daß die Kirche nur für eine kleine Anzahl von Gläubigen errichtet worden war, daß hier die Leute größtenteils stehen mußten und hier etwa nur eine einzige Bank bei der Westwand des Schiffes gewesen war (Abb. 9); in diesem Falle hätten 42—50 stehende Menschen und 7 in der Bank sitzende Platz gehabt. Bei der zweiten Möglichkeit wurde mit fünf Bänken gerechnet, wobei dann das Schiff 25 Erwachsene gefaßt hätte. Allerdings kommen offenbar Bänke nicht in Betracht, weil der (Stein-)Fußboden ein diagonales Gefälle von 47 cm auf eine Länge von 765 cm aufweist (Abb. 10). Man suchte die Ursachen der Deformation des Fußbodens und stellte danach fest, daß sie keinen künstlichen Charakter hat. Es liegt hier schräges gewachsenes Gelände mit natürlichem Gefälle vor, auf das unmittelbar das Fußbodenpflaster gelegt worden war. Anderer Art ist die Deformation bei der West- und Nordwand der Kirche in Form konvexer Kurven; sie entstand nach dem Auflassen und der Niederreißung der Kirche, was durch statische Berechnung bewiesen wurde (Abb. 12).

Das in 85 cm Höhe über dem Pilaster erhaltene Mauerwerk der Kirche war nur mit Lehm ohne Kalk gemauert. Bei dem Rekonstruktionsversuch des Objektes müssen zwei Möglichkeiten in Betracht gezogen werden: 1. Entweder war der Bau ein hölzerner Blockbau und somit das erhaltene Mauerwerk der Tragsockel für den Balkenrahmen (Abb. 13); oder 2. war es ein mit Lehm gemauerter Steinbau (Abb. 14). Nirgends, weder im Schiff, noch in der Apsis kommt ein Kuppelgewölbe in Betracht, sondern nur hölzerne Decken. Durch Berechnungen erwies es sich, daß der

Steinbau im Schiff und in der Apsis nur eine lichte Höhe von 300 cm gehabt haben konnte (Abb. 15). Falls es sich um eine Einsiedlerkirche handeln würde, könnte noch eine weitere Deckenform in Frage kommen, nämlich ein offener Dachstuhl, inspiriert durch die altchristliche Architektur (Abb. 16).

Als Analogien zum Grundriß der Kirche gesucht wurden, stellte V. Budinský-Krička fest, daß diesbezüglich das nahestehendste Objekt die Kirche in Chmeľovec ist (Bez. Prešov), das vorläufig in die Mitte des XIII. Jh. datiert ist; diese Kirche wurde vermessen und eine Vergleichsstudie mit der von Brezovička ausgearbeitet (Abb. 17). Abweichend, aber ähnlich sind hier die Apsiden; jene in Brezovička hat eine zwischen zwei Tangenten eingeschriebene Kreisform, während die Apsis in Chmeľovec als deformiertes Oval mit einem Ansatz endet. Den Ausmaßen nach ähneln beide Objekte einander und sind ebenfalls ähnlich situiert, nur hält der Autor das Objekt in Brezovička für älter. Ebenfalls wurde ein tabellarisches Verzeichnis von Vergleichen der Grundrisse der Objekte von Brezovička und Chmeľovec aufgestellt und die vermessenen Koten auf römisches Fußmaß umgerechnet (29,57 cm). Bei Brezovička ergibt sich der Modul von 5 römischen Fuß, bei Chmeľovec 6 römische Fuß. Außerdem kann bei Chmeľovec der Modul in römischem Fuß beinahe ohne Rest auf Wiener Klafter appliziert werden, da zwei römische Fuß einem Wiener Klafter entsprechen (Abb. 18).

Da es sich um frühmittelalterliche Objekte handelt, kann die geometrische Grundlage ihrer Projekte in der Antike gesucht werden, und zwar in der euklidischen Geometrie. In dieser Geometrie kommen nur die einfachsten Konstruktionen zur Geltung: der Kreis und die Verbindung zwischen zwei Punkten (Abb. 19). Diese euklidischen Konstruktionen hat der Autor in der Rekonstruktion des Projektplanes von Brezovička und Chmeľovec angewandt. Brezovička hat in diesem Plan noch eine zweite Quadratwurzel aus zwei, Chmeľovec ist in der Komposition einfacher, aber nirgends kamen Beziehungen zur romanischen Triangulation und zu den Dreiecksnetzen zur Anwendung. Die Entstehungszeit der Kirche von Brezovička datiert der Autor vor die Mitte des XIII. Jh., vor das Objekt aus Chmeľovec.

Übersetzt von B. Nieburoná

FRAGMENT ROMÁNSKEJ TEHLY Z NIŽNEJ ŠEBASTOVEJ**Alfréd Piffel, AÚ SAV Nitra**

Z nálezu fragmentov pálených tehál z výplne včasnostredovekej polozemnice [objekt 2] v Nižnej Šebastovej, (okres Prešov) bol odovzdaný na technický rozbor zlomok tehly v neupravenom stave, neočistený a nekonzervovaný. Nález pochádza zo zásypovej výplne polozemnice a bol situovaný v juhovýchodnej časti objektu, v rohu oproti ohnisku chyže.

Že ide o zlomok tehly vidieť z toho, že miesto rozlomenia tehly má členitý povrch, nepravidelnú rovinu lomu a pri jednom okraji schodovitý výstupok, vo výrobnom procese neuskutočniteľný. Plocha lomu je veľmi stará. Aj keď pôvodnú funkciu fragmentu nepoznáme, môžeme povedať, že preťaženie tehly bolo dlhodobé a že jej kritické rozlomenie nastalo po dlhom sústavnom namáhaní, keď deformačné sily mali čas vyhľadať si miesta najmenších odporov tam, kde sa stýkali hlinené vrstvy vzniknuté pri ručnej výrobe postupným nalepovaním šúľkov hliny.

Fragment bol podrobený detailnému rozboru po stránke formovej, formátovej a technologickej s uvedením pomerne presného ohraničenia datovania a možno o ňom podať takéto posudok:

Fragment pochádza nepochybne z ručne robenej tehly, charakterizovanej značnou primitívnosťou výroby aj pálenia. Pri preprave sa rozlomil na dve časti (v pomere 4:1).

Tvar fragmentu neposkytuje predstavu o presných rozmeroch hotového vypáleného výrobku; je neúplný. Dali sa určiť len dva záväzné rozmery, a to šírka (13,8–14,6 cm) a výška tehly (4,3–4,7 cm); dĺžka sa nedala zrekonštruovať, lebo fragment má dĺžku iba 5,3–7 cm. Zo šiestich stien fragmentu sa teda dalo určiť len päť a z nich iba jedna presne (šírka), zatiaľ čo ostatných päť je presne známych len v rozsahu nájdeného kusa (obr. 1 a 2).

Deskriptívny opis ukázal sa byť veľmi dôležitý napr. pre zistenie výrobného postupu. Ak povieme o fragmente, že ide o torzo plochého hranolu, potom pôdorysná základňa má celkom iný povrchový charakter než povrch hranolu nad ňou. Spomenutá základňa je rovná, zatiaľ čo zvislé steny a horná základňa sú nepravidelné plastické, s výškovými plošnými rozdielmi až 10 mm. To znamená, že výrobok nebol v plastickom

stave vtlačený do drevenej formy, ale sformovaný z kusa hliny položenej na základnej rovine, na drevenom stole alebo na ploche tvrdej hliny. Výrobca teda nepoznal drevenú formu na výrobu tehál — združenú drevenú dvojicu. Každý kus bol samostatným výrobkom rastúcim z podkladovej výrobnéj plochy pridávaním a radením hlinených šúľkov; ľavá dľaň a prsty formovali zvislé steny výrobku, t. j. výšku tehly, pravá ruka nanášala hlinu na podklad.

Týmto výrobným postupom vznikli neostre hrany a náročia výrobku, ktoré sa výrobca nesnažil vyrovnáť. Výrobcovi zrejme tento estetický nedostatok výrobku neprekážal; poznal síce tehlu ako stavebný materiál, ale jej vzhľad zrejme podceňoval a nevenoval mu pozornosť.

Výrobca každú tehlu modeloval, formoval a lepil samostatne. Nepoznal najprimitívnejšiu výrobnú mechanizáciu alebo možnosť zjednodušenia výrobného procesu. Mal dostatok času na výrobu, ale zrejme nevyrábal veľký počet tehál, napr. na stavbu celej chaty alebo na jednu celú obytnú bunku. Teda výroba a pálenie tehly boli mimoriadne, v bežnom živote nie časté výkony.

Vráťme sa k rovine pracovnej podložky, na ktorú bol výrobok postupne nanášaný a modelovaný. Ak šlo o rezanú drevenú dosku, časom vyhladenú výrobným postupom, bola by plocha dosky prevažne rovná, nanajvyš deformovaná jednostranným stykom s vlhkou zeminou výrobku. V našom prípade je tu výšková diferencia priemerne 5 mm. Popri tom môžeme na ložnej ploche výrobku (na dne tehly) rozoznať nalepené drobné omrvinky hliny a nalepený piesok do veľkosti zrn až 3 mm. Zrejme tu ide o zvyšky izolačného suchého zasypu, zabraňujúceho prilepeniu vlhkej hliny na podložku. V tom prípade však nebolo potrebné, aby výrobca tehlu odrezával od podkladu drôtom alebo nožom, lebo hotový výrobok sa mohol z posypanej podložky jednoducho odsunúť. Toto zistenie je ďalším dokladom výrobného primitivizmu, o ktorom sa doterajšia literatúra nezmieňovala.

Ďalší rozbor upriamime na kvalitu tehliarskej hliny a výrobných prísad, sledovateľných na reze vypáleného výrobku, ako aj na pálenie.

Hlina použitá na výrobu tehly blíži sa kvalitou k jemným hrnčiar-ským hlinám. Meraním sa v nej zistili iba pieskové zrnká (\varnothing 3×1,5 mm, 5,5×2 mm a 3×1 mm). Prerátaný priemer na plochu 100 mm² predstavuje necelé 2 % pieskových zrn. Tento zistený pomer kvalifikuje hlinu ako šľachtenú, označovanú v odbornej praxi ako hrnčiar-sku alebo kachliarsku mazanicu.

Nepravidelná lomová plocha rezu vypáleným výrobkom vykazuje abnormálne množstvo dutiniek po spálených rastlinných prísadách. Ide o plevy z ovsu, odpad zo sena a trávy, prípadne o slamu posekanú nadrobno. Pretože tieto rastlinné prísady poznáme ako viazací výstužný materiál nepálených tehál, kde je ich prítomnosť vo výrobnom materiáli logická, v materiáli určenom na vypálenie sú prípustné iba ako vyľahčujúca prísada.

Zachovaný fragment je pomerne ťažký, váži v neošetrenom stave

49 dg. Táto váha vyjadruje tehlovinu po vypálení, keď po zničení rastlinných prísad ohňom a vytvorení dutiniek vznikla porózna hmota. Množstvo dutiniek po prísadách nemožno pri rozборе zanedbať, lebo na 20 cm² vypálenej hmoty tvoria 23 % čistej plochy.

Máme pred sebou zámerne vylahčenú tehlu? Vyrobil ju primitív ako vylahčenú, alebo tento pojem nepoznal a dával do výrobného materiálu rastlinné prísady po praktických skúsenostiach s nevypálenými výrobkami? Pokúsme sa dať na tieto otázky odpoveď, hoci iba čiastočnú. Ak výrobca nepoznal výrobný postup tehál pomocou drevených foriem, zrejme nepoznal možnosť výroby vylahčovaných tehál. V Nižnej Šebastovej chýba ešte medzičlánok — tehly s keramickými mletými prísadami zvyšujúcimi pevnosť výrobku (tehly s rastlinnými prísadami naopak znižujú odolnosť výrobku proti tlaku).

Vryp je tvrdý, vyrypnutý prach je červený. Farba výpalku je hnedo-červená. Keďže červené sfarbenie črepu sa začína od teploty okolo 700 °C a na lome fragmentu niet stôp po tavení ľahko taviteľných látok, zaznamenateľné pri 1000 °C, môžeme povedať, že výrobok bol pálený asi pri 900 °C (pozri *Stavebnícky náučný slovník I, Látky a dielce*, Bratislava 1961, heslá: *Nepálená tehla, Pálenie tehliarskych výrobkov, Palivo, Drevené uhlie*).

Tehla bola pálená nepochybne na dreve s výhrevnosťou 2000 Kcal/kg, a nie na obvyklom drevenom uhli s normálnou výhrevnosťou od 5400 Kcal/kg. Pri použití dreveného uhlia by sa pri tavení niektorých látok obsiahnutých v hline zaliali mnohé detaily odtlačkov a ich obrysy by stratili na jasnosti, čo sa v danom prípade nestalo. Po nedokonalom vypálení zachovali sa dokonca aj odtlačky papilár kože pravej ruky, ktoré by sa pri vyšších teplotách vzhľadom na spekovosť materiálu nemohli zachovať.

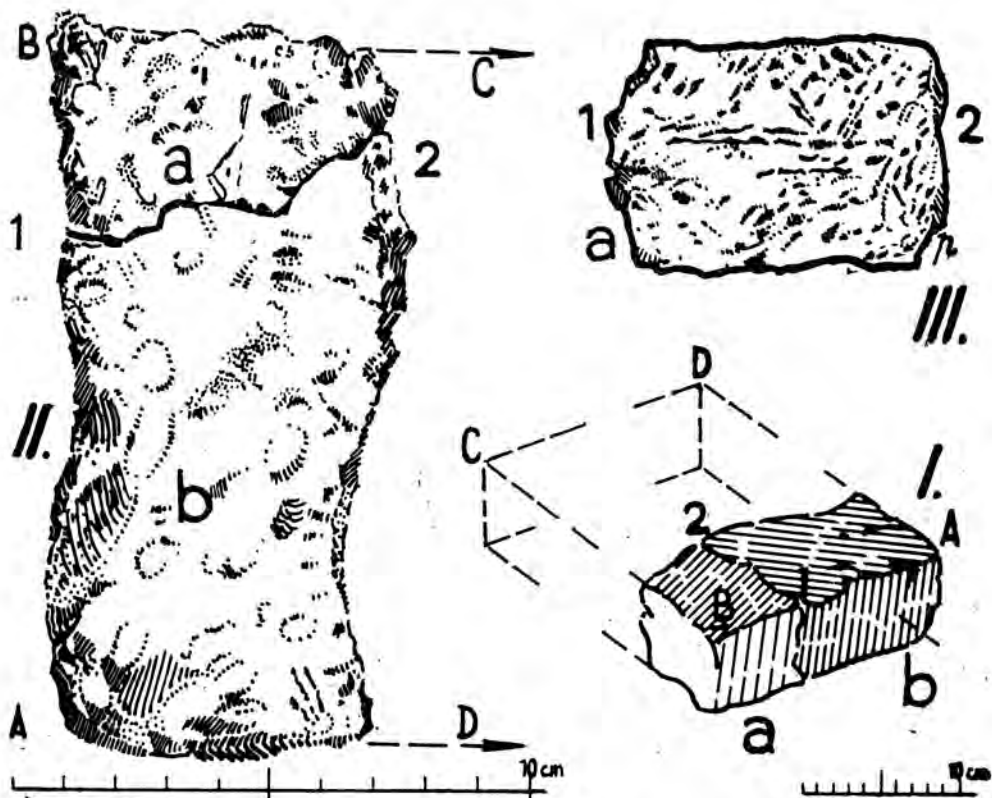
Presnosť obrysov prísad v odtlačkoch ukazuje na fakt, že hlina bola pri výrobnom procese značne vlhká, čím získala veľkú modelovaciu schopnosť a hlinené šúľky, z ktorých bola tehla zlepená, sa nikde neoddelili, ale splynuli bez trhlín.

Takto poznávame osobnosť výrobcu s neobvykle malými znalosťami odbornej výroby. Postavme proti nemu ako protiklad napr. výrobcu tehál z gotického domu č. 15/725 na Hviezdoslavovej ulici v Trnave, v ktorom roku 1382 zomrel kráľ Ľudovít Veľký (pozri Piffel A., *Rozbor dvoch gotických klenieb v Trnave*, *Stavebnícky časopis SAV III—1, 1955, 44—53*). Tehly klenieb boli zo šľachtenej hlíny. Podrobili sme ich technickým skúškam v Mechanickom skúšobnom ústave SVŠT 5. augusta 1948. Skúšky sa robili na 30 a 300 tonových univerzálnych hydraulických skúšobných strojoch fy. Amsler na tlak a na ťah za ohybu a získali sa nimi prekvapivé výsledky. Spomenutý dom v Trnave je pravdepodobne z konca XIII. storočia resp. ešte z čias Přemysla Otakara II. Kvalita jeho tehál je obdobná ako u tehál z trnavských mestských hradieb, na ktorých je badateľný spekavý proces po máčaní výrobku pred pálením do roztoku solí.

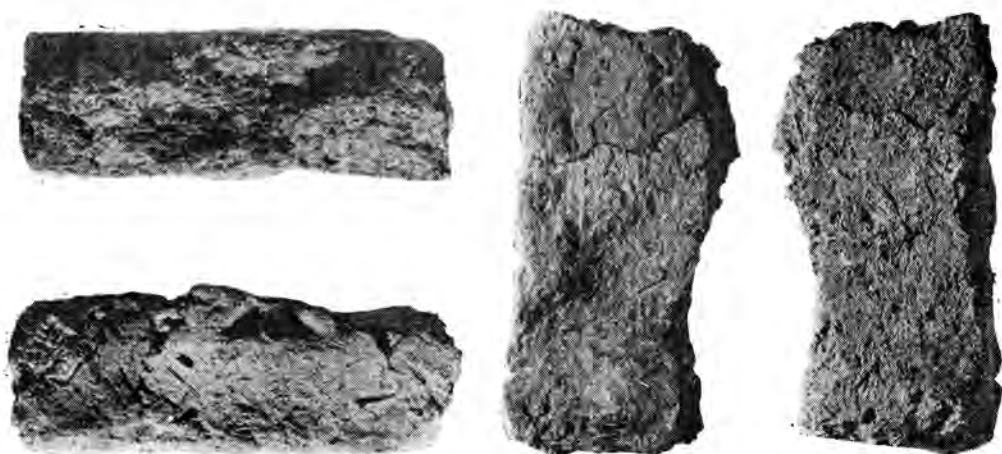
Ak porovnáme kvalitu tehlového fragmentu z Nižnej Šebastovej s trnavskými tehľami, vidíme podstatné výrobné diferencie. Skúmaný fragment sa našiel v polozemnici datovateľnej podľa keramiky a ostrohy do XII., prípadne XIII. storočia, teda do doby románskej. No u mnohých ďalších známych románskych tehál nenachádzame analógie s fragmentom z Nižnej Šebastovej. Tehly zo základov bývalého premonštrátskeho prepoštva v Bíni z prvej polovice XIII. stor., z Diakoviec (1228), z Čierneho Brodu (prvá tretina XIII. stor.) i z centrálného kostola v Horianoch pri Užhorode (druhá polovica XIII. stor.) majú oproti fragmentu z Nižnej Šebastovej vysokú odbornú úroveň vyhotovenia.

Nechybíme, ak budeme fragment z Nižnej Šebastovej datovať do polovice XII. storočia a do tých istých čias aj zahádzanie polozemnice, ako opusteného pustého objektu, nevhodného na akúkoľvek technickú adaptáciu. Pravda, samotná chata mohla byť o jednu generáciu staršia.¹

¹ Porovnaj Bužinský-Krička V., Príspevok k poznaniu včasnostredovekej dediny na východnom Slovensku, SIA XVIII—1, 1970, 167—188.

Obr. 1. Nižná Šebastová, okr. Prešov. Stredoveký sídliskový objekt 2.
Fragment románskej tehly.

Obr. 2. Nižná Šebastová, okr. Prešov. Stredoveký sídliskový objekt 2.
Fragment románskej tehly.

FRAGMENT EINES ROMANISCHEN ZIEGELS AUS NIŽNÁ ŠEBASTOVÁ

Alfréd Piffl

In der Füllerde einer frühmittelalterlichen Halbgrubenhütte (Objekt 2) in Nižná Šebastová (Bez. Prešov) fand man Bruchstücke von gebrannten Ziegeln. Eines davon wurde zur technischen Analyse eingeschickt. Es stellte sich heraus, daß tatsächlich ein Ziegelstück vorliegt, das unter dem Einfluß langdauernden Druckes entzweigebrochen war. Es war ein handgefertigtes Stück von 13,8—14,6 cm Breite und 4,3—4,7 cm Höhe. Die Länge ließ sich nicht bestimmen. Seine Kanten waren scharf, die Oberfläche nur wenig geglättet. Nach dem Gesamtaussehen des Ziegels zu urteilen, hat ihn ein nicht sehr geschickter Ziegelbrenner angefertigt, der wohl nur hier und da Ziegel machte. Dafür spricht auch die Tatsache, daß er zur Herstellung des vorliegenden Fragmentes feinen Töpferton mit schwacher Sandmagerung verwendet hat. Im Material erkannte man aber Haferspreu und Abfall von Stroh wie auch Heu als Zusatz, der viele Hohlräume hinterlassen hat, die das Gewicht des Ziegels herabsetzten. Wahrscheinlich handelte es sich aber nicht um eine bewußte Gewichtherabsetzung, sondern nur um ein Bindemittel bei den ungebrannten Ziegeln. Nach der braunroten Färbung des Ziegels ist zu schließen, daß er bei einer Temperatur von maximal 900 °C gebrannt worden war.

Der Ziegel aus Nižná Šebastová läßt sich an Hand von mitgefundener Keramik und eines Sporns in das XII. Jh. datieren, also in die romanische Zeit, wobei zu bemerken ist, daß er auch im Vergleich zu Ziegeln aus anderen zeitgleichen Objekten recht primitiv angefertigt ist.

Übersetzt von B. Nteburová

STREDOVEKÁ KERAMIKA Z ČERVENÉHO KLÁŠTORA

Dušan Čaplovič, Východoslovenské múzeum Košice

V posledných rokoch sa na Slovensku rozrastá záujem o historicko-archeologické výskumy, ktoré prinášajú čoraz viac svetla do našej národnej minulosti. Sú upriamené na zaniknuté alebo poškodené stredoveké objekty a uskutočňujú sa neraz v úzkej spojitosti so zaisťovacími a obnovovacími prácami na lokalitách, ktoré majú z historického hľadiska značný význam. Medzi najčastejšie nálezy na stredovekých lokalitách patria výrobky zo železa a hlíny. Osobitne keramika s dôkladne spracovanou typológiou, chronológiou a najmä poznatkami o technologickom procese jej výroby sa stáva významným činiteľom pri relatívnom, ba aj absolútnom datovaní skúmaných stredovekých objektov.¹ Takáto práca o slovenskej stredovekej keramike zatiaľ chýba,² v jednotlivých čiastkových štúdiách sa však niektorí autori zaoberajú jej triedením.³ Len práce A. Habovštiaka⁴ a B. Pollu⁵ sa dôkladnejšie venujú keramike, preto sa stávajú podkladom, na ktorom možno budovať typológiu a chronológiu stredovekej keramiky v celoslovenskom meradle. Stredoveká keramika z východného Slovenska, rámcovo datovaná do XIII.—XV. storočia, je známa predovšetkým z výskumov B. Pollu. Nálezy staršej keramiky — z XI. až do prvej polovice XIII.

¹ Keramika z Čiech a Moravy spracovali V. Nekuda a K. Reichertová v diele *Středověká keramika v Čechách a na Moravě*, Brno, 1968.

² Polla B., *Príspevok k dejinám stredovekej keramiky na Slovensku*, Katalóg k výstave *Středověká keramika v Československu*, Praha 1963, 20—27. Je to zatiaľ jediná práca tohto druhu o stredovekej keramike na Slovensku a radí autora k priekopníkom v štúdiu tejto problematiky.

³ Autori sa zväčša obmedzujú na typologické a chronologické zatriedenie v rámci materiálu zo skúmanej lokality a technológií keramiky sa venujú iba ojedinele.

⁴ Najmä Habovštiak A., *K otázke stredovekej tzv. kolkovanej keramiky na Slovensku*, SIA VII, 1959, 460—476; ten istý, *Príspevok k poznaniu našej nižšej dediny v XI.—XIII. storočí*, SIA IX, 1961, 451—482.

⁵ Predovšetkým: Polla B., *Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany)*; Bratislava 1962, 97—122 (ďalej iba *Zalužany*); ten istý, *Kežmarok*, Bratislava 1971, kde autor svoju pozornosť upriamil na stredoveké kachliarske remeslo a jeho výrobky.

⁶ Budínský-Krička V., *Archeologické nálezy z Batizoviec*, SZ AÚ SAV 16, 1963, 167—176; ten istý, *Príspevok k poznaniu slovanského osídlenia na juhovýchodnom Slovensku*, SZ AÚ SAV 11, 1963, 209—228; ten istý, *Slovanské osídlenie na severovýchodnom Slovensku*, SIA IX, 1961, 347—390. Za recenziu, cenné rady a pomoc pri písaní tohto príspevku ďakujem autorovi týchto štúdií.

storočia, teda z mladšej doby hradištnej — poznáme z prác V. Budinského-Kričku,⁶ S. Šišku⁷ a A. Ruttkaya.⁸

Roku 1969 sa začal realizovať výskum na Spišskom hrade.⁹ Tento výskum predchádza rekonštrukčnú úpravu hradu a jeho výsledky budú využité pri konzervačných a obnovovacích prácach. Už teraz sa ukazuje, že výsledky výskumu rozšíria naše poznatky aj o stredovekej keramike a umožnia ďalšie štúdiá a riešenie jej problematiky na východnom Slovensku.

Menším výskumom tohto druhu je historickoarcheologický výskum stredovekého objektu zaniknutého kartuziánskeho, neskôr kamaldulského kláštora v katastri obce Červený Kláštor, okr. Poprad. Lokalita sa nachádza v tesnej blízkosti potoka Lipník pri štátnej ceste vedúcej zo Starej Lubovne do Spišskej Starej Vsi (plán I). Nad spomenutým potokom sa vypína Kláštorná hora. Na juhozápad od štátnej cesty sa nachádza do kamenistého povrchu tesaná studňa, siahajúca pravdepodobne na úroveň vody rieky Dunajec, ktorá na severozápad od kláštora tvorí hranicu s Poľskom. Rok 1969 bol druhou výskumnou etapou a ráta sa s jeho pokračovaním aj v roku 1970. Po krátkodobom prípravnom výskume (1968) sa výskum roku 1969 upriamil na prebádanie tých častí kláštora, ktorých rekonštrukcia sa dokončovala.¹⁰ Išlo pritom o riešenie otázky predkartuziánskeho osídlenia,¹¹ predovšetkým však o zachytenie kartuziánskej stavebnej fázy a s ňou súvisiacich hmotných pamiatok, ktoré by nám priblížili život kartuziánskeho rádu, doteraz známy len zo zachovaných písomných prameňov.

Archeologický výskum lokality sťažovalo najmä to, že budovy boli prestavané v barokovo-rokokovom slohu v čase, keď sa v kláštore usadili kamalduli.¹² Pozornosť sme obrátili hlavne na architektonické členenie kláštora v rokoch 1319—1567, keď patrilo kartuziánom, na zistenie stôp po staršej architektúre pred historicky doloženým príchodom kartuziánov a na získanie a poznanie úžitkových predmetov z vrcholného a neskorého stredoveku. Pretože kartuziánsky architektonický

⁶ Materiál z výskumov v Gánovciach a vo Veľkom Slavkove, okr. Poprad. Nálezy sú uložené v Podtatranskom múzeu v Poprade. Stručnú správu o výskume pozri: Šiška S., *Najstaršie slovanské osídlenie Spiša*, Vlastivedný bulletin, príloha Podtatranských novín č. 24—25 (3), Poprad 1964.

⁸ Ruttkay A., *Stredoveké osídlenie v Oboríne, okr. Terbišov*, Východoslovenský pravek I, 1970, 95—108.

⁹ Výskum uskutočňuje SÚPSOP v Bratislave pod vedením svojich odborných pracovníkov B. Vallaška a A. Fialu.

¹⁰ Rekonštrukcia objektu sa robí od r. 1952/53 pod vedením a finančnou podporou KPS (teraz Krajské stredisko SÚPSOP) v Prešove. O metódach výskumu, ktorý sa začal roku 1968, pozri správu autora tejto štúdie v časopise *Múzeum* 1970—1, 37—40.

¹¹ Kutník J., *K predkartuziánskym dejinám Červeného kláštora pri Dunajci*, NO VIII, 1966, 176—194.

¹² O histórii a stavebných dejinách Červeného kláštora pozri práce: Repčák J., *Červený kláštor*, PaM III, 1954, 66—69; Petáček E., *Pieniny — Červený kláštor*, Východoslovenské vydavateľstvo Košice 1967, 17—44; Menci V., *Stavebná minulosť Červeného kláštora*, PaM III, 1954, 69—74; Kutník J., l. c. [pozri pozn. 11].

komplex skúmanej lokality nebol výskumom roku 1969 úplne zachytený, upriamime sa v tejto štúdií iba na stredovekú keramiku,¹³ rámcove datovanú od začiatku XIV. až do prvej polovice XVI. stor.

Keramika z uvedeného obdobia je na lokalite v porovnaní s keramikou mladšou, predovšetkým z XVIII. storočia,¹⁴ percentuálne slabšie zastúpená a z celkového množstva nálezov tvorí 25 %. Stredoveká keramika sa vyskytovala najčastejšie v oblasti priorského domčeka a na sever od kaplnky sv. Márie (na pláne II je to I. a III. skúmaný priestor). Doteraz získanú keramiku z lokality nemožno vždy chronologicky triediť pomocou vertikálnej stratigrafie, preto sa pri jej rozbere opieram hlavne o typologické a technologické hodnotenie¹⁵ a podľa týchto kritérií sa ju snažím zaradiť aj do širšieho okruhu keramiky z východného Slovenska. Najväčšiu pozornosť venujem v článku keramike z I. priestoru (t. j. z interiéru a exteriéru priorského domčeka), kde ju možno datovať aj pomocou jednotlivých stavebných fáz kartuziánskej a neskoršej kamaldulskej prestavby. Ostatné časti štvrtého nádvorja sa podľa doterajších pozorovaní často planírovali (čo súviselo pravdepodobne s mnohými architektonickými zmenami kláštora), preto keramiku z tejto časti nebolo možné presnejšie datovať. Zo sond, ktorými sme preskúmali väčšiu časť nádvorja, osobitne treba spomenúť sondu VII/68, ktorá poskytla dobre datovateľnú keramiku staršiu než väčšina materiálu (datovaného do XIV.—XV. storočia). V porovnaní s ostatnou keramikou tvorí však mizivé percento.

V článku opisujem najvýznamnejšie fragmenty stredovekej keramiky z doterajšieho výskumu v Červenom kláštore, a to v chronologickom slede, aby som upozornil na to, ktoré tvary nádob z lokality považujem za najstaršie, datovateľné pred XIV. stor., ktoré za datovateľné do vrcholného stredoveku (XIV.—XV. stor.) a ktoré považujem za typické pre najmladšiu fázu kartuziánskeho kláštora (XV.—XVI. stor.). Na konci opisu stredovekej keramiky uvediem výber tých nálezov, ktorých presnejšie datovanie je zatiaľ problematické.

Opis keramiky (výber)

Keramika spred XIV. storočia:

Úlomok dna hrncovitej nádoby, vyrobenej na pomaly rotujúcom kru-

¹³ V štúdií sa upriamim na kuchynskú keramiku, ktorá sa vyskytovala vo veľkom množstve. Vynechávam kachliarsku, stavebnú a výtvarnú keramiku. Toto triedenie stredovekej keramiky je prebraté z práce V. Nekuda a K. Reichertovej (pozri pozn. 1).

¹⁴ Roku 1711 prišli do kláštora kamalduli zo svojho materského sídla na vrchu Zobor nad Nitrou a po prebudovaní a stavebnom rozšírení kláštorného komplexu bol kláštor roku 1782 Jozefom II. zrušený.

¹⁵ Vizuálnym štúdiom technologických vlastností materiálu. Po technologickej stránke nebolo možné materiál analyticky zhodnotiť, prípadne nábrusmi zistíť jeho štruktúru tak, ako si to dnešné štúdium vyžaduje; pozri Nekuda V. — Reichertová K., l. c., 31—33.

hu z hrubozrnného materiálu s veľkou prímiesou sludy, druhotne prepálený, na vnútornej strane okrovej farby.

Malý úlomok tenkostennej hrncovitej nádoby, vyrobenej z hrubozrnného materiálu; telo zdobí ostrá, vpravo naklonená vlnovka; lom je sivočierny, povrch okrovej farby.

Úlomok z tela hrncovitej nádoby, vyrobenej z hrubozrnného materiálu a zle vypálenej; telo je zdobené plytkými, slabo viditeľnými rytými vodorovnými líniami; farba svetlosivá, miestami špinavosivá.

Úlomok z tela hrncovitej nádoby, vyrobenej na pomaly rotujúcom kruhu zo zrnitého materiálu a zle vypálenej; na tele sú stopy po vodorovných rytých líniah, na vonkajšom povrchu má tmavosivú, na vnútornom okrovú farbu (obr. 3: 5).

Úlomky z tela hrubostennej tuhovanej nádoby, vyrobenej na pomaly rotujúcom kruhu zo zrnitého materiálu a zle vypálenej; na vnútornej strane tela badať stopy po obtáčaní; povrch má tmavosivú farbu (obr. 3: 7).

Úlomok z tela nádoby vyrobenej na pomaly rotujúcom kruhu zo zrnitého materiálu a zle vypálenej, materiál farby okrovej (obr. 3: 3).

Úlomok z baňatého tela nádoby, vyrobenej na pomaly rotujúcom kruhu z hrubozrnného materiálu; na hrdle sú stopy po rebrovaní; povrch svetlobéžovej farby (obr. 3: 1).

Keramika zo XIV.—XV. storočia (neglazovaná):

Okrajový zlomok s časťou tela hrncovitej nádoby, vyrobenej na hrnčiarском kruhu zo zrnitého materiálu; okraj je von vytiahnutý, zosilnený a horizontálne zrezaný, telo guľovité; lom tmavosivý, povrch okrovej farby (obr. 4: 5).

Malý zlomok z okraja hrncovitej nádoby, vyrobenej zo zrnitého materiálu; okraj je von vytiahnutý, zosilnený, horizontálne prežliabnutý, telo guľovité; farba povrchu belavá (obr. 4: 8).

Úlomok okraja hrncovitej nádoby, vyrobenej na hrnčiarском kruhu zo zrnitého materiálu s prímiesou tuhy; okraj je mierne von vytiahnutý a výrazne profilovaný; súdkovité telo je zdobené plytkými, vodorovne rytými líniami; povrch sivej farby (obr. 6: 4).

Úlomok z tela väčšej hrubostennej nádoby, vyrobenej na hrnčiarском kruhu zo zrnitého materiálu s prímiesou sludy; telo je zdobené vodorovnými širokými plytkými líniami; farba na lome sivá, na povrchu okrová (obr. 1: 6).

Torzo dna hrubostennej nádoby, vyrobenej na hrnčiarском kruhu; dno je dovnútra konkávne a výrazne odsadené, na jeho vnútornej strane badať stopy po vytáčaní; povrch má špinavohnedú, miestami tehlovočervenú farbu; Ø dna 9 cm (obr. 1: 5).

Úlomok kyjakovite zosilneného a nevýrazne profilovaného okraja nádoby vyrobenej zo zrnitého materiálu; okraj bol pri vytáčaní prstom poškodený; povrch tehlovočervenej farby (obr. 2: 10).

Okrajový zlomok väčšej hrncovitej nádoby, vyrobenej na rýchlo rotujúcom kruhu z plaveného materiálu; okraj je kyjakovite zosilnený

a profilovaný ostrým rebierkom; nádoba bola do zvoniva vypálená, povrch svetlohnedý (obr. 1: 4).

Malý úlomok zosilneného, mierne dovnútra zrezaného a profilovaného okraja hrncovitej nádoby, vyrobenej zo zrnitého materiálu a zle vypálenej; povrch okrovej farby (obr. 2: 2).

Von vyhnutý a nevýrazne gambovite zosilnený okraj hrncovitej nádoby, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu; povrch okrovej farby (obr. 2: 6).

Okrajový úlomok s časťou tela hrncovitej nádoby, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu zo zrnitého materiálu a dobre vypálenej; rímsovite profilovaný okraj je lievikovite roztvorený a šikmo dovnútra zrezaný, telo baňaté, zdobené tesne pod hrdlom rytými vodorovnými líniami; povrch tehlovočervenej farby (obr. 6: 6).

Zlomok z okraja a časti tela hrncovitej nádoby, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu; okraj je gambovite zosilnený, na vnútornej strane má žliabok pre pokrývku; guľovité telo je zdobené tenkou, ostro rytou líniovou; lom je zrnitý, povrch tehlovočervenej farby (obr. 4: 11).

Zlomok z tela a okraja hrncovitej nádoby; okraj je von vytiahnutý, zosilnený, telo baňaté, rebrovité; lom tmavosivý, povrch špinavohnedý (obr. 2: 9).

Úlomok okraja zle vypálenej hrncovitej nádoby, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu; okraj je gambovite zosilnený, von prehnutý a dovnútra ostrým rebierkom profilovaný; lom sivý, povrch okrovej farby (obr. 1: 7).

Malý úlomok z hrubostennej hrncovitej nádoby, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu zo zrnitého materiálu; okraj je von vytiahnutý; lom sivý, povrch okrovej farby (obr. 1: 8).

Malý úlomok z kyjovite zosilneného, nevýrazne profilovaného okraja hrncovitej nádoby; lom je sivý, povrch okrovej farby (obr. 2: 3).

Úlomok okraja s časťou tela druhotne prepálenej tenkostennej hrncovitej nádoby, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu zo zrnitého materiálu; okraj je zosilnený a šikmo von vytiahnutý, telo baňaté, zdobené dvoma plytko rytými vodorovnými líniami; povrch na vnútornej strane belavý, na vonkajšej tmavočierny (obr. 1: 2).

Okrajový zlomok hrubostennej nádoby (zásobnice), vyrobenej na hrnčiarskom kruhu zo zrnitého materiálu; gambovitý okraj je ostro profilovaný a súdkovité telo výrazne od neho oddelené, zdobené plytkými vodorovnými ryhami; lom sivý, povrch okrovej farby (obr. 4: 7).

Menší úlomok okraja dobre vypálenej nádoby, vyrobenej na rýchlo rotujúcom kruhu z plaveného materiálu; okraj je gambovite zosilnený a na vnútornej strane má žliabok pre pokrývku; baňaté telo je tesne pod okrajom zdobené plytkými vodorovnými líniami; povrch špinavohnedej farby (obr. 5: 8).

Úlomok spodnej časti hrubostennej hrncovitej nádoby, vyrobenej z hrubozrnitého materiálu; dno je náznakovite odsadené, so stopami po

zrezaní z kruhu, telo baňaté (?), povrch špinavohnedý; Ø dna 10,7 cm (obr. 6: 7).

Úlomok z okraja a tela väčšej hrubostennej hrncovitej nádoby, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu zo zrnitého materiálu a dobre vypálenej; okraj je zosilnený, výrazne profilovaný a vertikálne prežliabnutý; vajcovité telo zdobené vodorovnými rytými líniami; povrch má okrovú farbu [6: 1].

Menší úlomok z výrazne rímsovite profilovaného, šikmo dovnútra zrezaného okraja hrubostennej hrncovitej nádoby; lom sivý, povrch okrový, miestami tehlovočervený (obr. 4: 1).

Úlomok z okraja hrncovitej nádoby vyrobenej zo zrnitého materiálu a vypálenej do zvoniva; roztvorené ústie je dovnútra zrezané, baňaté telo bez výzdoby; farba povrchu belavá (obr. 4: 2).

Zlomok von vytiahnutého zosilneného okraja väčšej hrncovitej nádoby, vyrobenej na rýchlo rotujúcom kruhu; tesne pod okrajom je rebierko; črep je na vonkajšej strane zadymený, na vnútornej strane má pieskovú farbu; Ø ústia 17 cm (obr. 5: 4).

Torzo výrazne profilovaného, von prehnutého a šikmo dovnútra zrezaného okraja hrncovitej nádoby, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu z hrubozrnného materiálu; amforovité (?) telo je tesne pod ústím rebrované; povrch má svetlosivú farbu (obr. 5: 3).

Väčší úlomok spodnej časti hrubostennej hrncovitej nádoby s odsadeným, hraneným a rozšíreným dnom a amforovitým (?) telom, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu; povrch má tmavosivú farbu (obr. 6: 3).

Okrajový zlomok hrncovitej nádoby zo zrnitého materiálu; okraj je von vytiahnutý a horizontálne zrezaný; povrch okrovej farby (obr. 5: 2).

Zlomok z okraja a časti tela zásobnice, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu; okraj je gambovite zosilnený, mierne von vyhnutý a na vnútornej strane ostro profilovaný; povrch okrovej farby (obr. 5: 7).

Malý úlomok z tenkostennej nádoby (krčiazteka?) vyrobenej na hrnčiarskom kruhu z plaveného materiálu a dobre vypálenej; telo je zdobené vodorovnými rytými líniami, povrch má tmavosivú farbu (obr. 3: 2).

Úlomok von vytiahnutého, kyjovite zosilneného okraja hrncovitej nádoby s časťou amforovitého tela, ktoré je tesne pod okrajom zdobené dvoma rytými vodorovnými líniami; povrch má okrovú farbu (obr. 4: 3).

Úlomky z tela tenkostennej nádoby (krčaha), vyrobenej z plaveného materiálu na rýchlo rotujúcom kruhu a dobre vypálenej; na tele sú široké, plytko ryté vlnovky; farba povrchu svetlosivá (obr. 3: 6).

Úlomok zo zosilneného, lievikovite roztvoreného okraja väčšej hrncovitej nádoby, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu a do zvoniva vypálenej; farba povrchu okrová (obr. 4: 12).

Malý okrajový úlomok tenkostennej nádoby, vyrobenej na rýchlo rotujúcom kruhu z jemne plavenej hliny a do zvoniva vypálenej; okraj

je lievikovite vyťahnutý a slabo gambovite zosilnený, baňaté telo rebrované; povrch bielej farby (obr. 5: 1).

Úlomok z okraja a časti tela hrubostennej zásobnice, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu; tesne pod zosilneným, šikmo dovnútra zrezaným a profilovaným okrajom je ostro rytá nepravidelná línia a plastické rebrovanie; povrch má okrovú farbu (obr. 5: 6).

Zlomok z okraja hrncovitej nádoby, vyrobenej na rýchlo rotujúcom kruhu z plaveného materiálu; okraj je zosilnený, vodorovne zrezaný a tesne pod ním je plastický, prstom pretláčaný pásik v podobe tordovaného drôtu; povrch má okrovú farbu (obr. 2: 1).

Vyššia rekonštruovaná hrncovitá nádoba, vyrobená na hrnčiarskom kruhu zo zrnitého materiálu a dobre vypálená; okraj je von vyťahnutý, nevýrazne gambovite zosilnený a na vnútornej strane má žliabok pre pokrývku; na tele badať stopy po ohni; farba povrchu tehlovočervená; v. 23,5 cm, Ø ústia 20 cm, Ø vydutia 17 cm, Ø dna 14 cm.

Miskovitá (téglikovitá) nádobka vyrobená vo voľnej ruke; okraj má lievikovite roztvorený; povrch špinavohnedej farby; v. 3 cm, Ø ústia 4,5 cm, Ø dna 4 cm.

Okrajový zlomok vyššej misovitej nádoby, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu zo zrnitého materiálu; okraj je von vyťahnutý, šikmo dovnútra zrezaný, so stopami plytkej výlevky; zlomok je na lome tmavosivý, na povrchu okrovej farby (obr. 4: 10).

Úlomok okraja väčšej tenkostennej pokrývky, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu; okraj je rozšírený, slabo prežliabnutý; na tele sú badať stopy po zaschnutej malte; povrch má svetlohnedú farbu (obr. 1: 1, obr. 4: 9).

Torzo z tela a časti držadla miskovitej pokrývky, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu; na tele je tenká rytá línia; gombík má ulomený; črep je na lome sivý, na povrchu okrovej farby (obr. 6: 5).

Torzo pokrývky so zachovaným gombíkom a časťou tela, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu; telo je nízke, bez výraznej profilácie, plochý gombík nepravidelne formovaný, sčasti poškodený; povrch má okrovú farbu; Ø gombíka 3,6 cm (obr. 6: 6).

Keramika z XV. až prvej polovice XVI. storočia (glazovaná):

Úlomok z okraja hrncovitej nádoby s torzom profilovaného pásikového uška, vyrobenej na rýchlo rotujúcom kruhu a dobre vypálenej; okraj je kyjakovite profilovaný; povrch má okrovú farbu (obr. 2: 7).

Úlomok z okraja tenkostennej nádobky, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu a dobre vypálenej; okraj je šikmo von vyťahnutý; na vnútornej strane zlomku je žltohnedá glazúra; povrch má špinavohnedú farbu (obr. 2: 11).

Úlomok okraja tenkostennej, dobre vypálenej hrncovitej nádoby s uškom, vyrobenej na rýchlo rotujúcom kruhu; nevýrazne profilovaný okraj je kyjovite zosilnený; na tele sú slabo badať vodorovné tenké ryté línie; farba povrchu špinavohnedá (obr. 2: 4).

Torzo pásikového, na vonkajšej strane výrazne profilovaného uška okrovej farby (obr. 2: 13).

Dva úlomky z okraja nádoby vyrobenej z plaveného materiálu na rýchlo rotujúcom kruhu; okraj je zosilnený; farba na lome sivá, na povrchu okrová (obr. 1: 3).

Úlomok okraja väčšej hrncovitej nádoby s výrazne profilovaným uškom, vyrobenej zo zrnitého materiálu na rýchlo rotujúcom kruhu a dobre vypálenej; okraj je šikmo von vytiahnutý; povrch má okrovú farbu (obr. 2: 5).

Úlomok okraja hrncovitej nádoby, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu zo zrnitého materiálu a dobre vypálenej; okraj je zosilnený a von vyhnutý, telo bez výzdoby, na vnútornej strane so svetlozelenou zrnitou glazúrou; vonkajší povrch má okrovú farbu (obr. 4: 4).

Väčší úlomok z okraja nádoby, vyrobenej na rýchlo rotujúcom kruhu z dobre plaveného materiálu; okraj je von vytiahnutý a vodorovne zrezaný, tesne pod ním je rytý žliabok; telo je zdobené plastickým pretláčaním; farba povrchu okrová (obr. 5: 5).

Úlomok z tela tenkostennej nádoby; na rozhraní prstom pretláčaného tela a hrdla je tenký plastický pásik; povrch má svetlosivú farbu (obr. 3: 8).

Malý úlomok z tela krčaha, vyrobeného na rýchlo rotujúcom kruhu; na vnútornej i vonkajšej strane je tmavozelená glazúra, kombinovaná na okrovom materiáli s rytou vlnkou (jednoduchou a dvojitou) a vodorovne rytou líniou (obr. 3: 9).

Zlomok z tela tenkostennej nádoby (krčiazteka) s torzom uška, vyrobenej na rýchlo rotujúcom kruhu z plaveného materiálu; baňaté telo má na vnútornej strane svetlozelenú glazúru a na vonkajšej strane je zdobené plytkými vodorovnými ryhami; povrch pieskovožltej farby (obr. 3: 4).

Úlomok spodnej časti dobre vypálenej hrubostennej nádoby s časťou dna, vyrobenej na rýchlo rotujúcom kruhu; na dne je okrúhla dierka; povrch má okrovú farbu (obr. 2: 8).

Úlomok zo spodnej časti nádoby (kvetináča?) s časťou dna, vyrobenej na hrnčiarskom kruhu z plaveného materiálu; dno je výrazne odsadené, na vnútornej strane poškodené; tesne nad odsadeným okrajom je dierka prevrtnaná zvonku dovnútra; povrch má okrovú farbu (obr. 1: 9).

Torzo spodnej časti valcovitého pohárika, vyrobeného na hrnčiarskom kruhu z dobre plaveného materiálu; na vnútornej strane má svetlohnedú glazúru; \varnothing dna 2,5 cm.

Nízka tenkostenná miskovitá nádobka, vyrobená na rýchlo rotujúcom kruhu a do zvoniva vypálená, dno je od tela výrazne odsadené, telo má znútra žltohnedú glazúru, povrch okrovej farby; v. 2,6 cm, \varnothing ústia 6,1 cm, \varnothing dna 4,3 cm.

Spodná časť kalichovitej nádoby (pohára?), vyrobenej na rýchlo rotujúcom kruhu; dno je výrazne dovnútra vtlačené; na vnútornej stene je špinavozelená glazúra; \varnothing dna 5 cm.

Z väčšej časti zachovaná trojnožka s ulomeným držadlom a nôžkami, vyrobená na rýchlo rotujúcom kruhu z dobre plaveného materiálu; zosilnený okraj je mierne dovnútra zrezaný, telo baňaté, kotlíkovité, na vnútornej strane s kávovhnedou glazúrou; v. 7,5 cm, \varnothing ústia 13 cm, d. nožík 3,5 cm, d. torza držadla 4 cm, \varnothing otvoru v držadle 1 cm (obr. 7).

Blížšie nedatovateľná keramika:

Torzo spodnej časti glazovanej nádoby s časťou dna, vyrobenej na rýchlo rotujúcom kruhu z jemne plaveného materiálu, okraj konkávneho dna je zosilnený a zdobený pretláčaním prstami; glazúra je žltá, miestami žltozelená, vypálený materiál belavý; \varnothing dna 8,9 cm (obr. 2: 12).

Zlomok vrchnej časti fľašovitej nádoby so svetlozelenou glazúrou, vyrobenej na rýchlo rotujúcom kruhu zo zrnitého materiálu, okraj je profilovaný; vnútri sa našli úlomky železnej trosky; \varnothing ústia 4 cm.

Pri spracúvaní získaného materiálu sa ukázalo, že bude treba sledovať a zachytiť podľa možnosti všetky typické znaky keramiky.¹⁶ Individuálny prístup jednotlivých autorov k opisu stredovekej keramiky bráni vytvoriť presnejšie typologické, chronologické a technologické kritériá. Pri opise materiálu snažil som sa používať terminológiu B. Pollu,¹⁷ pokiaľ sa nevyskytli nové, doteraz neznáme keramické tvary.

Podľa doterajších nálezov najčastejším tvarom stredovekej keramiky v Červenom kláštore bol hrniec. Niektoré úlomky nádob,¹⁸ predovšetkým zo sondy VII/68, pripomínajú štruktúrou materiálu neskorohradištnú keramiku (obr. 3: 3, 5), a podľa toho ich datujem do XII. storočia. Je to keramika vyhotovená z hlíny s bohatou prímесou piesku i sludy a slabo vypálená. Nádoby sa vyrábali na ručnom hrnčiarском kruhu. Piesok sa používal ako ostrivo, ktoré malo zabrániť zmršťovanie hmoty pri vypaľovaní v hrnčiarской peci.¹⁹ V pokročilom stredoveku sa ako ostrivo používal drvený riečny piesok a vo výnimočných prípadoch drvené vypálené črepy.²⁰ K staršej stredovekej keramike radí sa aj masívnejšia tmavosivá keramika, na ktorej sú badateľné stopy po obtáčaní na pomaly rotujúcom kruhu (obr. 3: 7).

Pri datovaní tohto malého počtu zlomkov nádob sa opieram o situáciu

¹⁶ Na toto poukázal vo svojom diskusnom príspevku o kvantitatívnych metódach v archeológii A. Ruttkay na seminári o stredovekej keramike, ktorý sa konal 19.–22. mája 1969 v Opave.

¹⁷ Pollu B., *Zalužany*, 110–122.

¹⁸ Medzi úlomkami sa našiel zlomok z tela nádoby zdobenej rytou vlnkou.

¹⁹ Smetánka Z., *Technologie výroby českých kachlů od počátku XIV. do počátku XVI. století*, PA LIX–2, 1968, 556.

²⁰ Z. Smetánka vo svojej štúdií (pozri pozn. 19) uvádza takéto druhy a spôsoby pridávania ostriva. Je otázne, či sa takéto spôsoby ostrenia používal aj pri keramike z východného Slovenska, resp. z Červeného Kláštora. Hoci sa neuskutočnili nábrusy ani chemické a spektrálne analýzy, voľným okom badateľné veľké množstvo sludy vo vypálenom keramickom materiáli poukazuje na možnosť podobného ostrenia materiálu na výrobu keramiky z tejto lokality.

v sonde VII/68, kde sa relatívne najstaršia keramika nachádzala v hĺbke do 0,50 m spolu so stavebným materiálom (gotickou maltou), ktorý sa používal pri výstavbe kartuziánskeho kláštora začiatkom XIV. storočia.²¹ Domnievam sa, že tieto nádoby patrili už kartuziánom, ktorí sem prišli z materského kláštora na Skale útočišťa (Lapis Refugii) v Slovenskom raji. Ide o veľmi malé množstvo keramického materiálu, ktorý pripomína neskorohradištnú keramiku, a preto jeho výskyt možno len s výhradou spájať s predkartuziánskym osídlením lokality.²² Do skončenia výskumu však ponechávam otázku najstarších dejín Červeného kláštora otvorenú.

Ostatné zlomky nádob a fragmenty rekonštruovateľných hrncovitých foriem považujem za mladšie a datujem ich rámcovo do XIV. až prvej polovice XVI. storočia, teda do obdobia už písomnými prameňmi doložených dejín kláštora. Okraje hrncovitých nádob zo spomenutého obdobia sú zväčša roztvorené, rímsovite profilované a gambovite alebo kyjovite zosilnené.²³ Telá nádob boli amforovité, vajcovité (baňaté), výnimočne aj guľovité. Vypočítateľný priemer ústí a dien hrncovitých nádob upozorňuje na veľké množstvo zásobnicovitých tvarov. Hrnce sa v staršej fáze vyrábali ešte azda na pomaly rotujúcom, a iba v mladšom období na rýchlo rotujúcom kruhu. Treba však pripomenúť, že spoľahlivé zistenie techniky výroby nádob podľa torzovite zachovaných nálezov v mnohých prípadoch presahuje naše možnosti. Iba na niektorých dnách badať stopy po zrezaní nádoby z kruhu, tzv. mušľovité zvrásnenie. Dná sú väčšinou dovnútra konkávne a k stredu osi nádoby sa ich hrúbka stenčuje. Jeden zlomok dna je z technologickej stránky veľmi zaujímavý: badať na ňom stopy po dvoch pokusoch odrezať nádobu z kruhu [jeden sa nepodaril].²⁴ Väčšina hrncov mala aspoň náznakovite odsadené dno, výrazne odsadené dno bolo výnimočné. Veľmi časté sú nádoby so zvislým otvorom uprostred dna (obr. 2: 8), len niekedy je dierka vyvŕtaná horizontálne, tesne nad dnom nádoby (obr. 1: 9). Tieto otvory sa robili zvonka dovnútra pred vypálením nádoby. Je možné, že tieto hrncovité nádoby slúžili ako kvetináče. Svedčila by o tom aj skutočnosť, že kartuziáni, podobne ako neskôr kamalduli, pestovali rôzne liečivé rastliny.²⁵ Týchto hrncovitých kvetináčov pribúda najmä v období, keď v kláštore pôsobili už kamalduli, ktorí sa preslávili v liečení bylinami. Výzdoba nádob pozostáva z vodorovne rytých žliabkov; rytá

²¹ Touto sondou sme pravdepodobne odkryli jamu na prípravu stavebného materiálu z prvej výstavby kláštora.

²² Pozri pozn. 11.

²³ Pri typológii okrajov sa opieram o ich základné triedenie v práci B. Políu, *Zalužany*, 111.

²⁴ Po prvom nepodarenom pokuse zrezať nádobu z kruhu drôtkom alebo niťou, ktorá sa zachytila o zrnkú nedobre spracovanej hliny, sa zrezanie muselo opakovať, no už s pozitívnym výsledkom.

²⁵ Slivka M., *Kláštorská v Slovenskom raji alebo Skala útočišťa (Lapis Refugii)*, NO 12, 1970, 261–280, kde autor uvádza, že kartuziáni boli vynikajúci liečiteľia.

závitnica, príznačná pre staršiu stredovekú keramiku, sa na materiáli z Červeného kláštora nevyskytuje. Telá nádob boli často pod samým hrdlom plytko rebrované.

Ušká na stredovekej keramike sa začínajú častejšie objavovať v XIV. storočí; v nálezoch z Červeného kláštora vystupujú najmä na nádobách glazovaných na vnútornej strane, ide teda o keramiku, ktorá sa na Slovensku datuje predovšetkým do XV. storočia. Nesmie sa však zabudnúť na ojedinelý nález keramiky s vnútornou glazúrou vo Zvolene, datovaný mincou do poslednej štvrtiny XIV. storočia.²⁶ Na lokalitách vzdialenejších od uhorských obchodných centier možno teda rátať s masovejším výskytom výrobkov tohto druhu, t. j. keramiky s polevou, až v XV.—XVI. storočí. K takýmto lokalitám možno priradiť aj Červený kláštor.

Osobitne upozorňujem na dva okrajové črepy. Jeden z nich je z nádoby so zosilneným, vodorovne zrezaným okrajom a profilovaným ústím, ktoré má na vnútornej strane žliabok; telo nádoby malo azda kvetináčovitý tvar (obr. 6: 1). Druhý okraj je zasa z nádoby s gambovite zosilneným a na vnútornej strane profilovaným ústím (obr. 5: 6, 7). Boli to hrubostenné nádoby s vypočítateľným veľkým priemerom a pravdepodobne slúžili ako zásobnice; materiálom pripomínajú ešte neskorohradištnú keramiku z XIII. storočia, no podľa profilácie ústia i stavby tela by sa mali datovať do XIV.—XV. storočia.

Okrajové črepy, ktoré pod samým ústím zdobí plastický presekávaný pásik pripomínajúci tordovaný drôt (obr. 2: 1), datujem do XIV. a najmä do XV. storočia. Keramiku s podobnou výzdobou poznáme z Kežmarského hradu.²⁷

Previsnutý okraj ústia nádob, príznačný pre stredovekú keramiku zo západného Slovenska a z južnej Moravy, som zatiaľ zistil iba ojedinele.

Osobitnú zmienku si zasluhuje veľká nezdobená rekonštruovaná hrncovitá nádoba so široko roztvoreným, na okraji zosilneným ústím a žliabkom pre pokrývku na jeho vnútornej strane. Telo tejto nádoby — najskôr zásobnice — bolo vakovité alebo tulipánovité.²⁸ Datujem ju do XIV.—XV. storočia.

K najkrajším nálezom z Červeného kláštora patrí zlomok malej tenkostennej nádoby bielej farby, vyrobenej z jemne plavenej hlíny (obr. 5: 1). Zaraďujem ju do obdobia vrcholnej gotiky, teda do XIV. až prvej polovice XV. storočia. Nezodpovedaná zostáva otázka, či nádoba, z ktorej črep pochádza, bola vyrobená v blízkom okolí, alebo bola importom; druhá možnosť je pravdepodobnejšia. Analógie k nej medzi bielou keramikou na Slovensku nepoznám. Ako som už uviedol, s ojedinelým výskytom glazúry v Červenom kláštore môžeme počítvať v XV. storočí

²⁶ K u k a P., *Nález stredovekej keramiky na Zvolenskom zámku*, Sborník SNM — etnografia LVIII, 1964, 79—81.

²⁷ P o l l a B., *Kežmarok*, Bratislava 1971.

a s masovejším výskytom v XVI. storočí. Zaujímavý nález bol úlomok z tela nádoby (krčiazteka?) so zelenou glazúrou (obr. 3: 9), najmä preto, lebo glazúra bola kombinovaná s rytou vlnovkou (jednoduchou a dvojitou), čo svedčí o pretrvávajúcej tejto výzdoby až do pokročilého stredoveku.

V materiáli z Červeného kláštora prevažuje keramika okrovej farby.²⁹ Veľmi zriedkavá je keramika sivá; jej zlomky sú väčšinou z podobných džbánov a krčiaztekov, aké poznáme najmä zo zaniknutej osady Zalužany³⁰ a z Lendaku.³¹ Úlomky sivej keramiky sa našli aj na Kežmarskom hrade³² a v jaskyni Aksamitka v Haligovských skalách,³³ ležiacich na východ od obce Červený Kláštor; táto keramika je zo XIV. až XV. storočia a je súčasná s keramikou na spomenutých lokalitách. Výzdoba spomenutých zlomkov pozostáva väčšinou z jednoduchej rytej línie. Kolkovaná výzdoba, ktorá sa vyskytuje najmä na džbánoch z Lendaku, nie je na keramike z Červeného kláštora zatiaľ doložená.

Ojedinelý nález zlomku hrubostenného džbána s rebrovaným hrdlom (obr. 3: 1) priraďujem k materiálu zo staršieho obdobia a datujem ho pred XIV. storočie. Zlomok sa našiel neďaleko sondy VII/68. Nádoba, z ktorej pochádza, má [materiálom, stavbou tela a najmä rebrovaním] analógiu v náleze z Veľkého Slavkova.³⁴

V nálezoch z Červeného kláštora zatiaľ skoro úplne chýbajú gotické poháre, aké poznáme na východnom Slovensku zo Zalužian³⁵ a z Košíc.³⁶ Dve torzá spodných častí pohárov datujem do obdobia od XV. do prvej polovice XVI. storočia. Ojedinelý zlomok kalichovitého pohára, ktorý možno slúžil na sakrálne účely, mal na vnútornej strane tmavozelenú glazúru a dno výrazne vtláčené dovnútra. Ide o prvý nález pohára tohto druhu na východnom Slovensku. Iným typom, ktorý vyberám z tohto druhu nálezového materiálu, je torzo miniatúrneho pohára s valcovitým telom a glazúrou na vnútornej strane.

Misovité nádoby sa zachovali veľmi torzovite. K najstarším typom misky z lokality radím úlomky z masívnych hrubostenných misiek s výlevkou (obr. 4: 10), ktoré možno datovať do XIV.—XV. storočia, podobne ako misky zo Zalužian³⁷ a zo stredovekej pece v Bardejove.³⁸ Popri týchto tvaroch sa vyskytla aj celá menšia miska so žltouhnedou glazúrou na vnútornej strane; datujem ju do XV. až prvej polovice XVI. storočia. Našla sa spolu s torzom valčekovitého pohárika neďaleko prior-

²⁹ Táto nádoba pochádza z miest v tretom priestore, z hĺbky 60—80 cm (kaplnka sv. Márie).

²⁹ Vplyv na jej sfarbenie malo okrem chemicko-technologického zloženia hlíny aj vypaľovanie v oxidačných hrnčiarskych peciach.

³⁰ Pozri Polla B., *Zalužany*, 113, 114.

³¹ Dva krčahy, z ktorých jeden je uložený v Podtatranskom múzeu v Poprade a druhý na Rím.-kat. farskom úrade v Lendaku.

³² Polla B., *Kežmarok*, Bratislava, 1971.

³³ Polla B., *Historicko-archeologický výskum Aksamitky*, Podtatranské noviny zo 17. VIII. 1963.

skej veže na úrovni staršieho architektonického útvaru, ktorý pokrýva mladšia baroková prestavba spomenutej veže; miska slúžila pravdepodobne ako nádobka na farmaceutické účely.

K nálezom vymykajúcim sa z rámca bežnej úžitkovej keramiky patrí aj malý, ručne formovaný téglík neznámeho určenia. Z pokrývok sa zachovali iba nerekonštruovateľné zlomky; s plochým pečiatkovitým držadlom (obr. 1: 1, obr. 4: 9, obr. 6: 5, 6), telo malí nízke (obr. 6: 6) alebo vysoké (obr. 6: 5). Možno ich datovať iba rámcovo do širšieho časového úseku — do XIV. až prvej polovice XVI. storočia.

Osobitnú skupinu nádob tvoria trojnožky; ich fragmenty patria k veľmi častým nálezom na lokalite. Úlomky z trojnožiek sa našli vo IV. výskumnom priestore na juh od lode kostola (pozri plán II). Datujem ich do XV.—XVI. storočia, keď sa trojnožky vyskytujú vo väčšom množstve.

Hodno sa osobitne zmieniť o zlomku nádoby, ktorý sa tiež vymyká z rámca bežnej úžitkovej keramiky. Ide o spodnú časť nádoby so žltouhnedou, miestami žltozelenou glazúrou; spodok bol zdobený prstovaním (obr. 2: 12). Analógie k tomuto zlomku nepoznám a jeho datovanie je tiež problematické, lebo sa našiel ojedinele v III. výskumnom priestore (pozri plán II) bez sprievodného materiálu.

Na záver zhrniem poznatky o stredovekej keramike, získané doterajším výskumom lokality. Hoci hrnčiarsku pec sme počas dvoch výskumných sezón neodkryli, je pravdepodobné, že v areáli Červeného kláštora (Lechnického kláštora) sa takáto pec nachádzala a slúžila predovšetkým potrebám mníchov. Nachádzala sa možno na prvom alebo druhom nádvorí, ktoré slúžili na hospodárske účely.

Kláštornú keramickú dielňu odkryl pri výskume zaniknutého stredovekého kartuziánskeho kláštora v Dolanoch pri Olomouci V. Burián.³⁹ Nachádzala sa v hospodárskom trakte a vypaľovali sa v nej zväčša kachliarske výrobky.

Stredoveká keramika z Červeného kláštora sa typologicky nevymyká z rámca východoslovenskej stredovekej keramiky. Výnimku tvoria iba niektoré hrncovité nádoby a zásobnice. K veľkým nádobám zvláštnych foriem zatiaľ nepoznám analógie; do kláštora sa dostali azda ako import, alebo sú to miestne výrobky. Ich pôvod objasní snáď dôkladnejšie porovnanie keramiky z Červeného kláštora s materiálom svetkých stavieb (Stará Lubovňa⁴⁰ a Nedeca⁴¹). Pri štúdiu ich pôvodu a roz-

³⁴ Výskum S. Šišku, pozri pozn. 7.

³⁵ Pozri Polla B., *Zalužany*, 115.

³⁶ Gotické poháre sú vystavené v expozícii a uložené v depozitári Východoslovenského múzea v Košiciach.

³⁷ Pozri Polla B., *Zalužany*, 116, 117.

³⁸ Nepochybne nález F. Blahutu, vystavené v expozícii Šarišského múzea v Bardejove.

³⁹ Burián V., *Nálezy z husitského opevnění Kartouzky v Dolanech u Olomouce*, AR XII, 1960, 207.

⁴⁰ Na hrade v Starej Lubovni sa ešte neuskutočnil historickoarcheologický výskum; materiál v múzeu na hrade pochádza zo zberov a je stratigraficky nedatovateľný.

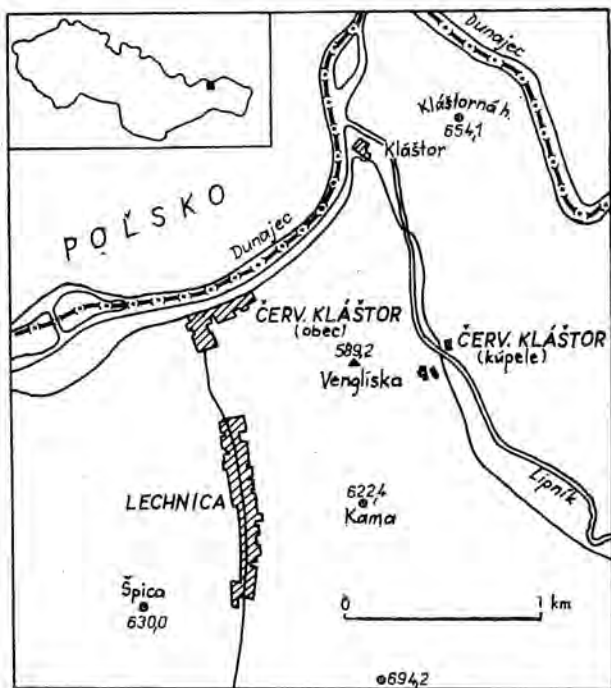
šírenia stredovekej keramiky z Červeného kláštora možno očakávať cenné poznatky najmä od výskumu Kláštoriska (Lapis Refugii) v Slovenskom raji, kde sa nachádzal materský kláštor kartuziánov.⁴²

V keramickom materiáli z Červeného kláštora možno rozpoznať tri chronologické fázy. Prvá spadá do staršieho stredoveku, do obdobia pred XIV. storočia a je zastúpená v nálezoch len malým počtom náleзов. Prevažná časť keramických nálezov z lokality patrí do druhej fázy, ktorú kladiem do XIV.—XV. storočia. Tretiu fázu, spadajúcu do obdobia od XV. do prvej polovice XIV. storočia, najvýraznejšie dokumentujú nálezy glazovanej keramiky. Najstaršia glazúra mala zelenú, hnedú a žltú farbu, prípadne tieto farby sa používali vo vzájomnej kombinácii. Z uvedeného možno predpokladať časové rozpätie vzniku a používaniu nájdenej stredovekej keramiky, ktoré sa v podstate kryje s obdobím existencie kartuziánskeho kláštora.

Analýzou stredovekej keramiky z výskumu v Červenom kláštore snažil som sa prispieť k ďalšiemu poznaniu typológie a k spresneniu chronológie stredovekej keramiky na východnom Slovensku.

⁴¹ Ż a k i A., *Czorsztyn i Niedecza — dwa średniowieczne zamki graniczne w świetle wstępnych badań archeologicznych*, AAC VIII., 1966, 245—255.

⁴² Pozri pozn. 25.

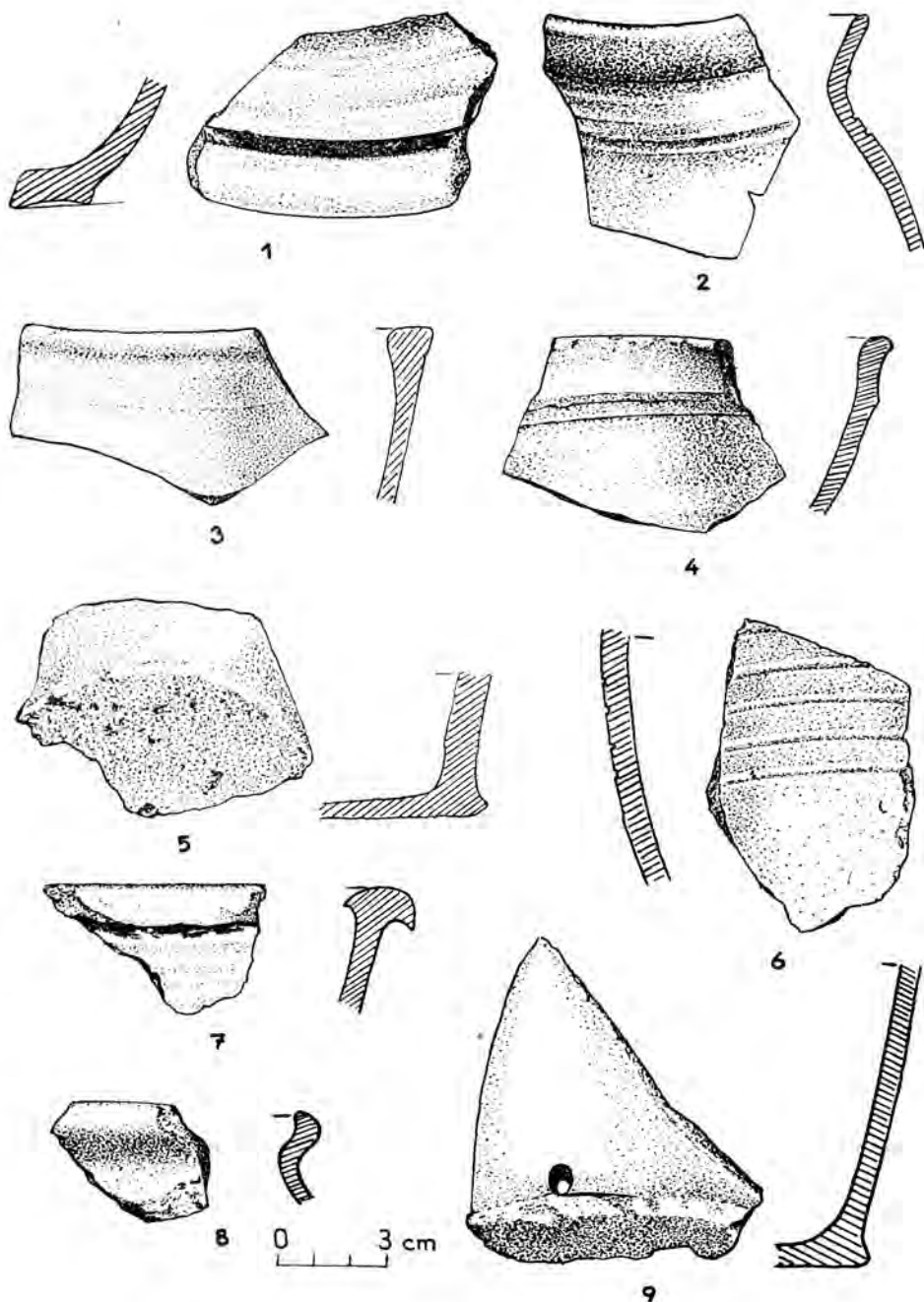
Plán I. Červený Kláštor. Situačný náčrt.

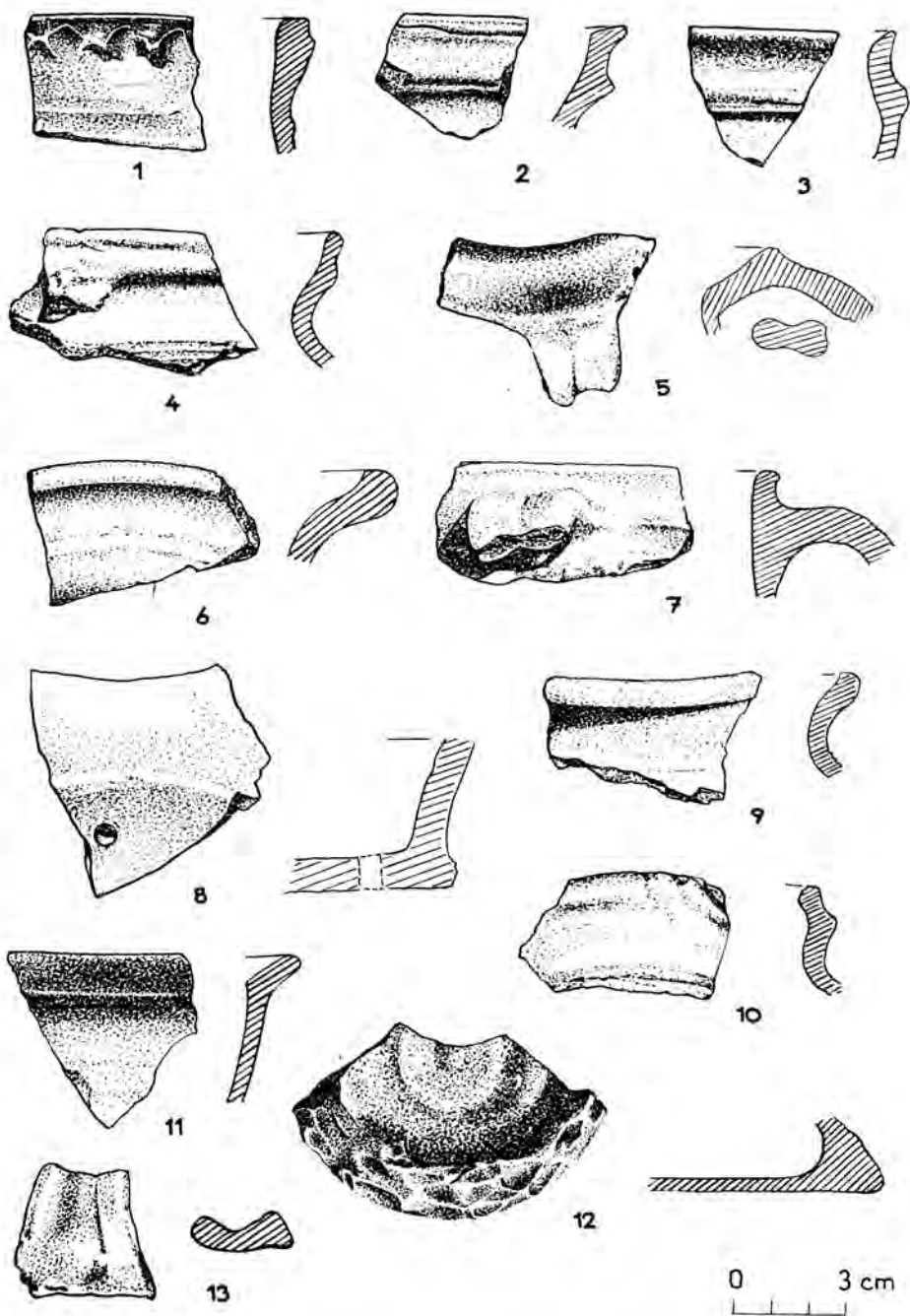
Plán II. Červený Kláštor. Plán štvrtého nádvorja.

Legenda: X Prieštor X
D Domčeky pátrov
Z Záhradky pátrov
PD Priorský domček
PV Priorská veža
R Refektár
RD Rajský dvor
S Studňa
KSM Kaplnka sv. Márie

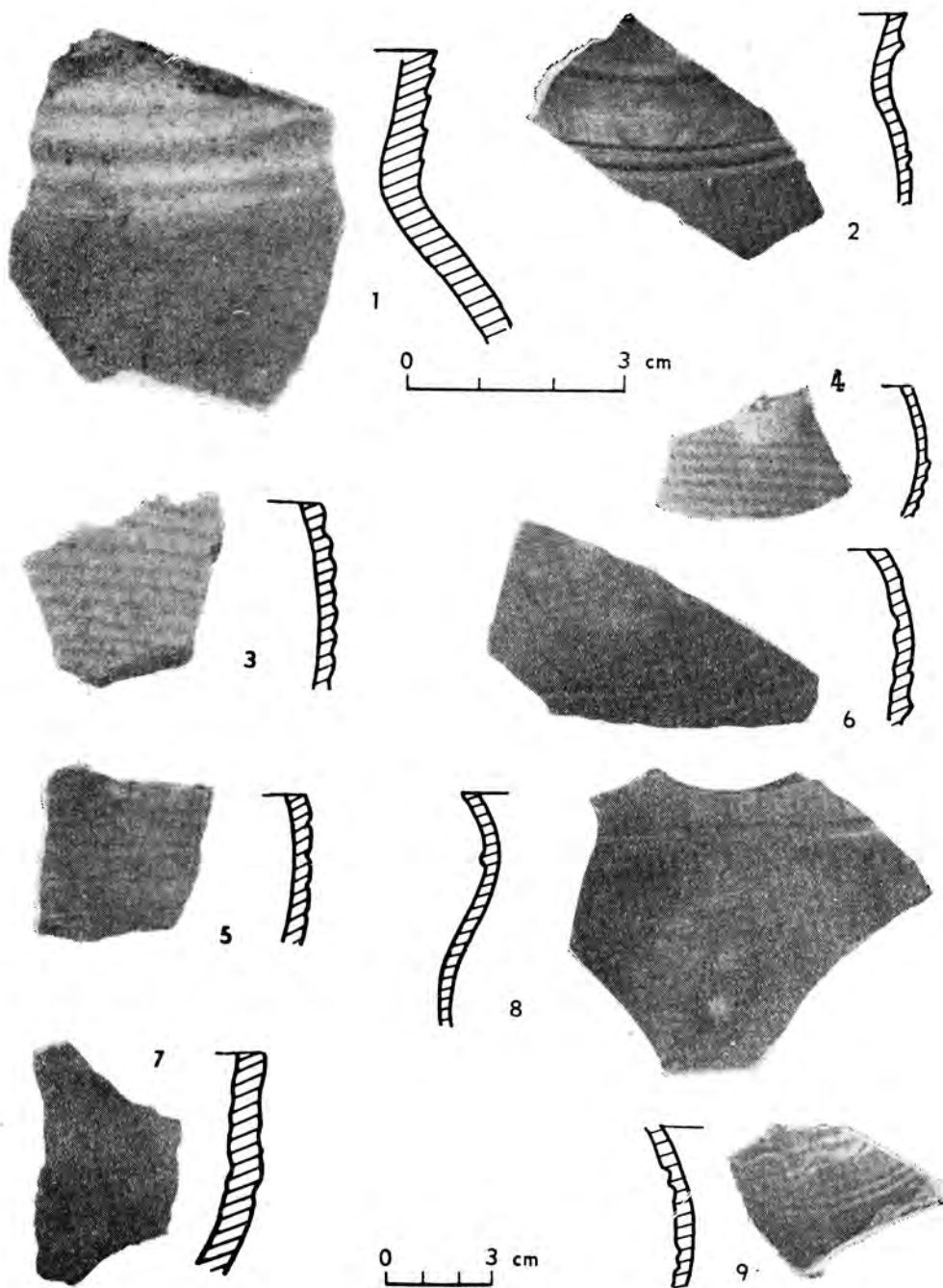
KSA Kaplnka sv. Anny
K Kostol
C Cintorín
M₁M₂ Miestnosti priorského
M₃M₄ domčeka
I Prieštor I
II Prieštor II Rozdelenie
III Prieštor III skúmaných
IV Prieštor IV plôch

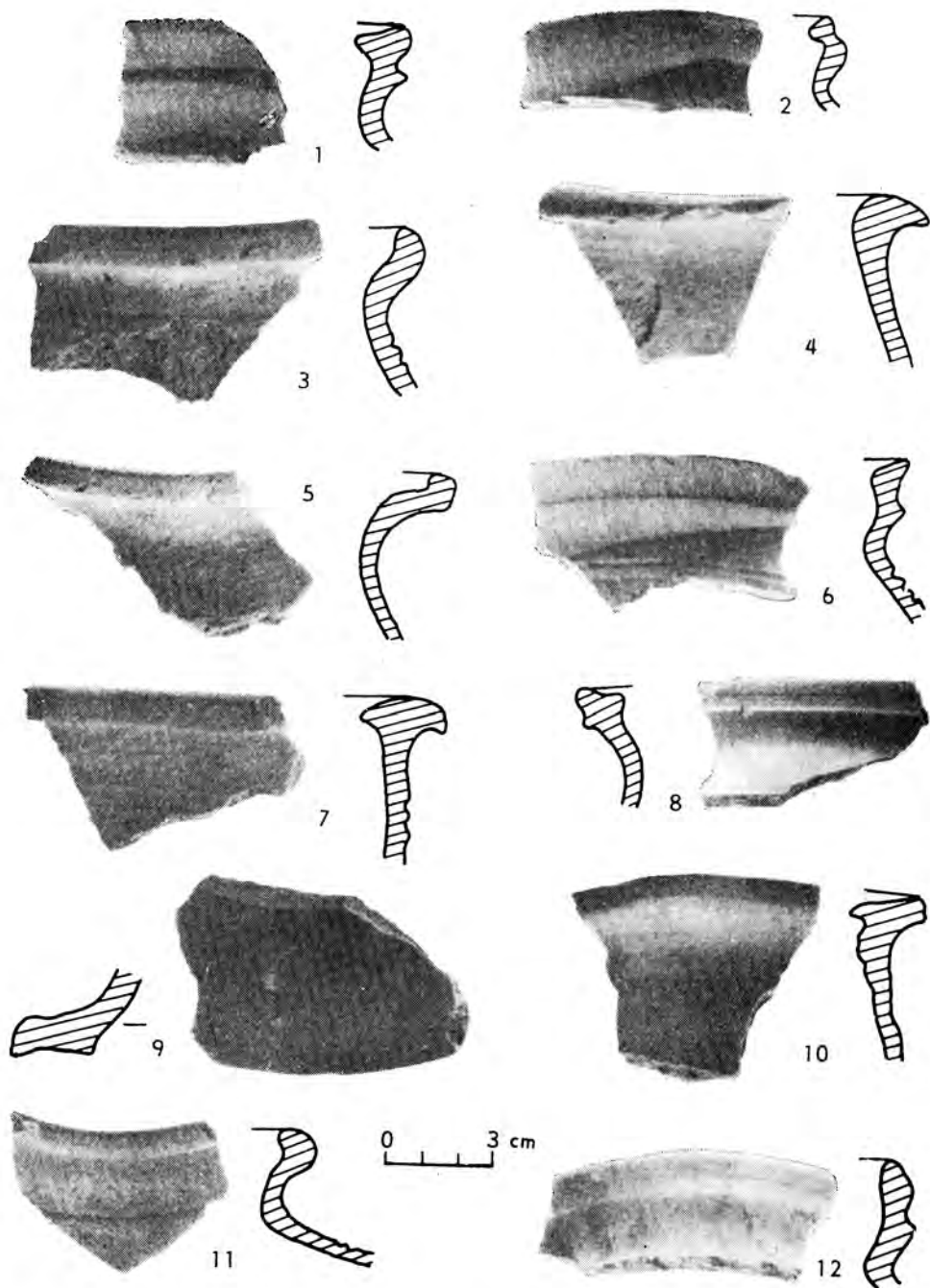
Obr. 1. Červený Kláštor. Výber stredovekej keramiky.

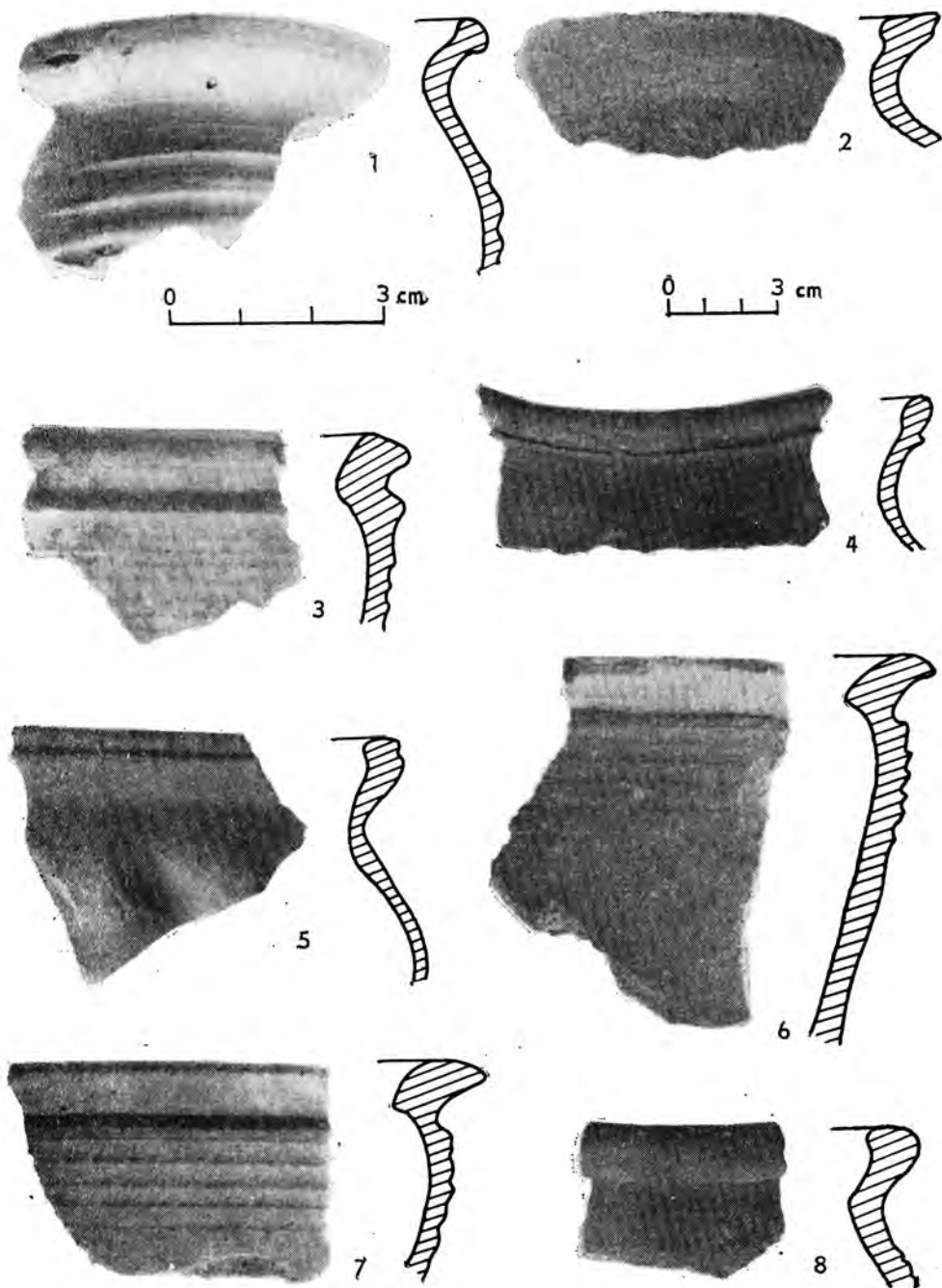
Obr. 2. Červený Kláštor. Výber stredovekej keramiky.

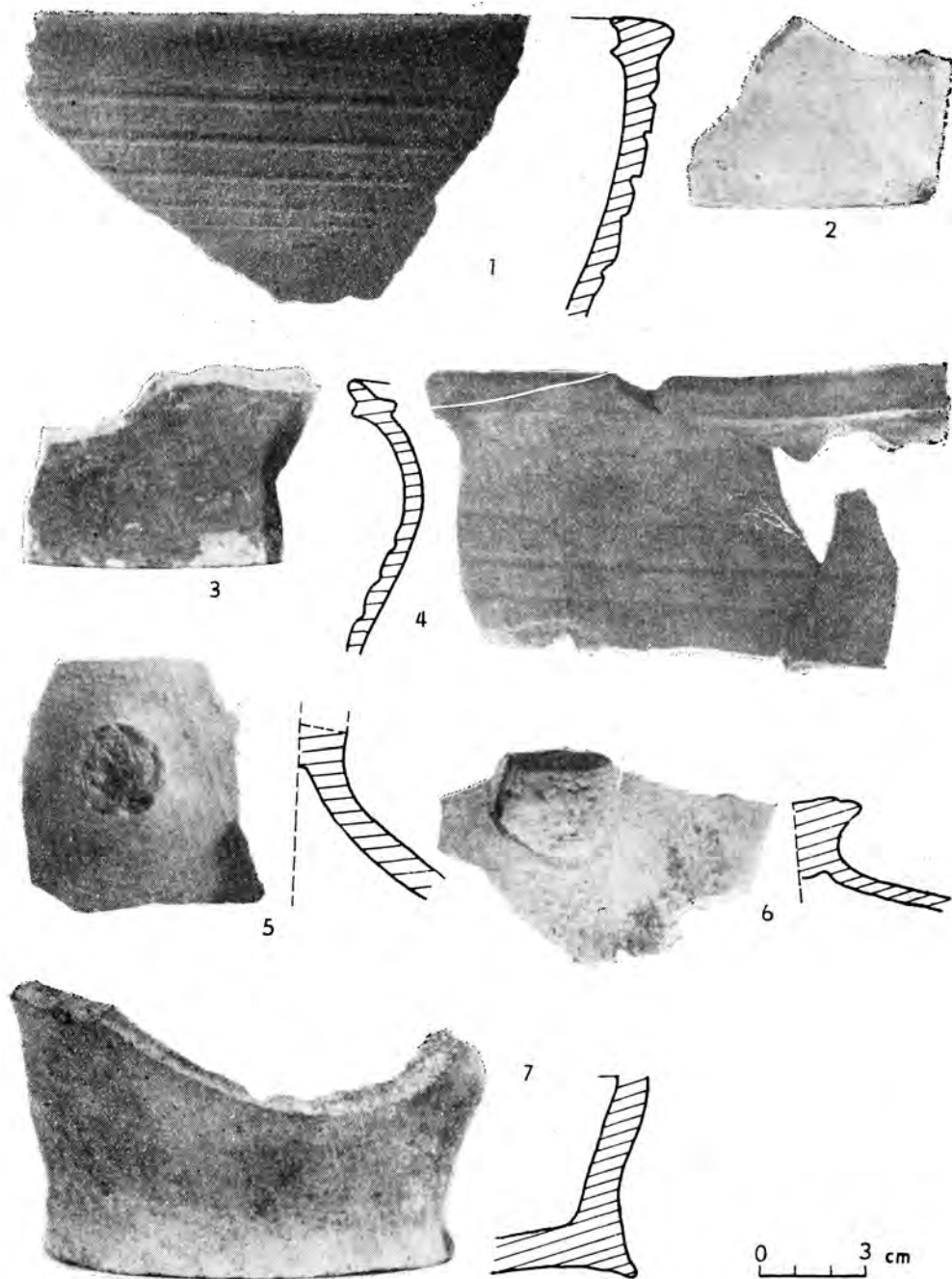
Obr. 3. Červený Kláštor. Výber stredovekej keramiky.

Obr. 4. Červený Kláštor. Výber stredovekej keramiky.

Obr. 5. Červený Kláštor. Výber stredovekej keramiky.

Obr. 6. Červený Kláštor. Výber stredovekej keramiky.

Obr. 7. Červený Kláštor. Trojnožka z 15.—16. stor.

MITTELALTERLICHE KERAMIK AUS ČERVENÝ KLÁŠTOR

Dušan Čaplovič

Die historisch-archäologische Untersuchung der Wüstung eines Kartäuser-, später Karmalduleserklosters im Kataster der Gemeinde Červený Kláštor, Bez. Poprad, läuft seit 1968. Die Fundstelle wird in den mittelalterlichen schriftlichen Quellen als technisches Kloster angeführt und liegt diesseits der tschechoslowakisch-polnischen Grenze, die an dieser Stelle der Fluß Dunajec bildet.

Der Autor behandelt die mittelalterliche Keramik (von der Fundstelle stammt auch jüngere, rahmenhaft in das XVI.—XVIII. Jh. datierte Keramik), die von der gesamten Menge 25 % bildet. Am eingehendsten bespricht er die Hauskeramik, und zwar ihre typologische und chronologische Aufgliederung wie auch ihre Einstufung in den Rahmen der bekannten ostslowakischen mittelalterlichen Hauskeramik. Er befaßt sich auch mit ihrer Herstellungsweise vom Gesichtspunkt des bisherigen technologischen Vorganges.

Zu der ältesten Keramik reiht der Autor mehrere Funde aus dem Schnitt VII/68 (Abb. 3: 3, 5, 7) im vierten Hofraum, wo sie sich zusammen mit Baumaterial aus der ursprünglichen Bauphase des Klosters befand, und er datiert sie vor das XIV. Jh. Diese Keramik hat höchstwahrscheinlich den Mönchen gehört, die mit der Errichtung des Klosters begonnen hatten. Zu dieser relativ ältesten Keramik rechnet der Autor auch eine vereinzelt dickwandige Krugscherbe (Abb. 3: 1), die unweit des Schnittes VII/68 gefunden wurde.

Am zahlreichsten vertreten ist Keramik aus dem XIV.—XV. Jh.; sie ist unglasiert. In das XV. Jh. bis in die erste Hälfte des XVI. Jh. datierte Tonware, die meist innen glasiert ist, kommt weniger vor. Diese zeitliche Einstufung der Keramik deckt sich ungefähr mit dem Aufenthalt der Kartäuser in diesem Fundort.

In der Keramik, die rahmenhaft in das XIV.—XV. Jh. datiert ist, erscheinen häufig Scherben von Töpfen, bzw. von größeren topfförmigen Vorratsgefäßen (Abb. 5, 6, 7, Abb. 6: 1). Die Mündungen der topfförmigen Gefäße sind überwiegend ausladend, die Ränder simsartig profiliert und mit Lippe oder keulenartiger Verdickung versehen. Die Körper der Gefäße waren amphoren- oder eiförmig (bauchig), ausnahmsweise auch kugelig und ihre Verzierung bestand meist aus horizontalen Ritzlinien; das eingeritzte Schraubenmuster, das für die ältere mittelalterliche Keramik kennzeichnend ist, kommt im Fundgut nicht vor. Manche Gefäßkörper waren leicht gerippt. Die gebräuchlichste Farbe der gebrannten, dickwandigen Keramik ist ein Ocker-, manchmal ein Ziegelrot. Die dünnwandige Keramik aus gut geschlämmttem Material zeigt graue Farbe (Abb. 3: 2, 6, 8); die Bruchstücke von ihr stammen wahrscheinlich von Kannen und Krügen, die schon aus der Ostslowakei bekannt sind. Becher, bzw. Scherben solcher, weist das Fundgut sehr selten auf. Zwei Bruchstücke von Unterteilen datiert der Autor in das XV. und insbesondere in die erste Hälfte XVI. Jh. Die Schüsseln (der Autor verweist sie in das Hochmittelalter) sind durch Fragmente dickwandiger, ockerfarbener Schüsseln mit Ausguß vertreten (Abb. 4: 10). Scherben von Deckeln waren sehr zahlreich; sie stammen von niederen oder hohen schüsselartigen Formen mit einem Knopf buckel (Abb. 1: 1, Abb. 4: 9, Abb. 6: 5, 6).

Einen der schönsten Funde stellt das Bruchstück eines dünnwandigen, aus fein geschlammtem Ton hergestellten topfförmigen Gefäßes von weißer Farbe dar (Abb. 5: 1). Der Autor datiert es in das XIV. bis in die erste Hälfte des XV. Jh.

Die jüngere, größtenteils glasierte Keramik, die der Autor in des XV. bis in die erste Hälfte des XVI. Jh. weist, gibt einen größeren Formenreichtum zu erkennen. Es fanden sich auch Becher mit dunkelgrüner und hellbrauner Innenglasierung; vereinzelt ist der Fund eines kelchförmigen Bechers, der vielleicht sakralen Zwecken gedient hatte, ferner das Fragment eines Miniaturbeckers — wahrscheinlich ein pharmazeutisches Gefäß — und eine kleinere Schüssel mit gelbbrauner Glasierung an der Innenseite. Eine Sondergruppe bilden tönerner Dreifußgefäße, die zu häufigen Funden dieses Fundortes gehören. Man fand ferner eine Unterteilscherbe mit Fingerstrichverzierung und gelbbrauner, stellenweise gelbgrüner Glasierung (Abb. 2: 12); eine Analogie dazu ist dem Autor aus der Slowakei nicht bekannt und die Datierung ist problematisch.

Wertvolle Erkenntnisse für das Studium der Herkunft und Verbreitung der mittelalterlichen Keramik aus Červený Kláštor sind namentlich von den Untersuchungen im Fundort Kláštorisko [Lapis Refugii] im Landschaftsgebiet Slovenský raj zu erwarten, wo das Mutterhaus der Kartäuser war, ferner vom Vergleich der Keramik aus benachbarten weltlichen Bauten in Stará Ľubovňa und von der Burg Nedeca in Polen.

Übersetzt von B. Nieburová

KOSTNÉ ZVYŠKY ZVIERAT AKO DOKLAD KULTÚRNEJ ÚROVNE SÍDLISKA Z MLADŠEJ DOBY BRONZOVEJ V TERNI

Peter Popesko — Viera Rajtová, Vysoká škola veterinárna, Košice

Zvyšky kostí zvierat nájdené v odpadových jamách v predhistorických alebo historických sídliskách nám umožňujú posudzovať nielen úroveň chovateľstva, ale aj rozmanitosť potravy príslušnej populácie. Podrobné štúdium kvalitatívneho i druhového zastúpenia a frekvencia nálezov kostí z rozličných častí tela odkrýva nepriamo aj niektoré iné momenty zo života obyvateľov príslušného sídliska. Napr. podľa spôsobu manipulácie so zabitým zvieratom, ktorej stopy sa zachovávajú predovšetkým na kostre (rozsekávanie, rozlamovanie, rozbíjanie, stopy rozličných ostrých nástrojov a pod.) môžeme odhadnúť aj úroveň materiálnej kultúry vtedajšej doby. Možno tiež predpokladať, že frekvencia výskytu kostí z hodnotných a menej hodnotných častí tela bude prezrádzať aj triedne vzťahy vtedajšej spoločnosti.

Kostné zvyšky použité v tejto práci pochádzajú z výskumu Archeologického ústavu SAV roku 1954 na vrchu Lysá stráž v Terne, okres Prešov. Výskumom, ktorý viedol V. Budinský-Krička. Na ploche vyše 300 m² odkryla sa tu súvislá kultúrna vrstva. Tento pokusný výskum ukázal, že na úpätí Lysej stráže rozprestieralo sa husto obývané výšinné sídlisko, ktoré spomenutý bádateľ podľa početných výrazných keramických nálezov z kultúrnej vrstvy zaraďuje do okruhu gávskej kultúry a datuje predbežne do začiatkových fáz doby halštatskej (stupeň HA a začiatok stupňa HB), teda v jadre do strednej a začiatku neskorej fázy mladšej doby bronzovej (pribl. 1200—900 pred n. l.).¹ Nálezy z iného obdobia praveku sa vyskytli pri výskume roku 1954 na Lysej stráži len výnimočne.²

¹ Bohatý archeologický materiál z výskumu sídliska na Lysej stráži v Terne nebol doteraz podrobne spracovaný a zhodnotený. O výsledkoch výskumu porov.: Budinský-Krička V., *Archeológia*, Krajské múzeum a pamiatky mesta Prešova, Martin 1958, 49, 50, obr. 21; ten istý, *Doba bronzová a halštatská*, Dejiny Prešova 1, Košice 1965, 42—44, tab. II: 5, 7, 12—25; Paulík J., *Mladšia doba bronzová*, Malá monografia východného Slovenska VIII/1, Košice 1966, 130, 136 (v zátvorkách citovaná časť vety by mala správne znieť: „sídlisko v Terne, žiarový hrob s keramikou gávského rázu v Kapušanoch“), 139, obr. 46: 3, 9, 10.

² Budinský-Krička V., *Neskorá doba kamenná*, Dejiny Prešova 1, 37; ten istý, *Východoslovenské mohyly*, SIA XV—2, 1967, 318, 319, 323, 324.

Na základe štúdia nájdeného kostného materiálu chceme dokresliť charakteristiku tohto sídliska, a to v smere, ktorý už snád presahuje možnosti archeológa. Kostných zvyškov bolo spolu 852, celých zachovaných kostí sa však zistilo veľmi málo (niekoľko karpálnych a tarzálnych kostí, prstné články, jedna ramenná kosť, lopatka, pravá polovica hovädzej sánky a zuby). Skoro polovica z tohto fragmentovaného materiálu bola rozrušená roztlakaním tak, že sa nedal určiť nielen druh zvierata, ale ani časť tela, z ktorej kosti pochádzali. Je preto zrejmé, že ide o zvyšky mäsitej potravy.

Kostné zvyšky zo sídliska v Terni neboli však zozbierané úplne, pretože sa im pri výskume nevenovala dostatočná pozornosť. Hoci sa medzi zozbieranými kosťami nachádzajú väčšie i menšie, určiteľné i neurčiteľné úlomky, predsa môžeme celý súbor kostných zvyškov považovať za dostatočne reprezentatívny a na základe ich štúdia si môžeme dovoliť vyvodiť isté závery.

Výskyt jednotlivých kostí podľa druhov zvierat a častí tela je vyznačený v tabuľke 1. Už zbežný pohľad na tabuľku ukazuje, že frekvencia výskytu kostí z jednotlivých častí tela nie je rovnomerná a že v nej chýbajú kosti z určitých častí tela. Je zaujímavé, že napr. v celom súbore sa našiel iba jeden hrudníkový stavec (ošípaná), jeden bedrový stavec (ovca) a niekoľko úlomkov atlasu (hovädzí dobytok). V nepatrnom množstve boli zastúpené aj úlomky z panvy, stehrovej alebo ramennej kosti, teda z tých častí tela, ktoré sa z konzumného hľadiska dnes považujú za najhodnotnejšie. Na druhej strane zasa môžeme pozorovať veľkú frekvenciu výskytu kostí z tých častí tela, ktoré dnešný konzument pokladá za menej hodnotné, pretože sú málo osvalené alebo neosvalené (napr. konce končatín a hlava).

Ak vychádzame z predpokladu, že ako potrava sa používali celé telá zvierat (ulovených alebo zabitých) a v sídlisku sa aj skonzumovali, mali by sa kosti z jednotlivých častí tel v menej alebo viac fragmentovanej forme nachádzať medzi kostnými zvyškami. Podľa nášho názoru to, že sa vo zvýšenej miere vyskytovali kostné zvyšky z konzumne menej hodnotných častí tela, poukazuje na to, že preskúmaná osada bola osídlená chudobnejšou vrstvou obyvateľstva. Toto obyvateľstvo konzumovalo vo väčšine prípadov iba menej hodnotné časti zvieracích tel, zatiaľ čo partie z konzumného hľadiska cennejšie museli byť konzumované niekde inde. Vyplýva z toho pozorovanie, že tu už ide o triedne rozvrstvenú spoločnosť. Uvedené skutočnosti prezrádajú aj to, že domáce zvieratá (najmä hovädzí dobytok alebo ovce a kozy) sa zabíjali pravdepodobne centrálnne na jednom mieste pre celé sídlisko a už z tohto miesta sa museli diferencovane distribuovať hodnotnejšie a menej hodnotné časti mäsa.

Väčší výskyt kostí z diviaka, jeleňa a srnca (najmä z jeleňa je častejší než z domácich zvierat) poukazuje na značný význam lovu pri obstarávaní výživy. Ako však ukazuje nález kostných zvyškov, aj z týchto zvierat sa mäso muselo rozdeľovať podobným spôsobom, aký sme uvied-

li, pretože pri výskume sídliska aj zo spomenutých lovných zvierat sa našli v hojnejšom počte kostí z menejhodnotných častí tela.

Spôsob zaobchádzania s kosťami pri delení mäsa zvierat poukazuje na pomerne nízku materiálnu kultúru obyvateľstva sídliska v Terni. Dnešné skúsenosti s delením mäsa ukazujú, že aj pri modernej technológii sú na to potrebné pomerne ťažké kovové nástroje (sekery, pilky, nože rôznych veľkostí a pod.). Tieto nástroje umožňujú v jatočnej praxi pozdĺžne rozsekávanie celého tela vrátane hlavy. Aj delenie všetkých ostatných kostí sa vykonáva rozsekávaním alebo pílením.

Stopy po sečných alebo rezných nástrojoch na kostných zvyškoch zo sídliska sú ojedinelé (potvrďuje to napokon aj nález niekoľkých železných nožov pri vykopávkach). Stopy po nástrojoch nachádzame vo väčšine prípadov na parohoch jeleňa alebo srnca, keď po niekoľkonásobnom kruhovitom osekávaní boli potom z čelovej kosti odlomené, a tak uvoľnené na ďalšie spracovanie. Stopy po sekaní možno okrem toho nájsť aj na fragmentoch z lebiek ošipaných; sú to pravdepodobne stopy po pozdĺžnom rozpoľtovaní lebiek a uvoľňovaní ich obsahu. Údery ostrého nástroja na ostatných kostiach — s výnimkou metatarzu srnca a úlomkov z panvy hovädzieho dobytká — sme nezistili. V niektorých prípadoch sme stopu po sečnom nástroji našli vo forme odseknutia nadhrbolí ramenných kostí z hovädzieho dobytká a na jedinom bedrovom stavci z malého prežúvavca.

Hovädzí dobytok (*Bos taurus — primigenius*)

Kosti z hovädzieho dobytká sa nachádzali skoro vo všetkých sondách. Ide nepochybne o zvyšky mäsitej potravy. Hovädzí dobytok už v tejto dobe patril medzi najdôležitejší zdroj potravín. Pretože sa z tohto sídliska zachovali prevažne iba rozbité kosti, nebolo možné odobrať z nich ani najpotrebnejšie miery. Hodnoty namerané z celých zachovaných kostí sú uvedené v tabuľkách 2—4.

Podobne ako na mnohých iných starších i mladších sídliskách (Nieza bitowski 1928—32, Kubasiewicz 1959, a i.) bolo možné aj z kostných zvyškov v Terni zistiť dve rôzne, veľkosťou sa líšiace formy hovädzieho dobytká. Jednou z nich bola malá krpatá forma, ktorú opisuje napr. Ambros (1962) a ktorá sa zistila v stredovekých jamách v Budmericiach. Túto malú formu môžeme pokladať za domestikovaný hovädzí dobytok. Počestnejšie boli zastúpené kostné zvyšky z hovädzieho dobytká, ktorý sa veľkosťou rovná približne v súčasnosti chovanému dobytku. Táto forma predstavuje divo žijúceho pratora (*Bos primigenius*), ktorý sa získaval lovom.

Malé prežúvavce (*Ovis — Capra*)

Aj kostné zvyšky z malých prežúvavcov boli v Terni zastúpené v hojnom počte, čo svedčí o tom, že tieto zvieratá v značnej miere kryli potrebu mäsa a že ich mäso bolo rovnako obľúbené ako napr. mäso hovädzie. Pretože kostný materiál bol značne fragmentovaný, vo väčšine prípadov sa v ňom ťažko dala rozlíšiť ovca od kozy. Nález roho-

vých výbežkov z kozy poukazuje však na to, že aj kozie mäso sa používalo možno v rovnakej miere ako ovčie.

Jeleň (Cervus elaphus) a srnec (Capreolus capreolus)

Kostné zvyšky najmä z jeleňa boli v Terni popri kostiach z hovädzieho dobytká a malých prežúvavcov zastúpené najpočetnejšie. Možno teda predpokladať, že chov domácich zvierat nebol zavedený ešte v takom rozsahu, aby mohol plne kryť spotrebu mäsa a musela byť doplňovaná aj mäsom z lovných zvierat. Parohy jeleňa a srnca sa vo väčšine prípadov najprv osekávali, potom odlamovali a — ako ukazujú nálezy — používali sa aj ako materiál na výrobu niektorých nástrojov.

Ošípaná (Sus scrofa)

Medzi kostnými zvyškami z domácej ošípanej nachádzali sa v značnom počte aj kosti z divo žijúcej ošípanej. Početný nález kostí z tohto druhu zvieratá potvrdzuje to, čo sme už uviedli.

Ostatné zvieratá

Kostné zvyšky z ostatných zvierat boli zastúpené iba v malom počte. Popri prežúvavcoch domácich alebo lovných a ošípanej (domácej alebo divej) sa často ako potrava používalo aj konské mäso. Jediný nález kopytnej kosti koňa pochádza zo značne plochého kopyta, čo by poukazyvalo na používanie koňa v prostredí s mäkkou pôdou. Aj mäso ostatných zvierat (mačky, psa, líšky) slúžilo na dopĺňovanie jedálneho lístku obyvateľov sídliska v Terni. Mäso z týchto zvierat sa používalo zriedkavejšie, o čom svedčia iba ojedinelé nálezy kostných zvyškov.

Medzi nálezmi boli aj kostené nástroje. Ide o oválny, prevrtaný a leštením opracovaný útvar (obr. 1ab), ktorý mohol slúžiť napr. aj ako rukoväť noža; okrem toho sa našla aj kostená ihla, dlátko a zahrotený predmet (obr. 1: 2—4).

Z kostných nálezov na sídlisku v Terni môžeme dospieť k týmto záverom: Materiálna kultúra študovanej populácie, hoci sa vyznačovala používaním železných nástrojov (ide tu o jeden z najstarších nálezov železa na Slovensku), bola chudobná. Ostré predmety z kovu, prípadne i kosti boli natoľko vzácne, že pri spracúvaní zvieracích tiel na potravu sa používali iba zriedka. Potvrdzujú to aj nálezy iba niekoľkých železných nožov. Veľmi tuhé väzivo a konfigurácia klbových plôch nedovoľujú totiž jednoduché oddelenie končatiny v lakťovom kĺbe nožom. Preto sa toto delenie muselo robiť presekávaním (v dnešnej jatočnej praxi sa končatiny v lakťovom kĺbe neoddeľujú). Podľa orientácie sečnej rany na kostných fragmentoch z ramenných kostí sa končatina musela v lakťovom kĺbe najprv ohnúť (obr. 2) a potom sa viedol úder ostrým predmetom nad okovcom lakťovej kosti. To isté možno zistiť (hoci iba z troch nálezov) aj o oddelovaní panvovej končatiny v stehnovom kĺbe. Konfigurácia tohto kĺbu tak isto vyžaduje po prerezaní okolitej svaloviny použitie ostrého nástroja, ktorým sa odstráni aj okraje acetabula. Z odlomených rebrových hlavičiek niekoľkých nájdených rebrier dálo by sa usudzovať, že hrudník sa delil prelamaním rebrier v blízkosti hlavičiek a prerezaním mäkkých častí nožom. Takto sa veľmi jed-

noducho dala oddeliť menej hodnotná stena hrudníka od časti tela, ktorú dnes poznáme pod názvom roštenka.

Samotná hlava sa delila, súdiac podľa niekoľkých nálezov sánok s rovnako odseknutým svalovým výbežkom tak, že sa po prerezaní líc, t. j. mäkkých častí tváre, roztvorila ústna dutina a sečným nástrojom sa presekol svalový výbežok sánky pod jarmovým oblúkom; sánka sa tak uvoľnila a potom oddelila od ostatnej lebky. V niektorých prípadoch (najmä u ošípaných) sa hlava pri vyberaní mozgu aj rozpoltovala, no vo väčšine prípadov iba rozbíjala.

Na delenie menších zvieracích tiel sa ostré nástroje nepoužívali, pretože na kostnom materiáli niet o tom dôkazov. Podľa nepočetných nálezov železných nožov usudzujeme, že sa celé delenie mäsa robilo nožmi iba v najnutnejšej miere. Kostí sa väčšinou delili rozbíjaním alebo lámaním. Platí to o všetkých kostiach, či už ide o dlhé rúrovité kosti, rebrá alebo kosti hlavy. Toto rozbíjanie kostí je zároveň aj dokladom o otváraní kostných dutín a zužitkovaní ich obsahu [kostnej drene alebo mozgu]. Drobné úlomky, najmä z niektorých rúrovitých kostí, svedčia o dokonalom využívaní celého zvieracieho tela.

Na kostných zvyškoch možno nájsť stopy po ohryzovaní a tepelnom spracovaní mäsa. Robilo sa to varením, no aj opekaním na otvorenom ohni.

Z á v e r

Skúmané zvieracie kosti pochádzajú z archeologického výskumu na rozsiahlom výšinnom sídlisku gávskej kultúry na vrchu Lysá stráž v Terni. Podľa sprievodných keramických nálezov všetky sú datovateľné do začiatkových fáz halštatského obdobia (stupeň HA a začiatok stupňa HB, pribl. 1200—900 pred n. l.). Lokalita je jedným z najstarších nálezísk železných predmetov na Slovensku. Medzi odpadkami zvieracích tiel boli zastúpené dve formy hovädzieho dobytku, ďalej kosti z ovce, kozy, lovných prežúvavcov, ošípanej (aj divo žijúcej), koňa, psa, mačky, líšky a veľkého hlodavca, pravdepodobne zajaca. Prevládajú fragmenty kostí nad celými, zachovanými kosťami. Kostný materiál je vo väčšom množstve z tých častí tela, ktoré sa z konzumného hľadiska považujú za menej hodnotné [konce končatín, hlava]. Usudzujeme, že obyvateľstvo skúmaného sídliska bolo triedne rozvrstvené a že menej hodnotné časti zvieracích tiel sa dostali chudobnejšej vrstve populácie sídliska. Zo stôp po sečných nástrojoch a po lámení a rozbíjaní kostí môžeme poznať aj spôsob delenia zvieracích tiel a spôsob ich zužitkovanie. Našlo sa aj niekoľko kostených nástrojov.

LITERATÚRA

Ambros C., *Zvieracie kosti zo stredovekých jám v Budmericiach*, Acta Fac. Rer. Nat. univ. Comenianae, Anthropologia VII, 1962, 267—316.

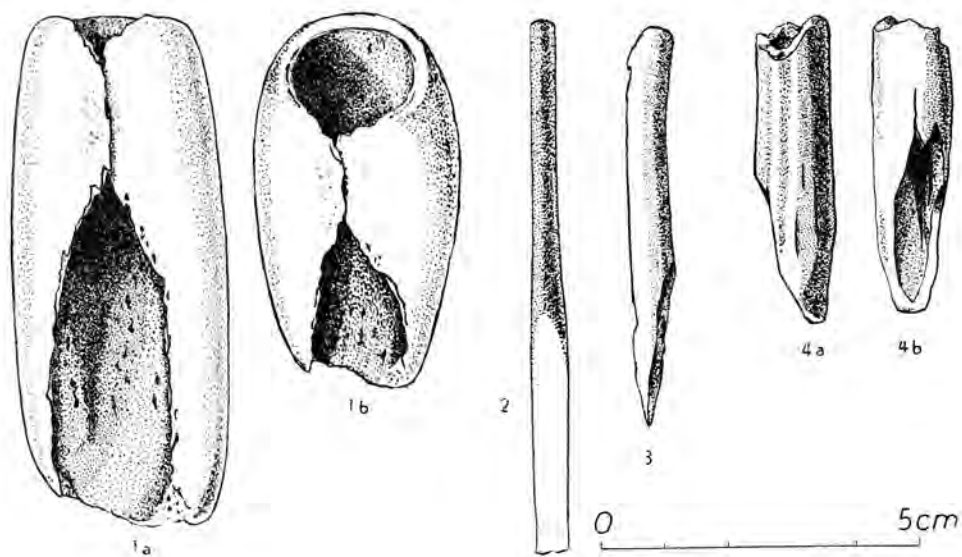
Gerber E., *Über die Rinder-Reste aus den keltisch-römischen Niederlassungen der Engehalbinsel bei Bern*, Rev. Suisse Zool. 58, 1951, 1—21.

Kolda J. — Hökl J. — Böhm R., *Dělení hovězího masa*, Praha 1953.

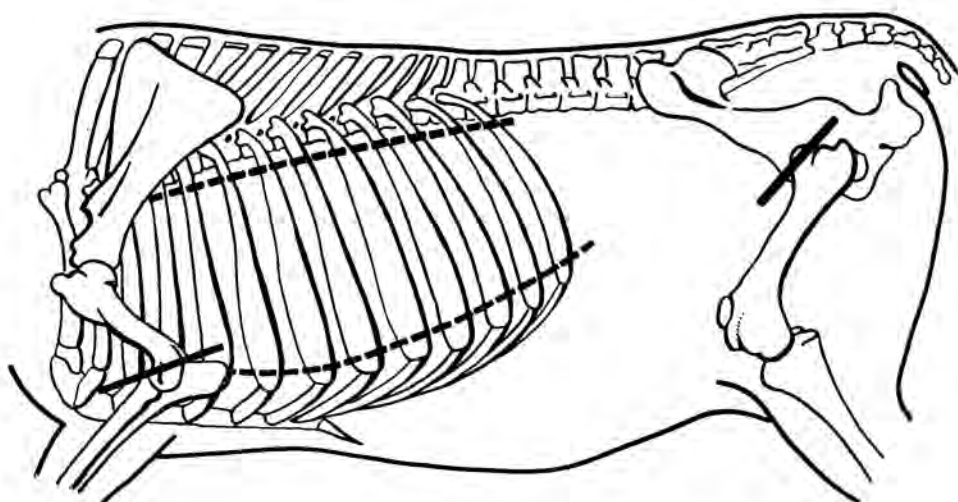
Kubasiewicz M., *Szczątki zwierząt wczesnośredniowiecznych z Wolina*, Szczec. Tow. Nauk. Wydz. Nauk Przyr.-Rol., 11, 1959.

Lüttschwager J., *Einige Befunde an Kieferknochen und Zähnen von Wild- und Haustieren aus frühgeschichtlicher Zeit*, Säugetierkund. Mitteilungen, 13, 1965, 9—14.

Niezabitowski E. L., *Szczątki zwierzęce z osady neolitycznej w Rzućwie na polskim wybrzeżu Baltyku*, Przegląd Archeologiczny IV, 1928—32, 64—81.

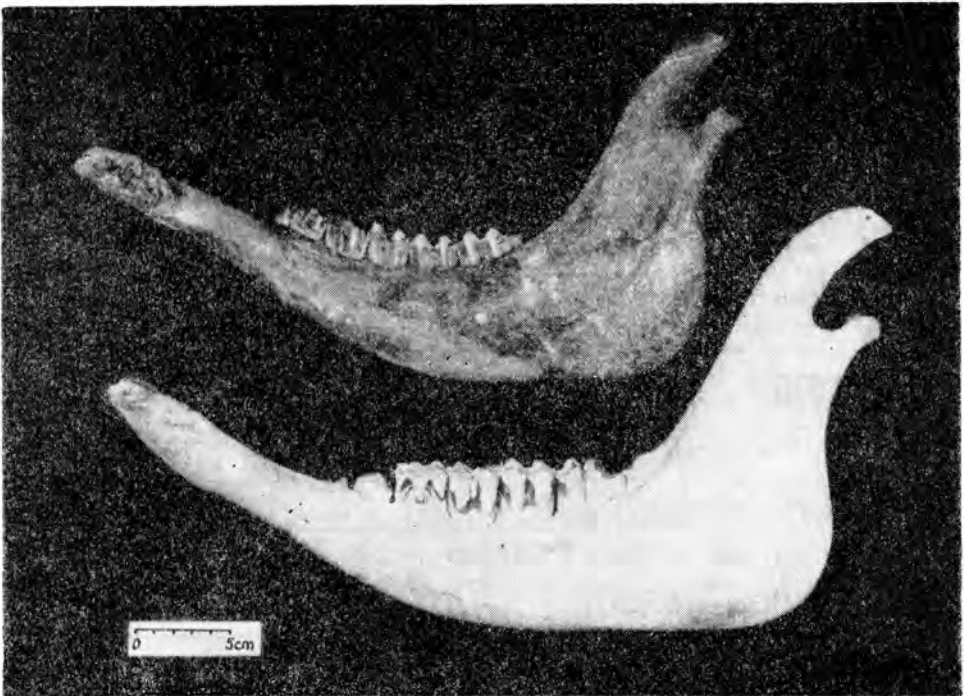
Obr. 1. Terňa. Kostené predmety nájdené medzi zvyškami potravy.
 1a b — dutý, zvonku leštený predmet; 2 — dlátko; 3 — ihla; 4a b — zahrotený predmet.

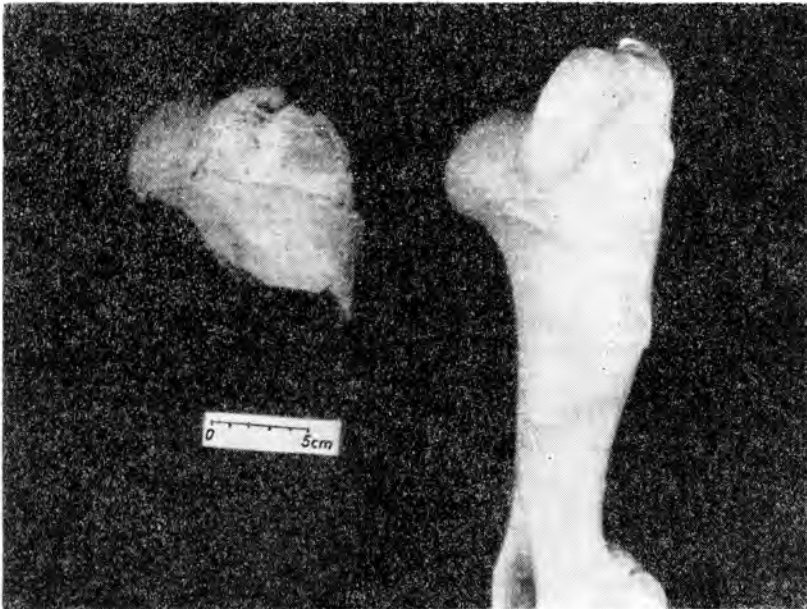
Obr. 2. Rekonštrukcia delenia niektorých častí zvieracieho tela podľa kostného materiálu nájdeného v Terni. Hrubými čiarami v úrovni stehnového a laktového kĺbu sú vyznačené miesta odsekávania končatín, prerušovanými čiarami miesta lámania rebier.

Obr. 3. Rekonštrukcia uvoľnenia sánky podľa kostných zvyškov nájdených v Terni. Miesto sekania je označené hrubou čiarou v úrovni sánkového kĺbu.

Obr. 4. Sánka hovädzieho dobytka, nájdená celá medzi kostnými zvyškami v Terne. Pod ňou je pre porovnanie sánka recentného hovädzieho dobytka.

Obr. 5. Úlomok ramennej kosti hovädzieho dobytka z Terne. Vpravo je pre porovnanie ramenná kosť z recentného hovädzieho dobytka.

Tab. 1 Výskyt kostí podľa druhov zvierat a častí tela.

Druh zvieratá	Časť tela																									
	pelvis	femur	tibia	tarsus	metatarsus	scapula	humerus	radius	ulna	carpus	metacarpus	phalanx I	phalanx II	phalanx III	hlava				bedrové stavce	rebra	hrudné stavce	krčné stavce	zuby	sez. kosti		
															maxilla	mandibula	rohý - parhoy	ostatné								
hov. dobytok	4	2	5	7	5	1	9	8	4	2	8	4	2	1	1	5	13	3	4	3					9	
Ovca — koza	2	1	3	2	3	2	7	1	1		11	5	1	1	1	12	8	1	2	1	1	1			8	1
Ošípaná			1		2	2	5				3				15	19		2		1					25	
Jeleň		4	8	16	10			4	1		5	8	4	2	1	11	9				3				48	
Srniec				1	4						1				1	12	6								4	
Pes					3						1				2	4									2	
Mačka																										
Koň														1												12
Líška					2						1	1														
Hlodavce (zajac?)																	1									

Určiteľných úlomkov bolo 449, neurčiteľných úlomkov 403.

Tab. 2. Hodnoty merateľných rozmerov
na zachovanej skoro celej lopatke
hovädzieho dobytká (v mm).

Fyziologická dĺžka lopatky	308
Vonkajšia dĺžka lopatky	315
Dĺžka lopatkového hrebeňa	257
Cervikokaudálny priemer kĺbovej jamky	55
Laterokostálny priemer kĺbovej jamky	48
Šírka lopatky na krčku	51

Tab. 3 Hodnoty merateľných rozmerov
z dvoch ramenných kostí
hovädzieho dobytká (v mm).

Fyziologická dĺžka	249	—
Obvod ramennej kosti pod hlavicou	202	243
Obvod ramennej kosti	130	—
Šírka diafýzy pri tuberositas deltoidea	62	—
Najväčšia šírka distálnej epifýzy	85	—
Najmenšia šírka diafýzy	36	—
Šírka okovcovej jamy	27	—

Tab. 4. Niektoré rozmery
zo zachovanej pravej polovice sánky
hovädzieho dobytká (v mm).

Dĺžka goc-id	329
Dĺžka stoličiek	87
Dĺžka premolárov	48
Výška pred M ₁	46
Výška pred M ₃	63
Výška za M ₃	72
Šírka vzostupnej vetvy	80

Tierknochenreste als Beleg für das Kulturniveau
in der Siedlung von Terňa

Peter Popesko — Viera Rajtová

Die untersuchten Tierknochen stammen aus einer Versuchsgrabung des Archäologischen Institutes der SAW, die ins J. 1954 v. Budinský-Krička in einer ausgedehnten Höhensiedlung auf dem Berg Lysá stráž in der Gemeinde Terňa, Bez. Prešov (Ostslowakei), leitete. Die Siedlung gehört zum Bereich der Gáva-Kultur und wurde vorläufig in die Anfangsphasen der Hallstattzeit (Stufe HA und Beginn von HB) datiert, also im wesentlichen in die mittlere und die beginnende Spätphase der jüngeren Bronzezeit (ungefähr 1200—900 v. u. Z.). Die Siedlung ist eine der ältesten Fundstellen von Eisengegenständen in der Slowakei. Zwischen den Tierresten waren zwei Rindergattungen vertreten, ferner Knochen von Schaf, Ziege, wildlebenden Wiederkäuern, von Schwein (auch Wildschwein), Pferd, Hund, Katze, Fuchs und von einem großen Nager, wahrscheinlich einem Hasen. Fragmente dominieren über ganze, erhaltene Knochen. Das Knochenmaterial stammt in größerer Mengen von solchen Körperteilen, die vom Gesichtspunkt der Konsumation für weniger wertvoll gelten (Enden der Extremitäten, Schädel). Die Autoren folgern, daß die Bevölkerung der untersuchten Siedlung in Klassen geschichtet war und daß eben die weniger wertvollen Teile des Tierkörpers zu der ärmeren Bevölkerungsschicht der untersuchten Siedlung gelangte. Aus den Spuren nach Hiebgeräten und den Spuren der Brechung und Zerschlagung der Knochen ist auch die Transchierungsweise der Tierleiber und die Art ihres Verbrauches erkennbar. Man fand auch einige Knochengерäte.

SÚPIS ARCHEOLOGICKÝCH VÝSKUMOV NA VÝCHODNOM SLOVENSKU ROKU 1969

1. Barca, okr. Košice

Poloha: Baloty.

Systematický výskum, september—október 1969.

Vedúci V. Budinský-Krička, S. Šiška, AŮ SAV.

Dokončenie výskumu birituálneho eneolitického pohrebiska lažňanskej skupiny. Preskúmalo sa 10 hrobov, čím sa počet doteraz zistených hrobov zvýšil na 27 (z toho 5 žiarových).

Pokračoval výskum pohrebiska pilinskej kultúry, ktorého inventár patrí do staršej fázy. Preskúmalo sa 12 žiarových hrobov, celkový počet hrobov (jamkových i urnových) je 30.

Literatúra: Budinský-Krička V., *Záchranný výskum v rokoch 1965 a 1966 v Barci, okr. Košice*, Nové obzory 11 1961, 231—269. Šiška S., *Die Lažňany—Kulturgruppe in der Ostslowakei*, Referát na sympóziu o kultúre s kanelovanou keramikou (v tlači).

2. Blažice, okr. Košice

a) Poloha: ihrisko.

Záchranný výskum, júl—september 1969.

Vedúci J. Pástor, Východoslovenské múzeum v Košiciach.

Bol tu zachránený slovanský sídliskový objekt s pecou, ktorý možno podľa keramických nálezov datovať do VIII.—IX. stor.

Nepublikované.

b) Poloha: Dorina, nad železničnou stanicou Ruskov.

Systematický výskum, júl—september 1969.

Vedúci J. Pástor, Východoslovenské múzeum v Košiciach.

Preskúmalo sa 18 sídliskových objektov bukovohorskej kultúry a z doby rímskej. Z bukovohorských bol najvýznamnejší objekt 9, z ktorého pochádza 8 celých nádob a množstvo úlomkov z tenkej, ale najmä hrubej keramiky, ako aj početné úštepky a odštepky z obsidiánu a 3 jadrá. Pozoruhodný je objekt s deštruovanou pecou, v ktorom bol materiál dáckeho charakteru zo začiatkov doby rímskej.

Nepublikované.

3. Cejkov I, okr. Trebišov.

Poloha: Tokajský vrch.

Systematický výskum, apríl—jún 1969.

Vedúci L. Bánész, AŮ SAV.

Na lokalite sa pokračovalo v sondážnych prácach, ktoré sledovali okrem stratigrafie aj otázku rozlohy paleolitického sídliska. Vyhĺbili sa dve sondy. Sonda I/69 neobsahovala žiadne paleolitické nálezy, hoci v súvrství W 2—3 sa odkryla takmer súvislá popolavá a uhľiková vrstva. Sonda II/69 poskytla unikátny nález — depot obsidiánov, prinesených na lokalitu zrejme na spracovanie. Pozostával zo 42 obsidiánov, z ktorých 10 hrudiek malo stopy po negatívne jedného alebo dvoch úštepov, ostatné hrudky neboli štiepané. K hľuzám patrí ešte niekoľko veľkých úštepov. Všetky nálezy z depotu boli výrazne patinované.

Nepublikované.

4. Červený Kláštor, okr. Poprad.
 Poloha: IV. nádvorie kláštora.
 Systematický výskum, júl—september 1969.
 Vedúci D. Čaplovič, Východoslovenské múzeum v Košiciach.
 V tejto sezóne dlhodobého výskumu sa práce sústredili na preskúmanie exteriéru a interiéru priorského domčeka, na plochu severne od kaplnky sv. Márie a južne od kostola.
 Literatúra: Čaplovič D., *Historicko-archeologický výskum v Červenom Kláštore okr. Poprad*, Múzeum, 1970—1, 34—40.
5. Hraničná pri Hornáde — Kechnec, okr. Košice.
 Poloha: štrkovňa Inžinierskych stavieb, n. p., Košice.
 Záchranný výskum, máj 1969.
 Vedúca M. Lamiová-Schmiedlová, AÚ SAV.
 Preskúmalo sa deväť objektov na ploche, z ktorej bola ornica odstránená buldozérrom. Štyri jamy boli neolitické, štyri z doby halštatskej. Najvýznamnejšia však bola chata z doby rímskej s materiálom przeworského rázu.
 Nepublikované.
6. Kašov, okr. Trebišov
 Poloha: Spálenisko.
 Systematický výskum, apríl—jún 1969.
 Vedúci L. Bánész, AÚ SAV.
 Pokračovalo sa v dlhodobom systematickom výskume gravettského sídliska s obsidiánovou a pazúrikovou industriou. Doterajší výskum obsiahol asi dve tretiny plochy sídliska. Roku 1969 sa odhalilo 97 sektorov, t. j. 388 m². Z tejto plochy pochádza 4000 kusov gravettskej štiepanej industrie.
 Nepublikované.
7. Krásna Hôrka, obec Krásnohorské Podhradie, okr. Rožňava.
 Poloha: hrad.
 Zisťovací výskum, november 1969.
 Vedúci A. Vallášek, A. Fiala, SÚPSOP Bratislava.
 Výskum sa upriamil na nadväznosť veže a paláca horného hradu.
 Nepublikované.
8. Matejovce, okr. Poprad
 Poloha: na východnom okraji obce.
 Systematický výskum, júl 1969.
 Vedúci B. Novotný, FFUK Bratislava, v spolupráci s Podtatranským múzeom v Poprade.
 Pokračovanie výskumu neolitického sídliska, ktorý sa začal roku 1968. Zistili sa dlhé chaty s materiálom patriacim kultúre s volútovou keramikou a železovskej kultúre.
 Literatúra: Novotný B., *Nové archeologické objavy pod Tatrami*, Krásy Slovenska XLVI—3, 1969, 90, 91, 115.
9. Spišský hrad, obec Spišské Podhradie, okr. Spišská Nová Ves.
 Poloha: horný hrad, kaplnka.
 Systematický výskum, júl—november 1969.
 Vedúci A. Vallášek, A. Fiala, SÚPSOP, Bratislava.
 Prvá etapa komplexného archeologického a architektonického výskumu. V hornom hrade sa zistili tri stredoveké objekty, preskúmala sa hradná kaplnka a sakristia. Objavené boli aj stopy najstaršieho osídlenia miesta hradu [kultúra s kanelovanou keramikou].
 Literatúra: Zborník Spiš IV (v tlači); *Vlastivedný časopis* č. 1, 1970, 39—40. *Pamiatky a príroda* č. 1, 1970, 11.
10. Spišský Štvrtok, okr. Spišská Nová Ves
 Poloha: Myšia Hôrka
 Systematický výskum, jún—august 1969.
 Vedúci J. Vladár, AÚ SAV.
 Preskúmalo sa niekoľko sídliskových objektov (chát) v areáli výšinného opevnené-

ho sídliska otomanskej kultúry v severnej, severozápadnej a v juhovýchodnej časti lokality. Začalo sa aj s výskumom fortifikačného systému, ktorého zvyšky sa zachovali v juhovýchodnej časti lokality na mieste, kde sa kvalu pripája palisáda. Chaty majú obdĺžnikový pôdorys. Osada svojím usporiadaním korešponduje s osadou otomanskej kultúry v Barci.

Literatúra: Vladár J., *Zistovaci výskum vyšinného opevneného sídliska otomanskej kultúry v Spišskom Štvrtku*, Východoslovenský pravek I, 1970, 37—46.

11. Šebastovce, okr. Košice

Poloha: Lapiše.

Systematický výskum, apríl—jún 1969.

Vedúci V. Budínský-Krička, S. Šiška, AÚ SAV.

Pokračoval výskum južnej časti lokality. Zistilo sa, že eneolitické birituálne pohrebisko lažnianskej skupiny týmto smerom už nepokračuje a prípadné ďalšie hroby možno očakávať iba na južnej strane. Na slovansko-avarskom pohrebisku sa preskúmalo ďalších 44 hrobov, z toho 9 jazdeckých. Vo výskume oboch pohrebísk sa bude pokračovať roku 1970.

Literatúra: Budínský-Krička V., *Výskum eneolitického a slovansko-avarského pohrebiska v Šebastovciach*, AR XX, 1968, 213—219; Šiška S., *Nové výskumy na lokalitách lažnianskej skupiny*, Východoslovenský pravek I, 1970, 29—35.

12. Tatranská Polianka, okr. Poprad.

Poloha: Žltá stena.

Zistovací výskum, september 1969.

Vedúci J. Vladár, AÚ SAV.

Výskum opevneného vyšinného sídliska, pravdepodobne z prvých storočí nášho letopočtu [púchovská kultúra]. Preskúmala sa časť fortifikácie v západnej časti lokality.

Nepublikované.

13. Veľký Slavkov, okr. Poprad.

Poloha: medzi Dolným Smokovcom a Veľkým Slavkovom.

Systematický výskum, júl 1969.

Vedúci B. Novotný, FFUK Bratislava, R. Kovalčík, Podtatranské múzeum Poprad.

Pokračovanie výskumu eneolitickéj osady. Početné nálezy kamennej industrie pochádzajú azda z ateliéru šviderského charakteru.

Nepublikované.

14. Zemplín; okr. Trebišov.

a) Poloha: Paperdô.

Vedúca M. Lamiová-Schmiedlová, Š. Špiak, AÚ SAV.

Preskúmali sa dve mohyly patriace pravdepodobne do okruhu východoslovenských eneolitických mohýl. Bez výraznejších nálezov. V mohyle 1 bolo ohnisko, v mohyle 2 žiarový hrob.

Nepublikované.

b) Poloha: Táboralja.

Zistovací výskum, september 1969.

Vedúca S. Polláková, AÚ SAV.

Preskúmané bolo miesto nálezu bronzového kosáka. Odkryl sa pritom rozrušený praveká vrstva v inventári ktorej bola bodrogkeresztúrska keramika, a tri slovanské sídliskové objekty.

Literatúra: Polláková S., *Výsledky zistovacieho výskumu v Zemplíne roku 1969*, v tomto čísle Východoslovenského praveku.

Podľa údajov vedúcich výskumov zostavila
Mária Lamiová-Schmiedlová
Výskumné pracovné stredisko AÚ SAV Košice

NEKROLÓG

ZOMREL MAJOR JAROSLAV TEPLÝ

Dňa 17. apríla 1970 zomrel v Barci, okr. Košice major v. v. Jaroslav Teplý. Narodil sa 17. júna 1881 v Trnšnom Újezde, okr. Beroun. Ako vojak z povolania bol v dvadsiaticich rokoch privedený na východné Slovensko. Tunajší ľud a jeho kultúra ho upúťali a preto sa snažil čo najviac poznať jeho život i minulosť. Venuje sa osvetovej práci, ale začal i zachraňovať archeologický, historický a národopisný materiál. Nadviazal kontakt s múzeom v Košiciach i archeológmi pôsobiacimi v iných inštitúciách, s ktorými potom dlhé roky spolupracoval. Jemu vďačíme za objavenie celého radu významných nálezísk hlavne v okolí Barce, z ktorých treba spomenúť predovšetkým opevnenú osadu z doby bronzovej z Barce — nad Begányiho mlynom, pod ktorou sa našlo osídlenie paleolitické i neolitické. Toto nálezisko je jedným z najvýznamnejších v Košickej kotline vôbec.

V rokoch 1938—1946 sa vracia do Boskovic, ale po odchode do dôchodku prichádza v roku 1946 znovu do Barce, aby sa ďalej venoval svojej zberateľskej a osvetovej činnosti. Dlhé roky pôsobil v Barci ako predseda Maticej Slovenskej, tiež ako člen ochotníckeho, speváckeho a ďalších krúžkov.

Jeho zbierka sa v povojnových rokoch naďalej rozmnožovala. Niektoré významné exponáty archeologickej expozície Východoslovenské-

ho múzea v Košiciach sa sem dostali jeho zásluhou. Musíme však s ľútosťou konštatovať, že zbierka mjr. Teplého nebola odborné spracovaná a žiaľ počas posledných rokov jeho života i čiastočne rozptýlená, na vzdor tomu, že ju mienil prenechať obci.

Prichádza nám teda rozlúčiť sa s vzácnym človekom, ktorý svoju nevšednú energiu venoval vznešeným cieľom a s ktorým Barca, ale i celá košická oblasť stráca horlivého kultúrneho pracovníka.

Mária Lamiová-Schmiedlová

Výskumné pracovné stredisko AÚ SAV Košice

Major Jaroslav Teplý (geb. 17. VI. 1881), verdienter und eifriger Sammler, Erfinder von vielen archeologischen Fundorten in Gebiet von Košice, starb am 17. IV. 1970 in Barca, bez. Košice.

RECENZIA

HISTORICA CARPATICA I, 1969, Zborník Východoslovenského múzea v Košiciach, séria C — história, 232 strán.

Už od roku 1960 vydáva Východoslovenské múzeum v Košiciach svoj zborník, ktorý však v prvých 5 číslach bol upriamený iba na prírodné vedy. Zborník sa neskôr rozdelil na sériu A — geologickú a sériu B — zoologickú. Roku 1969 pribudla i séria C — historická. Redakcia tohto nového zborníka (série C) si vytýčila úlohu zverejňovať najnovšie výsledky historického a archeologického bádania zo zbernej oblasti múzea a z jej okolia, ako aj informovať o činnosti východoslovenských múzeí.

Pretože tento referát o obsahu zborníka je určený pre archeologickú publikáciu, upozorním v ňom predovšetkým na príspevky venované archeológii alebo príbuznej problematike.

Prvé číslo sa začína rozsiahlou štúdiou L. Bánesza Paleolitické obydlia východného Slovenska a ich význam pre poznanie prvobytnej spoločnosti v Európe (str. 5—86). Autor vychádza z výsledkov výskumu v Barci, porovnáva typy doteraz zistených paleolitických obydí na území Európy a dochádza k poznatku, že rozdiely v spôsobe stavby chát nesúvisia s časom ich vzniku, t. j. nie sú chronologické, ale sú závislé od účelu chát. Predpokladá, podobne ako F. Prošek, že obydlia v Barci boli sezónne, teda slúžili iba na prezimovanie, kým v lete ich obyvatelia šli za zverou. Ďalej uvažuje o počte obyvateľov paleolitických osád i jednotlivých chát. Opiera sa pritom o etnografické paralely a správne upozorňuje na to, že tieto porovnávaná treba brať s rezervou. L. Bánesz dochádza k záveru, že v aurignaciene bolo síce ešte korisnícke hospodárstvo, ale že už tu badať prvé kroky k deľbe práce pri love, obstarávaní i spracúvaní surovín a pod.

O. R. Halaga v príspevku Slovensko-ruská styky pred národným obrozením (str. 67—91), ktorý je prvou časťou rozsiahlejšej štúdie, upozorňuje na výsledky najnovších archeologických výskumov týkajúcich sa začiatkov slovanského osídlenia v Karpatskej kotline (zarubinecká, lipická, przeworská a čerňachovská kultúra), pričom preberá i názory jednotlivých autorov. Sleduje styky územia príľahlej časti Ruska s územím Slovenska od čias keď sa tu už predpokladá slovanské osídlenie. Zvláštnú pozornosť venuje cestám spájajúcim Kyjevskú Rus s Veľkomoravskou ríšou, ako aj otázke vzájomného presídľovania po zániku oboch týchto ríš.

E. Petách v článku Hospodárenie košickej mincovne podľa účtovných zápisov v rokoch 1526/27 (str. 93—111) sa na základe zachovaných účtovných záznamov košickej mincovne z obdobia po bitke pri Moháči pokúša zrekonštruovať výrobný proces pri razbe mincí. Poukazuje na ceny výrobkov, mzdy zamestnancov a iné údaje, z ktorých sa dajú zistiť i širšie spoločenské súvislosti.

S. Butkovič sa v príspevku k niektorým základným otázkam múzejníctva (str. 139—154) zaoberá otázkou vzniku a opodstatnenosti múzeí. Preberá dejiny múzeí od najstarších — gréckych hájov, cez múzeum v III. stor. pred n. l. v Alexandrii, koptské cirkevné zbierky, stredoveké panovnícke zbierky, chrámové poklady, renesančné súkromné i cirkevné zbierky až po zakladanie národných múzeí v 19. stor. Zdôrazňuje, že múzeá sú i dnes významnými inštitúciami ľudovýchovy, ale aj systematického zbierania a uchovávaní pamiatok pre budúce pokolenia.

J. Pástor je autorom Príspevku k pohrebnému rítu na pohrebisku v Košiciach (str. 197—200). Referuje v ňom o výsledkoch výskumu na pohrebisku zo staršej doby bronzovej, objavenom roku 1965 v Košiciach v polohe Nižné Kapustníky. Pod vedením autora sa tu preskúmalo 182 hrobov. Väčšina z nich patrí k skupine nálezov, ktorú autor podľa nálezov z pohrebiska v Košťanoch [okr. Košice], označuje ako koštiansku kultúru, 15 hrobov prísudzuje kultúre otomanskej, jeden má lužický ráz. Pohrebný rítus hrobov zo staršej doby bronzovej je kostrový, mŕtvi boli vkladani do hrobu v skrčenej polohe. Z inventára hrobov sú pozoruhodné nádoby, ozdoby tvaru vřbového listu a mimoriadne hojne zastúpené kostené i fajansové koráliky. Autor datuje pohrebisko v Košiciach do staršieho úseku staršej doby bronzovej [BA 1] a predpokladá, že je súčasné so staršou fázou nitrianskej skupiny. O tomto pohrebisku vyšla i monografia [Pástor J., Košické pohrebisko, Košice, 1969].

J. Kocich prispel do zborníka článkom Kalené oceľové nástroje v archeologických nálezoch na východnom Slovensku (str. 201—206). Autor metalografickým rozborom niekoľkých železných predmetov zo sídlisk z doby rímskej v Seni a Šebastovciach (obr. okr. Košice) zistil, že na hrote kopije zo Sena a na úlomku kosáka zo Šebastovíc sú stopy kalenia. Nedokonalé kalenie, ktoré bolo v dobe rímskej zvláštnosťou, svedčí o tom, že táto metóda spracúvania železa bola i tu iba v začiatkoch. HISTORICA CARPATICIA II, 1970, Zborník Východoslovenského múzea v Košiciach, séria C — história, 187 strán.

Úvodným článkom druhého čísla zborníka je pokračovanie štúdie O. R. Halagu slovensko-ruské styky pred národným obrozením (str. 5—27), v ktorej sa autor zaoberá obchodnými a kultúrnymi stykmi Slovenska s Ruskom od 13. do 18. stor.

E. Petách sa v príspevku k začiatkom košickej mincovne (str. 29—40) zaoberá vznikom košickej mincovne a dochádza k záveru, že jej založenie podnietil jednak rozvoj baníctva v 13.—15. stor., jednak vznik mesta a stále vzrastajúca úloha Košíc z hľadiska administratívneho i obchodného.

Bánesz L., Aurignacké náleziská na východnom Slovensku (str. 115—135). V úvodnej časti autor podáva dejiny paleolitického výskumu na východnom Slovensku, popis nálezov a ich rozbor. Dochádza k záveru, že od interstadiálu W 1—2 boli na Slovensku dva kultúrne okruhy: na západnom Slovensku szeletský a na východnom Slovensku aurignacký. Aurignacké sídliskové objekty poznáme z Barce a Tibavy, kde sa našla i dielňa na výrobu kamených nástrojov. V zemlinských horách možno sledovať vývoj aurignacienu od staršej cez strednú až po mladšiu fázu, v ktorej sú však už gravettské prvky. Zvláštnosťou nálezov zo zemlinskej oblasti je to, že na ich výrobu sa používal skoro výlučne obsidián. Na západné Slovensko sa potom gravettien dostáva z východu cez Poiplie.

Kociach J., Metalografické štúdium nálezov funkčne rozdielnych predmetov (str. 137—142). Pri skúmaní zloženia tyče, strmeňa, ostrohy a sekerky zo sídliska z doby rímskej v Šebastovciach autor zistil, že boli vyrobené z rozdielnych polotovarov. Výrobcovia poznali vlastnosti spracúvaných polotovarov, a preto ich používali podľa stupňa pevnosti na rozličné miesta výrobku. Napr. strmeň bol vyrobený z viacerých polotovarov, najpevnejší bol na stúpadle.

Pástor J., Archeologický výskum Východoslovenského múzea v rokoch 1967—1968 (str. 143—187). Autor v tomto príspevku referuje o výskumoch a prieskumoch, ktoré v uvedených rokoch vykonal z poverenia Východoslovenského múzea v katastroch obcí Blažice, Bohdanovce, Nižný Čaj, Vyšný Čaj a Ruskov. Na viacerých miestach zistil neolitické osídlenie — prevažne bukovohorského rázu, početné nálezy pochádzajú z doby rímskej. Odkryl aj neskorofeudálne pohrebisko v Nižnom Čaji a zistil porušené pilinské pohrebisko v Ruskove. Autor sa v tejto správe upriamil na súpis objavených a skúmaných lokalít i nálezov, preto predpokladáme, že k ich hodnoteniu sa vráti ešte pri inej príležitosti.

Teraz, keď máme pred sebou prvé dve vydarené čísla Zborníka Východoslovenského múzea — *Historica Carpatica*, ostáva nám len zaželať, aby sa redakcii darilo i naďalej jeho vydávanie a aby ho nestihol osud Vlastivedného zborníka I, vydaného v Košiciach roku 1955, ktorý po prvom čísle zanikol. Bolo by skutočne veľmi potrebné

né, aby taký veľký ústav, akým je dnes už Východoslovenské múzeum v Košiciach, malo aj svoje spoločenskovedné periodikum, v ktorom by mali možnosť publikovať i autori spolupracujúci s múzeom.

Mária Lamiová-Schmiedlová

Polla B., *Nálezy z doby rímskej a sťahovania národov v Strede nad Bodrogom*, Zborník Slovenského národného múzea LXIII, *História* 9, 1969, 183—206.

Príspevok obsahuje správu o nálezoch z uvedených období v Strede nad Bodrogom. Autor ich získal počas záchranného výskumu na fúzesabonskom pohrebisku v polohe Bakhegy roku 1955. Materiál z pohrebiska bol už dávnejšie publikovaný (Chropovský B. — Dušek M. — Polla B., *Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku*, Bratislava 1960, 297—386), sídliskové nálezy však autor publikuje až teraz. Materiál z doby rímskej a sťahovania národov pochádza z kultúrnej vrstvy, dvoch ohnísk a štyroch jám. Časť chaty, ktorú sa podarilo odkryť, patrí podľa materiálu do doby sťahovania národov.

Nálezový materiál zo staršej vrstvy je dácky. Pozoruhodné sú najmä masívne šálky, ktoré — na rozdiel od podobných jednouchých šálok z iných slovenských nálezísk — majú dve uchá. Staršiu vrstvu, teda nálezy dáckeho rázu, datuje autor do I. až na začiatok II. stor. Toto datovanie potvrdzujú i novšie, na východnom Slovensku čoraz častejšie nálezy.

Zatiaľ však stále veľmi vzácny zostáva materiál z mladšej vrstvy, z doby sťahovania národov. Paralelu k nemu priniesol iba výskum V. Budinského-Kričku v Prešove na Pavlovičovom námestí a ojedinelé hrobové (Košice, Čaňa, Kapušany) a sídliskové nálezy (Šebastovce, Humenné). Keramika tohto obdobia sa vyvinula z mladorímskej. B. Polla ju považuje za sarmatskú a pripisuje ju jednému z variantov čerňachovskej kultúry. Podľa výsledkov najnovších výskumov na východnom Slovensku a na západnej Ukrajine sa však zdá, že názory o účasti čerňachovskej kultúry vo vývoji horného Potisia v dobe rímskej sa budú musieť zrevidovať. No aj tak treba vítať uverejnenie nálezov zo Stredy nad Bodrogom, pretože štúdium doby rímskej a sťahovania národov na východnom Slovensku i v priľahlých oblastiach tým získava významný oporný bod.

Mária Lamiová-Schmiedlová

Vlastivedný zborník S P I Š 2, Spišská Nová Ves, 1968.

Pri recenzovaní tohto zborníka som sa upriamil na tri archeologické príspevky, ktoré sa venujú archeologickým lokalitám a nálezom z územia Spiša (z Popradského a Spišskonovoveského okresu).

Krátka štúdia R. M. Kovalčíka *Príspevok k nálezu bronzových mečov v Spišskej Belej, okr. Poprad* (str. 203—214, 7 obr., nemecké resumé) dokumentuje nálezové okolnosti depotu bronzových mečov s čiaškovitou rukoväťou a pokúša sa zaradiť ho chronologicky podľa nálezov zo Slovenska i Poľska a datovania H. Müllera — Karpeho.

V práci B. Pollu *Archeologické a historickoarcheologické náleziská v okrese Spišská Nová Ves* (str. 215—234, 12 obr.) sa stručne opisujú praveké, slovanské a stredoveké lokality v spomenutom okrese. Autor v abecednom poradí uvádza doteraz známe náleziská, nálezy z nich získané zberom alebo systematickým výskumom, ako aj literatúru.

Posledná krátka štúdia R. M. Kovalčíka a M. Badíka *Nález slovanského hrobu z doby hradištnej na Spiši* (str. 235—238, 2 obr., nemecké resumé) opisuje nálezové okolnosti slovanského hrobu v katastrálnej obci Smižany, okres Spišská Nová Ves. Okrem niekoľkých kostí mužského jedinca sa z hrobového inventára zachránila hlinená nádoba, ktorú autori datujú do strednej doby hradištnej.

Dušan Čaplovič

O B S A H

Moustierske nálezisko Tupča na Zakarpatskej Ukrajine	5
<i>N. K. Anisjutkin — Ladislav Bánesz</i>	
Mladopaleolitická stanica pri Rimavských Janovciach	13
<i>Juraj Bárta</i>	
Výskum pohrebiska lažnianskej skupiny v Barci r. 1969	23
<i>Stanislav Šiška</i>	
Dácke hradisko v Clite	31
<i>Sever Dumitraşcu</i>	
Osada z doby rímskej v Ipolytölgyesi v Maďarsku	51
<i>István Erdélyi — Mária Lamiová-Schmiedlová</i>	
Niektóre problémy kultúry przeworskej we wschodniej Słowacji	73
<i>Eleonora Kaszewska</i>	
Kostrové pohrebisko v Hraničnej pri Hornáde	89
<i>Ján Pástor</i>	
Výsledky zisťovacieho výskumu v Zemplíne v roku 1969	181
<i>Soňa Polláková</i>	
Príspevok k výskumu sakrálnej stredovekej výšinnej dediny na východnom Slovensku	197
<i>Vojtech Budinský-Krička</i>	
Rekonštrukcia románskej sakrálnej stavby v Brezovičke	227
<i>Aljρέd Piřřl</i>	
Fragment románskej tehly v Nižnej Šebastovej	261
<i>Aljρέd Piřřl</i>	
Stredoveká keramika z Červeného Kláštora	267
<i>Duřan Čaplovič</i>	
Kostné zvyšky zvierat ako doklad kultúrnej úrovne sídliska z mladšej doby bronzovej v Terni	293
<i>Peter Popesko — Viera Rajtová</i>	
Súpis archeologických výskumov na východnom Slovensku r. 1969	305
<i>Mária Lamiová-Schmiedlová</i>	
Zomrel major Jaroslav Teplý	309
<i>Mária Lamiová-Schmiedlová</i>	

Recenzie

Historica Carpatica I, 1969; II, 1970	311
Mária Lamiová-Schmiedlová	
Polla B., Nálezy z doby rímskej a sfahovania národov v Strede nad Bodrogom	313
Mária Lamiová-Schmiedlová	
Vlastivedný zborník SPIŠ 2	313
Dušan Čaplovič	

I N H A L T

Die Moustérien-Fundstelle Tupča in der Karpatoukraine	5
N. K. Anisjutkin — Ladislav Bánesz	
Jungpaläolithische Stationen bei Rimavské Janovce	13
Juraj Bárta	
Abdeckung eines Gräberfeldes der Lažňany-Gruppe in Barca im J. 1969	23
Stanislav Šiška	
Die dakische Festung von Clit	31
Sever Dumitrascu	
Siedlung aus der römischen Zeit in Ipolytölgyes in Ungarn	51
István Erdélyi — Mária Lamiová-Schmiedlová	
Einige Probleme der Przeworsk-Kultur in der Ostslowakei	73
Eleonóra Kaszewska	
Das Skelettgräberfeld von Hraničná pri Hornáde	89
Ján Pástor	
Ergebnisse einer Probegrabung in Zemplín im J. 1969	181
Soňa Polláková	
Beitrag zur Erforschung eines mittelalterlichen Bergdorfes in der Ostslowakei	197
Vojtech Budinský-Krička	
Rekonstruktion des romanischen sakralen Baues in Brezovička	227
Alfréd Piffli	
Fragment eines romanischen Ziegels aus Nižná Šebastová	261
Alfréd Piffli	
Mittelalterliche Keramik aus Červený Kláštor	267
Dušan Čaplovič	
Tierknochenreste als Beleg für das Kulturniveau in der Siedlung von Terňa	295
Peter Popesko — Viera Rajtová	
Verzeichnis der archeologischen Grabungen in der Ostslowakei im Jahre 1969	305
Mária Lamiová-Schmiedlová	
Major Jaroslav Teplý ist gestorben	309
Mária Lamiová-Schmiedlová	

Rezensionen

Historica Carpatica I, 1969; II, 1970	311
Mária Lamiová-Schmiedlová	
Polla B., Nález z doby rímskej a sťahovanie národov v Strede nad Bodrogom, Zborník Slovenského národného múzea LXIII, História 9, 1969, 183—206	313
Mária Lamiová-Schmiedlová	
Vlastivedný zborník SPIŠ 2	313
Dušan Čaplovič	

VÝCHODOSLOVENSKÝ PRAVEK 2

Pre tlač pripravila Mária Lamiová-Schmiedlová
Obálku navrhol a graficky upravil Zoltán Sokolovič

Vydal Archeologický ústav SAV v Nitre vo Východoslovenskom vydavateľstve v Košiciach roku 1971. Vydanie prvé. Strán 320. Vedecký redaktor Vojtech Budinský-Krička. Jazykový redaktor Štefan Hrebíček. Náklad 1100 výtlačkov. AH 23,84 [z toho fotografie a mapky 10,14], VH 23,90. Povoľenie SÚKK č. 293/I—1971. Vytlačili Východoslovenské tlačiarne, n. p., Košice.

83 — 023 — 71
02 Nepredajné

83—023—71

02 Nepredajné